

ความขัดแย้งในแนวอุดมการณ์ทางการเมือง "เผด็จการรัฐนิยม" กับ "สังคมนิยมประชาธิปไตย"
ในช่วง พ.ศ. 2475 - 2490

นางสาว พอเนตร พึ่งหลวง

สถาบันวิทยบริการ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการปกครอง ภาควิชาการปกครอง

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2544

ISBN 974-17-0251-5

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

POLITICAL CONFLICTS DURING 1932 - 1947: AUTHORITARIAN VERSUS
SOCIAL DEMOCRATIC IDEOLOGIES

Miss Phornaid Pungluang

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for the Degree of Master of Arts in Government

Department of Government

Faculty of Political Science

Chulalongkorn University

Academic Year 2001

ISBN 974-17-0251-5

หัวข้อวิทยานิพนธ์

ความขัดแย้งในแนวอุดมการณ์ทางการเมือง “เผด็จการรัฐนิยม” กับ
“สังคมนิยมประชาธิปไตย” ในช่วง พ.ศ. 2475 - 2490

โดย

นางสาวพจนนตรี พึ่งหลวง

สาขาวิชา

การปกครอง

อาจารย์ที่ปรึกษา

รองศาสตราจารย์ สุขชาย ตีร์รัตน์

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยเป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทมหาบัณฑิต

..... คณบดีคณะรัฐศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร.ไชยวัฒน์ คำชู)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ใจ อึ้งภากรณ์)

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(รองศาสตราจารย์ สุขชาย ตีร์รัตน์)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.วิทยา สุจริตนารักษ์)

สภามหาวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พจนานุกรม พึ่งหลวง : ความขัดแย้งในแนวอุดมการณ์ทางการเมือง “เผด็จการรัฐนิยม” กับ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ในช่วง พ.ศ. 2475 – 2490. (POLITICAL CONFLICTS DURING 1932 – 1947: AUTHORITARIAN VERSUS SOCIAL DEMOCRATIC IDEOLOGIES)
อ. ที่ปรึกษา : รองศาสตราจารย์ สุขชาย ตริรัตน์, 185 หน้า. ISBN 974-17-0251-5.

ความขัดแย้งในแนวทางอุดมการณ์ทางการเมืองแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” กับ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 – 2490 เป็นการศึกษาที่มุ่งตรงต่อด้านอุดมการณ์ที่ว่า ปัจจัยทางด้านอุดมการณ์เป็นปัจจัยหนึ่งร่วมกับปัจจัยอื่น ได้แก่ ปัจจัยด้านอำนาจและผลประโยชน์ ทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้นระหว่างกลุ่มของจอมพล ป. พิบูลสงคราม และกลุ่มนายปรีดี พนมยงค์ ในช่วงเวลาดังกล่าว

การศึกษานี้จะนำเสนอสาเหตุของความขัดแย้งในสังคมไทยระหว่างบุคคล 2 กลุ่มดังกล่าวว่ามีลักษณะเป็นความขัดแย้งทางอุดมการณ์ และจากการศึกษาค้นคว้าทางด้านเอกสาร คือ เอกสารชั้นต้น เช่น สุนทรพจน์ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม และงานเขียนของนายปรีดี พนมยงค์ ร่วมกับเอกสารชั้นรองที่นักวิชาการท่านอื่นได้ทำการศึกษาเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ในช่วง พ.ศ. 2475 – 2490 ได้พบว่าความขัดแย้งในกลุ่มผู้นำไทยระหว่างกลุ่มจอมพล ป. พิบูลสงคราม กับ กลุ่มนายปรีดี พนมยงค์ ในช่วงเวลา พ.ศ. 2475 – 2490 นั้น มีเงื่อนไขของความแตกต่างของอุดมการณ์หรือระบบความคิดทางการเมืองที่ทำให้เกิดเป็นความขัดแย้งขึ้น แม้รูปแบบความขัดแย้งทางอุดมการณ์จะไม่เด่นชัดเท่าความขัดแย้งด้านอำนาจและผลประโยชน์ที่มักจะถูกนำมาใช้อธิบายว่าเป็นเหตุของความขัดแย้ง แต่จากการศึกษานี้แสดงให้เห็นว่าสังคมไทยมีความขัดแย้งในแนวทางอุดมการณ์อยู่จริง และหากพิจารณาอย่างถ่องแท้จะเห็นความเชื่อมโยงได้ว่า การต่อสู้เพื่ออุดมการณ์หรือระบบความคิดยังคงเป็นความขัดแย้งหลักประการหนึ่งในสังคมไทย ซึ่งเห็นได้จาก การต่อสู้เรียกร้องในเรื่องสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค ความเป็นธรรมในด้านต่าง ๆ ในสังคม รวมไปถึงข้อคิดเห็นต่าง ๆ ที่มีต่อเรื่องเกี่ยวกับชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ เป็นต้น

ภาควิชา _____ การปกครอง _____

ลายมือชื่อผู้ผลิต _____

สาขาวิชา _____ การปกครอง _____

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา _____

ปีการศึกษา _____ 2544 _____

4181152224 : MAJOR GOVERNMENT

KEY WORD: CONFLICTS / IDEOLOGIES / AUTHORITARIAN / SOCIAL DEMOCRATIC /
DURING 1932 - 1947

PHORNAID PUNGLUANG: POLITICAL CONFLICTS DURING 1932 – 1947:

AUTHORITARIAN VERSUS SOCIAL DEMOCRATIC IDEOLOGIES.

THESIS ADVISOR: ASSOC. SUCHAI TREERUT, 185 pp. ISBN 974-17-0251-5

This thesis assumes that ideological factor is a key factor, coopting other factor: power and interest that raised conflict between field Marshall Por Phibulsongkram's group and Pridi Bhanomyong's group in the period.

This thesis thus presents one of the causes of conflict between those two groups, which is ideological conflict. Many documents, primary and secondary, are used including speeches of Field Marshall Por Phibulsongkram, the writings of Pridi Bhanomyong, and secondary documents of 1932 – 1947 period researched by many academics. The findings are that the conflict among Thai elites, Por Phibulsongkram and Pridi Bhanomyong during 1932 – 1947 was governed by the difference of their political ideologies. Though its ideological conflict was not quite apparent as conflict of power and of interest which have been commonly and widely applied to explain the source of conflict. Nonetheless, this findings suggest that ideological conflict does exist in Thai society. When considering further, the struggle for ideologies or thought systems, still be one of the key conflicts in Thai society for example, the fight for right, freedom, equality, and fairness in society, including opinions about nation, religion and the royalty.

Department _____ Government _____ Student's _____

Field of study _____ Government _____ Advisor's _____

Academic Year _____ 2001 _____

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงลงได้ด้วยความกรุณาของรองศาสตราจารย์ สุขาย ตริรัตน์ อาจารย์ที่ปรึกษา ที่ตั้งแต่เริ่มทำการวิจัยจนกระทั่งเสร็จสิ้นการวิจัย ผู้วิจัยได้รับการดูแลเอาใจใส่เป็นอย่างดี ผู้วิจัยได้รับความรู้ คำแนะนำ คำชี้แนะต่าง ๆ รวมทั้งให้ความอนุเคราะห์ในการตรวจแก้งานวิจัย ซึ่งล้วนเป็นประโยชน์ในการทำวิจัยและต่อตัวผู้วิจัยแทบทั้งสิ้น จึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

และผลสำเร็จของงานวิจัยนี้จะมีบังเกิดขึ้น หากขาดข้อชี้แนะเพื่อปรับปรุงแก้ไขจากรองศาสตราจารย์ ดร. วิทยา สุจริตนารักษ์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ใจ อึ้งภากรณ์ ที่กรุณาเป็นคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณบิดา มารดา ตลอดจนญาติพี่น้อง เพื่อนทุกท่านที่เป็นกำลังใจแก่ผู้วิจัยเสมอมา ท้ายสุดนี้ ผู้วิจัยคาดหวังว่าวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะยังประโยชน์ต่อผู้อ่านทุกท่าน หากมีข้อผิดพลาดอันเกิดจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขออภัยมา ณ โอกาสนี้ด้วย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญ	ช
บทที่	
1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ในการศึกษา	13
ข้อสมมติฐานในการวิจัย	13
วิธีในการศึกษา	13
ขอบเขตในการศึกษา	14
ประโยชน์จากงานวิจัย	14
การนำเสนอ	14
2 แนวคิดต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง	16
ที่มาของศัพท์ "อุดมการณ์"	16
ที่มาในการใช้ "อุดมการณ์" กับ "อุดมการ" ในประเทศไทย	18
ความหมายของ "อุดมการณ์"	19
ความแตกต่างระหว่าง "อุดมการณ์" กับคำที่มีความหมายใกล้เคียง	24
การนำ "อุดมการณ์" มาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมือง	35
"อุดมการณ์" ที่เป็นจิตสำนึกปลอมแปลง	40
"อุดมการณ์" กับการแก้ต่าง	41
3 อุดมการณ์ทางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม	43
การนำอุดมการณ์มาใช้เป็นเครื่องมือของจอมพล ป. พิบูลสงคราม	44
การใช้กลไกด้านการปราบปราม กต. ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม	45
สถาบันกฎหมายหรือการใช้อำนาจรัฐบาลผ่านสถาบันกฎหมาย	45
กระบวนการยุติธรรม	49
กองทัพหรือทหาร	50

3	สำรวจ	52
	การใช้กลไกด้านการครอบงำของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม	55
	สถาบันการศึกษา	55
	สถาบันวัฒนธรรม	57
	สถาบันการเมืองการปกครอง	67
	สถาบันเศรษฐกิจ	76
	สถาบันสื่อมวลชน	81
	จิตสำนึกปลอมแปลงของอุดมการณ์ทางการเมืองของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม	84
	การ “แก้ต่าง” ในอุดมการณ์ทางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม	88
4	อุดมการณ์ทางการเมืองของนายปรีดี พนมยงค์	92
	การนำเอาอุดมการณ์มาใช้เป็นเครื่องมือของนายปรีดี พนมยงค์	93
	ระบบความคิดช่วงแรกของนายปรีดี พนมยงค์	95
	ระบบความคิดช่วงที่สองของนายปรีดี พนมยงค์	103
	การใช้อุดมการณ์ทางการเมืองเป็นเครื่องมือตามแนวคิด ทางเศรษฐกิจแบบสังคมนิยม	104
	การใช้อุดมการณ์ทางการเมืองเป็นเครื่องมือตามแนวคิด ทางการเมืองแบบประชาธิปไตย	109
	จิตสำนึกปลอมแปลงในอุดมการณ์ทางการเมืองของนายปรีดี พนมยงค์	123
	อุดมการณ์ทางการเมืองด้าน “แก้ต่าง” ของนายปรีดี พนมยงค์	129
5	ความขัดแย้งในทางอุดมการณ์ทางการเมืองระหว่าง “เผด็จการรัฐนิยม” กับ “สังคมนิยมประชาธิปไตย”	138
	ความขัดแย้งในระบบความคิดทางการเมือง	139
	ความขัดแย้งในระบบความคิดทางด้านเศรษฐกิจ	148
	ความขัดแย้งในระบบความคิดทางด้านสังคม	155
6	บทสรุป	161
	รายการอ้างอิง	172
	ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์	185

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ 24 มิ.ย. 2475 นับเป็นเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์การเมืองที่สำคัญหน้าหนึ่งของประเทศไทย ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบประชาธิปไตย โดยเกิดจากความร่วมมือกันระหว่าง

1. ทหารบก จำนวน 32 นาย มีพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน) เป็นหัวหน้าสาย
 2. ทหารเรือ จำนวน 21 นาย มีนาวาตรีหลวงสินธุสงครามชัย (สินธุ์ กมลนาวิน) เป็นหัวหน้าสาย และ
 3. พลเรือน จำนวน 46 นาย มีอำมาตย์ตรีหลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์) เป็นหัวหน้าสาย
- รวมทั้งหมด 99 นาย ร่วมกันในนาม “คณะราษฎร” (สุพจน์ ดำนตรระกูล, 2526: 7)

ในคณะราษฎรซึ่งเป็นคณะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองกลับมีความแตกแยกกันเองอยู่ภายในจนอาจกล่าวได้ว่า “คณะราษฎรมีความเป็นเอกภาพอยู่เพียงเปลี่ยนแปลงการปกครองเท่านั้น ต่อจากนั้นความเป็นเอกภาพก็ไม่มีอีกเลย” โดยแบ่งออกเป็น 2 ฝ่ายที่ขัดแย้งกันอย่างชัดเจน คือ ฝ่ายก้าวหน้าหรือฝ่ายประชาธิปไตยซึ่งเป็นฝ่ายข้างน้อยนำโดยนายปรีดี พนมยงค์ กับฝ่ายล้าหลังหรือฝ่ายเผด็จการซึ่งเป็นฝ่ายข้างมากนำโดยจอมพล ป. พิบูลสงคราม (สุพจน์ ดำนตรระกูล, 2526: 85 - 6)

ในประเด็นความขัดแย้งกันเองภายในคณะราษฎรหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 นั้น นักวิชาการและผู้ที่ทำการศึกษาส่วนใหญ่มักมองว่าเป็นความขัดแย้งในด้านอำนาจและผลประโยชน์ระหว่างนายปรีดี พนมยงค์ กับจอมพล ป. พิบูลสงคราม ดังเช่น จากการศึกษาของเจษฎา อรุณีพัฒน์พงศ์ (2516: ข - ค และ 114 - 7) เรื่องผลสะท้อนของการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ที่มีต่อกระบวนการเมืองในช่วงระยะเวลา พ.ศ. 2475 ถึง พ.ศ. 2495 ว่าการเปลี่ยนแปลงการปกครองไม่ได้ก้าวพ้นไปจากการยึดครองอำนาจการปกครองของคณะราษฎรและคณะรัฐประหารยังผลให้

กระบวนการเมืองยังไม่เป็นประชาธิปไตย ซึ่งอุปสรรคที่ขัดขวางไม่ให้เกิดการพัฒนาการเมืองดำเนินไปสู่การปกครองระบอบประชาธิปไตยมาจากหลายสาเหตุ เช่น ลักษณะสังคมไทยไม่เอื้ออำนวย, ชนชั้นนำขาดอุดมการณ์ประชาธิปไตยร่วมกันแม้แต่แก่งแย่งชิงอำนาจกันเอง เช่น การแตกคอรหว่างกลุ่มอาวุโสภายใต้การนำของพระยามโนปกรณนิติธาดา พ.อ.พระยาทรงสุรเดช และพ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์ กับกลุ่มหนุ่มภายใต้การนำของพ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา นายปรีดี พนมยงค์ และพ.ต.หลวงพิบูลสงคราม และกลุ่มหนุ่มก็เกิดแตกแยกออกเป็น 2 ฝ่าย ระหว่างฝ่ายทหาร (จอมพล ป. พิบูลสงคราม) กับ ฝ่ายพลเรือน (นายปรีดี พนมยงค์), การสร้างฐานอำนาจในทางที่ผิด ๆ ของชนชั้นปกครองที่มีใช้มาจากประชาชน (ใช้การค้ำจุนอำนาจการปกครองโดยอาศัยพรรคพวกซึ่งไม่ยั่งยืน) เมื่อกระบวนการเมืองดำเนินในลักษณะที่มีการเปลี่ยนแปลงเฉพาะเบื้องบนโดยมิได้ส่งผลกระทบต่อขยายลงมาสู่ประชาชนเช่นนี้ ประสิทธิภาพทางการเมืองที่ผ่านมาจึงเป็นการสูญเสียเวลาที่น่าเสียดายอย่างยิ่ง

เช่นเดียวกับศักดิ์ดิโน ฉัตรกุล ณ อยุธยา (2528: 1) ที่มองว่ารัฐภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 กลายเป็นเวทีแห่งการต่อสู้ช่วงชิงความเป็นใหญ่ระหว่างกลุ่มพลัง 2 ฝ่ายใหญ่ ๆ คือ ระหว่าง “กลุ่มพลังเก่า” กับ “กลุ่มพลังใหม่” กลุ่มพลังเก่าหรือคณะเจ้า คือ กลุ่มบุคคลที่ต้องการพิทักษ์รักษาและปกป้องสถาบันดั้งเดิมของสังคมเอาไว้ ต้องการดึงอำนาจรัฐกลับไปสู่ศูนย์อำนาจเก่า กลุ่มพลังใหม่หรือคณะราษฎรเป็นกลุ่มที่ต้องการสถาปนาระบบการเมืองแบบเปิดแต่มิได้หมายความว่าสมาชิกคณะราษฎรทั้งหมดเป็นหนึ่งเดียวกับกลุ่มพลังใหม่ ทั้งนี้เพราะภายในคณะราษฎรเองก็มีฐานความคิดที่แตกต่างกันจนนำไปสู่ความแตกแยกกันในภายหลัง

กลุ่มพลังใหม่แตกออกเป็น 2 ขั้วใหญ่ ขั้วหนึ่ง คือ กลุ่มทหารอำนาจนิยมมีจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นผู้นำ ฐานกำลังของกลุ่มนี้อยู่ที่สถาบันทหาร ส่วนอีกขั้วหนึ่ง คือ กลุ่มแนวร่วมต่อต้านอำนาจนิยมมีนายปรีดี พนมยงค์เป็นผู้นำ มีฐานอำนาจสำคัญอยู่ในสภาผู้แทนราษฎร ความขัดแย้งดังกล่าวเด่นชัดมากขึ้นในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง (ศักดิ์ดิโน ฉัตรกุล ณ อยุธยา, 2528: 15)

จากการศึกษาของวิธนา มโนพิทักษ์ (2520: 1 - 3) เรื่องความขัดแย้งภายในคณะราษฎร พบว่าการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2475 เป็นเพียงการเปลี่ยนตัวผู้ปกครองประเทศจากองค์พระมหากษัตริย์ไปยังกลุ่มเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยที่โครงสร้างส่วนต่าง ๆ ของประเทศยังคงมีลักษณะเช่นเดิม ผู้นำการเมืองกลุ่มเล็กยังคงเป็นตัวจักรสำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง โดยเฉพาะในช่วงที่คณะราษฎรมีอิทธิพลทางการเมืองอยู่นั้นการเปลี่ยนแปลงทั้งหลายในวงการเมืองมีสาเหตุสำคัญมาจากความขัดแย้งต่อผู้แย่งชิงอำนาจ

ในระหว่างผู้นำคณะราษฎรแทบทั้งสิ้น แม้จะได้ศึกษาถึงปัจจัยอื่นๆ ด้วย กล่าวคือ ภูมิหลังที่แตกต่างกันในบรรดาผู้นำคณะราษฎรทั้งในด้านพื้นฐานครอบครัว การศึกษา อาชีพ สถานภาพทางสังคม และอุดมการณ์ทางการเมือง แต่วิถีมองว่าความแตกต่างในด้านภูมิหลังและความมุ่งหวังในอำนาจทางการเมืองนับเป็นสาเหตุพื้นฐานให้กลุ่มคณะราษฎรเกิดความแตกแยกขึ้นในเวลาต่อมา

และจากการศึกษาของชวลิต ทรงกิตติ (2530: 2 - 7) เรื่องการต่อสู้ทางการเมืองของดร.ปรีดี พนมยงค์ (พ.ศ. 2475 - 2490) พบว่าการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของคณะราษฎรนั้นมีเป้าหมายสำคัญซึ่งเป็นจุดร่วมของบรรดากลุ่มคณะราษฎรก็คือการลดอำนาจของสถาบันกษัตริย์ซึ่งปกครองประเทศไทยอยู่ และเมื่อสามารถลดอำนาจของสถาบันกษัตริย์ซึ่งแต่เดิมเคยมีอำนาจอยู่เหนือข้าราชการอันหมายถึงคณะราษฎรด้วยนั้น คณะราษฎรจึงจะต้องทำการต่อสู้เพื่อพยายามรักษาอำนาจของกลุ่มตนเองไว้ซึ่งก็ปรากฏออกมาในรูปของการสถาปนาระบบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขซึ่งอยู่ภายใต้บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ แต่การก่อการที่สำเร็จของคณะราษฎรได้กลายเป็นจุดเริ่มต้นของการใช้ความรุนแรงทางการเมืองในรูปแบบของการแตกแยกและช่วงชิงอำนาจระหว่างคณะราษฎรด้วยตนเอง โดยศึกษาการต่อสู้ทางการเมืองของดร.ปรีดี พนมยงค์ว่าได้เอารูปแบบวิธีการประชาธิปไตย เช่น รัฐธรรมนูญ รัฐสภา กฎหมาย ฯลฯ มาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองและต่อสู้กับฝ่ายตรงข้ามทางการเมืองในลักษณะที่เป็นทั้งการเสริมสร้างและรักษาอำนาจทางการเมืองของตนเอง

นอกจากนั้นยังมีงานของลิขิต ธีรเวคิน และนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ที่ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลง พ.ศ. 2475 ไว้เช่นกัน กล่าวคือ ลิขิต ธีรเวคิน (2541: 70 - 1) มองเหตุการณ์หลัง 2475 เป็นความวุ่นวายทางการเมืองที่มีลักษณะเด่น คือ ความขัดแย้งทางการเมืองในหมู่ผู้ที่อ้างว่าได้นำการเปลี่ยนแปลงเพื่อสร้างการปกครองแบบประชาธิปไตย แต่กลับศิโรราบต่อความย่ำแย่ของอำนาจ เห็นได้จากระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2500 มีการขัดแย้งทางการเมืองในรูปของรัฐประหารหรือกบฏทุก 2.5 ปี ความขัดแย้งซึ่งปะทุออกมาให้ปรากฏนี้สะท้อนถึงการที่ไม่มีภาวะความเป็นสถาบันของกระบวนการทางการเมืองโดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เกี่ยวกับการยุติความขัดแย้งและการสืบทอดอำนาจ ซึ่งความขัดแย้งดังกล่าว ได้แก่ (ลิขิต ธีรเวคิน, 2541: 73)

1. ความขัดแย้งทางอำนาจ กล่าวคือ หลังการยึดอำนาจ พ.ศ. 2475 สมาชิกในคณะผู้ก่อการเริ่มแย่งชิงอำนาจกัน ลิขิตให้ความคิดเห็นว่าการขัดแย้งลักษณะนี้เป็นสิ่งที่พูดถึงกันบ่อยจนจำเจและก็เป็นปรากฏการณ์ปกติ

2. ความขัดแย้งทางนโยบาย เกิดจากความไม่ลงรอยกันในระดับแห่งความก้าวหน้าในทฤษฎี ความคิด ความขัดแย้งที่เด่นชัดที่สุดก็คือในด้านนโยบายเศรษฐกิจ
3. การครอบงำจากฝ่ายทหาร

และจากงานของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ (2533: 29 - 37) ซึ่งเป็นนักวิชาการผู้หนึ่งที่ได้ศึกษาเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ไว้อย่างรอบด้าน เช่น หนังสือความคิด ความรู้ และอำนาจการเมืองในการปฏิวัติสยาม 2475, การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 เป็นต้น ได้เสนอเรื่องที่ต้องพิจารณาสถานะของประวัติศาสตร์สังคมการเมืองสยามภายหลังการปฏิวัติ 2475 ไว้เช่นกัน กล่าวคือ

1. การเน้นเรื่องการแก่งแย่งอำนาจในหมู่ผู้นำทางการเมืองกับการไม่เป็นประชาธิปไตย
2. การเน้นเรื่องความไม่มั่นคงในบทบาทและอุดมการณ์ประชาธิปไตยของคณะราษฎร
3. การเน้นเรื่องความไม่พร้อมของราษฎรคนส่วนใหญ่
4. การเน้นว่าไม่มีสภาวะที่อาจเรียกว่า “การปฏิวัติ” นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา
5. การเน้นว่ามีการคงอยู่อย่างต่อเนื่องของวิธีการผลิตแบบศักดินา

จากตัวอย่างงานดังกล่าวแสดงให้เห็นว่านักวิชาการและผู้ทำการศึกษารับรู้ถึงความขัดแย้งกันเองภายในคณะราษฎรที่เกิดขึ้นนั้นมีหลายสาเหตุ เช่น ภูมิหลังที่แตกต่างกัน อำนาจผลประโยชน์ แนวนโยบายในการบริหารประเทศ และอุดมการณ์ เป็นต้น แต่มักจะเน้นสาเหตุหลักของความขัดแย้งว่ามาจากความขัดแย้งในประเด็นอำนาจและผลประโยชน์เป็นสำคัญ ทำให้เกิดการละเลยในประเด็นอุดมการณ์ทางการเมืองโดยเฉพาะความขัดแย้งภายในคณะราษฎรที่เกิดขึ้นในช่วงหลัง (ความขัดแย้งระหว่างฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือน) ซึ่งเป็นความขัดแย้งระหว่างกลุ่มบุคคล 2 กลุ่มที่มีอุดมการณ์แตกต่างกันอย่างชัดเจน การศึกษาวิจัยชิ้นนี้จึงเน้นการศึกษาปัจจัยด้านที่มาหรือสาเหตุของความขัดแย้งกันเองภายในคณะราษฎรที่แตกต่างออกไป คือ มองว่าความขัดแย้งดังกล่าวเป็นความขัดแย้งทางด้านอุดมการณ์ทางการเมือง

อุดมการณ์ (Ideology) หมายถึง ระบบความเชื่อทางการเมืองแบบใดแบบหนึ่งที่ระบบความเชื่อนั้นสามารถนำไปสู่การปฏิบัติการ (Action) ของผู้ที่มีความเชื่อในระบบการเมืองดังกล่าวเพื่อรักษา ทำลาย หรือสร้างลักษณะการควบคุมทางสังคมต่อประชาชนขึ้นมาใหม่ (Seligur, 1984: 76 อ้างถึงใน นฤมล ทับจุมพล, 2531: 14) และอุดมการณ์ทางการเมืองนั้นอาจเกิดขึ้นและถูกนำมาใช้โดยผู้นำหรือกลุ่มผู้ปกครองที่สามารถลบล้างอำนาจการปกครองเก่าได้และขึ้นมาทำการปกครองประเทศใหม่ ผู้นำที่เพิ่งขึ้นมาใช้อำนาจทางการเมืองย่อมประสงค์ที่จะวาดภาพ

สังคมใหม่วางจุดหมายใหม่เพื่อประโยชน์ในการชักจูงประชาชนให้สนับสนุน ยอมรับอำนาจ และเสียดลระร่วมกันเพื่อที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ม.ป.ป.: 12 อ้างถึงใน นฤมล ทับจุมพล, 2531: 15 – 6)

จากผลงานและประวัติส่วนตัวของจอมพล ป. พิบูลสงคราม และนายปรีดี พนมยงค์พบว่าบุคคลทั้งสองมีความเห็นที่เหมือนกันอยู่ คือ การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นเพียงฉากแรกของการเริ่มต้นสถาปนาระบอบใหม่และมิได้มีความพอใจสูงสุดอยู่กับการมีกฎหมายรัฐธรรมนูญ หากแต่มีความมุ่งหวังว่าการมีกฎหมายรัฐธรรมนูญและมีระบอบใหม่ย่อมเป็นเงื่อนไขให้มีการดำเนินงานการเมืองอื่น ๆ ต่อเนื่องไป ดังที่หลวงประดิษฐมนูธรรม (นายปรีดี พนมยงค์) ได้เคยกล่าวถึงความจำเป็นที่ต้องมีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจอันจะเป็นรากฐานให้กับการสร้างความสมบูรณ์พูนสุขให้แก่ราษฎรและทำให้การปฏิวัติมีความสมบูรณ์ ส่วนหลวงพิบูลสงคราม (จอมพล ป. พิบูลสงคราม) ก็มีแนวคิดที่มุ่งความสมบูรณ์ของการปฏิวัติในวันข้างหน้า (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2533: 218) ซึ่งความคิดเห็นดังกล่าวเป็นระบบความคิดทางการเมืองที่เน้นตัว “รัฐ” แต่เป็นการให้รัฐทำหน้าที่ที่แตกต่างกัน

จอมพล ป. พิบูลสงครามจัดได้ว่ามีอุดมการณ์ทางการเมืองโน้มเอียงไปในแนวทางฟาสซิสต์ เห็นได้จากแนวคิดเรื่อง “รัฐนิยม” โดยได้รับอิทธิพลแนวคิดดังกล่าวจากหลวงวิจิตรวาทการ ดังที่ พล.ต.อ.อดุล อดุลเดชจรัสกล่าวว่า “หลวงวิจิตรวาทการได้เคยทำบันทึกเรื่องลัทธินาซีและฟาสซิสต์ว่าคืออะไร และพิมพ์เป็นโรเนียวให้จอมพล ป.อ่าน ที่ทราบนี้เพราะได้เห็นจากขุนอุดม สรยุทธผู้รักษาเอกสารของจอมพล ป.ในตอนต้น ๆ สังเกตว่าจอมพล ป.ยังไม่กระตือรือร้นที่จะดำเนินการตามลัทธิทั้ง 2 ดังกล่าว แต่ภายหลังที่ได้รับยศเป็นจอมพลแล้วสังเกตว่าจอมพล ป. จะมักเขม้นที่จะดำเนินการตามลัทธิทั้ง 2 นั้น” (สุพจน์ ด่านตระกูล, 2522: 71)

พื้นฐานของแนวคิดฟาสซิสต์ คือ ความคิดเรื่องรัฐ ถือว่ารัฐเป็นสิ่งสมบูรณ์ (absolute) เป็นผู้คุ้มครองให้เกิดความมั่นคงไม่ให้อันตรายทั้งจากภายในและภายนอกรัฐ เป็นผู้รักษาและถ่ายทอดจิตของประชาชนผ่านทางภาษาประเพณีและความเชื่อ รัฐต้องเข้มแข็งควบคุมทุกด้านของชีวิตประชาชนทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และจิตใจ นอกเหนือความเชื่อในรัฐเบ็ดเสร็จแล้ว ความเชื่อในความไม่เท่าเทียมกันของมนุษย์เป็นอีกลักษณะหนึ่งที่ปรากฏในแนวคิดฟาสซิสต์ซึ่งมีส่วนทำให้ลัทธินี้บูชาตัวผู้นำ และยอมให้ผู้นำปกครองเผด็จการเบ็ดเสร็จในนามรัฐ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2539: 329 - 30)

ฟาสซิสต์จึงเป็นอุดมการณ์ทางการเมืองที่มีลักษณะเป็นชาตินิยมย้ำการเคารพเชื่อฟังผู้นำ นิยมการใช้กำลังและความรุนแรงมีแนวความคิดเกี่ยวกับรัฐ ลักษณะของรัฐ หน้าที และความมุ่งหมายของรัฐว่ารัฐเป็นสิ่งที่มีความสมบูรณ์สูงสุด รัฐเป็นผู้ประกันความมั่นคงทั้งภายในและภายนอก และเป็นตัวแทนของวิญญาณอันใหญ่ของชาติจนทำให้ ชาติ-รัฐบาล-ผู้นำ จึงเป็นสิ่งที่แยกจากกันไม่ออก (ชัชอนันต์ สมุทวณิช, 2523: 40 - 52) ยกตัวอย่างเช่น ในยุคเชื่อผู้นำชาติพ้นภัยสถานะของพระมหากษัตริย์ถูกคุกคามอย่างหนัก จอมพล ป.ได้ตีตนเทียบมกษัตริย์มีการโฆษณาส่งเสริมบารมีท่านผู้นำกันอย่างเอิกเกริกทั่วประเทศในโรงมหรสพถึงกับมีรูป ฯพณฯ ให้ประชาชนเคารพแทนพระบรมฉายลักษณ์และให้มีการชักธงชาติในวาระดีดิล้ายวันเกิดของท่านผู้นำด้วย (สันติสุข โสภณศิริ, 2530: 68 - 9), นโยบายในการบริหารราชการแผ่นดินของจอมพล ป. พิบูลสงครามได้ใช้หลักการ 3 ประการ ได้แก่ 1. ต้องการให้รัฐบาลนี้แข็งแรงที่สุดเท่าที่จะทำได้ 2. เป็นที่เชื่อถือแก่ต่างประเทศ และ 3. เป็นที่เชื่อถือแก่ประชาชนทั่วไป (เทียมจันทร์ อ่ำแหวน, 2521: 112 - 3) และนโยบายต่อต้านคนจีน เป็นต้น

อย่างไรก็ตามแนวความคิดของจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นเพียงความโน้มเอียงเท่านั้น เนื่องจากอุดมการณ์และรัฐฟาสซิสต์นั้นถือได้ว่าเป็นอุดมการณ์ที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะตัวเพราะเกิดขึ้นภายใต้สภาพแวดล้อมและมีเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่ไม่เหมือนกับที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ยกตัวอย่างเช่น ในแบบของประเทศอิตาลีและประเทศเยอรมัน เป็นต้น ส่วนในกรณีสังคมไทยก็มีลักษณะเฉพาะบางอย่างที่แตกต่างออกไปจนไม่อาจกล่าวได้ว่าเป็นรัฐแบบฟาสซิสต์ที่สมบูรณ์ ดังที่ตรอทสกีได้อธิบายถึงลักษณะของขบวนการฟาสซิสต์ว่าประกอบด้วย

1. ฐานสนับสนุนของขบวนการฟาสซิสต์ คือ ชนชั้นกลางหรือคนระดับปานกลาง
2. กำลังหลักในการใช้ความป่าเถื่อนรุนแรงของขบวนการฟาสซิสต์ คือ พวกอันธพาล
3. ขบวนการฟาสซิสต์จะมีพลังจริงต่อเมื่อชนชั้นนายทุนที่เป็นชนชั้นปกครองสนับสนุนขบวนการเหล่านั้น (ใจ อึ้งภากรณ์, 254 : 78 -9)

เมื่อนำลักษณะดังกล่าวมาใช้เป็นกรอบพิจารณาการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 และอุดมการณ์ของจอมพล ป. พบว่าเหตุผลหลักที่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 และอุดมการณ์ของจอมพล ป. ไม่ใช่ฟาสซิสต์นั้น เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 และประเทศไทยภายใต้การนำของจอมพล ป. ใช้กำลังทหาร (และตำรวจ) เป็นกำลังสำคัญในการปฏิวัติหรือใช้ความรุนแรงมิใช่พวกอันธพาลตามลักษณะของขบวนการฟาสซิสต์แต่อย่างไร ดังนั้น อุดมการณ์เผด็จการรัฐนิยมของจอมพล ป. จึงเป็นอุดมการณ์ที่สอดคล้องกับรูปแบบของรัฐแบบ

อำนาจนิยมมากกว่ารัฐฟาสซิสต์ ซึ่งรัฐอำนาจนิยมกับรัฐฟาสซิสต์มีลักษณะสำคัญแตกต่างกัน สามารถสรุปได้ 6 ประการคือ

1. รัฐฟาสซิสต์เกิดมาจากระบบทุนนิยมที่พัฒนาแล้วโดยมีชนชั้นเดียว (ฝ่ายที่มีลักษณะปฏิกิริยาสุดขั้ว) ครองอำนาจอย่างเด็ดขาด ส่วนรัฐอำนาจนิยมนั้นเกิดขึ้นภายในระบบทุนนิยมที่ด้อยพัฒนาโดยไม่มีชนชั้นใดที่มีอำนาจครอบงำอย่างเด็ดขาด

2. รัฐฟาสซิสต์และรัฐอำนาจนิยมชนชั้นปกครองต้องเผชิญทั้งวิกฤตการณ์ภายในชาติและวิกฤตการณ์สากล (วิกฤตของจักรวรรดินิยม) แต่มีความแตกต่างกันคือ ในโครงสร้างเศรษฐกิจระหว่างประเทศชนชั้นปกครองของรัฐฟาสซิสต์มีความเป็นอิสระมากกว่าชนชั้นปกครองรัฐอำนาจนิยมที่ต้องตกอยู่ภายใต้และต้องพึ่งพาโครงสร้างเศรษฐกิจระหว่างประเทศ

3. รัฐฟาสซิสต์เกิดขึ้นในสังคมที่มีระดับการพัฒนาของพลังการผลิตสูง ส่วนรัฐอำนาจนิยมพลังการผลิตและการตลาดยังคงล่าช้าอยู่มาก

4. รัฐฟาสซิสต์และรัฐอำนาจนิยมพยายามปรับปรุงโครงสร้างกลไกของรัฐเสียใหม่โดยในรัฐฟาสซิสต์อำนาจรัฐกับทุนนิยมผูกขาดได้กระจุกตัวรวมกันแล้ว เพราะรัฐฟาสซิสต์เกิดขึ้นภายหลังการปฏิวัติประชาธิปไตยแล้ว ส่วนในรัฐอำนาจนิยมรัฐมักจะมีบทบาทและอำนาจเหนือส่วนอื่น ๆ ของสังคมในการสืบทอดระบบทุนนิยม (ผลประโยชน์ของรัฐกับผลประโยชน์ของทุนเอกชนยังแยกกระจายกันอยู่) เพราะในรัฐอำนาจนิยมการเปลี่ยนแปลงประชาธิปไตยกระฎุมพียังไม่เคยเกิดขึ้นเลย

5. รัฐฟาสซิสต์มีกลุ่มสังคมหลายชนชั้นโดยถูกระดมและหลอหลอมเข้ามาอยู่ในองค์กรพรรคเพื่อสนับสนุนการปกครองฟาสซิสต์ แต่รัฐอำนาจนิยมชนชั้นปกครองมิได้มีรากฐานมวลชนแต่มักจะนิยมสร้างกลุ่มขึ้นมาเอง

6. อุดมการณ์ของฟาสซิสต์มีบทบาทสำคัญยิ่งในการพัฒนาระบบฟาสซิสต์ คือ ใช้ทั้งอคติทางสังคม จิตวิทยา วัฒนธรรมของเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ และชาตินิยมเป็นหลักในการเรียกร้องความสนับสนุนจากมวลชน แต่รัฐอำนาจนิยมแม้ว่าอุดมการณ์จะมีบทบาทสำคัญในการรักษาอำนาจนิยมไว้แต่มิได้เน้นทางด้านวัฒนธรรม ศีลธรรมของเชื้อชาติหากเน้นกฎหมาย ความสงบเรียบร้อย ความเป็นปึกแผ่นหรือความสามัคคีของคนในชาติ การต่อต้านคอมมิวนิสต์ การพัฒนาสังคมโดยการปลูกระดมมวลชนให้ร่วมกิจกรรมของรัฐ (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2541: 126 - 30)

และแม้ฟาสซิสต์จะเป็นการปกครองแบบเผด็จการเช่นเดียวกับเผด็จการรัฐนิยมของจอมพล ป. พิบูลสงครามแต่ก็เป็นรูปแบบที่แตกต่างกันกล่าวคือ ฟาสซิสต์เป็นการปกครองเผด็จการอำนาจนิยมแบบเบ็ดเสร็จ (Totalitarianism) ส่วนเผด็จการรัฐนิยมของจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นระบอบเผด็จการอำนาจนิยมธรรมดา (Authoritarianism) ซึ่งมีข้อแตกต่างคือ เผด็จการ

อำนาจนิยมแบบธรรมดามีการใช้อำนาจควบคุมบุคคลน้อยกว่าเผด็จการอำนาจนิยมแบบเบ็ดเสร็จ เผด็จการอำนาจนิยมแบบธรรมดาคควบคุมผู้ขาดทางการเมืองแต่ยังยอมให้บุคคลมีเสรีภาพอย่างอื่นได้ แต่เผด็จการอำนาจนิยมแบบเบ็ดเสร็จรัฐใช้อำนาจควบคุมประชาชนทุกทางทั้งในด้านการจำกัดเสรีภาพทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และการดำรงชีวิตทั่วไป (สมพงษ์ เกษมสิน และ จริญญา สุภาพ, 2520: 31 - 2)

ดังนั้น อุดมการณ์ทางการเมืองที่จอมพล ป. พิบูลสงครามนำมาใช้ปฏิบัติอยู่เป็นแบบเผด็จการอำนาจนิยม (เผด็จการรัฐนิยม) ซึ่งลักษณะของเผด็จการอำนาจนิยมสามารถสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้ (จริญญา สุภาพ, 2525: 11 – 5 อ้างถึงใน ร.ต.อ.พัฒนา รุ่งเรืองสุข, 2536: 30 - 1)

1. ไม่ต้องการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการเมืองการปกครอง จึงจำกัดสิทธิเสรีภาพต่างๆ ของประชาชน เช่น ใน พ.ศ. 2483 จอมพล ป. พิบูลสงครามได้มีการขยายบทเฉพาะกาลในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย 2475 (เกี่ยวกับสมาชิกภาพของสมาชิกประเภทที่ 2) ออกไปอีก 10 ปี

2. ถือเอาเจตนารมณ์และความต้องการของผู้ปกครองประเทศเป็นหลักเพราะผู้ปกครองเป็นคนที่มีความสมบัติพิเศษที่รู้ความต้องการและผลประโยชน์ของชาติ ประชาชนจึงต้องเชื่อและปฏิบัติตามผู้นำหรือผู้ปกครองอย่างเคร่งครัดและต้องยอมรับการนำและการปกครองโดยผู้นำ

3. ยึดหลักการใช้กำลัง การบังคับ และความรุนแรงทั้งนี้เพื่อรักษาอำนาจของผู้นำผู้ปกครองหรือชนชั้นนำไว้และยังใช้เพื่อทำลายฝ่ายตรงข้ามและควบคุมประชาชนให้อยู่ภายใต้อำนาจปกครอง เช่น การใช้กำลังรุนแรงปราบปรามศัตรูทางการเมือง พ.ศ. 2481

4. ยกย่องอำนาจและความสำคัญของรัฐเหนือเสรีภาพของประชาชนจึงยึดหลักความมั่นคง ความเข้มแข็งและความปลอดภัยของชาติเป็นจุดมุ่งหมายปลายทางที่สำคัญ เช่น การเรียกร้องดินแดนคืนจากฝรั่งเศสและสงครามอินโดจีน พ.ศ. 2479, การดำเนินนโยบายในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ร่วมมือกับฝ่ายอักษะ เป็นต้น

5. การปกครองใช้หลักการรวมอำนาจ คือ มีการรวมอำนาจไว้ในส่วนกลางของประเทศคือให้อำนาจอยู่ในมือของผู้นำหรือในกลุ่มของผู้นำอย่างเต็มที่ เช่น การที่จอมพล ป. พิบูลสงครามดำรงตำแหน่งสูงสุดทางการเมือง (นายกรัฐมนตรี) และตำแหน่งสูงสุดทางการทหาร (ผู้บัญชาการทหารสูงสุด) เป็นต้น

ส่วนนายปรีดี พนมยงค์นั้นจัดได้ว่ามีแนวอุดมการณ์ทางการเมืองแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” (Social Democratic Model) สังคมนิยมประชาธิปไตยเชื่อว่าระบบสังคมนิยม (ทางเศรษฐกิจ) และระบบประชาธิปไตย (ทางการเมือง) เป็นสิ่งที่อยู่คู่กันในด้านเดียวกันได้หรือ

เสรีภาพยังคงมีอยู่ได้ในระบบสังคมนิยม กรอบความหมายตามระบบความคิดแบบสังคมนิยมประชาธิปไตย (ของ Eduard Bernstein¹) จึงมีแนวคิดอยู่บนความเชื่อในเสรีภาพของมนุษย์ การดำเนินการทางเศรษฐกิจเสนอให้มีการลงทุนหรือกิจการบางอย่างให้รัฐส่วนกิจกรรมขนาดเล็กยังคงมีอยู่ได้ ทว่าการเมืองเสนอให้ใช้วิธีการทางรัฐสภาเพราะเชื่อว่ารัฐเป็นองค์การที่เป็นกลางสามารถใช้อำนาจรัฐโดยชอบด้วยกฎหมายทำการเปลี่ยนแปลงสังคมได้

ประเทศที่นำหลักการสังคมนิยมประชาธิปไตย (ตามข้อเสนอของ Bernstein) ไปปฏิบัติ เช่น พรรคสังคมนิยมของยุโรปตะวันตกและสแกนดิเนเวีย กล่าวคือ ได้ทำการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจทางการเมืองโดยสันติวิธีและเมื่อเข้ามามีอำนาจทางการเมืองแล้วพรรคสังคมนิยมก็ยังคงปกครองประเทศแบบประชาธิปไตย ต่อมาประเทศเหล่านี้ เช่น สวีเดน, นอร์เวย์, อังกฤษ เป็นต้น ได้มีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงรูปแบบสังคมนิยมประชาธิปไตยบางส่วนโดยมีการลดสัดส่วนการโอนกิจการเป็นของรัฐลดลงและหันไปพึ่งนโยบายรัฐสวัสดิการมากขึ้น แต่ก็ยังเป็นการพัฒนาเพื่อรักษาจุดหมายปลายทางของสังคมนิยมที่เน้นในเรื่องการให้บุคคลมีความเท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจ

กล่าวโดยสรุปได้ว่า อุดมการณ์แบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” มีหลักการอยู่ที่ความเสมอภาคหรือสมภาค (Equality) ในสังคมจึงมุ่งสนับสนุนและปรารถนาให้รัฐเข้าดำเนินการทางเศรษฐกิจเองเพื่อกระจายผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจไปสู่ประชาชนทั้งหมดโดยเท่าเทียมกันหรือมีความแตกต่างกันน้อยที่สุด ในทางเศรษฐกิจแนวคิดสังคมนิยมประชาธิปไตยมีองค์ประกอบหลักอยู่ 2 ประการ คือ (บรรพต วีระชัย และวิทยา นภาศิริกุลกิจ, 2525: 28 - 9)

ประการที่ 1 การส่งเสริมให้รัฐเข้าดำเนินการทางเศรษฐกิจเสียเองซึ่งการทำหน้าที่ดังกล่าวของรัฐมิได้ทำไปเพียงเพื่อเข้าแทรกแซงในกิจกรรมทางเศรษฐกิจแต่เข้าไปแก้ไขปัญหาการผูกขาดในระบบเศรษฐกิจให้มีการกระจายรายได้และทรัพย์สินมากขึ้น (ปัญหาของระบบทุนนิยม) โดยรัฐในระบบสังคมนิยมประชาธิปไตยจะต้องเข้าดำเนินการทางเศรษฐกิจด้วยการเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตหรืออินปัจจัยการผลิตเป็นของรัฐ แม้จะยอมให้เอกชนมีกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลอยู่ได้แต่เป็นการเข้าดำเนินการทางเศรษฐกิจภายใต้กติกา / ระเบียบของรัฐ

ประการที่ 2 การให้สวัสดิการแก่ประชาชนโดยรัฐหรือรัฐสวัสดิการ แต่การเป็นรัฐสวัสดิการไม่จำเป็นต้องเป็นสังคมนิยมประชาธิปไตยเนื่องจากหลักการรัฐสวัสดิการนั้นมี 2 รูปแบบ กล่าวคือ รูปแบบที่ใช้รัฐเป็นผู้จัดสวัสดิการและมีรายได้จากการเก็บภาษีรูปแบบนี้เรียกว่ารูปแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” และรูปแบบที่อิงกลไกตลาด (Pierson, 1998: 777 – 94 อ้างถึงใน ใจ อึ๊งภากรณ์, 2543: 4) รูปแบบนี้เรียกว่ารูปแบบ “ทุนนิยมปฏิรูปใหม่” (Welfare State หรือ Welfare Capitalism)

รัฐสวัสดิการรูปแบบ “ทุนนิยมปฏิรูปใหม่” เกิดขึ้นใน ค.ศ.1930 เนื่องจากข้อบกพร่องหรือจุดด้อยของระบบทุน (ทุนนิยม) มีการปฏิรูปและพัฒนาโดยนำเอาระบบอุตสาหกรรมที่ทันสมัยมาใช้ พร้อมกับทำให้สวัสดิการแก่ผู้ที่ใช้แรงงานและประชาชนทั่วไป หรือเป็นการเพิ่มอำนาจรัฐทางด้านเศรษฐกิจ คือ จัดให้มีรัฐสวัสดิการโดยไม่ใช้หลักการโอนกิจการเป็นของรัฐ แต่ใช้นโยบายด้านอื่น ๆ เช่น การจัดเก็บภาษีในลักษณะก้าวหน้ามากขึ้น, การส่งเสริมและสร้างสิ่งจูงใจในการลงทุน, จัดให้มีงานสาธารณะ (เป็นงานที่รัฐบาลช่วยให้มีขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาคนว่างงาน) ยกตัวอย่างเช่น นโยบายนิวดีล (New Deal) ของประธานาธิบดีแฟรงคลิน ดี รูสเวลต์แห่งสหรัฐอเมริกา เป็นต้น (จรรยา สุภาพ, 2534: 88 – 91) ดังนั้น รัฐสวัสดิการในระบบทุนนิยมปฏิรูปจึงเป็นเพียงการที่รัฐประกันสวัสดิการขั้นต่ำให้สมาชิกของสังคมโดยเฉพาะแรงงาน (กรรมกร) เพื่อลดภาวะขัดแย้งในสังคม ซึ่งแตกต่างกับรัฐสวัสดิการในระบบสังคมนิยมประชาธิปไตยที่เป็นองค์ประกอบหนึ่งของอุดมการณ์ของนายปรีดี ที่การจัดให้มีรัฐสวัสดิการเป็นวัตถุประสงค์ของรัฐ เพราะถือเป็นความจำเป็นที่ประชาชนพึงได้รับความคุ้มครองจากรัฐตั้งแต่เกิดจนตาย หรือเป็นหลักประกันในการดำรงชีวิต และแนวความคิดแบบสังคมนิยมประชาธิปไตยที่กล่าวมาข้างต้นนั้นจะต้องดำเนินควบคู่ไปกับหลักการในทางการเมืองแบบประชาธิปไตย เนื่องจากพวกสังคมนิยมประชาธิปไตยนั้นเน้นความค่อยเป็นค่อยไปในทางที่จะให้รัฐเข้าเป็นเจ้าของเครื่องมือการผลิตมากขึ้นแต่จะต้องคงความเป็นประชาธิปไตยในทางการเมืองเอาไว้และเชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่ถูกต้องนั้นจะต้องทำโดยการค่อย ๆ เปลี่ยน (วิวัฒนาการ) การขัดแย้งกันต้องแก้ไขโดยสันติวิธีและแก้ไขโดยทางรัฐสภา (ณรงค์ สิ้นสวัสดิ์, 2520: 165)

อุดมการณ์แบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของนายปรีดีได้สอดแทรกอยู่ในผลงานต่าง ๆ เช่น คำอธิบายกฎหมายปกครอง, ธรรมนูญการปกครองประเทศฉบับชั่วคราว, แผนโครงการเศรษฐกิจ ฯลฯ ยกตัวอย่างเช่น ในคำอธิบายกฎหมายปกครองที่นายปรีดีได้อธิบายหน้าที่รัฐต่อเอกชนว่าจัดแบ่งออกเป็น 2 ความคิดเห็นดังนี้ (ปรีดี พนมยงค์ และพระสารสาสน์ประพันธ์, 2526: 288 - 90)

ความเห็นที่ 1 เห็นว่ารัฐมีหน้าที่กระทำเฉพาะกิจการซึ่งจำเป็นเพื่อป้องกันและรักษาความสงบเรียบร้อยเท่านั้น เช่น การรักษาความสงบเรียบร้อยภายในอาณาจักร การปกป้องอาณาจักร การจัดรักษาสมบัติ ส่วนกิจการในทางเศรษฐกิจและกิจการที่เกี่ยวกับบำรุงหรือเพิ่มพูนความสมบูรณ์ของราชนครนั้นจะต้องปล่อยให้เอกชนต่างคนต่างทำไปตามเรื่อง เหตุฉะนั้นหน้าที่ของรัฐตามความเห็นนี้จึงอยู่ในวงจำกัด รัฐได้อธิบัตินี้ยอมมีนามสมญาว่า “รัฐตำรวจ” (Etat-Gendarme)

ความเห็นที่ 2 ตามความเห็นนี้รัฐนอกจากมีหน้าที่ดังที่ได้กล่าวในความเห็นที่ 1 แล้วยังมีหน้าที่ช่วยให้ราษฎรมีความสุขสมบูรณ์ในทางเศรษฐกิจและในทางสมาคมกิจ การเศรษฐกิจบางชนิดรัฐต้องเข้าแทรกแซงหรือเข้าเป็นเจ้าของทำการเองการปล่อยให้เอกชนต่างคนต่างทำอาจจะเกิดการแก่งแย่งผลสุดท้ายใครมีกำลังมากในทางทรัพย์ก็มีชัยชนะแก่ผู้ขาดสน จึงมีผู้ให้นามสมญารัฐที่ถือลัทธินี้ว่า “รัฐผู้สงเคราะห์” (Etat-Providence)

คำอธิบายหน้าที่ของรัฐต่อเอกชนในคำอธิบายกฎหมายปกครองดังกล่าวมานายปรีดีได้ให้ความสำคัญกับความเห็นที่ 2 ที่มองว่ารัฐควรมีหน้าที่ทางการเศรษฐกิจด้วยซึ่งสอดคล้องกับหน้าที่ของรัฐในเค้าโครงการเศรษฐกิจที่นายปรีดีร่างขึ้นมาเมื่อ พ.ศ. 2476 เนื้อหาในเค้าโครงการเศรษฐกิจแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ส่วนแรกเสนอหลักการและเหตุผลรวมทั้งสิ่งที่รัฐบาลจะดำเนินการปฏิบัติมี 11 หมวด ส่วนที่สองและส่วนที่สามเป็นวิธีการที่รัฐบาลจะดำเนินการในด้านต่าง ๆ ตามหลักเค้าโครงการใหญ่ที่เสนอไว้ในส่วนแรกโดยเสนอเป็นร่างพระราชบัญญัติ ประกอบด้วยเค้าร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎร 5 หมวด (ส่วนที่สอง) และเค้าร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการประกอบกิจการเศรษฐกิจ 5 หมวด (ส่วนที่สาม) (ทิพวรรณ บุญทวี, 2528: 289) ในเค้าโครงการเศรษฐกิจมีแนวคิดเกี่ยวกับรัฐว่ารัฐต้องเป็นผู้จัดการเศรษฐกิจเสียเองเพื่อให้ประชาชนทุกคนมีงานทำ (เป็นข้าราชการ) โดยรัฐบาลจะจ่ายเงินเดือนให้แก่ราษฎรเพื่อนำไปแลกเปลี่ยนกับปัจจัยในการดำรงชีวิตและมีการดำเนินงานแบบสหกรณ์ในทั่วทุกภูมิภาค

อุดมการณ์แบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของนายปรีดีที่นำเสนอมีความสอดคล้องกับการทำการศึกษาของนักวิชาการท่านอื่น ๆ ยกตัวอย่างเช่น ทิพวรรณ บุญทวี (2528, 303 - 43) เสนอว่าแนวอุดมการณ์ของนายปรีดีเป็นแนวอุดมการณ์ที่มีส่วนประกอบจากหลายแนวความคิดโดยมีแนวความคิดหลักที่สำคัญ 4 ประการคือ

1. แนวความคิดสังคมนิยม (Socialism) ดังได้กล่าวไปแล้วในข้างต้น
2. ลัทธินิยมสามัคคี (Solidarism) เป็นลัทธินิยมระหว่างลัทธิเบรธาลลิสม์และโซเชี่ยลลิสต์ นักคิดที่สำคัญของลัทธินี้คือ ศาสตราจารย์ชาลส์ จิดแห่งมหาวิทยาลัยกรุงปารีส ตามลัทธินี้มนุษย์

ยอมอาศัยซึ่งกันและกันจึงควรจัดให้มีสหกรณ์ต่าง ๆ เช่น ในการประดิษฐ์ การใช้ การจัดจำหน่าย เป็นต้น (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคนอื่น ๆ, 2541: 242 - 3) ซึ่งในเค้าโครงการเศรษฐกิจได้เสนอให้มีการจัดตั้งสหกรณ์ครบรูปตามหลักวิถีโซลิดารีสม์เช่นกัน

3. ปรัชญาศาสนาพุทธและมนุษยธรรมนิยม (Humanitarianism) ยกตัวอย่างเช่น นายปรีดีได้แสดงให้เห็นถึงความปรารถนาที่จะให้มนุษย์มีความสุขความสบายมีความเป็นอยู่ที่ดีช่วยเหลือซึ่งกันและกันและสามารถบรรลุถึงความสุขความเจริญอย่างประเสริฐ คือ การบรรลุ “สังคมพระศรีอารยะ”

4. อุดมการณ์ชาตินิยม (Nationalism) เช่น ในวัตถุประสงค์ของเค้าโครงการเศรษฐกิจ นอกจากเสนอการประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎรแล้วยังมีวัตถุประสงค์ที่เน้นการสร้างชาติและการพัฒนาชาติให้ทัดเทียมกับอารยประเทศ เป็นต้น

เมื่อทั้งจอมพล ป. พิบูลสงคราม และนายปรีดี พนมยงค์ต่างก็มีแนวอุดมการณ์ทางการเมืองของตนเองซึ่งเป็นแนวอุดมการณ์ทางการเมืองที่แตกต่างกันอย่างมาก กล่าวคือ

1. ด้านพื้นฐานระบบความคิด อุดมการณ์เผด็จการ (เผด็จการรัฐนิยม) เป็นศัตรูต่ออุดมการณ์ประชาธิปไตย (สังคมนิยมประชาธิปไตย) เพราะอุดมการณ์เผด็จการเน้นอำนาจของรัฐ ถ้าผู้ใดใช้อำนาจรัฐผู้นั้นก็มีความชอบธรรมกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ระบบเผด็จการนั้นชอบธรรม แม้ระบบเผด็จการจะมีข้อเสนอกการเลือกตัวแทนเป็นรัฐบาลแต่ก็เป็นทางเลือกได้แต่กลุ่มบุคคลที่มาจากชนชั้นอภิสิทธิ์ที่ไม่ได้เป็นตัวแทนประชาชนที่แท้จริง (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2539: 341)

2. เป้าหมายหรือจุดมุ่งหมายสุดท้ายของอุดมการณ์ อาจมองได้จากการใช้นโยบายชาตินิยม นโยบายชาตินิยมของจอมพล ป. มีขึ้นเพื่อรักษาอำนาจและผลประโยชน์ของรัฐ - ผู้นำแต่่นโยบายของปรีดี เช่น สมัยสงครามโลกครั้งที่สอง (เสรีไทย) เป็นการใช้นโยบายที่มุ่งไปที่สังคมไทยส่วนรวมและจากพื้นฐานอุดมการณ์และจุดมุ่งหมายที่แตกต่างกันยอมนำไปสู่

3. นโยบายและการนำไปปฏิบัติที่แตกต่างกันทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมด้วย

ความสำคัญของปัญหาในวิทยานิพนธ์นี้จึงอยู่ที่การพยายามอธิบายหรือทำความเข้าใจพร้อมกับชี้ให้เห็นถึงระบบความคิดหรืออุดมการณ์ของทั้งจอมพล ป. พิบูลสงคราม และนายปรีดี พนมยงค์ที่ต่างมีระบบความคิดหรืออุดมการณ์ของตน เมื่อทั้งจอมพล ป. พิบูลสงคราม และนายปรีดี พนมยงค์นำระบบความคิดหรืออุดมการณ์ของตนมาใช้ดำเนินการขณะที่เข้ามาใช้อำนาจในทางการเมือง (พ.ศ. 2475 - 2490) แต่เนื่องด้วยเป็นระบบความคิดหรืออุดมการณ์ที่แตกต่างกันจึงส่งผลให้เกิดความขัดแย้งทางการเมืองขึ้น

วัตถุประสงค์ในการศึกษา

ในการศึกษาวิจัยต้องการศึกษาว่า

1. ความขัดแย้งภายในคณะราษฎรหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 – 2490 ระหว่างกลุ่มของจอมพล ป. พิบูลสงคราม กับ กลุ่มของนายปรีดี พนมยงค์มีสาเหตุหรือปัจจัยด้านอุดมการณ์ทางการเมืองอยู่ด้วยหรือไม่ และปัจจัยทางด้านอุดมการณ์ทางการเมืองโดยเฉพาะใน ส่วนที่เกี่ยวกับบทบาท - หน้าที่รัฐต่อสังคมมีความเด่นชัดเพียงใดภายในหมู่ผู้นำและกลุ่มผู้ให้การสนับสนุนใกล้ชิด
2. ปัจจัยทางด้านอุดมการณ์ทางการเมืองมีความสำคัญมากน้อยเพียงใดเมื่อเปรียบเทียบกับ การต่อสู้เกี่ยวกับอำนาจและผลประโยชน์

ข้อสมมติฐานในการวิจัย

ในการวิจัยนี้มีข้อสมมติฐานว่า “ความขัดแย้งภายในคณะราษฎรหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 – 2490 ระหว่างกลุ่มของจอมพล ป. พิบูลสงคราม กับ กลุ่มของนายปรีดี พนมยงค์มีสาเหตุมาจากความขัดแย้งทางด้านอุดมการณ์ทางการเมืองไม่ใช่ความขัดแย้งเพียงแค ด้านอำนาจและผลประโยชน์” ส่วนความขัดแย้งทางอุดมการณ์โดยเฉพาะในกลุ่มผู้นำจะมีความสำคัญเพียงใดเมื่อเปรียบเทียบกับความขัดแย้งด้านอำนาจและผลประโยชน์จะเป็นผลสรุปของการศึกษาต่อไป

วิธีในการศึกษา

การศึกษาถึงความขัดแย้งเชิงอุดมการณ์ระหว่าง “เผด็จการรัฐนิยม” ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม และ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของนายปรีดี พนมยงค์หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 – 2490 ในครั้งนี้จะเป็นการศึกษาในแบบวิเคราะห์เชิงคุณภาพและพรรณนาโดยใช้การวิจัยเอกสารเป็นหลัก (documentary research) โดยอาศัยแหล่งข้อมูลที่สำคัญจากทั้ง

- เอกสารชั้นต้น (primary sources) อันได้แก่ งานเขียนของนายปรีดี พนมยงค์, พ.ร.บ. ต่าง ๆ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2475 เป็นต้นมาถึง 2490 รวมทั้งเอกสารทางราชการที่สำคัญอื่น ๆ
- เอกสารชั้นรอง (secondary source) อันได้แก่ บทความและงานเขียนของผู้อื่นที่เกี่ยวข้อง จากทั้งหนังสือ วารสาร วิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวกับจอมพล ป. พิบูลสงคราม และนายปรีดี พนมยงค์ในเหตุการณ์ช่วง พ.ศ. 2475 – 2490

ขอบเขตในการศึกษา

การศึกษาความขัดแย้งเชิงอุดมการณ์ระหว่าง “เผด็จการรัฐนิยม” ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม กับ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของนายปรีดี พนมยงค์เป็นการศึกษาที่พยายามจะโต้แย้งการมองว่าสาเหตุหลักของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างจอมพล ป. พิบูลสงคราม กับ นายปรีดี พนมยงค์หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นความขัดแย้งด้านอุดมการณ์ทางการเมืองไม่ใช่เพียงด้านอำนาจและผลประโยชน์ การศึกษาจึงเน้นการเปรียบเทียบอุดมการณ์แนวคิด หลักการและวิธีการในการนำมาปฏิบัติที่แตกต่างและขัดแย้งกันของทั้งจอมพล ป. พิบูลสงคราม และนายปรีดี พนมยงค์ตั้งแต่หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 – 2490 ซึ่งเป็นช่วงที่คณะราษฎรหมดบทบาทลงไป

ประโยชน์จากงานวิจัย

1. เป็นการมองความขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในคณะราษฎรโดยเฉพาะระหว่าง กลุ่มของจอมพล ป. พิบูลสงคราม กับ กลุ่มของนายปรีดี พนมยงค์อย่างรอบด้านและลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น
2. เพื่อเป็นพื้นฐานในการทำความเข้าใจอุดมการณ์ทางการเมืองของนายปรีดี พนมยงค์ (อุดมการณ์แบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย”) ซึ่งเป็นแนวความคิดที่อาจมองว่าก้าวหน้าเกินไปในช่วงเวลาหนึ่งแต่ในปัจจุบันซึ่งสังคมมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปมากทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมก็ได้มีการนำบางส่วนบางส่วนของแนวคิดรัฐสวัสดิการมาใช้ เช่น แนวความคิดสหกรณ์, ระบบภาษีทางตรง เป็นต้น
3. การต่อสู้ทางการเมืองในสังคมไทยในกลุ่มผู้นำมิได้มีแต่ประเด็นความขัดแย้งเรื่องอำนาจและผลประโยชน์แต่มีประเด็นทางด้านอุดมการณ์ด้วย

การนำเสนอ

การศึกษาครั้งนี้ได้แบ่งเนื้อหาที่ศึกษาออกเป็น 6 บท ดังนี้

บทที่ 1 บทนำ กล่าวถึงความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา วัตถุประสงค์ของการศึกษา ข้อสันนิษฐานในการศึกษา วิธีการศึกษา ขอบเขตในการศึกษา ข้อจำกัดในการศึกษา ประโยชน์ที่ได้จากการศึกษา

บทที่ 2 ทฤษฎีและแนวความคิดต่าง ๆ เกี่ยวกับอุดมการณ์

บทที่ 3 อุดมการณ์ทางการเมืองแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม

- บทที่ 4 อุดมการณ์ทางการเมืองแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของนายปรีดี พนมยงค์
- บทที่ 5 การเปรียบเทียบและเชื่อมโยงให้เห็นถึงความขัดแย้งระหว่างแนวคิดและการนำมาปฏิบัติระหว่าง “เผด็จการรัฐนิยม” และ “สังคมนิยมประชาธิปไตย”
- บทที่ 6 บทสรุป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 2

แนวคิดต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

ที่มาของศัพท์ “อุดมการณ์”

นักวิชาการที่สนใจศึกษา "Ideology" หรือ "อุดมการณ์" ส่วนใหญ่ ยกตัวอย่างเช่น Baradat (1940: 1 - 11), Kramnick (1979: 1 - 7), เทอดศักดิ์ ประชาภิบาล (2527: 41 - 7) ซึ่งนำงานของ Drucker จากหนังสือ The Political Use of Ideology และงานของ Colin Sumner จากหนังสือ Reading Ideologies: An Investigation Into The Marxist Theory of Ideology and Law เป็นแหล่งในการค้นคว้า, ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2523: 1 - 7), ปรีชา ช่างขวัญเย็น (2533: 1 - 34) เป็นต้น เห็นพ้องกันว่า Ideology ปรากฏเป็นครั้งแรกในประเทศฝรั่งเศสเมื่อปลายศตวรรษที่ 18 และตลอดต้นศตวรรษที่ 19 แต่ไม่ปรากฏแน่ชัดว่าใครบัญญัติศัพท์นี้ จากหลักฐานส่วนใหญ่ชี้ว่า Antonie Louis Claude Destutt de Tracy บัญญัติคำนี้ขึ้น สำหรับ Tracy แล้วอุดมการณ์เป็นการศึกษาระบบการก่อรูปของความคิด (ศาสตร์แห่งความคิด) หรือความรู้็อย่าง เป็นวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับภูมิปัญญาของมนุษย์ Tracy ต้องการให้อุดมการณ์แพร่หลายออกไปเพื่อออกไปได้แย้งกับแนวความคิดแบบอภิปรัชญาที่ครอบงำสังคมฝรั่งเศสตลอดยุคกลาง เพื่อเป็นพื้นฐานในการปฏิรูประบบแผนทางสังคมและการเมืองของฝรั่งเศสขึ้นใหม่

ความหมายของอุดมการณ์ถูกใช้ในทางลบเมื่อกษัตริย์นโปเลียนมหาราช ใช้คำว่า Ideology ในการให้ร้ายกับพวกปัญญาชนเช่น Tracy และรวมถึงนักคิดทั้งหมด โดยกษัตริย์นโปเลียนมหาราชเห็นว่าอุดมการณ์ คือ สิ่งที่เหลวไหลเป็นเพียงความคิดที่ปฏิบัติไม่ได้ ส่งผลให้อุดมการณ์ถูกลดความสนใจลงไป ต่อมา Marx ได้นำคำนี้มาใช้ในทัศนะของตนเองจากหลาย ๆ แหล่งที่ Marx ได้แสดงความคิดเห็น เช่น Essence of Christianity, Economic and Philosophical Manuscripts, Thesis on Feuerbach, The German Ideology เป็นต้น และโดยเฉพาะงาน The German Ideology สามารถสรุปได้ว่า Marx เห็นว่าอุดมการณ์ของชนชั้นปกครองเป็นจิตสำนึกปลอมแปลง (False Consciousness) ที่กลุ่มบุคคลกลุ่มหนึ่งประดิษฐ์ขึ้นมาเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กลุ่มตน (ชนชั้นปกครอง) และตามแนวคิดของ Marx อุดมการณ์มีพื้นฐานอยู่บนการตีความอย่างผิดพลาดในเรื่องธรรมชาติของการเมือง ได้แก่ ความเชื่อที่เกี่ยวกับหน้าที่และบทบาทอันสำคัญของรัฐ ซึ่งความเชื่อของคนที่เกี่ยวข้องกับรัฐนี้ได้ช่วยให้ชนชั้นที่มีอำนาจในการปกครองสามารถกดขี่และฉวยประโยชน์จากผู้ที่อยู่ใต้อำนาจการปกครองได้ ดังนั้น แนวคิด

ทางการเมืองที่ครอบงำ เป็นใหญ่ หรืออุดมการณ์ของสังคมจึงมักจะสะท้อนผลประโยชน์ของชนชั้นปกครอง

ผู้ให้ความหมายต่อมา คือ Mannheim ที่ศึกษาอุดมการณ์โดยเริ่มด้วยการเห็นพ้องกับข้อสรุปของ Marx แต่การให้ความหมายเริ่มแปรผันออกไป กล่าวคือ Mannheim เชื่อว่าอุดมการณ์เกิดจากจิตสำนึกปลอมแปลงเช่นเดียวกับ Marx แต่ Mannheim ได้แบ่งอุดมการณ์ออกเป็น 2 แบบ กล่าวคือ

1. อุดมการณ์ในความหมายที่เบ็ดเสร็จ (Total Conception of Ideology) คือ อุดมการณ์ของยุคและของชนชั้นต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสมัยนั้น ๆ การศึกษาอุดมการณ์เป็นการศึกษาเพื่อให้ทราบถึงโครงสร้างทางปัญญาของยุคหรือของชนชั้นในขณะนั้น อุดมการณ์จึงเป็นทฤษฎีที่แจ่มแจ้ง แยกแยะแนวความคิดและความเชื่ออันมีแบบแผนซึ่งมุ่งอธิบายสภาพการณ์ในสังคม ทั้งที่เป็นมาที่เกิดขึ้นแล้วในอดีตกาลที่กำลังดำเนินอยู่ในปัจจุบัน และที่จะเป็นไปในอนาคตจนอาจกล่าวได้ว่าอุดมการณ์เป็นกฎแห่งจักรวาล

2. อุดมการณ์ในความหมายเฉพาะราย (Particular Conception of Ideology) ในความหมายนี้อุดมการณ์เป็นเครื่องมือของการต่อสู้ทางการเมืองระหว่างบุคคลหรือกลุ่มบุคคลสองฝ่าย (ชนชั้น เชื้อชาติ ศาสนา เผ่าพันธุ์ ฯลฯ) ที่มุ่งโต้แย้งหลักการและความเชื่อตลอดจนทัศนคติของฝ่ายตรงข้ามโดยถือว่าอุดมการณ์ของอีกฝ่ายหนึ่งนั้นมีรากฐานมาจากผลประโยชน์ทางสังคมของชนกลุ่มนั้น อุดมการณ์ในความหมายนี้ใกล้เคียงกับความหมายของ Marx กล่าวคือ เป็นเพียงสิ่งฉาบหน้าหรือภาพลวงตาของผลประโยชน์อันแท้จริงของผู้สนับสนุนอุดมการณ์นั้น ๆ เพื่อแสวงหาอำนาจ กัดขีชนกลุ่มอื่น และพิทักษ์ปกป้องผลประโยชน์ของชนชั้นนั้น

นอกจากนักวิชาการดังกล่าวข้างต้นยังมีนักวิชาการร่วมสมัยอีกหลายท่านที่ทำการศึกษาคำว่าอุดมการณ์ ดังเช่น Watkins (จากหนังสือ The Age of Ideology) เสนอทรรศนะว่าอุดมการณ์มาจากข้อปลายนสุดทางการเมืองหรือความคิดทางการเมืองที่เลียดสุดจึงเป็นคำที่ถูกใช้ในการต่อต้านสถานะเดิมที่เป็นอยู่และเป็นข้อเสนอเปลี่ยนแปลงที่เป็นอยู่อย่างทันทีทันใด เช่นเสนอให้ปฏิวัติ

Ingersoll ก็แสดงความคิดเห็นว่าอุดมการณ์ได้รวมการประเมินสถานะปัจจุบันและทัศนะต่ออนาคต อนาคตมักจะถูกฉายภาพให้เห็นว่าดีกว่าปัจจุบันหรืออดีต นอกจากนี้ Ingersoll ยืนยันว่าแต่ละอุดมการณ์มีแบบแผนที่แน่นอนของการกระทำในการบรรลุถึงอนาคตที่ดีกว่า

Sargent เห็นต่อจาก Ingersoll ว่าอุดมการณ์วางอยู่บนพื้นฐานของระบบค่านิยมของสังคมซึ่งสังคมในปัจจุบัน (สมัยใหม่) มีความหลากหลาย ซับซ้อน และมักเต็มไปด้วยความขัดแย้ง อุดมการณ์จึงเป็นรูปแบบที่ง่ายของวิธีวิเคราะห์ในการแก้ไขปัญหาในสังคมเพราะอุดมการณ์ให้ภาพสังคมตามที่เป็นอยู่และที่ควรจะเป็น เป็นต้น

แม้จะมีการพยายามให้ความหมายที่หลากหลายกับอุดมการณ์แต่สิ่งที่ค่อนข้างมั่นคงถาวรคือ จุดเริ่มของการใช้อุดมการณ์นั้น อุดมการณ์มีคุณลักษณะเกี่ยวกับการอภิปรายถกเถียงถึงบทบาทของความคิดโดยเฉพาะอย่างยิ่งความคิดทางการเมืองในการก่อรูปและกำหนดพัฒนาการทางสังคมและประวัติศาสตร์

ที่มาในการใช้ "อุดมการณ์" กับ "อุดมการ" ในประเทศไทย

คำว่า "อุดมการณ์" กับ "อุดมการ" แม้อ่านออกเสียงเหมือนกันแต่แหล่งที่มาต่างกัน ดังที่จางง์ ทงประเสริฐ ได้กล่าวไว้ในหนังสือภาษาของเรา ชุดที่ 3 (2539ก: 307 - 8) ชุดที่ 5 (2539ข: 85 - 8) ชุดที่ 7 (2539ค: 236 - 7) และชุดที่ 9 (2539ง: 154 - 6) สามารถสรุปได้ว่า คำว่า "อุดมการณ์" (มี ณ การ์รันต์) เป็นคำที่พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ อธิบดีนายกราชบัณฑิตยสถานเป็นผู้ทรงคิดขึ้น โดยแปลมาจากศัพท์ภาษาอังกฤษว่า Noble Cause คือ "สาเหตุอันประเสริฐ" หรือ "สาเหตุอันสูงสุด" หมายความว่า สาเหตุที่จะทำให้เรา หรือสังคม หรือประเทศชาติประสบความผาสุก ความสงบเรียบร้อย และเป็นคำที่บัญญัติไว้ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (ฉบับ พ.ศ. 2525 หน้า 911) ส่วนคำว่า "อุดมการ" (ไม่มี ณ การ์รันต์) นั้นยังไม่มีบัญญัติไว้น่าจะแปลมาจากภาษาอังกฤษคำว่า Ideal หรือ Ideology

และจากการค้นคว้าของจางง์พบคำว่า Ideal ถูกบัญญัติเป็นภาษาไทยว่า "อุดมคติ" หมายถึง สถานการณ์ คุณลักษณะ หรือแบบอย่างพฤติกรรมที่ถือว่าเป็นจุดหมายหรือเป้าประสงค์สำหรับกิจกรรมของบุคคลหรือกลุ่มอุดมคติเป็นเรื่องของจินตนาการถึงแม้ว่าจะยังเป็นจริงไม่ได้ในขณะนั้นแต่ก็มีอิทธิพลเหนือการกระทำของบุคคลหรือกลุ่ม จางง์ตั้งข้อสังเกตเอาไว้ว่าผู้ใช้ (ในช่วงเวลานั้น) อาจเห็นว่า "อุดมคติ" เป็นคำธรรมดาเพราะใคร ๆ ก็มีอุดมคติได้ทั้งนั้น จึงได้หันไปใช้คำว่า "อุดมการ" (ไม่มี ณ การ์รันต์) แทนในความหมายของคำว่า "อุดมคติ" จนคำว่า "อุดมการ" (ไม่มี ณ การ์รันต์) แพร่หลาย จางง์จึงเห็นว่าน่าที่จะยอมรับได้ว่าคำนี้เขียนได้ 2 อย่างแต่คนละความหมาย ถ้าหากจะให้ตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า Noble Cause ก็ใช้ "อุดมการณ์" (มี ณ การ์รันต์) ถ้าต้องการให้ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Ideology ก็ใช้ "อุดมการ" (ไม่มี ณ การ์รันต์)

ในส่วนของคุณคณะกรรมการบัญญัติศัพท์แห่งราชบัณฑิตยสถานเอง ก็ได้มีความพยายามในการบัญญัติศัพท์ Ideology ว่าน่าจะใช้ตรงกับคำในภาษาไทยว่า "คตินิยม หรือ อุดมคติวิทยา" ซึ่งหมายถึงแบบอย่างความคิดเห็น ความเชื่อ และวิธีการคิดรวมกันที่เป็นลักษณะของกลุ่มคน เช่น ชาติ ชนชั้น วรณะ กลุ่มวิชาชีพ หรือกลุ่มอาชีพ นิกายศาสนา พรรคการเมือง ฯลฯ แต่เป็นคำที่ไม่ได้รับความนิยมในการนำมาใช้ในชวงนั้นและสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

ปัจจุบันเมื่อกล่าวถึงคำว่า Ideology นักวิชาการส่วนใหญ่ในประเทศไทยและคนทั่วไป นิยมใช้ "อุดมการณ์" (มี ณ การันต์) ดังนั้นเพื่อให้สอดคล้องกับการนักวิชาการส่วนใหญ่และการใช้ภาษาในปัจจุบัน วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงจำเป็นต้องใช้ "อุดมการณ์" (มี ณ การันต์) เมื่อกล่าวถึงคำว่า Ideology

ความหมายของ “อุดมการณ์”

ดังที่เข้าใจกันโดยทั่วไปว่าคำว่าอุดมการณ์ (ทางการเมือง) เป็นคำศัพท์ที่มักถูกนำมาใช้ในทางรัฐศาสตร์ซึ่งกลุ่มคำในทางรัฐศาสตร์มักมีปัญหาในการกำหนดกรอบที่ชัดเจนตายตัวเพราะเป็นคำที่มีความละเอียดอ่อน ลึกซึ้ง จึงยุ่งยากที่จะกำหนดให้ความหมายที่เป็นที่ยอมรับในระดับสากลเพียงความหมายเดียวอีกทั้งยังเป็นคำที่มีที่มาจากภาษาต่างประเทศ การให้ความหมายของนักวิชาการไทยจึงหลีกเลี่ยงไม่พ้นที่จะมีการแลกเปลี่ยน หยิบยืมความหมายที่นักวิชาการต่างประเทศเคยให้ไว้ซึ่งกระบวนกรดังกล่าวผู้ที่ทำการศึกษาอุดมการณ์ (ทางการเมือง) ต่อไปมีหน้าที่ที่สำคัญคือ ต้องหันกลับไปพิจารณา “แหล่งที่มา” หรือ “กำเนิดและพัฒนาการของการใช้คำ”

การแลกเปลี่ยน หยิบยืมกันทางวิชาการนั้นมีในหลายระดับ กล่าวคือ เป็นการนำมาเขียน แปลความหมายเป็นภาษาไทยเพื่อให้เกิดความเข้าใจชัดเจนของผู้อ่าน (ผู้นำมาใช้) การนำมาใช้ตามทั้งหมดและการนำมาประยุกต์เพิ่มเติมความหมายให้เข้ากับสภาพสังคมไทย การนำมาใช้จะเป็นรูปแบบใดขึ้นอยู่กับเป้าประสงค์ของของนักวิชาการนั้น ๆ ยกตัวอย่างเช่น การให้ความหมายที่เหมือนกันของชยอนันต์ สมุทวณิช (2523: 8 - 10) กับ Rokeach and associates. (1960: 35 อ้างถึงใน ทิพาพร พิมพิสุทธิ, 2522: 68) ที่ให้คำจำกัดความอุดมการณ์ว่า ความเชื่อ แต่ความเชื่อโดยทั่วไปไม่เรียกว่าอุดมการณ์ ความเชื่อที่จะเรียกว่าอุดมการณ์ได้นั้นจะต้องเป็นความเชื่อที่ยึดถือร่วมกันและนำเอาความเชื่อนั้นมาเป็นหลักเกณฑ์ในการประพฤติปฏิบัติตัวในหลายโอกาสและหลายกรณี ซึ่งสรุปประเด็นสำคัญของอุดมการณ์ไว้ 4 ประการคือ

1. เป็นความเชื่อที่ได้รับการยอมรับร่วมกันในกลุ่มชน
2. ความเชื่อนั้นจะต้องเกี่ยวกับเรื่องที่มีความสำคัญต่อกลุ่มชน เช่น หลักเกณฑ์ในการประพฤติปฏิบัติและดำเนินชีวิต
3. ความเชื่อนั้นจะต้องเป็นความเชื่อที่คนหันเข้ามาและใช้เป็นแนวทางในการกำหนดการประพฤติปฏิบัติตัวอย่างสม่ำเสมอและในหลาย ๆ โอกาส
4. ความเชื่อนั้นต้องยึดเหนี่ยวคนในกลุ่มไว้ด้วยกันหรือช่วยสนับสนุนหรือให้คนนำมาใช้เป็นข้ออ้างในการทำกิจกรรมต่าง ๆ

การให้ความหมายของธเนศวร์ เจริญเมือง (2517: 4-5), Christenson and associates (1975: 1 - 31 อ้างถึงใน ทิพย์พาพร เทศเรียน, 2530: 7) และลิขิต ธีรเวคิน (2517: 14) เป็นแบบมีคำสำคัญ (Key Word) ร่วมกันได้แก่ อธิบายอดีต ปัจจุบัน อนาคต และวางแนวทางในการปฏิบัติ เช่น ธเนศวร์ เจริญเมืองมองว่าอุดมการณ์ คือ "จุดหมายหรือความเชื่อถือที่เป็นระบบและแบบแผนโดย อธิบายสภาพสังคมสมัยก่อน สมัยปัจจุบัน และสภาพสังคมที่จะเป็นไปในอนาคต อุดมการณ์กำหนดเป้าหมายที่เด่นชัดเพื่อพัฒนาสังคมไทย บทบาทของบุคคล วางแนวทางการประพฤติปฏิบัติอย่างเป็นแบบแผนทำให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในหมู่สมาชิกของสังคมและระดมสรรพกำลังภายในชาติให้เข้าร่วมขบวนการเพื่อเปลี่ยนแปลงสภาพการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมในหมู่สภาพดีเลิศที่ปรารถนา" เป็นต้น

และเมื่อศึกษาค้นคว้าที่มาของการใช้หรือการให้ความหมายคำว่าอุดมการณ์ของนักวิชาการไทยพบเช่นเดียวกับเทอดศักดิ์ ประชาภิบาล (2527: 47 - 8) ที่อ้างอิงจากหนังสืออุดมการณ์กับสังคมไทยที่ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (รวบรวม, 2515: 95) ว่ามีนักวิชาการไทยอาทิเช่น ดร. กระมล ทองธรรมชาติ, อาจารย์พงศ์เพ็ญ ศกุนตลาภัย, ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ดร.ลิขิต ธีรเวคิน และดร.กมล สมวิเชียร เป็นต้น ได้ร่วมกันสรุปความหมายคำว่าอุดมการณ์ว่าควรหมายความว่า "ระบบความคิดที่มีแบบแผนก่อให้เกิดแรงดลใจให้กระทำหรืองดเว้นกระทำในอันที่จะบรรลุถึงซึ่งสภาพอันดีเลิศในขณะนั้น" แต่ความหมายดังกล่าวก็ไม่ถือเป็นความหมายที่แน่นอนของอุดมการณ์ในประเทศไทยเพราะเมื่อนักวิชาการที่สนใจศึกษาอุดมการณ์ก็มักจะกำหนดกรอบความหมายของอุดมการณ์ตามเหตุผลของตนเอง

เมื่อพิจารณารายการให้ความหมายอุดมการณ์จากทั้งนักวิชาการไทยและนักวิชาการต่างประเทศสามารถจัดกรอบหรือแนวในการให้ความหมายออกเป็น 3 กลุ่มดังนี้

กลุ่มที่หนึ่ง การให้ความหมายคำว่าอุดมการณ์ในลักษณะเป็นระบบความคิดในการอธิบายปรากฏการณ์ของสังคม / สังคมการเมือง นักวิชาการที่ให้ความหมายในลักษณะนี้ ได้แก่ Seligur (1984: 76 อ้างถึงใน นฤมล ทับจุมพล, 2531: 14), Sargent (1972: 1), Adorno and associates (1964: 2), Parsons (1951 อ้างถึงใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2516: 8), Bell (1962: 371 – 6), Easton (1965: 290), Downs (1957: 96), ดักลาส โอลิเวอร์ (กิตติพงษ์ เกษมพงศ์, 2536: 23), กมล สมวิเชียร (2515: 22) และ กระมล ทองธรรมชาติ (2515: 144) เป็นต้น

ตัวอย่างของการให้ความหมายคำอุดมการณ์เป็นเพียงระบบความคิดที่คนในสังคมใช้อธิบายสภาพสังคม / สังคมการเมือง เช่น

“อุดมการณ์ หมายถึง ความเห็น ทศนคติ และค่านิยมที่เกี่ยวกับสังคมและมนุษย์ในสังคม อันมีความหมายกว้างขวางรวมไปถึงวิถีชีวิต การเมือง เศรษฐกิจ ศาสนา เป็นต้น” (Adorno and associates, 1964: 2)

“อุดมการณ์เป็นระบบความคิดหรือวิถีคิดที่อธิบายสภาวะที่เป็นอยู่ขณะนั้น และคนในสังคมขณะนั้นไม่คัดค้านหรือยอมรับว่าเป็นสิ่งดีงาม” (กระมล ทองธรรมชาติ, 2515: 144)

กลุ่มที่สอง การให้ความหมายคำว่า อุดมการณ์ ในลักษณะที่เป็นทั้งระบบความคิดที่ใช้อธิบายปรากฏการณ์ของสังคมและมีหน้าที่กำหนดแนวทางปฏิบัติของสมาชิกในสังคม นักวิชาการที่ให้ความหมายแนวนี้ ได้แก่ Friedrich and Brzezinski (1956: 74), Clifford (1973 อ้างถึงใน กิตติพงษ์ เกษมพงศ์, 2536: 23), Lasswell and Kaplan (1950: 104), Brzezinski (1962: 97), Ingersoll (1971 อ้างถึงใน พลศักดิ์ จิโรทศิริ, 2524: 125), Christenson (1971: 4 - 5), Lane (1962: 13 -6), คณะอนุกรรมการอุดมการณ์ของชาติ (2524: 105), ณัฐพล ชันธไชย (2519: 152 - 190), ลิขิต ธีรเวคิน (2517: 117) เป็นต้น

ตัวอย่างเช่น “อุดมการณ์เป็นแนวความคิดที่มีความคงเส้นคงว่าอันเกี่ยวกับวิธีการในทางปฏิบัติว่าทำอย่างไรจึงจะเปลี่ยนแปลงและปฏิรูปสังคมขึ้นใหม่ โดยมีการวิจารณ์สังคมที่กำลังเป็นอยู่หรือที่เป็นมาแล้วในอดีตว่ามีความผิดพลาดไม่ติดอย่างไรโดยละเอียด” (Friedrich and Brzezinski, 1956: 74)

“อุดมการณ์เป็นปทัสถาน เป็นกฎเกณฑ์ของสังคม มีคุณสมบัติคือ เป็นความเชื่อของกลุ่มซึ่งปัจเจกบุคคลพึงยึดถือและประกาศตนว่ามีความเชื่อเหมือนกลุ่มเหล่านั้น และจะมีกฎเกณฑ์ เช่น รัฐธรรมนูญ เป็นต้น และสุดท้ายมีผู้นำที่ก่อกำเนิดอุดมการณ์นั้น ๆ” (Lane, 1962: 13 -6)

อุดมการณ์ในทัศนะของนักวิชาการเหล่านี้นอกจากมีส่วนหนึ่งเหมือนกับการให้ความหมายของนักวิชาการในกลุ่มแรก กล่าวคือ เป็นระบบความคิดที่ใช้อธิบายสังคมแต่ยังมีลักษณะที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง คือ นอกจากอุดมการณ์จะต้องการให้สมาชิกในสังคมยอมรับยึดถืออุดมการณ์นั้น ๆ ร่วมกันแล้วอุดมการณ์ดังกล่าวยังต้องการให้เกิดผลในทางปฏิบัติอีกด้วย โดยทำหน้าที่กระตุ้นเตือนหรือเป็นตัวกำหนดวิธีในการปฏิบัติเพื่อที่จะบรรลุถึงเป้าหมายไว้ในตัวอุดมการณ์นั้น ๆ ความหมายอุดมการณ์ในกลุ่มที่สองนี้จึงมีลักษณะที่เคร่งครัดมากกว่าในกลุ่มแรกที่เป็นแค่เพียงระบบความคิดเท่านั้น

กลุ่มที่สาม เป็นการให้ความหมายคำว่าอุดมการณ์ของนักวิชาการในกลุ่มที่สนใจในเรื่องลัทธิ ดังเช่น Mannhiem (1939: 55 – 87), Marx and Engles (ทิพาพร พิมพิสุทธิ, 2522: 69), Larrain (Bottomore, ed., 1983: 219 – 23) เป็นต้น

ตัวอย่างความหมายอุดมการณ์แง่ “ลัทธิ” เช่น Mannhiem (1939: 55 – 87) เป็นตัวแทนนักคิดลัทธิเสรีนิยมที่สะท้อนบทบาทที่ชัดเจนของอุดมการณ์ว่าหมายถึง เครื่องมือของการต่อสู้ทางการเมืองระหว่างบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่มุ่งได้แย้งหลักการ เหตุผล ความเชื่อ และทัศนะของฝ่ายตรงข้ามโดยต่างยึดถือผลประโยชน์ของตนเป็นสำคัญ อุดมการณ์จึงเป็นเสมือนเครื่องมือสำหรับแสวงหาอำนาจเป็นข้ออ้างที่จะทำการกดขี่ชนกลุ่มอื่นและรักษาผลประโยชน์ของตนเอง การให้ความหมายอุดมการณ์ของ Mannhiem นี้ขอให้สังเกตว่า Mannhiem ไม่ระบุว่าอุดมการณ์เป็นเครื่องมือของการต่อสู้ทางการเมืองของใครหรือเป็นกลุ่มใด การให้ความหมายมุ่งไปว่าเป็นเครื่องมือที่ใครหยิบใช้ก็ได้ อุดมการณ์มีนัยเป็นเครื่องมือที่เป็นกลาง (Neutral) หนึ่ง ความเป็นกลางในที่นี้หมายถึง เครื่องมือ “แหล่งกลาง” ที่ฝ่ายต่าง ๆ จะนำไปใช้ในมุมมองของตน

ฟาสซิสต์ (Fascist) ในฐานะที่เป็นอุดมการณ์ทางการเมืองเป็นระบบความคิดที่มีลักษณะเบ็ดเสร็จ ดังสังเกตได้จากข้อเขียนของมุสโสลินี (นักคิด / นักปฏิบัติลัทธิฟาสซิสต์) ในหนังสือชื่อ The Political and Social Doctrine of Fascism ที่ว่า “อุดมการณ์ฟาสซิสต์มีแนวคิดที่ปฏิเสธความเชื่อที่ว่าคนส่วนมากควรกำหนดทิศทางของสังคม เพราะรากฐานของฟาสซิสต์อยู่ที่แนวความคิดเกี่ยวกับรัฐ ลักษณะของรัฐ หน้าที่และความมุ่งหมายของรัฐ ที่ฟาสซิสต์ถือว่ารัฐเป็นสิ่งที่มีความสมบูรณ์สูงสุด เมื่อเปรียบเทียบกับคนทั้งหลายหรือกลุ่มคนซึ่งอยู่ในรัฐ” อุดมการณ์ฟาสซิสต์จึงเป็นระบบความคิดที่นำทุกสิ่งมาอยู่ในความควบคุมบงการของรัฐทั้งหมด เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ครอบครัวยุ (เชื่อในความไม่เท่าเทียมกันของบุคคล เช่น ผู้ชายจะมีฐานะเหนือผู้หญิง ทหารเหนือพลเรือน ชาตินิยมต่ำต่อยกกว่าชาติตน) วิถีชีวิต และการดำเนินชีวิต

(เช่น ย้ำการเคารพ เชื้อฟงผู้นำ นิยมการใช้กำลังและความรุนแรง) ฯลฯ (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2523: 40 – 52)

ในส่วนของการให้ความหมายอุดมการณ์ของนักวิชาการสาย Marxist นี้ Drucker (เทอดศักดิ์ ประชาภิบาล, 2527: 48 – 52) และ Larrain (Bottomore, ed., 1983: 219 – 23) เทอดศักดิ์ ได้ทำการศึกษางานของ Marx และได้ให้ความเห็นเพิ่มเติมจากงานของ Marx ให้นำสนใจสามารถสรุปได้ 3 ประเด็นดังนี้

ประเด็นที่ 1 ที่มาของอุดมการณ์ Marx มองว่าอุดมการณ์คือระบบความคิดที่มาจากความแปลกแยกหรือการบิดเบือนในความคิดของมนุษย์ต่อความเป็นจริง โดยนักคิดรุ่นก่อน ๆ ได้ริเริ่ม สร้าง ทำให้ไว้ในความคิดของตนและถ่ายทอดสืบต่อมาจนดูเหมือนว่าระบบความคิดนั้นคือความเป็นจริง ระบบความคิดหรืออุดมการณ์ในแง่นี้ Marx เรียกว่า จิตสำนึกปลอมแปลง (False Consciousness) ตัวอย่างบุคคลสำคัญที่ Marx กล่าวถึงไว้ว่ามีจิตสำนึกปลอมแปลงเช่น จอห์น ล็อก, อาดัม สมิท และเดวิด ริคาร์โด เมื่อ Marx ใช้อุดมการณ์ในความหมายจิตสำนึกปลอมแปลง Marx จะระบุไว้แน่นอนว่าเกิดขึ้นมาจากเงื่อนไขทางชนชั้นและเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ที่แน่นอนช่วงใดช่วงหนึ่งอย่างเฉพาะเจาะจง อุดมการณ์ในแง่นี้มีความหมายไปในเชิง “ลบ” ซึ่งต้องถูกวิพากษ์วิจารณ์ถึงธาตุแท้และความเป็นจริงที่ขัดแย้งอยู่กับอุดมการณ์นั้น ๆ

ประเด็นที่ 2 อุดมการณ์เป็นแบบแผนความคิดที่ถูกนำมาเอ่ยอ้างแก้ต่าง (Apology) ให้สภาพต่าง ๆ ที่ดำรงอยู่เพื่อผลประโยชน์แห่งชนชั้นหรือเป็นระบบความคิดเชิงทฤษฎีที่ใช้ชี้ความชอบธรรมของสภาพต่าง ๆ ที่ดำรงอยู่ ตัวอย่างบุคคลสำคัญที่ Marx ชี้ว่าเป็นผู้มีอุดมการณ์ในแง่แก้ต่างเช่น เจเรมี เบนแธม, เจมส์ มิลล์, เอ็ดมันด์ เบิร์ก และโทมัส มัลธัส อุดมการณ์ในแง่นี้มีแง่มุมที่กว้างขวางหลากหลาย แต่ล้วนดำเนินไปในแง่ “บวก” ที่มักจะมีการยอมรับว่ามีอุดมการณ์ดำรงอยู่จริง ดังนั้น จึงต้องทำการธำรงรักษาอุดมการณ์ให้คงอยู่ ป้องปราม สกัดกั้นการโค่นล้มทำลายอุดมการณ์ดังกล่าว

ประเด็นที่ 3 เป็นส่วนที่ Drucker มีความเห็นเพิ่มเติมจากความคิดของ Marx คือ มองว่านอกจากบทบาทในสองส่วนดังกล่าวแล้ว อุดมการณ์ยังมีบทบาทเป็นความคิดในการต่อสู้ทางชนชั้น / บทบาทในการเปลี่ยนแปลงสังคมหรือการนำมาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมือง อุดมการณ์ในแง่นี้ถ้าตีความตาม Larrain จะมีนัยเป็น “กลาง” ที่ใคร ๆ ก็หยิบใช้ได้สุดแล้วแต่ว่าใครจะอ้างเอาไปใช้ทำอะไรและเพื่ออะไร

สรุปแล้ว ระบบความคิดหรืออุดมการณ์ของสังคมจึงเริ่มเกิดจากการปฏิบัติทางสังคมในลักษณะของจิตสำนึกปลอมแปลงซึ่งได้รับการอธิบายโดยชนชั้นผู้ปกครองและต่อมาผู้ปกครองได้

เสริมสร้างจิตสำนึกปลอมแปลงให้เป็นระบบความคิดที่แตกต่างให้สภาพการณ์ที่ดำรงอยู่รวมทั้งพยายามใช้ระบบความคิดนั้นเป็นเครื่องมือค้ำจุนอำนาจทางการเมืองของตนด้วย

จากการศึกษาของ Drucker นั้นทำให้การมองภาพอุดมการณ์ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยการศึกษาเปรียบเทียบอุดมการณ์ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม และนายปรีดี พนมยงค์ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะใช้การมองภาพอุดมการณ์ในด้านการนำมาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองเป็นแกนในการสืบค้น ตรวจสอบ แสดงให้เห็นถึงที่มาและมูลเหตุของการใช้อุดมการณ์เป็นเครื่องมือหรือได้แก่ด้านจิตสำนึกปลอมแปลงและด้านการแก้ต่าง

การที่เลือกทำการศึกษาความหมายของอุดมการณ์โดยเริ่มจากด้านการใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองเนื่องจากนักคิดในประเทศไทยในขณะนั้นได้รับระบบความคิดต่าง ๆ มาจากนักวิชาการต่างประเทศ (จอมพล ป. พิบูลสงคราม และนายปรีดี พนมยงค์ต่างได้รับการศึกษาจากประเทศฝรั่งเศส) และนำระบบความคิดต่าง ๆ (อุดมการณ์สำเร็จรูป) ดังกล่าวมาทำการดัดแปลงและใช้ (เป็นเครื่องมือทางการเมือง) ตามระบบความคิดของตนเองให้เหมาะสมกับสังคมไทย ซึ่งสามารถตรวจสอบการใช้อุดมการณ์เป็นเครื่องมือทางการเมืองได้จากผลงานต่าง ๆ ที่จอมพล ป. พิบูลสงครามและนายปรีดี พนมยงค์ลงมือปฏิบัติในระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2490 และนำมาใช้ / ร่วมอธิบายถึงด้านจิตสำนึกปลอมแปลงและด้านแก้ต่างของอุดมการณ์แบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม และอุดมการณ์ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของนายปรีดี พนมยงค์

การจัดแยกกลุ่มความหมายดังกล่าวนอกจากจะช่วยให้สามารถใช้เป็นแนวทางในการให้ความหมายคำว่าอุดมการณ์ได้อย่างถูกต้องแล้วยังแสดงให้เห็นถึงความสับสนในการใช้ / ให้ความหมายของอุดมการณ์ของนักวิชาการไทยที่ยังใช้สับสนกับคำที่มีความหมายใกล้เคียงกับอุดมการณ์อยู่ เช่น ลัทธิ และอุดมคติ เป็นต้น ซึ่งจะกล่าวรายละเอียดในหัวข้อต่อไป

ความแตกต่างระหว่าง "อุดมการณ์" กับคำที่มีความหมายใกล้เคียง

การใช้ “อุดมการณ์” ยังมีการใช้กันอย่างสับสนอยู่อาจเป็นเพราะลักษณะของศัพท์ทางสังคมศาสตร์มักจะเป็นศัพท์ที่ได้มีการกำหนดความหมายหรือนิยามที่เฉพาะเจาะจงที่เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปโดยมากจะเป็นศัพท์ที่แปลมาจากภาษาอังกฤษจึงมีความลึกลับอยู่พอสมควร อีกทั้งยังเป็นศัพท์กลุ่มที่มีความเชื่อมโยงกันและกัน ความหมายของศัพท์เหล่านี้มักเปลี่ยนแปลงไป

ตามความพอใจ / เหตุผลของผู้ที่นำไปใช้ การแปล และการเลือกใช้ศัพท์ที่มีการแปลกันอยู่แล้วทำให้เกิดความคลุมเครือและไม่เป็นสากลคำว่า "อุดมการณ์" ก็เช่นเดียวกัน ดังเช่น อมร รักษาสัตย์ และคนอื่น ๆ (2539: 26 – 7) ใช้คำว่า "อุดมการณ์" ในลักษณะกว้าง ๆ ไม่ได้ความหมายที่ชัดเจน ทั้ง ๆ ที่อุดมการณ์แตกต่างจากคำอื่น ๆ เช่น การกล่าวถึงอุดมการณ์ประชาธิปไตยไม่ได้ให้ภาพว่ามีลักษณะอย่างไรเพียงแต่กล่าวถึงรูปแบบการปกครองระบอบประชาธิปไตยในประเทศต่าง ๆ เป็นต้น

ก่อนที่จะกำหนดความหมายเพื่อนำ "อุดมการณ์" มาใช้จึงควรศึกษาถึงขอบเขตความเชื่อมโยงกันของศัพท์ที่มีความหมายใกล้เคียงกับ "อุดมการณ์" จากการค้นคว้าพบว่ามีนักวิชาการหลาย ๆ ท่านได้ศึกษาถึงความแตกต่างระหว่าง "อุดมการณ์" กับ คำที่มีความหมายใกล้เคียง ดังเช่น เทอดศักดิ์ ประชาภิบาล (2527: 40 - 1, 53) , พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว (2530: 17 - 9) , บรรพต วีระสัย และวิทยา นภาศิริกุลกิจ (2519: 2 - 6), จรูญ สุภาพ (2534: 1 - 4 , 8), ไกรยุทธ ธีรตยา คีนันท์ (2532: 18 – 32), สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยอนันต์ สมุทวณิช (2523: 1 – 4) เป็นต้น แต่เนื่องด้วยงานเขียนของนักวิชาการดังกล่าวข้างต้นมักจะวิเคราะห์เปรียบเทียบในลักษณะพรรณนาไว้แต่่างานของเทอดศักดิ์ที่มีการระบุถึงการวิเคราะห์ให้ว่ามีเกณฑ์ดังนี้

1. ด้านความเป็นระบบของตรรก (Logical System) หรือความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกันของเหตุผลของสิ่งต่าง ๆ
2. ด้านความครอบคลุม (Comprehensiveness) ที่มีต่อคน / กลุ่มคนในสังคม
3. ด้านการให้ค่าและการตัดสินค่า (Value Assignment and Value Judgment) ต่อเรื่องทั่ว ๆ ไปและ / หรือเฉพาะเจาะจงในสังคม เช่น ระบบการเมือง, ระบบเศรษฐกิจ, ความยุติธรรม เป็นต้น
4. ด้านการแสดงออกของความคิด (Idea Expression) หรือการนำไปปฏิบัติในการเปรียบเทียบความแตกต่าง

และเพื่อความสะดวกในการทำความเข้าใจจึงนำข้อคิดของเทอดศักดิ์เป็นหลักในการเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่าง อุดมการณ์ หรือ ระบบความคิด (Ideology) กับกลุ่มคำที่มีความหมายใกล้เคียง ได้แก่

- ความคิดทางการเมือง (Political Idea)
- อุดมคติ (Ideal)
- แนวความคิดหรือมโนทัศน์ (Concept)
- ลัทธิการเมือง
- ปรัชญาการเมือง (Political Philosophy)
- ปรัชญาเบื้องหลัง (Insight Philosophy)
- ทฤษฎีการเมือง (Political Theory)
- อุดมการณ์ (Ideology) / อุดมการณ์การเมือง (Political Ideology)

ความคิดทางการเมือง (Political Idea)

เป็นคำที่ไม่มีความเด่นชัดในทุก ๆ ด้าน กล่าวคือ ไม่มีความเป็นระบบความเชื่อมโยงกันระหว่างเหตุกับผลหรือกับส่วนอื่น ๆ อาจจะสัมพันธ์หรือไม่สัมพันธ์กันก็ได้เพราะความคิดมีลักษณะโดด ๆ (มักจะเป็นของแต่ละบุคคล) เมื่อมีลักษณะโดด ๆ โดยตัวเองจึงไม่มีการให้ค่าหรือการตัดสินค่าแต่หากนำความคิดมาเปรียบเทียบกับความคิดอื่น ๆ หรือของบุคคลอื่น ๆ ก็จะทำให้เกิดการให้ค่าหรือการตัดสินค่าได้ ยกตัวอย่างเช่น ความคิดต่อระบบการเมืองหนึ่ง ๆ จะไม่สามารถให้ค่าหรือประเมินตัวเองได้ว่าดีหรือไม่ดีอย่างไรหากไม่นำระบบการเมืองอื่นมาเปรียบเทียบและความคิดจะไม่มี การแสดงออกเป็นการปฏิบัติเนื่องจากความไม่ชัดเจนในตัวเอง

ความคิดก็มีส่วนสำคัญเพราะถ้าหากคนไม่เริ่มคิดและ / หรือนำสิ่งที่ตนคิดมาเปรียบเทียบกัน สิ่งต่าง ๆ ก็จะไม่เกิดการพัฒนาจึงอาจกล่าวได้ว่าความคิดเป็นพื้นฐานของคำอื่น ๆ ที่จะกล่าวต่อไป

อุดมคติ (Ideal)

เป็นคำที่เด่นชัดมากในส่วนของการให้ค่าและการตัดสินค่า อุดมคติมุ่งให้ภาพ (จินตนาการ) สังคม / สังคมการเมืองมีสภาพที่ดีเลิศหรือที่ควรจะเป็นในอนาคต เนื่องจากความไม่พอใจกับสภาพสังคมที่เป็นอยู่ อุดมคติมีทั้งด้านความเป็นระบบ กล่าวคือ อุดมคติเกิดจากความไม่พอใจกับสภาพสังคมที่เป็นอยู่จึงทำให้คนในสังคมคิดแยกแยะสิ่งที่ต้องการและไม่ต้องการในสังคมความคิดจึงพัฒนาเป็นระบบมากขึ้นซึ่งด้านความเป็นระบบของอุดมคตินี้เชื่อมโยงกับด้านความครอบคลุมเพราะความรู้สึกไม่พอใจต่อสภาพสังคมที่เป็นอยู่ทำให้เกิดกลุ่มคนที่รู้สึกร่วมกันขึ้นในสังคม ส่วนการแสดงออกอาจไม่เด่นชัดนักเพราะลักษณะที่ต้องการให้มีขึ้นในสังคมอนาคตยังไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเมื่อนำไปปฏิบัติจริงแล้วจะเกิดผลตามที่หวังไว้หรือไม่

นักวิชาการที่ให้ความหมายของอุดมการณ์ซ้อนทับกับความหมายของอุดมคติ เช่น ในหนังสือ “ปรัชญาแห่งอุดมการณ์ทางการเมืองของปรีชา ช้างขวัญยืน (2533: 1 - 36) ที่ใช้คำว่า “อุดมคติ” แทนคำว่า “อุดมการณ์” ในความหมายของ Ideology ปรีชาให้ความเห็นสามารถสรุปได้ว่าหากพิจารณาลักษณะของ Ideology จริง ๆ จะเห็นได้ว่ามีความหมายกว้างไม่จำกัดเฉพาะแต่ด้านการเมืองเหมือนดังที่นักวิชาการทางการเมืองมักจำกัดความหมายของ Ideology / Political Ideology ว่าได้แก่อุดมการณ์ / อุดมการณ์ทางการเมือง

ในความเห็นของปรีชาความเชื่อของคนในสังคมระดับดั้งเดิม หรือสังคมปัจจุบันก็เป็น Ideology ได้ ความเชื่อทางศาสนา ประเพณี สังคม หรือการเมืองก็เป็น Ideology ได้เท่า ๆ กัน แม้แต่ระบบความเชื่อรวม ๆ หรือความเชื่อย่อย ๆ ในแต่ละเรื่องก็นับเป็น Ideology ซึ่งการให้เหตุผลของปรีชาก็มีน้ำหนักแต่การใช้คำว่า “อุดมคติ” ในความหมายของ Ideology แทนคำว่า “อุดมการณ์” ซึ่งคนทั่วไปย่อมรับยอมทำให้เกิดความสับสนในการใช้และยังแสดงให้เห็นถึงความไม่เข้าใจในความแตกต่างระหว่างความหมายของศัพท์ทั้งสองซึ่งมีความใกล้เคียงกัน และแม้แต่พจนานุกรมฉบับบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ซึ่งน่าจะเป็นแหล่งที่มีความชัดเจนที่สุดยังให้ความหมาย “อุดมการณ์” สับสนกับคำว่า “อุดมคติ” ว่าอุดมการณ์ คือ อุดมคติอันสูงส่งที่จูงใจมนุษย์ให้พยายามบรรลุถึง

แนวความคิดหรือมโนทัศน์ (Concept)

เป็นการพัฒนามากขึ้นของความคิดแต่ก็ยังไม่ชัดเจนอยู่ กล่าวคือ มโนทัศน์เริ่มมีลักษณะของการคิดที่เฉพาะเจาะจงมากขึ้นจนอาจกล่าวได้ว่ามโนทัศน์ คือ ศัพท์เทคนิคที่มีความหมายเฉพาะที่ต้องทำความเข้าใจกันพิเศษจึงจะสามารถรับสารที่สื่อด้วยคำศัพท์เทคนิคนั้น ๆ ของเฉพาะแต่ละศาสตร์ได้ เช่น เป็นแนวคิดเกี่ยวกับศาสนา ผู้ปกครอง การแลกเปลี่ยนสิ่งของ เป็นต้น และมีการผูกโยงกันระหว่างสิ่งต่าง ๆ อย่างเป็นระบบมากขึ้นมโนทัศน์จึงเป็นภาษาที่ใช้จัดระบบข้อมูล ปรัชญาการณ และพฤติกรรม (ที่อยู่ในขอบข่ายของศาสตร์นั้น ๆ) ทำให้การสื่อความมีลักษณะลึกซึ้งแต่มีปัญหาแง่ความเฉพาะเจาะจงมากเกินไป

มโนทัศน์อาจมีลักษณะเป็นคำ ๆ หรือเป็นชุดของคำที่สามารถจัดเป็นกลุ่ม ๆ ได้ กล่าวคือ มโนทัศน์ในชุดเดียวกันจะเกี่ยวพันกันและจะขาดมโนทัศน์ชุดหนึ่ง ๆ ไม่ได้ ถ้าต้องการพรรณนาหรืออธิบายปรัชญาการณหรือพฤติกรรมให้ถูกต้องสมบูรณ์ ยกตัวอย่างเช่น แนวความคิดของรัฐในยุคหนึ่งประกอบด้วย (ชุดของมโนทัศน์) ดินแดน อำนาจอธิปไตย รัฐบาล และพลเมือง เป็น

ต้น เมื่อแนวความคิดมีทิศทาง / กรอบในการมองเรื่องต่าง ๆ ย่อมทำให้เกิดความครอบคลุมในกลุ่มคนที่มโนทัศน์ไปในทางเดียวกัน และเกิดการให้ค่าและตัดสินค่าเฉพาะในกลุ่มของตน

คุณลักษณะของมโนทัศน์ที่สามารถจัดเป็นกลุ่ม ๆ หรือชุดของค่าที่สัมพันธ์กันนั้นทำให้มโนทัศน์เป็นองค์ประกอบของทั้ง ลัทธิการเมือง อุดมการณ์การเมือง ทฤษฎีการเมือง และปรัชญาการเมืองแต่รูปแบบในการนำไปใช้นั้นแตกต่างกันขึ้นอยู่กับด้านความครอบคลุม กล่าวคือ หากต้องการให้ครอบคลุมคนหมู่มาก เช่น ลัทธิการเมืองและอุดมการณ์การเมืองชุดของมโนทัศน์ที่เลือกใช้จะเป็นชุดที่สามารถเข้าใจได้ง่ายกว่าชุดมโนทัศน์ในทฤษฎีการเมืองและปรัชญาการเมืองที่ไม่ได้เน้นความครอบคลุมผู้ที่สนใจศึกษามากเป็นกลุ่มเฉพาะ ชุดของมโนทัศน์ที่ถูกนำไปเป็นองค์ประกอบจึงมีลักษณะเฉพาะและลึกซึ้งมากขึ้น มโนทัศน์จึงมีทั้งแบบทั่วไปและเชิงทฤษฎี

ลัทธิการเมือง (ism)

ลัทธิการเมือง หมายถึง แนวความคิดเกี่ยวกับระบบการเมืองซึ่งมีลักษณะเป็นแบบเป็นแผนโดยมุ่งอธิบายสาระสำคัญของระบบการเมือง เช่น อำนาจ ขอบเขต หน้าที่ของรัฐต่อพลเมือง และของพลเมืองต่อรัฐ (ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพลเมือง) ตามกรอบของแต่ละลัทธิการเมือง เช่น ลัทธิประชาธิปไตยเป็นลัทธิที่เน้นความเสมอภาคทางสังคมก็จะเป็นรัฐที่ให้ประชาชนมีสิทธิมีเสียงในการปกครองประเทศ โดยรัฐบาลบริหารประเทศภายใต้การควบคุมของประชาชน

โดยปกติลัทธิการเมืองจะเน้นด้านการเมืองการปกครองแต่ก็จะมีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับสังคมและเศรษฐกิจด้วย กล่าวคือ ระบบสังคมและเศรษฐกิจจะเป็นรูปแบบที่ไม่ขัดกับหลักของลัทธิการเมืองนั้น ๆ ยกตัวอย่างเช่น ลัทธิประชาธิปไตยระบบเศรษฐกิจที่นำมาใช้ต้องเป็นแบบที่ให้เสรีภาพแก่เอกชนในการประกอบธุรกิจมากกว่าจะเป็นระบบเศรษฐกิจที่รื้อถอนสิทธิของประชาชนในการประกอบกิจการหรือรัฐบาลเป็นผู้กำหนด เป็นต้น

ดังนั้น ลัทธิการเมืองจึงมีทั้งความเป็นระบบของตรรกเช่นเดียวกับมโนทัศน์แต่ในส่วนของความครอบคลุมนั้นมีมากกว่ามโนทัศน์เพราะลัทธิการเมืองมีกลุ่มของสมาชิกที่ยึดถือลัทธิเหมือนกันสามารถแบ่งออกได้อย่างชัดเจน ในส่วนการให้ค่าและการตัดสินค่าลัทธิมีอย่างชัดเจนเพราะต้องการให้เกิดผลในการปฏิบัติตามความคิดในลัทธิการเมืองนั้น ๆ และการปฏิบัติก็เป็นไปอย่างเคร่งครัดและแน่นอน ผลที่เกิดขึ้นก็คือความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและบุคคลจึงมีลักษณะแตกต่างกันออกไปตามแบบลัทธิการเมืองนั้น ๆ

ลัทธิการเมืองมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับอุดมการณ์การเมืองและทฤษฎีการเมืองอย่างมาก นอกจากลัทธิการเมืองจะมีโน้ตศัพท์เป็นองค์ประกอบเหมือนอุดมการณ์การเมืองและทฤษฎีการเมืองแล้ว หากนำลัทธิการเมืองไปใช้ในลักษณะดึงดูดความสนใจของมหาชน (ลักษณะด้านความครอบคลุมกว้างขวางและหยั่งลึก) ก็จะมีลักษณะเป็นอุดมการณ์การเมืองซึ่งจุดที่แตกต่างกันของลัทธิการเมืองและอุดมการณ์การเมือง คือ ลัทธิการเมืองเน้นที่การนำไปใช้อย่างเป็นระบบเน้นความเคร่งครัด ส่วนอุดมการณ์การเมืองเป็นผลของการใช้ลัทธิการเมืองในคนกลุ่มหนึ่ง ๆ หากนำลัทธิไปใช้เพื่อประโยชน์ในการวิเคราะห์หรือศึกษาเชิงวิชาการลัทธิก็จะมีลักษณะเป็นทฤษฎีการเมือง

นักวิชาการที่ให้ความหมายของอุดมการณ์ชี้สัมพันธ์กับความหมายของลัทธิทางการเมือง เช่น ลิขิต ธีรเวคิน (2517: 117) ให้ความหมายอุดมการณ์ทางการเมืองว่าเป็น ลัทธิทางการเมืองที่อธิบายความเป็นมาของระบบสังคมมนุษย์ในอดีต สภาพความเป็นอยู่ในปัจจุบัน และแนวโน้มของอนาคต วางแนวทางการประพฤติปฏิบัติสำหรับสมาชิกในปัจจุบันและสำหรับการบรรลุถึงความมุ่งหวังของอนาคตพร้อมทั้งให้ความหมายแก่ชีวิต ความประพฤติ และความสัมพันธ์ที่มนุษย์มีต่อสิ่งแวดล้อมและระบบสังคมทั้งหมด

ณัฐพล ชันธไชย (2519: 152 – 90) ได้รวบรวมความหมายของอุดมการณ์ไว้ว่าอุดมการณ์หมายถึง ลัทธิความเชื่ออันเป็นที่ยอมรับนับถือและปฏิบัติร่วมกันของบุคคล ความเชื่อดังกล่าวอาจเป็นความเชื่อในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ระหว่างคนกับสังคมหรือความเชื่อเกี่ยวกับโลกหรือจักรวาลก็ได้ โดยเป็นความเชื่อที่มีต่อสภาพความเป็นจริงซึ่งความเชื่อนั้นอาจไม่ใช่ข้อเท็จจริงและไม่จำเป็นต้องถูกต้องตามหลักเหตุผลหรือความเป็นจริงเสมอไปแต่ผู้ที่มีความเชื่อนั้นถือว่าเป็นความจริงหรือเชื่อว่าเป็นความจริง

การให้ความหมายของนักวิชาการทั้งสองท่านนั้นส่งผลให้ “อุดมการณ์การเมือง” และ “ลัทธิการเมือง” เป็นคำที่มีความหมายเดียวกัน (ใช้แทนกันได้) ทั้ง ๆ ที่เป็นคำที่มีความหมายแตกต่างกัน

ปรัชญาการเมือง (Political Philosophy)

เป็นคำที่มีลักษณะใกล้เคียงกับอุดมคติ กล่าวคือ ในด้านการให้ค่าและการตัดสินค่าใช้หลักของความเป็นเกณฑ์ ปรัชญาทางการเมืองเป็นจินตนาการหรือการคาดการณต่าง ๆ หรือความปรารถนาที่จะกำหนดลักษณะในด้านการเมืองและการปกครองที่ดีที่สุดและสมบูรณ์ที่สุด มี

ความพยายามในการอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ อย่างมีเหตุผลบนหลักการกว้าง ๆ ที่สามารถให้ความกระจ่าง ความเข้าใจในธรรมชาติของมนุษย์ทุกสังคมทุกเวลาแต่มีใช้เหตุผลทางวิทยาศาสตร์ที่สามารถตรวจสอบได้ การนำไปปฏิบัติจึงยังไม่แน่ว่าจะสามารถปฏิบัติได้จริงหรือไม่ เพราะปรัชญามุ่งอธิบายว่าควรจะเป็นหรือทำอะไรมากกว่าในขณะนั้นสังคมทำ / เป็นอย่างไรอยู่

ปรัชญาทางการเมืองมุ่งค้นหาความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ ในบางส่วนของวิทยาศาสตร์เข้าไปไม่ถึงหรือไม่สามารถวัดได้ เช่น จิตใจของมนุษย์ สรุปคือ ปรัชญาทางการเมืองมีลักษณะของอุดมคติอยู่ในส่วนจุดหมายปลายทางแต่ในส่วนการคิดเน้นการใช้เหตุผลมากกว่าอุดมคติ

ปรัชญาเบื้องหลัง (Insight Philosophy) / ปรัชญาหลัก หรือ อภิปรัชญา (Meta – Theory)

ปรัชญาเบื้องหลังอาจเป็นคำที่ไม่ค่อยเห็นได้ทั่วไปเหมือนคำศัพท์อื่น ๆ ทางสังคมศาสตร์ แต่เป็นคำที่มีความสำคัญเพราะดังที่ทราบกันว่าปรัชญาเป็นแนวคิดในลักษณะกว้างที่กำกับหรือมีอิทธิพลต่อกระบวนการได้มาซึ่งความรู้ในรูปของทฤษฎีหรืออรรถาธิบายที่เป็นระบบสำหรับปรากฏการณ์หรือพฤติกรรมชุดต่าง ๆ ที่ศาสตร์นั้น ๆ สนใจศึกษาและวิเคราะห์ หากผู้ที่ศึกษามีความเข้าใจในปรัชญาเบื้องหลังย่อมง่ายต่อการทำความเข้าใจคำศัพท์อื่น ๆ ในทางสังคมศาสตร์อีกด้วย

จากงานที่ศึกษาเกี่ยวกับปรัชญาเบื้องหลัง / ปรัชญาหลัก เช่น สุรพงษ์ โสธนะเสถียร (2541 : 6), อนุสรณ์ ลิ้มมณี (2542: 1 – 34), ไกรยุทธ ธีรตยาสินันท์ (2532: 53 - 65) เป็นต้น มักแบ่งปรัชญาเบื้องหลังออกเป็น 2 สำนักคือ ปรัชญาประจักษ์นิยม (Empiricism) และปรัชญาเหตุผลนิยม (Rationalism) แต่การแบ่งกลุ่มดังกล่าวข้างต้นแตกต่างไปจากที่อัมมาร์ สยามวาลา (2519: 16 – 54) ได้แบ่งไว้กล่าวคือ ได้จำแนกเป็นปรัชญาประสบการณ์นิยม (หรือปรัชญาประจักษ์นิยม) และปรัชญาหลักมาร์กซ์นิยม (Marxism) ซึ่งไกรยุทธ ธีรตยาสินันท์คิดว่าเป็นการแบ่งที่คลาดเคลื่อน (misleading) ทั้งในแง่ของหลักปรัชญาทางวิทยาศาสตร์และในแง่ข้อเท็จจริง เพราะระดับปรัชญาที่จับคู่กันนั้นไม่ถูกต้อง ปรัชญาหลักมาร์กซ์นิยมเป็นเพียงส่วนหนึ่งของปรัชญาประจักษ์นิยม (ปรัชญาหลักหนึ่ง ๆ ก็มีแนวทัศนะปลีกย่อยที่จัดเป็นสำนักต่าง ๆ ภายในปรัชญาเดียวกัน) และจะถูกต้องมากกว่าถ้าจะจัดปรัชญามาร์กซ์เข้าไว้ในสำนักสังคมนิยม (realism) ซึ่งเป็นสำนักที่พยายามสะท้อนความจริงในลักษณะที่เป็นองค์รวมของความขัดแย้งต่าง ๆ

ปรัชญาประจักษ์นิยมนั้นเป็นปรัชญาที่มีพื้นฐานมาจากประสาทสัมผัส (sense) และประสบการณ์ (experience) ที่เกิดขึ้นในรูปของปรากฏการณ์หรือพฤติกรรมที่เกิดขึ้นในโลกใช้วิธีการศึกษาจากการสร้างและสะสมความรู้เกี่ยวกับโลกจากการสังเกตการณ์ (observation) หรือ

การศึกษาแบบอุปนัย (inductive method) เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในโลกบนข้อสันนิษฐานว่า เหตุการณ์นั้น ๆ มีสิทธิไม่เกิดขึ้นหรือมีอีกเหตุการณ์หนึ่งต้องเกิดตามมาแล้วกำหนดขึ้นเป็น “หลักการทั่วไป” (generalization) หรือ “กฎ” (law) ของปรากฏการณ์หรือพฤติกรรมเพื่อที่จะสามารถทำนาย (prediction) หรืออธิบายเหตุการณ์ล่วงหน้าได้หรืออาจเรียกได้ว่าเป็นทฤษฎี

ส่วนปรัชญาเหตุผลนิยมยึดหลักว่าความรู้เกี่ยวกับโลกนั้นสามารถได้มาด้วยการใช้หลักแห่งตรรก (a priorism) หรือความรู้เป็นผลผลิตของการใช้หลักแห่งตรรกอธิบายปรากฏการณ์หรือพฤติกรรมโดยใช้วิธีการนิรนัย (deductive method) ซึ่งให้ความสำคัญกับการพัฒนาหลักการเชิงทฤษฎีจากความคิดที่มีเหตุผลใช้การทดลองเชิงประจักษ์เป็นเครื่องมือในการตรวจสอบความถูกต้อง ตรรกจึงพัฒนาเป็นข้อคิดเบื้องต้นหรือทฤษฎี / แบบจำลองที่อธิบายเหตุการณ์ สมมุติฐานเกี่ยวกับแหล่งกำเนิดความรู้ สรุปได้ว่าปรัชญาประจักษ์นิยมใช้การเก็บรวบรวมข้อมูลจากประสบการณ์ / การสังเกตการณ์มาสรุปเป็นทฤษฎี ปรัชญาเหตุผลนิยมจะตั้งทฤษฎีหรือสมมุติฐานขึ้นมาก่อนแล้วจึงเก็บรวบรวมข้อมูลมาพิสูจน์

ทฤษฎีการเมือง (Political Theory)

มีลักษณะชัดเจนและแน่นอนกว่าปรัชญาทางการเมืองโดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสาระ คำอธิบาย และความหมายเพราะเป็นผลมาจากการศึกษาค้นคว้าและพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริงที่อาจยอมรับกันได้ ทฤษฎีทางการเมืองมีลักษณะสำคัญ 3 ประการ ได้แก่

1. ประกอบด้วยข้อเท็จจริงหรือข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้มาจากการคัดเลือก รวบรวม
2. การคัดเลือก รวบรวมดังกล่าวกระทำจากการใช้แนวคิดทางทฤษฎี เช่น มโนทัศน์ (concepts) หรือแนวการศึกษา (approaches) ฯลฯ มีลักษณะเป็นข้อสรุปทั่วไปหรือหลักทั่วไปซึ่งเป็นนามธรรม
3. มีมโนทัศน์ (concepts) หรือแนวการศึกษาอยู่เป็นจำนวนมากในตัวทฤษฎีซึ่งมีการจัดระบบความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันไว้โดยเฉพาะในแง่ความสัมพันธ์เชิงเหตุผล (Causal Relations) ซึ่งสามารถนำไปใช้อธิบายหรือคาดการณ์ปรากฏการณ์ต่าง ๆ จนกระทั่งอาจช่วยทำให้เกิดการควบคุมทางพฤติกรรมการเมืองก็ได้ อย่างไรก็ตามในทางสังคมศาสตร์การเป็นทฤษฎียังยากที่จะยอมรับเพราะมีเรื่องค่านิยมเกี่ยวข้องอยู่มาก ถ้ามีการยอมรับ / ใช้กันมากคือ แนวการศึกษา (approach)

ดังนั้น ทฤษฎีทางการเมืองจึงสามารถใช้ในการทำนายและควบคุมพฤติกรรมทางการเมืองได้แต่ไม่ใช่การให้คุณค่าหรือการตัดสินค่าเพราะทฤษฎีทางการเมืองเป็นการบรรยายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ตามความเป็นจริงอยากให้เกิดผลอย่างใดก็จำเป็นต้องปฏิบัติตามทฤษฎีนั้น ๆ

ทฤษฎีทางการเมืองเป็นรากฐานที่สำคัญประการหนึ่งที่ช่วยให้ลัทธิทางการเมืองได้ก่อรูปขึ้นและสร้างเสริมให้ลัทธิทางการเมืองมีขอบเขตกว้างขวางทั้งในด้านสาระเนื้อหาตลอดจนเป็นสิ่งที่ช่วยให้ลัทธิทางการเมืองนำมาใช้เป็นประโยชน์ (ในส่วนตัวอย่างหรือข้อเท็จจริง) เพื่อกำหนดระบบการเมือง หากเปรียบเทียบกับอุดมการณ์ทางการเมือง ทฤษฎีทางการเมืองเป็นเรื่องที่ลึกซึ้งและเข้าใจยากกว่าอุดมการณ์ ความเข้าใจเกี่ยวกับทฤษฎีมักจะมีอยู่ในวงจำกัด (ด้านความครอบคลุม) คือ มีผู้รู้จำนวนไม่มากนักส่วนอุดมการณ์ทางการเมืองนั้นเป็นระบบความคิดในเชิงปฏิบัติที่ต้องการการยอมรับจากคนในวงกว้างจึงเน้นความเชื่อและความคุ้นเคยมากกว่าหลักเหตุผล ดังที่ Marx ชี้ว่าที่มาและความหมายสำคัญของอุดมการณ์ส่วนหนึ่งคือ จิตสำนึกปลอมแปลง (ของชนชั้นปกครอง)

นักวิชาการที่ให้ความหมายของอุดมการณ์ซ้อนทับกับความหมายของทฤษฎีทางการเมือง เช่น อนุช อภาภิรม (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, รวบรวม, 2515: 7) ให้ความหมายว่า “ทฤษฎีเกี่ยวกับคนและสังคมที่มีจุดมุ่งหมายโดยมีหน่วยงานหนึ่งเป็นผู้กระทำก่อให้เกิดสถาบันอันชอบธรรมขึ้น” และชัยอนันต์ สมุทวณิช (เทอดศักดิ์ ประชาภิบาล, 2527: 47) ที่กล่าวว่า อุดมการณ์เป็นได้ทั้ง “ทฤษฎีที่แจ่มแจ้งแยกแยะแนวความคิด ความเชื่ออันมีแบบแผนซึ่งมุ่งอธิบายสภาพการณ์ในสังคม ทั้งที่เป็นมาแล้วในอดีตที่กำลังดำเนินอยู่ในปัจจุบัน และที่จะเป็นไปในอนาคต และอุดมการณ์อาจเป็นเครื่องมือของการต่อสู้ทางการเมืองระหว่างบุคคลหรือกลุ่มบุคคลสองฝ่ายที่มุ่งโต้แย้งหลักการของฝ่ายตรงข้ามโดยเชื่อว่าอุดมการณ์ของอีกฝ่ายมีรากฐานมาจากผลประโยชน์ทางสังคมของกลุ่มนั้น”

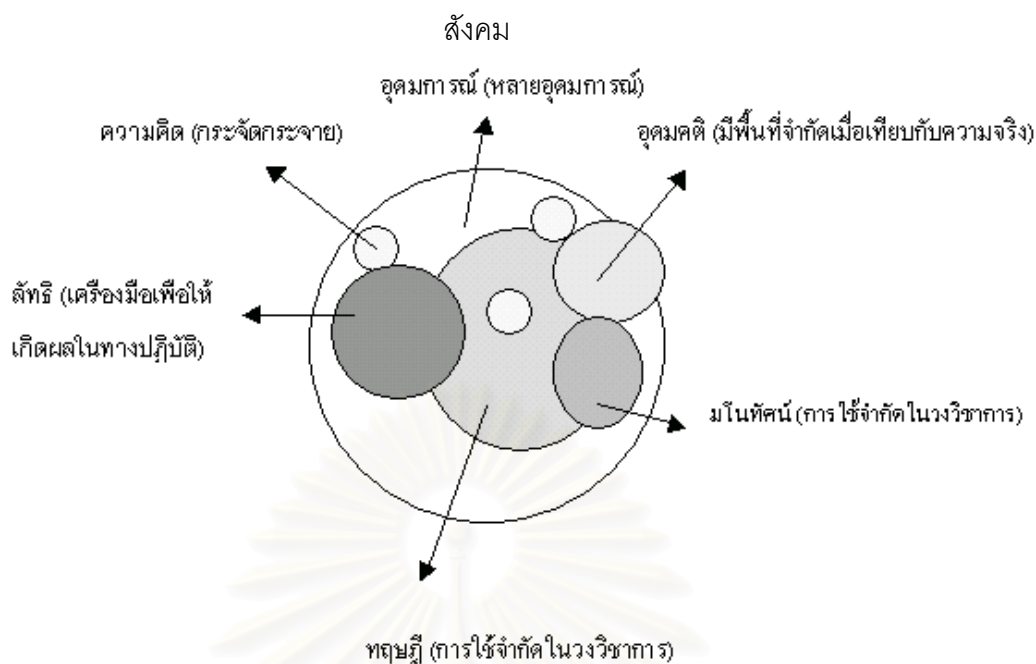
จากการให้ความหมายของคำต่าง ๆ ที่มีความหมายใกล้เคียงกับอุดมการณ์ทางการเมืองข้างต้นจะเห็นได้ว่าอุดมการณ์เป็นคำที่มีความหมายกว้าง ครอบคลุม เชื่อมโยงกับคำต่าง ๆ ทั้งหมด เมื่อนำคำต่าง ๆ มาใช้หรือให้ความหมายจึงเกิดความสับสนได้ง่ายกับความหมายของอุดมการณ์ทางการเมืองซึ่งหากพิจารณาเฉพาะความหมายของอุดมการณ์ (Ideology) / อุดมการณ์การเมือง (Political Ideology) พบว่าอุดมการณ์ หมายถึง ระบบความคิดเกี่ยวกับสภาพสังคม / กลุ่มชนที่ได้รับการยอมรับร่วมกันในสังคม / กลุ่มชนนั้น ๆ ที่อธิบายสภาพสังคมทั้ง

อดีต ปัจจุบัน และอนาคตในทุก ๆ ด้าน กล่าวคือ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล, ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสังคม, วิถีชีวิต, การเมือง, เศรษฐกิจ, สังคมและวัฒนธรรม เป็นต้น

เมื่อนำข้อคิดในการวิเคราะห์อุดมการณ์มาใช้พิจารณาจึงเห็นว่าอุดมการณ์เป็นที่รวมของส่วนต่าง ๆ ในทุกด้านเพราะอุดมการณ์เป็นการเอาความคิด (ทางการเมือง) มารวมกันเป็นหมวดหมู่โดยมีความเกี่ยวข้องกันหรือเป็นเหตุเป็นผลกันแต่ไม่ลึกซึ้งนัก มีความครอบคลุม มีการให้ค่าและตัดสินค่า และสุดท้ายมีการแสดงออกหรือถูกนำไปปฏิบัติแต่นำหนักของความสำคัญของอุดมการณ์จะมีการกำหนดค่าหรือขอบเขตของเรื่องราวหรือปัญหาต่าง ๆ ด้วยเหตุผลของระบบความคิดนั้น ๆ และต้องการให้เกิดผลในการปฏิบัติเช่นเดียวกับลัทธิการเมืองแต่ไม่เคร่งครัด อุดมการณ์ไม่มีรูปแบบที่แน่นอนตายตัวเพราะต้องการเสนอหรือให้ความครอบคลุมในขอบเขตที่กว้างขวางกว่าลัทธิการเมืองในขั้นที่สามารถนำไปปฏิบัติได้ในชีวิตประจำวันของผู้คนจนเกิดกระบวนการถ่ายทอดหล่อหลอม (Socialization) เพื่อการคงอยู่ของอุดมการณ์ (การเมือง) นั้น ๆ

สรุป คำในกลุ่มนี้มีทั้งคุณลักษณะที่เชื่อมโยงกันและแตกต่างกันโดยเฉพาะคำว่า “ลัทธิ” “อุดมคติ” และ “อุดมการณ์” ที่มีถูกใช้อย่างสับสน อุดมคติจึงแตกต่างกับอุดมการณ์ตรงที่อุดมคติเน้นที่จุดหมายปลายทางที่ดีเลิศ ลัทธิมีจุดเน้นที่ความเคร่งครัดในการนำไปปฏิบัติของผู้ที่ศรัทธาในลัทธินั้น ๆ ส่วนอุดมการณ์เป็นระบบความคิดเกี่ยวกับสังคม / สังคมการเมืองที่ต้องการใช้ชักจูงให้คนในสังคมมีอุดมการณ์ร่วมกัน เพื่อช่วยให้เกิดความเข้าใจความสัมพันธ์ของอุดมการณ์กับคำที่มีความหมายใกล้เคียงได้ง่ายขึ้นจึงจะนำเสนอความเชื่อมโยง ความแตกต่างระหว่างคำในกลุ่มนี้ ในรูปของแผนภาพ (Diagram) ในหน้าต่อไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หมายเหตุ; แผนภาพนี้ไม่ได้มุ่งชี้ขนาดเชิงปริมาณ และ “ปรัชญา” เป็นส่วนหนึ่งของอุดมการณ์ เพราะปรัชญาเป็นแนวคิดอย่างมีเหตุผลบนหลักการกว้าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อกระบวนการได้มาซึ่งความรู้และใช้อธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ซึ่งการนำปรัชญามาใช้อาจนำมาใช้โดยละไว้โดยไม่รู้ หรือไม่คำนึงถึงปรัชญานั้น ๆ (ปรัชญาเบื้องหลัง)

จากแผนภาพ จะเห็นได้ว่า ในสังคัมประกอบไปด้วยหลายอุดมการณ์ และอุดมการณ์หนึ่ง ๆ มีกลุ่มของความคิด มโนทัศน์ ลัทธิ ทฤษฎี อุดมคติ และปรัชญาของตนเอง ดังนั้น อุดมการณ์หรือระบบความคิดจึงเป็นสิ่งที่คลุมครอบทั้งสังคัมมีขอบเขตการใช้งานอย่างกว้างขวาง ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ซึ่งใช้อุดมการณ์เป็นแนวความคิดหลักในการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างจอมพล ป. พิบูลสงคราม กับ นายปรีดี พนมยงค์ย่อมหลีกเลี่ยงไม่พ้นที่จะต้องให้คำจำกัดความอุดมการณ์ (ทางการเมือง) เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ต่อไป

สำหรับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ “อุดมการณ์ คือ ระบบความคิดของบุคคลหนึ่ง ๆ หรือกลุ่มหนึ่ง ๆ ที่เกี่ยวกับสภาพสังคัมของตนในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง (อาจคาบเกี่ยวทั้งอดีต ปัจจุบัน และอนาคต) ในหลาย ๆ ด้าน คือ วิถีชีวิต การเมือง เศรษฐกิจ และสังคัม อาจแตกต่างกันไปในแต่ละสังคัมขึ้นอยู่กับการยอมรับซึ่งยากจะพิสูจน์ได้ว่าอุดมการณ์แบบไหนดีกว่ากัน อุดมการณ์ต้องเป็นสิ่งที่คนในสังคัมใช้บ่อย ๆ ในหลายโอกาสโดยผู้ใช้จะรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม อุดมการณ์มีทั้งแบบชัดเจนที่เป็นคำพูดหรือลายลักษณ์อักษรและแบบที่ไม่ชัดเจนซึ่งมักแฝงอยู่ในการแสดงออก ดังนั้น ในสังคัมหนึ่ง ๆ อาจมีอุดมการณ์หลายอุดมการณ์อยู่ร่วมกัน อาจเป็นอุดมการณ์ที่สอดคล้องหรือ

ขัดแย้งกันก็ได้ อุดมการณ์มีลักษณะที่ไม่แน่นอน (สามารถปรับเปลี่ยน / เปลี่ยนแปลงได้) จึงเป็นสิ่งจำกัดในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง (ไม่เป็นสากล) และในคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง”

จากความหมายของ “อุดมการณ์” ข้างต้น หากนำไปเปรียบเทียบกับการจัดกลุ่มการให้ความหมายอุดมการณ์ของนักวิชาการจะพบว่า ความหมายดังกล่าวเป็นความหมายในกลุ่มเดียวกับการให้ความหมายของนักวิชาการในกลุ่มแรกที่มองว่า อุดมการณ์เป็นเพียงระบบความคิดที่ใช้อธิบายสภาพสังคม / สังคมการเมืองและไม่ได้เน้นในส่วนการนำไปปฏิบัติ แต่ด้วยการที่ “อุดมการณ์” มีความหมายครอบคลุมกว้างขวางหรือเชื่อมโยงกับกลุ่มคำที่มีความหมายใกล้เคียง เช่น อุดมคติ มโนทัศน์ และลัทธิ (ดังเห็นได้จากแผนภาพในหน้า 33) ในการศึกษาอุดมการณ์ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม และนายปรีดี พนมยงค์ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่ต้องใช้การนำไปปฏิบัติซึ่งเข้าข่ายความหมายของคำว่า “ลัทธิ” และก็เป็นส่วนหนึ่งของอุดมการณ์ (การนำอุดมการณ์มาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมือง) มาใช้อธิบายเพื่อให้เกิดความครอบคลุมโดยมุ่งหวังว่าจะสอดคล้องให้เห็นถึงความหมายด้านจิตสำนึกเปลี่ยนแปลงและด้านแก้ต่างของอุดมการณ์ได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้นว่าความหมายทั้ง 2 แห่งหลังนี้ก็คือสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการอธิบายสังคม / การเมือง

การนำ “อุดมการณ์” มาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมือง

การนำอุดมการณ์มาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมือง (Political Mechanism) เป็นความหมายหนึ่งของอุดมการณ์ (ความหมายอื่น ๆ ได้แก่ จิตสำนึกเปลี่ยนแปลง และแก้ต่าง) ซึ่งวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ใช้เป็นด้านแรกในการทำการศึกษารเปรียบเทียบความขัดแย้งทางอุดมการณ์ (ทางการเมือง) ระหว่างจอมพล ป. พิบูลสงคราม กับ นายปรีดี พนมยงค์ (พ.ศ. 2475 – 2490) นั้นเป็นการทำหน้าที่ของอุดมการณ์หรือระบบความคิดในการเป็นกลไกชักจูง ครอบงำ หรือเปลี่ยนแปลงความคิดของคนทั่วไปไปในสังคมให้เกิดการยอมรับและคล้อยตามสภาพการณ์ที่ดำรงอยู่ (เทอดศักดิ์ ประชาภิบาล, 2527: 57)

การทำหน้าที่เป็นเครื่องมือทางการเมืองของอุดมการณ์นั้นนักวิชาการสาย Marxist ยกตัวอย่างเช่น หลุยส์ อัลตุสเซร์ (2529: 46 –51), Gramsci (สุวรรณ บัณฑิต, 2539: 28 –30) เป็นต้น ได้ระบุการใช้อุดมการณ์เป็นเครื่องมือทางการเมืองว่าเป็นเครื่องมือสำคัญแบบหนึ่งของที่มีทั้งหมด 2 รูปแบบ (กลไก) ได้แก่

1. กลไกด้านการปราบปราม กดซี (Repressive State Apparatuses - RSA)
2. กลไกด้านอุดมการณ์ของรัฐ (Ideology State Apparatuses - ISA)

เมื่อเปรียบเทียบความสำคัญของกลไกรัฐทั้ง 2 นี้แล้ว วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ให้ความสำคัญกับกลไกด้านอุดมการณ์มากกว่าด้านการปราบปรามเพราะเมื่อผู้นำ / ผู้ปกครองขึ้นมาใช้อำนาจปกครองประเทศ ผู้นำ / ผู้ปกครองย่อมมีแนวอุดมการณ์ (ทางการเมือง) หรือระบบความคิดตามแบบของตนเองซึ่งอาจเป็นอุดมการณ์ (ทางการเมือง) ที่เหมือนหรือแตกต่างจากอุดมการณ์เก่าที่ครอบงำสังคมในขณะนั้น ผู้นำ / ผู้ปกครองจึงมีความจำเป็นที่ต้องมีเครื่องมือ / กลไกในการควบคุมพฤติกรรม ความคิด (ทางการเมือง) ของสมาชิกในสังคมนั้น ๆ ให้ดำเนินไปในทิศทางเดียวกับระบบความคิดของตนโดยเครื่องมือ / กลไกทั้ง 2 ประเภทข้างต้นทำหน้าที่แตกต่างกัน

กลไกด้านการปราบปราม กดซีทำหน้าที่โดยใช้ความรุนแรงในรูปแบบต่าง ๆ บังคับควบคุมพฤติกรรมของประชาชนโดยตรงเพื่อให้เกรงกลัวและเชื่อตาม ส่วนกลไกด้านอุดมการณ์ของรัฐ เป็นการทำหน้าที่โดยใช้การถ่ายทอด การเรียนรู้ หรือการกลมกลืนทางสังคมและการเมืองเพื่อโน้มน้าวให้เชื่อหรือคล้อยตาม แต่การนำกลไกทั้ง 2 แบบมาใช้นั้นไม่จำเป็นที่ต้องใช้กลไกเพียงด้านเดียวสามารถนำมาเลือกใช้ควบคู่กันได้เพราะกลไกทั้ง 2 มิได้มีคุณลักษณะแยกจากกันเด็ดขาดเพียงแต่กลไกด้านการปราบปราม กดซีใช้ความรุนแรง การบังคับเป็นด้านหลัก และใช้อุดมการณ์เป็นด้านรองและในทางกลับกันกลไกทางด้านอุดมการณ์ใช้อุดมการณ์เป็นด้านหลักใช้ความรุนแรงเป็นด้านรอง ซึ่งต่อไปในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะใช้คำว่า “กลไกด้านการบังคับ กดซี” แทน “กลไกด้านการปราบปราม กดซี” และใช้คำว่า “กลไกด้านการครอบงำ โน้มน้าว” แทน “กลไกด้านอุดมการณ์ของรัฐ”

ในกลไกหลักทั้ง 2 ด้านยังประกอบไปด้วยกลไกย่อยต่าง ๆ ได้แก่ (หลุยส์ อัลธุสเซร์, 2529: 48-9)

1. กลไกด้านการบังคับ กดซี ประกอบด้วย รัฐบาล , กองทัพ , ตำรวจ และคุก
2. กลไกด้านการครอบงำ โน้มน้าว แบ่งออกเป็นกลไกย่อย ๆ 8 สถาบัน ได้แก่
 1. สถาบันศาสนา (ระบบของศาสนจักรแบบต่าง ๆ)
 2. สถาบันโรงเรียน (ทั้งระบบโรงเรียนเอกชนและของรัฐ)
 3. สถาบันครอบครัว
 4. สถาบันกฎหมาย (อยู่ในทั้งกลไกด้านการบังคับ เช่น บทลงโทษ การจับกุม การกักขัง เป็นต้น และระบบของกลไกด้านการครอบงำ / โน้มน้าว ได้แก่ การป้องกัน)

5. สถาบันทางการเมือง (ระบบการเมือง รวมทั้งพรรคการเมืองแบบต่าง ๆ)
6. สถาบันสหภาพแรงงาน
7. สถาบันการสื่อสาร (หนังสือพิมพ์, วิทยุ, โทรทัศน์ ...)
8. สถาบันทางวัฒนธรรม (วรรณกรรม, ศิลปะ, กีฬา ...)

การแบ่งกลไกล่อยตามความคิดข้างต้น (ของหลุยส์ อัลธูแซร์) นี้ไม่อาจใช้วิเคราะห์สังคมไทยในช่วง พ.ศ. 2475 – 2490 ทั้งหมดได้ เพราะมีหลักการบางส่วนที่ไม่สอดคล้องกับโครงสร้างของสังคมไทยในช่วงเวลาดังกล่าวยกตัวอย่างเช่น กลไกสถาบันสหภาพแรงงานซึ่งเป็นกลไกล่อยของกลไกด้านการครอบงำ โน้มน้าว หากพิจารณาโครงสร้างสังคมไทยในช่วงนั้นจะพบว่า การรวมตัวกันเป็นสมาคมหรือสหภาพแรงงานของไทยเริ่มเด่นชัดและได้รับการสนับสนุนทั้งเปิดเผยและไม่เปิดเผยใน พ.ศ. 2491 จะเห็นได้จากการที่รัฐบาลจอมพล ป. ได้สนับสนุนให้กรรมกรไทยก่อตั้ง “สหภาพกรรมกรไทย” ขึ้น และต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็น “สมาคมกรรมกรไทย” ใน พ.ศ. 2494 (ฉลอง สุนทรวาณิชย์ และคนอื่น ๆ , 2541: 148) การที่รัฐบาลจอมพล ป. สนับสนุนให้มีการก่อตั้งสหภาพแรงงานขึ้นนั้น เป็นการใช้กลไกสถาบันสหภาพแรงงานเป็นเครื่องมือในการควบคุมสังคม แต่การใช้กลไกสถาบันสหภาพแรงงานดังกล่าวเป็นเพียงระยะเวลาที่มีความคาบเกี่ยวกับช่วงเวลาที่ทำการศึกษาเท่านั้น จึงไม่สามารถนำกลไกสถาบันสหภาพแรงงานมาใช้วิเคราะห์สังคมไทยในช่วงเวลา พ.ศ. 2475 – 2490 (ขอบเขตในการศึกษา) ได้ เป็นต้น

ดังนั้น ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะแบ่งกลไกล่อยในส่วนทั้งกลไกด้านการบังคับ กดขี่ และกลไกด้านการครอบงำ โน้มน้าว ดังต่อไปนี้

1. กลไกด้านการบังคับ กดขี่ ประกอบด้วย

1.1 สถาบันกฎหมายหรือการใช้อำนาจรัฐบาลผ่านสถาบันกฎหมาย (เป็นอีกจุดที่แตกต่างจากการแบ่งของหลุยส์ อัลธูแซร์) เพราะว่ากฎหมายต่าง ๆ ที่ออกมาภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 นั้นมิได้เกิดจากความคิดเห็น / มติมหาชนหรือผ่านตัวแทน (สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร) ของประชาชน ประชาชนยังไม่ได้รับสิทธิในการเลือกตั้ง (เต็มที) และกฎหมายต่าง ๆ ที่ออกมานั้นก็เพื่อบังคับให้ประชาชนปฏิบัติตามถ้ากระทำผิดก็มีบทลงโทษ สถาบันกฎหมายจึงเป็นเครื่องมือทางการเมืองของรัฐ / ผู้ปกครองที่ใช้ความรุนแรง (การบังคับปราบปราม กดขี่) เป็นด้านหลัก

1.2 กระบวนการยุติธรรม เป็นส่วนที่สัมพันธ์กับกลไกสถาบันกฎหมาย กล่าวคือ เป็นส่วนที่ทำให้กฎหมายมีความศักดิ์สิทธิ์ประชาชนต้องปฏิบัติตาม มีหน้าที่ตัดสินและลงโทษ

ผู้กระทำผิดซึ่งวิธีการที่ใช้นั้นเน้นที่ความรุนแรง เช่น การจำคุก, การประหารชีวิต, การเนรเทศ เป็นต้น มากกว่าใช้การอบรมกล่อมเกล่าเพื่อให้บุคคลที่กระทำความผิดปรับเปลี่ยนพฤติกรรม

1.3 กองทัพหรือทหาร มีหน้าที่หลักในการดูแลความสงบเรียบร้อยภายนอกประเทศแต่อาจมีการใช้การปราบปราม กดดัน ช่มชู้ กลุ่มการเมืองฝ่ายตรงข้าม

1.4 ตำรวจ มีหน้าที่หลักในการดูแลความสงบเรียบร้อยภายในประเทศซึ่งกลไกทั้งทหารและตำรวจอาจกล่าวได้ว่าเป็นกลไกที่เป็นรูปธรรมที่สุดของการใช้ความรุนแรงในการปราบปราม กดขี่ เนื่องจากเป็นกลไกที่มีความชอบธรรมในการถืออาวุธ แม้หน้าที่หลักของทั้งทหารและตำรวจแตกต่างกัน กล่าวคือ ทหารเป็นรั้วของชาติดูแลความสงบเรียบร้อยภายในสังคม แต่ในประวัติศาสตร์การเมืองของสังคมไทย กลไกย่อยทั้ง 2 ถูกนำมาใช้ควบคู่กันเพื่อรักษาผลประโยชน์และอำนาจของผู้ปกครองเพื่อให้การครองอำนาจทางการเมืองมีเสถียรภาพและยาวนานที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

2. กลไกด้านครอบงำ โน้มน้าว ประกอบด้วย

2.1 สถาบันการศึกษา โดยสถาบันการศึกษานี้ประกอบด้วยสถาบันย่อย ๆ 2 ส่วนคือ

2.1.1 สถาบันโรงเรียน มีหน้าที่ให้ความรู้ตามระบบการศึกษาที่รัฐเป็นผู้กำหนด โดยตรงหรือเป็นการให้การศึกษาระบบที่ต้องมีสถานศึกษา, ผู้ทำการสอน, หลักสูตร และแบบเรียนต่าง ๆ เป็นต้น

2.1.2 สถาบันครอบครัว มีหน้าที่หรือบทบาทในการให้ความรู้ขั้นต้น / พื้นฐานแก่สมาชิกในครอบครัวในด้านต่าง ๆ เช่น บุคลิกภาพ, ทักษะคติ, ภาษา, ศาสนา, วัฒนธรรม, อาชีพ เป็นต้น เพื่อให้สมาชิกในครอบครัวสามารถมีชีวิตในสังคมร่วมกับบุคคลอื่น ๆ ได้ หรือเป็นการให้การศึกษานอกระบบ (จริง ๆ แล้วสถาบัน / กลไกที่ให้การศึกษานอกระบบยังมีส่วนอื่น ๆ อีก เช่น วัด แต่เนื่องจากหน้าที่หลักของวัดมีขึ้นเพื่อการศาสนามากกว่าให้การศึกษานอกระบบจึงจัดให้วัดอยู่ในกลไกอีกส่วนหนึ่ง)

2.2 สถาบันวัฒนธรรม เพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกันอาจสรุปได้ว่า วัฒนธรรม คือ สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น กำหนดขึ้น มิใช่สัญชาติญาณ อาจเป็นการประดิษฐ์วัตถุสิ่งของขึ้นใช้ หรืออาจเป็นการกำหนดพฤติกรรมและ / หรือความคิดตลอดจนวิธีการหรือระบบการทำงาน (อมรา พงศาพิชญ์, 2537: 1) เป็นวิถีหรือทางดำเนินแห่งชีวิตของชุมชนชนหมู่หนึ่งซึ่งอยู่ร่วมกันในที่หนึ่งหรือประเทศหนึ่งโดยเฉพาะ (เสฐียรโกเศศ, 2516: 9 อ้างถึงใน วิเชียร รักการ, 2529: 28) และเป็นที่ยอมรับปฏิบัติร่วมกันของสมาชิกในสังคมนั้นทั้งมีการถ่ายทอดไปสู่สมาชิกรุ่นต่อ ๆ มา (Rogers, 1976 อ้างถึงใน สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2529: 4) สถาบันวัฒนธรรมจึงครอบคลุมหรือประกอบด้วย

2.2.1 ศาสนา เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมีวิวัฒนาการมาจากความพยายามอธิบายปรากฏการณ์ทางธรรมชาติเพื่อจัดความกลัวของมนุษย์ต่อปรากฏการณ์ธรรมชาติ ศาสนาจึงเป็นวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อ ความดี ความชั่ว (ระบบศีลธรรม)

2.2.2 พิธีกรรม ส่วนใหญ่ที่เห็นกันได้ง่ายมักเป็นองค์ประกอบหนึ่งของศาสนาในรูปการนำศาสนาไปปฏิบัติ / แสดงออกที่เน้นในด้านความศรัทธาหรือความศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อในสังคมจึงก่อให้เกิดความเลื่อมใส ความศรัทธาต่อศาสนา และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสมาชิกในสังคม พิธีกรรมในสมัยก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 โดยมากจะเป็นพิธีกรรมของกษัตริย์ (รัฐพิธี) เช่น พระราชพิธีฉัตรมงคล, พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา เป็นต้น เมื่อเปลี่ยนศูนย์อำนาจในการปกครองมาเป็นคณะราษฎรพิธีกรรมของราษฎรก็ปรากฏมากขึ้น เช่น การฉลองรัฐธรรมนูญ และอนุสาวรีย์ต่าง ๆ เป็นต้น

2.2.3 ประเพณี เป็นพฤติกรรมของสังคมเป็นการกระทำกิจกรรมทางสังคมที่ผู้คนส่วนใหญ่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมา ประเพณีเป็นบรรทัดฐานเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตตามความคิดความเชื่อของคนในสังคม (ณรงค์ เล็งประชา, 2531: 74) ประเพณีจึงเป็นวัฒนธรรมที่ใช้ควบคุมสังคม (Social Control) และรักษาระเบียบของสังคมโดยผู้ที่ฝ่าฝืน / ไม่ปฏิบัติตามประเพณีจะได้รับการติเตียนจากสมาชิกอื่น ๆ ในสังคม เช่น การแต่งงาน, การแต่งกาย เป็นต้น

สถาบันทางวัฒนธรรมต่าง ๆ เหล่านี้จึงเป็นเครื่องมือที่ควบคุมพฤติกรรม กำหนดวิถีชีวิตในด้านต่าง ๆ ของสมาชิกในสังคมโดยเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากความรู้สึกพอใจ (ด้านดี) ของคนในแต่ละสังคมแม้มีบทลงโทษ เช่น การติเตียนจากสมาชิกในสังคมแต่ก็เป็นการใช้การควบคุม กติกาที่มีน้ำหนักเบามาก (หรือใช้ความรุนแรงเป็นด้านรอง)

2.3 สถาบันการเมืองการปกครอง ในสังคมจะต้องมีการควบคุมโดยสังคม (Social Control) ซึ่งมีทั้งที่เป็นไปโดยทางการและไม่เป็นทางการ การควบคุมแบบไม่เป็นทางการก็ได้แก่การควบคุมโดยระเบียบประเพณีต่าง ๆ ส่วนการควบคุมแบบเป็นทางการก็ได้แก่ การมีสถาบันการเมือง เช่น พรรคการเมือง, คณะรัฐมนตรี, รัฐสภา เป็นต้น สถาบันเหล่านี้มีกระบวนการเจรจาต่อรอง (ในการประชุม) เพื่อร่วมกันกำหนดกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ให้สังคม และยังเป็นสถาบันที่มีอำนาจบังคับ ควบคุมคนในสังคมให้เกิดความเป็นระเบียบตามกฎเกณฑ์ของรัฐไม่ว่าจะมีรูปแบบการปกครองเช่นไรก็จะมีอำนาจควบคุมและต้องเป็นที่ยอมรับของประชาชน (ผจญจิตต์ อธิคมนันท์, 2520: 107 – 8) ซึ่งหน้าที่หลักดังกล่าวนี้ถูกจัดอยู่ในส่วนกลไกด้านการบังคับ กติกาโดยการใช้อำนาจรัฐบาลผ่านสถาบันกฎหมาย

ส่วนที่จัดอยู่ในกลไกด้านการครอบงำ โน้มน้าวนี้จะกล่าวถึงในส่วนที่เกี่ยวกับแนวคิด ลัทธิของผู้นำที่ใช้ในการปกครอง ดังเช่น ลัทธิชาตินิยม, รัฐธรรมนูญนิยม, ระบบประชาธิปไตย เป็นต้น ซึ่งเป็นส่วนที่สำคัญในการชี้ทิศทาง / รูปแบบของรัฐว่าจะดำเนินนโยบายต่าง ๆ ไปในทิศทาง /

รูปแบบบิด และยักรวมถึงสิทธิพื้นฐานต่าง ๆ ของประชาชนอันได้แก่ สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาค สถาบันหลักทางการเมืองในสังคมเก่า (ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475) คือ “สถาบันกษัตริย์” ว่าถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองของผู้เฝ้า / ผู้ปกครองรัฐตามอุดมการณ์ทางการเมืองของตนอย่างไร

2.4 สถาบันทางเศรษฐกิจ ทำหน้าที่เกี่ยวกับด้านการผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยน และการกระจายรายได้ให้แก่สมาชิกในสังคม (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2529: 11) ซึ่งจะดำเนินไปในทิศทางที่สนับสนุนแนวคิดและลัทธิทางการเมืองของรัฐ (ผู้ปกครอง) การทำหน้าที่ของสถาบันทางเศรษฐกิจในฐานะเป็นกลไกด้านครอบงำ โน้มน้าวจะกล่าวถึงหรือเน้นในด้านแนวความคิด ลัทธิทางเศรษฐกิจที่ถูกนำมาใช้ในรัฐ ยกตัวอย่างเช่น ลัทธิชาตินิยมทางเศรษฐกิจ, แนวคิดเกี่ยวกับสหกรณ์ เป็นต้น และครอบคลุมไปถึงการทำหน้าที่ต่าง ๆ ขององค์กรที่ทำหน้าที่ทางเศรษฐกิจซึ่งได้แก่ ธนาคาร, หน่วยงานการค้าทั้งภาครัฐ และเอกชนที่ต้องดำเนินกิจการตามนโยบายของรัฐ

2.5 สถาบันการสื่อสาร เป็นกลไกที่สำคัญอีกกลไกหนึ่งที่มีหน้าที่ในการกระจายข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ให้สมาชิกในสังคมประกอบด้วย สื่อหนังสือพิมพ์, วิทยุ และโทรทัศน์

การแบ่งกลไกต่าง ๆ ทั้งในส่วนกลไกด้านการบังคับ กดขี่ และกลไกด้านการครอบงำ โน้มน้าวในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นความพยายามของผู้ทำการศึกษาในการแปลความหมายอุดมการณ์ (ทางการเมือง) ให้เป็นรูปธรรมมากขึ้นเพื่อนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ให้ครอบคลุม / สอดคล้องกับบริบทสังคมในช่วง พ.ศ. 2475 – 2490 ซึ่งจอมพล ป. พิบูลสงคราม และนายปรีดี พนมยงค์ใช้กลไกหลักและกลไกย่อยต่าง ๆ เป็นเครื่องมือทางการเมืองตามแนวอุดมการณ์ทางการเมืองของตน และคาดหวังว่าการนำอุดมการณ์มาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองของทั้งจอมพล ป. และนายปรีดีซึ่งเป็นด้านแรกในการวิเคราะห์ความขัดแย้งในอุดมการณ์อาจแสดงให้เห็นถึงความหมายที่เหลือของอุดมการณ์อันได้แก่ ด้านจิตสำนึกปลอมแปลง และด้านแก้ต่าง

“อุดมการณ์” ที่เป็นจิตสำนึกปลอมแปลง

จิตสำนึกปลอมแปลง (False Consciousness หรือ False Conceptions) เป็นคำที่เริ่มใช้โดยมาร์กซ์ในการอธิบายที่มาของอุดมการณ์ทุนนิยม จิตสำนึกปลอมแปลงเป็นแบบแผนของความคิดความเชื่อที่เกิดจากผลประโยชน์แห่งชนชั้นชักนำให้นักคิดและผู้คนของสังคมเกิดความเข้าใจผิดจากความเป็นจริง (Drucker, 1974: 15,18 อ้างถึงใน เทอดศักดิ์ ประชาภิบาล, 2527: 50) หรือทำให้มนุษย์เกิดความแปลกแยกในความคิดเช่น ความเป็นจริงที่มนุษย์คือผู้สร้างพระเจ้า กลับถูกทำให้กลายเป็นความเชื่อพระเจ้าคือผู้สร้างมนุษย์ และรัฐซึ่งก็คือกลไกใหม่ในการ

ควบคุม – ปรามปราม – สกัดกั้นการต่อสู้ทางชนชั้นของคนภายในรัฐกลับถูกทำให้เห็นเป็นว่าคือ
องค์รวมของเจตนารมณ์และผลประโยชน์ร่วมของคนภายในรัฐ

จิตสำนึกปลอมแปลงจึงเป็นชุดของความรู้ ความเชื่อของอุดมการณ์หนึ่ง ๆ ที่นักคิด / ชน
ชั้นปกครองริเริ่ม ทักทัก และถ่ายทอดสู่สังคมอย่างบิดเบือนต่อความจริงจนทำให้ความคิดของคน
ในสังคมพากันยอมรับ คิด เชื่อ และแสดงออกมาโดยไม่รู้ความเป็นจริงและพร้อมยอมรับสภาพ
ต่าง ๆ ที่เป็นอยู่หรือการปกครองโดยชนชั้นปกครอง เช่น ระบบศักดินาที่ไพร่ ทาสยอมถูกเจ้าของ
ที่ดินกดขี่ เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงอุดมการณ์ของรัฐเกิดขึ้นเนื่องจากนักคิดหรือกลุ่มบุคคลบางกลุ่มในสังคม
ล่วงรู้ถึงจิตสำนึกปลอมแปลงดังกล่าวและทำการต่อต้านผู้ปกครอง แย่งชิงอำนาจทางการเมือง
เพื่อทำการเปลี่ยนแปลงอุดมการณ์ที่ทำหน้าที่สนับสนุนผู้ปกครองเก่า เช่น สังคมไทยภายหลัง
การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นต้น การที่ต้องแย่งชิงอำนาจทางการเมืองก็เพื่อให้นักคิด
/ ผู้ปกครองกลุ่มใหม่จะได้อาศัยอำนาจรัฐสร้างความชอบธรรมในการถ่ายทอดความคิด ความเชื่อ
และแบบแผนต่าง ๆ หรือ “อุดมการณ์” ของตน แต่เนื่องจากนักคิด / ผู้ปกครองกลุ่มใหม่ถูก
ครอบงำหรือถูกจำกัดระบบความคิดของตนตามอุดมการณ์เก่ามาเป็นเวลานาน การตกทอดของ
ระบบความคิดเก่าบางส่วนบางเลี้ยวจึงยังคงเห็นได้จากการนำอุดมการณ์ทางการเมืองมาใช้เป็น
เครื่องมือทางการเมืองของกลุ่มนักคิด / ผู้ปกครองใหม่โดยไม่รู้สึกรู้สึหรือตามความเคยชิน ดังนั้น
จิตสำนึกปลอมแปลงจึงเป็นอคติ (ระบบความคิดเก่า) ที่แฝงอยู่ในระบบความคิดใหม่และถูก
ถ่ายทอดซ้ำโดยที่นักคิด / ผู้ปกครองใหม่มิได้ตระหนักถึงและกลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบความคิด
หรืออุดมการณ์ของตนในที่สุด

“อุดมการณ์” กับการแก้ต่าง

ด้าน “แก้ต่าง” (Apology) เป็นอีกบทบาท / หน้าที่หนึ่งของอุดมการณ์ ดังที่มาร์กซ์พูดถึง
อุดมการณ์ว่านอกจากอุดมการณ์จะเป็นจิตสำนึกปลอมแปลงของชนชั้นปกครองแล้ว อุดมการณ์
ยังเป็นแบบแผนความคิดที่ถูกนำมาเอ่ยอ้างแก้ต่างให้สภาพต่าง ๆ ที่ดำรงอยู่ทั้งนี้เพื่อผลประโยชน์
แห่งชนชั้นอีกด้วย (Drucker, 1974: 15,18 อ้างถึงใน เทอดศักดิ์ ประชาภิบาล, 2527: 50) จาก
ความหมายข้างต้นอุดมการณ์แบบ “แก้ต่าง” จึงเป็นระบบความคิดที่เกิดจากการที่นักคิด /
ผู้ปกครองซึ่งมีความรู้ ความเข้าใจในอุดมการณ์ของตนอย่างลึกซึ้ง จัดระบบ ระเบียบให้กับ

อุดมการณ์ของตนในลักษณะการเสริมสร้าง สานต่อ และพัฒนาระบบความคิดของตน เพื่อสื่อให้สังคมยอมรับและใช้เป็นระบบความคิด / อุดมการณ์หลักของทั้งสังคมต่อไป

ในสังคมหนึ่ง ๆ ย่อมประกอบไปด้วยอุดมการณ์หลายอุดมการณ์ ดังนั้น การที่อุดมการณ์ของนักคิด / ผู้ปกครองที่สื่อออกไปสู่สังคมในวงกว้างด้วยมุ่งหมายความยอมรับจากสมาชิกในสังคมใช้เป็นระบบความคิดหลักของทั้งสังคม อุดมการณ์ดังกล่าวอาจถูกสมาชิกในสังคมตั้งคำถามและทำการต่อต้าน การปรับขยาย พัฒนา เสริมสร้าง ตกแต่ง เพิ่มพูนความชอบธรรมให้กับอุดมการณ์อยู่อย่างต่อเนื่องจึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเพื่อปกป้องผลประโยชน์ที่มีอยู่ของชนชั้นและสกัดกั้นหรือทำลายการต่อต้านจากฝ่ายตรงข้าม

ดังนั้น อุดมการณ์ด้านการ “แก้ต่าง” นอกจากมีความหมายในลักษณะเป็นระบบความคิดที่ใช้เสริมสร้างระบบความคิดที่เป็นหลักแล้ว ยังมีความหมายครอบคลุมไปถึงการใช้เหตุผลชี้แจงหลักการต่าง ๆ (ที่ดีกว่า เหนือกว่า) ของระบบความคิดตน ทั้งในส่วนจิตสำนึกปลอมแปลงและการทำหน้าที่เป็นเครื่องมือทางการเมือง เป็นการหยิบยกเหตุผล ข้อดีต่าง ๆ ของระบบความคิดตนตอบโต้ แอ้งกับฝ่ายตรงข้าม เพื่อสร้างความชอบธรรม การยอมรับ ความเห็นใจ ซึ่งล้วนแต่เป็นแรงสนับสนุนการดำรงอยู่ของระบบความคิดหรืออุดมการณ์ของตนในฐานะอุดมการณ์หลักของสังคม และเพื่อคงสภาพสังคมที่นักคิด / ผู้ปกครองปกครองดำรงอยู่ในขณะนั้น ๆ

จากการให้ความหมายอุดมการณ์ในเชิงความรู้ (นามธรรม) และเชิงปฏิบัติการ (รูปธรรม) ผู้ทำการศึกษาจะได้นำลักษณะของอุดมการณ์ทั้ง 3 ด้านอันได้แก่ ด้านการใช้อุดมการณ์เป็นเครื่องมือทางการเมือง, ด้านจิตสำนึกปลอมแปลง และด้านแก้ต่าง มาใช้เป็นกรอบในการศึกษาเปรียบเทียบอุดมการณ์ทางการเมืองแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม และอุดมการณ์ทางการเมืองแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของนายปรีดี พนมยงค์ ดังจะนำเสนอในบทที่ 3 และบทที่ 4 ตามลำดับ

¹เทอดศักดิ์ได้บอกที่มาของเกณท์เหล่านี้ต่อผู้เขียนวิทยานิพนธ์ว่ามาจากข้อเสนอแนะของ ดร.แสง
รัตนมงคลมาศ เมื่อประมาณ พ.ศ. 2524

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อุดมการณ์ทางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม

สังคมไทยภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 กลุ่มจอมพล ป. เป็นกลุ่มหนึ่งที่เข้ามาปกครองประเทศและมีอุดมการณ์เฉพาะของกลุ่มตน คือ อุดมการณ์แบบ “เผด็จการรัฐนิยม” เนื่องจาก “อุดมการณ์” เป็นระบบความคิดของบุคคลหนึ่ง ๆ หรือกลุ่มหนึ่ง ๆ ที่เกี่ยวกับสภาพสังคมของตนในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งในหลาย ๆ ด้าน เช่น วิถีชีวิต การเมือง เศรษฐกิจ และสังคม เป็นต้น ดังนั้น อุดมการณ์แบบ “เผด็จการรัฐนิยม” จึงเป็นระบบความคิดของจอมพล ป. ที่มีต่อสภาพสังคมไทยทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมในช่วงที่จอมพล ป. ขึ้นมาใช้อำนาจทางการเมืองการปกครอง พ.ศ. 2475 – 2490

จากการศึกษาอุดมการณ์แบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ของจอมพล ป. จัดเป็นระบบความคิดที่โน้มเอียงไปในทางเผด็จการเป็นแนวคิดที่ใช้หลักอำนาจ กล่าวคือ ผู้ปกครองต้องการอำนาจเพื่อสามารถสร้างการควบคุมและกำหนดแบบแผนในการปกครองประเทศ ประชาชนจึงถูกจำกัดสิทธิและเสรีภาพในเกือบทุก ๆ ด้านโดยเฉพาะด้านการเมือง จากการใช้อุดมการณ์เป็นเครื่องมือทางการเมืองของจอมพล ป. ยกตัวอย่างเช่น การใช้กำลังเข้าบังคับศัตรูทางการเมือง, การขยายบทบาทเฉพาะกาลในรัฐธรรมนูญออกไปอีก 10 ปี, การกำหนดรูปแบบวัฒนธรรมของสังคมไทยด้วย “รัฐนิยม” และการควบคุมสื่อมวลชน เป็นต้น จะเห็นได้ว่าจอมพล ป. ใช้อุดมการณ์ทำหน้าที่บังคับควบคุม และครอบงำ โน้มน้าวสังคมแทบทั้งสิ้น จึงแสดงให้เห็นถึงรูปแบบการปกครองที่สอดคล้องกับแนวคิดแบบเผด็จการมากกว่าแนวคิดประชาธิปไตยที่สนับสนุนการให้สิทธิและเสรีภาพแก่ประชาชน

อุดมการณ์แบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ของจอมพล ป. ที่จะนำเสนอนี้จะเป็นการกล่าวถึงการใช้อุดมการณ์เป็นเครื่องมือทางการเมืองของจอมพล ป. ทั้งด้านการใช้อำนาจรัฐบังคับหรือกลไกด้านการบังคับกดขี่เป็นหลักเพื่อเชื่อมโยงให้เห็นถึงผลของการใช้อุดมการณ์ของจอมพล ป. ต่อสังคมไทยจากสิ่งที่เกิดขึ้นจริงทางประวัติศาสตร์ในช่วงเวลาดังกล่าว และการใช้อุดมการณ์เป็นเครื่องมือทางการเมืองของจอมพล ป. น่าจะช่วยให้เห็นความหมายของอุดมการณ์ในแง่จิตสำนึกปลอมแปลงและแตกต่างเพื่อจะนำไปประมวลสรุปเป็นระบบความคิดเฉพาะของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งในวิทยานิพนธ์นี้เชื่อว่าเป็นอุดมการณ์ทางการเมืองแบบ “เผด็จการรัฐนิยม”

การนำอุดมการณ์มาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม

การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 นั้นเป็นการเปลี่ยนแปลงทั้งรูปแบบการปกครอง ประเทศและกลุ่มผู้ปกครองจากกษัตริย์และพวกเจ้ามาเป็นคณะราษฎร คณะราษฎรซึ่งเป็นกลุ่มผู้ปกครองใหม่ย่อมต้องเร่งเปลี่ยนแปลงสังคมในทุก ๆ ด้านตามอุดมการณ์ของตน เช่น การเมือง เศรษฐกิจ วิถีชีวิต ศาสนา และการศึกษา เป็นต้น ให้พัฒนาไปในทางเดียวกันกับรูปแบบการปกครองและระบบความคิดของกลุ่มผู้ปกครองใหม่ แต่ภายในคณะราษฎรเองซึ่งเป็นคณะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองกลับมีความแตกแยกกันเองโดยแบ่งออกเป็น 2 ฝ่ายที่มีอุดมการณ์แตกต่างและขัดแย้งกัน คือ ฝ่ายของนายปรีดีที่มีอุดมการณ์แบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” กับ ฝ่ายของจอมพล ป. ซึ่งมีอุดมการณ์ไปอีกทางหนึ่งหรือ “เผด็จการรัฐนิยม”

กลุ่มจอมพล ป. เป็นกลุ่มหนึ่งที่มีบทบาททางการเมืองภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 - 2490 ภายใต้การนำของกลุ่มตน จอมพล ป. ได้ใช้อุดมการณ์เป็นเครื่องมือสร้างความชอบธรรมให้กับการปกครองของตนด้วยการทำการเปลี่ยนแปลงระบบความคิดของคนในสังคมให้มีความคิด ความเชื่อตามแนวอุดมการณ์แบบ “เผด็จการรัฐนิยม” เพื่อคนในสังคมจะได้คล้อยตาม ยอมรับ และร่วมมือในการดำเนินการต่าง ๆ

การนำอุดมการณ์ทางการเมืองมาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองนั้นแบ่งออกเป็น 2 กลไกหลัก กล่าวคือ กลไกด้านการบังคับ กดขี่ และกลไกด้านครอบงำ โน้มน้าว โน้มน้าว กลไกหลักทั้ง 2 ยังประกอบไปด้วยกลไกย่อย ๆ อีกหลายส่วน ในสภาพความเป็นจริงในสังคมกลไกทั้ง 2 ส่วนนี้จะทำหน้าที่สนับสนุนซึ่งกันและกัน กล่าวคือ การจะใช้การบังคับ กดขี่อย่างเดียวยาจได้ผล แต่ก็สร้างความคับข้องใจจนอาจนำมาสู่การต่อต้านได้ ส่วนการใช้อุดมการณ์เพื่อครอบงำ โน้มน้าว โน้มน้าวความคิดของคนในสังคมอย่างเดียว สมาชิกในสังคมอาจให้ไม่ให้ความร่วมมือหรือให้ความร่วมมือแต่ไม่เป็นไปตามสิ่งที่ผู้ปกครองต้องการ เนื่องจากกลไกด้านการครอบงำ โน้มน้าว โน้มน้าวเป็นกลไกที่ต้องใช้ระยะเวลามากกว่ากลไกด้านการบังคับ กดขี่ ดังนั้น ผู้ปกครอง / นักอุดมการณ์จึงต้องใช้กลไกทั้ง 2 ด้านควบคู่กันไปเพื่อให้การดำเนินนโยบายตามอุดมการณ์ทางการเมืองของตนได้รับการยอมรับและปฏิบัติตาม ดังได้แยกอธิบายการนำอุดมการณ์ทางการเมืองมาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ตามกลไกแต่ละส่วน

การใช้กลไกด้านการบังคับ กตซีของจอมพล ป. พิบูลสงคราม

กลไกด้านการบังคับ กตซีทำหน้าที่โดยใช้ความรุนแรงในรูปแบบต่าง ๆ บังคับ ควบคุม พฤติกรรมของประชาชนโดยตรงเพื่อให้เกรงกลัวและเชื่อตามอุดมการณ์นั้น ๆ และเนื่องจากจอมพล ป. ดำรงตำแหน่งสูงสุดทั้งทางด้านการเมือง (นายกรัฐมนตรี) และในกองทัพ (ผู้บัญชาการทหารสูงสุด) การใช้กลไกด้านการบังคับ กตซีอันประกอบด้วย สถาบันกฎหมายหรือการใช้อำนาจ รัฐบาลผ่านสถาบันกฎหมาย, กระบวนการยุติธรรม, กองทัพหรือทหาร และตำรวจจึงถูกนำมาใช้อย่างมาก ดังนี้

1. สถาบันกฎหมายหรือการใช้อำนาจรัฐบาลผ่านสถาบันกฎหมาย

งานด้านกฎหมายเป็นการใช้อำนาจรัฐเพื่อควบคุมให้สังคมดำเนินไปตามนโยบายของรัฐ และลงโทษผู้ที่ฝ่าฝืนในงานทุก ๆ ด้านของรัฐ ยกตัวอย่างเช่น กฎหมายด้านสื่อมวลชน เศรษฐกิจ การเมือง เป็นต้น ดังนั้น การออกกฎหมายหรือกฎระเบียบต่าง ๆ ออกมานั้นย่อมเป็นไปเพื่อให้ งานด้านอื่น ๆ ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล การกล่าวถึงสถาบันกฎหมายหรือ การใช้อำนาจรัฐบาลผ่านสถาบันกฎหมายจึงแยกออกจากกลไกส่วนอื่น ๆ ทั้งกลไกด้านการบังคับ กตซี (โดยเฉพาะกระบวนการยุติธรรม) และกลไกด้านการครอบงำ โน้มน้าวของรัฐไม่ได้

ในระหว่างที่จอมพล ป. เป็นนายกรัฐมนตรีนั้นได้มีกฎหมายต่าง ๆ ออกมามากมายกฎหมาย ส่วนใหญ่ที่ออกมานั้นมีลักษณะเป็นไปในการริดรอน และ / หรือให้อำนาจแก่บุคคลบางกลุ่มซึ่ง ส่งผลกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพของประชาชนบางกลุ่มบางประการ ดังเช่น

ด้านกระบวนการยุติธรรม รัฐบาลจอมพล ป. ซึ่งสืบต่อจากรัฐบาลในสมัยพระยาพหลพล พยุหเสนาได้ออกกฎหมายที่เกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมที่เพิ่มอำนาจให้กับฝ่ายตนเองเพื่อใช้ บังคับศัตรู (ทางการเมือง) ของตนหรือฝ่ายตรงข้ามกับรัฐบาลกฎหมายดังกล่าวคือ พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลพิเศษ พุทธศักราช 2476¹ พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลพิเศษ พุทธศักราช 2476 แก้ไขเพิ่มเติมพุทธศักราช 2478² และพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลพิเศษ พุทธศักราช 2481³

ศาลดังกล่าวเป็นศาลพิเศษที่มีหน้าที่พิจารณาคดีที่เกี่ยวข้องกับการกบฏ จลาจล และกบฏ เพื่อที่จะเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองโดยมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีได้ทุกบทกฎหมาย และให้นำวิธีพิจารณาคดีศาลทหารมาใช้โดยอนุโลม (มาตรา 7) คำพิพากษาของศาลพิเศษนี้ถือเป็นเด็ดขาดบังคับคดีได้ทันทีไม่มีอุทธรณ์ฎีกา (มาตรา 8) และให้อำนาจแก่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมมีหน้าที่รักษาการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้และให้เป็นผู้มีอำนาจตั้ง ประธานและกรรมการ อัยการ กับเจ้าหน้าที่ประจำศาลตามสมควร (มาตรา 10) ซึ่งผู้ที่ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมในทั้งรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนาและรัฐบาลจอมพล ป. นั่นคือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม

หากพิจารณาโดยมองจากด้านอุดมการณ์ทางการเมือง การออกกฎหมายลักษณะดังกล่าว (การจัดตั้งศาลพิเศษ) เป็นการออกกฎหมายที่โน้มเอียงไปในทางสนับสนุนระบบความคิดแบบเผด็จการเพราะเนื้อหาของกฎหมายให้อำนาจแก่บุคคลบางกลุ่มทำหน้าที่ตัดสินการกระทำของกลุ่มบุคคลอีกกลุ่มหนึ่งที่กระทำการต่อต้านรัฐบาลโดยจำกัดสิทธิในการอุทธรณ์ฎีกาจึงมีลักษณะไม่เป็นธรรมอย่างยิ่งเพราะกลุ่มบุคคลที่กระทำการต่อต้านรัฐบาลไม่มีสิทธิที่จะชี้แจงเหตุผลในการกระทำของตน นอกจากออกกฎหมายเพื่อปราบปรามศัตรูทางการเมืองแล้วยังออกกฎหมายที่มีลักษณะปกป้องตนเอง กล่าวคือ พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้กระทำการโดยสุจริตตามหน้าที่ในการปราบกบฏ พุทธศักราช 2476⁴ เป็นกฎหมายที่ออกมาเพื่อปกป้องผู้ทำหน้าที่ปราบกบฏบรรดาว่าเป็นการรักษาความปลอดภัยและประโยชน์สุขของประชาชนไม่สมควรจะให้ฟ้องร้องการกระทำใด ๆ ซึ่งเป็นการกระทำโดยสุจริตตามหน้าที่เนื่องในการปราบกบฏนั้น (มาตรา 3) ซึ่งผู้ที่ได้รับแต่งตั้งให้ทำหน้าที่ปราบกบฏบรรดา คือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม

กฎหมายดังกล่าวข้างต้นเป็นตัวอย่งการใช้อุดมการณ์ทางการเมืองเป็นเครื่องมือในการบังคับ กดขี่ที่แสดงให้เห็นถึงระบบความคิดแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ที่ยอมให้มีการปฏิบัติที่ไม่เท่าเทียมกันในสังคมต่อเหตุการณ์เดียวกัน บุคคลกลุ่มหนึ่งที่ไม่เห็นด้วยกับแนวความคิดของรัฐบาล เช่น กบฏบรรดา กบฏนายสิบ และกบฏผดุงสีขาว (ขบถพระยาทรงสุรเดช)⁵ ถูกกฎหมายลงโทษ ส่วนบุคคลที่เห็นตามรัฐบาล (จอมพล ป.) กลับได้รับการปกป้องจากการกระทำหน้าที่ของตน

ด้านสถาบันวัฒนธรรม สังคมไทยก่อนการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองเป็นสังคมที่มีวัฒนธรรมที่ยอมรับในอำนาจการปกครองของกษัตริย์และพวกรั้ว คือ ยึดถือในเรื่องชนชั้น เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง พ.ศ. 2475 กลุ่มผู้ปกครองเปลี่ยนจากกษัตริย์และพวกรั้วมาเป็นบุคคลธรรมดาที่ไม่มีเชื้อสายเจ้า กลุ่มผู้ปกครองดังกล่าวจึงมีความพยายามที่จะ

เปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม ความเชื่อในสังคมเกี่ยวกับเรื่องฐานะทางสังคมที่แตกต่างกันนั้น กล่าวคือ ในรัฐบาลจอมพล ป.ได้มีการประกาศเรื่องการยกเลิกบรรดาศักดิ์⁶ เพื่อให้สอดคล้องกับ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยที่บัญญัติไว้ในมาตรา 12 ว่า “ฐานันดรศักดิ์ไม่ก่อให้เกิดเอกสิทธิ์อย่างใด บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมาย” รัฐบาลจึงขอพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ยกเลิกบรรดาศักดิ์อันมีราชทินนามเป็น เจ้าพระยา พระยา พระ หลวง ขุน เป็นต้น

หากผู้ใดจะอยู่ในบรรดาศักดิ์ต่อไปก็สามารถกระทำได้โดยการขอรับพระราชทาน เพื่อทรงพิจารณาเห็นสมควร เหตุที่คงให้ผู้เฝ้าอยู่ภายในบรรดาศักดิ์สามารถอยู่ต่อไปได้นี้เพราะมีการคัดค้านทางฝ่ายรัฐบาลจึงยอม บุคคลที่ขอลาออกจากบรรดาศักดิ์ เช่น หลวงพิบูลสงคราม เป็น แผลงพิบูลสงคราม และ หลวงประดิษฐมนูธรรม เป็น ปรีดี พนมยงค์ เป็นต้น

จุดประสงค์หลักของการประกาศยกเลิกบรรดาศักดิ์ของรัฐบาลจอมพล ป.นี้แสดงให้เห็นถึงความพยายามเข้าควบคุมสังคมในด้านวัฒนธรรม ความเชื่อที่มีแต่เดิมเกี่ยวกับฐานะทางสังคมที่ไม่เท่าเทียมกันโดยการบังคับ (โดยนัย) ให้คนที่มีบรรดาศักดิ์ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพวกเจ้าลอร์ดฐานะทางสังคมของตนเองเป็นเพียงประชาชนทั่ว ๆ ไปแล้วยังสามารถมองได้อีกด้านหนึ่งว่าเป็นความพยายามลดความสำคัญของกษัตริย์ ดังที่สุรวุฒิ บัดโธสง (2536 : 113) ได้แสดงความเห็นเกี่ยวกับการยกเลิกบรรดาศักดิ์ไว้กล่าวคือ หากพิจารณาโดยถ่วงแท้แล้วหาใช่เป็นการสร้างความเท่าเทียมกันทางกฎหมายตามที่อ้างไม่เพราะไม่มีกฎหมายใดให้อภิสิทธิ์แก่ผู้มีบรรดาศักดิ์ดังกล่าวเหนือประชาชนทั่วไปอันที่จริงเป็นความต้องการที่จะลดความสำคัญของระบอบการปกครองแบบพระมหากษัตริย์เพราะบรรดาศักดิ์เป็นสิ่งที่บ่งถึงการเป็นข้าราชการหรือขุนนางของการปกครองแบบพระมหากษัตริย์

ด้านสถาบันเศรษฐกิจ ตามนโยบายสร้างชาติของรัฐบาลจอมพล ป.งานทางด้านเศรษฐกิจก็ได้รับการส่งเสริมเช่นเดียวกัน ยกตัวอย่างเช่น ด้านการประกอบอาชีพมีการตราพระราชบัญญัติจัดหางานให้ผู้ไร้อาชีพ พุทธศักราช 2484⁷ เป็นการให้กฎหมายเป็นเครื่องมือตามอุดมการณ์ทางกาเมืองแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ซึ่งกำหนดว่าผู้ที่มีอายุต่ำกว่า 50 ปีบริบูรณ์พ้นจากการศึกษาไม่เป็นภิกษุสามเณรมีร่างกายสมประกอบต้องประกอบอาชีพ ถ้าไม่มีอาชีพต้องรายงานตนต่อเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นภายในกำหนดเวลาและยังออกพระราชบัญญัติควบคุมขอทาน พุทธศักราช 2484⁸ ออกมาบังคับผู้ที่ไม่ประกอบอาชีพด้วยเหตุต่าง ๆ คือ ผู้ที่ไร้อาชีพ ทูพพลภาพ วิกลจริต หรือไม่มีญาติมิตรอุปการะไปอยู่ที่สถานสงเคราะห์ ถือว่าเป็นกฎหมายที่ออกมาควบคุมคนใน

สังคมให้ต้องประกอบอาชีพจัดระเบียบสังคมให้เป็นไปตามความต้องการและ / หรือภายใต้การกำกับดูแลของหน่วยงานรัฐบาล เช่น กรมประชาสัมพันธ์ สำนักงานหางาน เป็นต้น

กฎหมายที่ออกภายใต้การนำของจอมพล ป.เกี่ยวกับเศรษฐกิจนี้มีอีกเป็นจำนวนมากซึ่งจะนำเสนอต่อไปในส่วนกลไกด้านการครอบงำ โนม์น้ำของรัฐในส่วนสถาบันเศรษฐกิจ ซึ่งจะเป็นการอธิบายถึงความเชื่อมโยงในการออกกฎหมายทางเศรษฐกิจกับระบบความคิดแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ของจอมพล ป. ส่วนกฎหมายที่ยกมาในส่วนกลไกการบังคับ กดขี่นี้เพราะต้องการแสดงให้เห็นว่าจอมพล ป.ได้ใช้อำนาจทางด้านสถาบันกฎหมายเพื่อควบคุมประชาชนโดยตรงตามอุดมการณ์ทางการเมืองแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ของตน

ด้านสถาบันสื่อมวลชน ด้านสื่อมวลชน ได้แก่ วิทยูกระจายเสียง หนังสือพิมพ์ถือเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สามารถเข้าถึงประชาชนได้จำนวนมากนั้น รัฐบาลของจอมพล ป.ได้นำมาใช้เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการเผยแพร่อุดมการณ์ทางการเมืองของตน หากพิจารณาจากระบบการปกครองที่เปลี่ยนแปลงหลัง พ.ศ. 2475 แล้วสถาบันสื่อมวลชนควรจะมีเสรีภาพในการนำเสนอข่าวสารต่าง ๆ แต่นโยบายด้านสื่อมวลชนของรัฐบาลจอมพล ป.กลับเน้นการควบคุมโดยการออกพระราชบัญญัติและกฎระเบียบต่าง ๆ เช่น พ.ศ. 2484 รัฐบาลออกพระราชบัญญัติการพิมพ์ให้อำนาจแก่รัฐมนตรีมหาดไทยหรือจอมพล ป.อย่างกว้างขวางในการควบคุมและพิจารณาบทความต่าง ๆ บทความที่ขึ้นใดมีลักษณะขัดต่อความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชน จะไม่ผ่านการพิจารณาจะตีพิมพ์ไม่ได้และรัฐบาลยังมีอำนาจเด็ดขาดตัดสินว่าหนังสือพิมพ์ฉบับไหนจะถูกห้ามดำเนินกิจการต่อไปหรือยึดกิจการ

และยิ่งประเทศไทยเข้าสู่สภาวะสงครามเมื่อต้นปี 2485 การดำเนินงานของหนังสือพิมพ์ทุกประเภทและข่าวการเมืองทุกชนิดต้องส่งไปให้เจ้าหน้าที่ตรวจก่อนนำลงพิมพ์เพื่อให้ประชาชนมีความคิดไปในแนวเดียวกัน ข่าวส่วนใหญ่ในช่วงนี้มาจากแหล่งข่าวรัฐบาลและฝ่ายญี่ปุ่นแทบทั้งสิ้นข่าวที่เกี่ยวกับสัมพันธมิตรในทางที่ดี รัฐบาลห้ามเด็ดขาดให้ลงข่าวเฉพาะความเสียหาย (พรภิรมณ์ เขียมธรรม, 2516: 69 – 83)

การทำหน้าที่ของสื่อมวลชนประเภทต่าง ๆ ในสมัยจอมพล ป. จึงถูกควบคุมและดูแลอย่างใกล้ชิดเช่นเดียวกับด้านอื่น ๆ ที่กล่าวถึงข้างต้น กล่าวโดยสรุปได้ว่า จอมพล ป.ใช้อำนาจที่มีอยู่ด้านสถาบันกฎหมายหรือการใช้อำนาจรัฐบาลผ่านสถาบันกฎหมายอย่างเต็มที่ในการทำหน้าที่

เป็นเครื่องมือในการบังคับ กดขี่เพื่อสร้างการยอมรับและสนับสนุนการดำเนินนโยบายของรัฐตามอุดมการณ์ทางการเมืองแบบ “เผด็จการรัฐนิยม”

2. กระบวนการยุติธรรม

กระบวนการยุติธรรมเป็นอีกกลไกหนึ่งของรัฐที่มีขึ้นเพื่อตัดสินการกระทำต่อกันของสมาชิกในสังคมเมื่อมีความคิดเห็นแตกต่างกัน เป็นกลไกที่มีขึ้นเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยในสังคมและมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับกลไกสถาบันกฎหมายอย่างมากเพราะเป็นสิ่งที่ทำให้กฎหมายของสังคมมีประสิทธิภาพ การใช้กระบวนการยุติธรรมของรัฐบาลจอมพล ป.ที่จะนำเสนอในส่วนนี้มีเนื้อหาเกี่ยวเนื่องกับพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลพิเศษโดยเฉพาะในพุทธศักราช 2481 ที่จอมพล ป. เป็นนายกรัฐมนตรีควบคุมกับรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม

การปราบปรามกบฏในครั้งนั้น (กบฏพระยาทรงสุรเดช พ.ศ. 2481) นอกจากฝ่ายรัฐบาลจะใช้ความรุนแรงในการปราบปรามแล้ว กระบวนการในการพิจารณาคดีผู้ที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นกบฏก็เป็นไปในครรลองเดียวกัน กล่าวคือ การจัดตั้งศาลพิเศษขึ้นนั้นมีผลโดยตรงต่อสิทธิเสรีภาพทางด้านการศาลของคนไทยบางกลุ่มในขณะนั้นเพราะพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครองพุทธศักราช 2481 (เป็นการจัดตั้งศาลพิเศษขึ้นเป็นครั้งที่ 3) ให้อำนาจรัฐบาลอย่างเด็ดขาดในการพิจารณาคดีผู้กบฏผู้ต้องหาให้ไม่มีทางต่อสู้ไม่ว่ากรณีใด ๆ

ผลการพิจารณาคดีกบฏซึ่งมีผู้ต้องหาคดีจำนวนทั้งสิ้น 42 คนโดนข้อหาทั้งสิ้น 15 ข้อหา (ในจำนวนนั้นมีผู้ก่อการสายทหารในระดับสูงหลายคนรวมอยู่ด้วย เช่น พระยาทรงสุรเดช พระยาฤทธิ์อัคเนย์ และพระประศาสน์พิทยายุทธ เป็นต้น) เป็นการพิจารณาคดีที่สร้างความหวาดกลัวและสะเทือนใจประชาชนชาวไทยอย่างมากเพราะมีผู้ต้องหาถูกตัดสินจำคุกตลอดชีวิตบางคนได้รับการลงโทษถึงขั้นประหารชีวิตในคราวเดียวกันถึง 18 คน (เทียมจันทร์ อ่ำแหวง, 2521: 139 – 46) ถือเป็นการลงโทษที่รุนแรงและจำนวนมากที่สุดตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครองมาอยู่ในระบอบการปกครองที่เรียกว่าประชาธิปไตย การจัดตั้งศาลพิเศษเป็นตัวอย่งที่แสดงให้เห็นถึงการใช้กระบวนการยุติธรรมเป็นเครื่องมือบังคับ กดขี่ของระบบความคิดแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ของจอมพล ป.

3. กองทัพหรือทหาร

จอมพล ป.นำกลไกบังคับ กดขี่มาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองโดยเฉพาะด้านทหารได้อย่างมีประสิทธิภาพเนื่องจากการเข้ามามีอำนาจทางการเมืองของจอมพล ป.นั้น จอมพล ป.

ควบคุมทั้งอำนาจสูงสุดทางด้านพลเรือนในตำแหน่งนายกรัฐมนตรีและอำนาจในการควบคุมกองทัพ ซึ่งเป็นสถาบันที่มีความชอบธรรมในการมีและใช้อาวุธ

การกล่าวเช่นนี้สอดคล้องกับการทำการศึกษาของเทียมจันทร์ อ่ำแหวน (2521: 121) ที่พบว่า เมื่อพิจารณานโยบายของรัฐบาลจอมพล ป.ตามที่ได้แถลงไว้ต่อสภาผู้แทนราษฎรเมื่อวันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2480 นั้นนโยบายส่วนใหญ่ยังคงสืบทอดเจตนารมณ์ของคณะราษฎรโดยยึดมั่นในหลัก 6 ประการ เช่น ในหลักข้อที่ 1 ที่ต้องการรักษาความเป็นเอกราชทั้งหลาย เช่น เอกราชในทางการเมือง ในทางศาล ในทางเศรษฐกิจ ฯลฯ ของประเทศไว้ให้มั่นคง สงครามอินโดจีน เป็นสิ่งที่จอมพล ป.เชื่อว่าเป็นการแสดงความเป็นเอกราชของประเทศไทยจากการได้ดินแดนของประเทศไทยคืนมาจากประเทศอังกฤษและฝรั่งเศส และในข้อที่ 3 ที่จอมพล ป.พยายามสร้างให้เกิดขึ้นในรัฐบาลของตนที่จะบำรุงความสุขของราษฎรในทางเศรษฐกิจโดยรัฐบาลจะหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะมีความแตกต่างกันอยู่บ้างก็ตรงนโยบายทางการทหารและตำรวจซึ่งเทียมจันทร์มองว่าเป็นเครื่องมือสำคัญของรัฐบาลที่จะใช้กำลังทหารและตำรวจเสริมสร้างเสถียรภาพให้แก่รัฐบาลและเป็นข้ออ้างในการรักษาความสงบสุขของสังคม

ความคิดเกี่ยวกับอาชีพทหารในสังคมไทยสมัยก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 นั้นเป็นอาชีพที่เปิดโอกาสให้เกิดการเชิบบุญชะ (เลื่อนชั้น) ทางสังคมของคนธรรมดา กำลังทหารโดยตัวเองเป็นทรัพยากรทางการเมืองอยู่แล้วเพราะมีบทบาทรักษาความมั่นคงของราชบัลลังก์ (กษัตริย์) เป็นสำคัญนอกเหนือจากการรักษาเอกราชของประเทศ (สุจิต บุญบงการ, 2529: 93) ระบอบการปกครองประชาธิปไตยที่เกิดขึ้นหลัง พ.ศ. 2475 ทหารจึงมีส่วนสำคัญในการเปลี่ยนแปลงการปกครองและทำหน้าที่ในการรักษาอำนาจทางการเมืองของผู้ปกครอง อันได้แก่จอมพล ป.ซึ่งเป็นทหารเหมือนกัน

ในช่วงที่จอมพล ป.ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมได้มีความพยายามในการปรับปรุงกองทัพให้ทันสมัย การส่งเสริมด้านการทหารนั้นจึงเป็นอุดมการณ์ด้านหนึ่งของจอมพล ป.นอกจากเพื่อให้การทหารมีประสิทธิภาพแล้วยังสามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการบังคับกีดกันตามระบบความคิดทางการเมืองแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ได้อีกด้วย การปรับปรุงกองทัพสามารถสรุปเป็นส่วน ๆ ได้ดังนี้

กองทัพบก มีการเปิดโรงเรียนเสนาธิการทหาร, โรงเรียนเทคนิคทหารบก และจัดตั้งกรมยุทธนาทหารบก มีการสั่งซื้ออาวุธที่ทันสมัย

กองทัพเรือ มีการวางแผนต่อเรือรบประเภทต่าง ๆ และสั่งซื้อเรือรบ เรือดำน้ำจากต่างประเทศ

กองทัพอากาศ มีการยกฐานะของกรมอากาศยานจากเดิมที่เป็นกรมหนึ่งของกองทัพบกให้ขึ้นเป็นกองทัพอากาศ เมื่อวันที่ 27 มีนาคม 2480 นอกจากนั้นก็มีการสั่งซื้อเครื่องบินเพิ่มเติม ขยายสนามบินดอนเมือง พร้อมทั้งสร้างโรงงานซ่อมเครื่องบินและประกอบลูกกระเบิดเองเป็นต้น

งานพัฒนากองทัพเป็นงานที่ต้องใช้งบประมาณจำนวนมากเหตุด้วยกองทัพไทยก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อเทียบกับประเทศอื่น ๆ (จากประสบการณ์ตรงของจอมพล ป. ที่เคยไปศึกษาวิชาการทหารที่ประเทศฝรั่งเศส) มีความล้าหลังอยู่มาก ปัจจัยที่สำคัญในการพัฒนากองทัพ คือ งบประมาณซึ่งจอมพล ป. ได้ของงบประมาณทางการทหารนอกจากงบประมาณปกติแล้ว ยังของงบประมาณลับจากสภาผู้แทนราษฎรเพิ่มขึ้นอีกด้วย (สุรวุฒิ บัดโธสง, 2536: 42 - 4) ดังที่จอมพล ป. ได้แถลงถึงความจำเป็นของการของงบประมาณทางทหารในหนังสือพิมพ์ว่า “ตามที่กระทรวงกลาโหมได้เพิ่มงบประมาณป้องกันประเทศและปรับปรุงการจัดกำลังโดยอนุโลมตามความจำเป็นและตามสถานการณ์ของโลกปัจจุบันด้วยนานาประเทศต่างก็กำลังสร้างอาวุธและเพิ่มกำลังอย่างชะม้กเขม้น เช่น อังกฤษตั้งงบประมาณพิเศษถึง 400 ล้านดอลลาร์ ฝรั่งเศสก็เพิ่มขึ้นอีกหลายร้อยล้านแฟรงค์ งบประมาณของไทยในการป้องกันประเทศที่ตั้งไว้ นับว่ายังน้อยนัก และกลไกจำนวนที่พึงประสงค์อีกมากมาย ท่านที่มีน้ำใจรักชาติ รักความอิสระ รักธงไตรรงค์ของเราอย่าลืมเห็นใจและไม่เห็นว่าเงินงบประมาณของกระทรวงกลาโหมนี้มากมายเกินสมควร”⁹

ประเทศมหาอำนาจที่จอมพล ป. นำมายกตัวอย่างเพื่อชี้ว่าการพัฒนากองทัพให้เข้มแข็งนั้นมีผลคืออย่างไรก็เป็นประเทศที่มีระบอบการปกครองโน้มเอียงไปในทางเผด็จการ เช่น ประเทศเยอรมันภายใต้การนำของรัฐบาลฮิตเลอร์ซึ่งไม่ยอมปฏิบัติตามสัญญาแวร์ซายส์และประเทศญี่ปุ่นที่ได้ทำการรบชนะรัสเซียเพราะการทหารของทั้งสองประเทศได้รับการบำรุงมากขึ้นโดยเฉพาะประเทศญี่ปุ่นมีงบประมาณทางทหารถึงประมาณ 60% ของรายได้ ถ้าเทียบกับประเทศไทยที่มีรายได้ 104 ล้านบาท งบประมาณทางทหารควรได้รับประมาณ 62 ล้านบาทแต่ได้จริงเพียง 26 ล้านบาทเท่านั้น¹⁰

ทหารตามระบบความคิดของจอมพล ป. เป็นกลไกสำคัญที่ช่วยเปลี่ยนแปลงและรักษา ระบอบการปกครองแบบใหม่ทหารจึงสมควรได้รับการพัฒนาให้มีศักยภาพอยู่เสมอ ดังเห็นได้จาก คำแถลงการณ์บางช่วงที่แสดงให้เห็นถึงแนวความคิดทางการเมืองของจอมพล ป. เกี่ยวกับระบอบ

รัฐธรรมนูญว่ามีที่มาจากการทำงานของทหาร ดังเช่น “ในที่สุดขอให้ระลึกว่า สยามได้เปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบรัฐธรรมนูญโดยมีสภาผู้แทนขึ้นก็ด้วยการดำเนินการของทหาร และดำรงมาได้ก็เพราะอำนาจและความคุ้มครองของทหารช่วยอยู่เป็นอันมาก”¹¹ เป็นต้น

กองทัพหรือทหารเป็นกลไกทางด้านการบังคับ กดขี่ที่แสดงถึงอุดมการณ์แบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ที่ชัดเจนของจอมพล ป. เพราะสำหรับจอมพล ป. กองทัพมีหน้าที่และความจำเป็นมากกว่าการรักษาเอกราชของประเทศ กองทัพเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย ช่วยปกป้องรัฐธรรมนูญ และคำจูนรัฐบาลให้สามารถปกครองประเทศอย่างสงบสุข ที่กล่าวเช่นนี้ไม่ได้ต้องการชี้เพียงว่ากองทัพแสดงความเป็นเผด็จการแต่การใช้ประโยชน์จากกองทัพเพื่อการครองอำนาจทางการเมืองเพื่อผลประโยชน์ของตนเองเหนือผลประโยชน์ของชาติเป็นจุดสำคัญที่แสดงถึงระบบความคิดทางการเมืองของจอมพล ป. ที่โน้มเอียงไปในทางเผด็จการ

4. ตำรวจ

ตำรวจเป็นกลไกที่มีความชอบธรรมในการใช้อำนาจควบคุมสมาชิกในสังคมเช่นเดียวกับกองทัพต่างกันตรงที่ขอบเขตในการใช้นั้นกองทัพมีหน้าที่หลักในการรักษาเอกราชของประเทศ ส่วนตำรวจมีหน้าที่หลักในการดูแลความสงบเรียบร้อยภายในประเทศ อันได้แก่ การช่วยสอดส่องดูแลทรัพย์สินส่วนรวมและส่วนตนของประชาชนที่ถูกละเมิด, การทะเลาะวิวาท เป็นต้น

ครั้นเมื่อจอมพล ป. เริ่มมีอำนาจทางการเมือง (ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมภายใต้การนำของพระยาพหลพลพยุหเสนา) จอมพล ป. ได้เพิ่มเติมภารกิจทางด้านการเมืองให้กับตำรวจ กล่าวคือ หน้าที่รักษาความสงบและความมั่นคงของคณะรัฐบาลโดยการสอดแนมจับกุมผู้ที่เป็นปรปักษ์ทางการเมืองกับคณะรัฐบาลชุดที่จอมพล ป. ร่วมรัฐบาลอยู่ และจอมพล ป. ได้เข้าไปควบคุมหรือมีอิทธิพลในกรมตำรวจซึ่งมีการกระทำดังนี้ (สุรพันธ์ บุนนยะ มานพ, ม.ป.ป.: 150 อ้างถึงใน สุรวุฒิ บัดโธสง, 2536: 39)

1. ใช้คนของตนเข้าไปดำรงตำแหน่งที่มีอำนาจในกรมตำรวจ กล่าวคือ ภายใต้รัฐบาลชุดพระยาพหลพลพยุหเสนาซึ่งมี พ.ต.อ.พระยาอนุสรณ์รัฐการเป็นอธิบดีกรมตำรวจ รัฐบาลได้ส่งพันตรีหลวงอดุลย์เดชจรัสซึ่งทราบกันทั่วไปว่าเป็นเพื่อนสนิทของจอมพล ป. เข้ามาดำรงตำแหน่งเป็นรองอธิบดีกรมตำรวจและพร้อมกันนั้นก็ย้ายนายทหารจำนวนมากเข้ามาเป็นตำรวจอีกด้วย การให้คนของตนเข้าไปดำรงตำแหน่งในกรมตำรวจนั้นเป็นการกระทำเพื่อขยายอิทธิพลของจอมพล ป. เพื่อถ่ายทอดการนำตำรวจมาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมือง ดังเห็นได้จาก อำนาจในการบังคับ

บัญชาตามตำแหน่งแล้วอธิบดีกรมตำรวจหรือพ.ต.อ.พระยาอนุสรณ์รัฐการต้องมีอำนาจในการบังคับบัญชาเหนือกว่ารองอธิบดีกรมตำรวจหรือพันตำรวจโทหลวงอดุลย์เดชจรัส (ได้เลื่อนยศ) แต่ในทางปฏิบัติกลับตรงกันข้าม คือ พันตำรวจโทหลวงอดุลย์เดชจรัสมีอำนาจในการบังคับบัญชาเหนือกว่าพ.ต.อ.พระยาอนุสรณ์รัฐการเห็นได้จากการการเสนอนั่งสี่ราชการของกรมตำรวจในขณะนั้น อธิบดีต้องเสนอต่อรองอธิบดีโดยระบุว่า “เสนอรองอธิบดีฯ เพื่อทราบ” (ไทยน้อย (นามแฝง), 2509: 9 อ้างถึงใน สุรวุฒิ ปัดไธสง. 2536: 39)

และเมื่อ พ.ศ. 2479 พ.ต.อ.พระยาอนุสรณ์รัฐการได้ยื่นใบลาออกจากตำแหน่งกระทรวงมหาดไทยจึงแต่งตั้งให้พันตำรวจเอกหลวงอดุลย์เดชจรัสเป็นอธิบดีกรมตำรวจแทน (สุรวุฒิ ปัดไธสง, 2536 : 38 - 9) ซึ่งเป็นไปตามความคาดหมายของจอมพล ป.ที่ต้องการให้พันตำรวจโทหลวงอดุลย์เดชจรัสที่เป็นคนสนิทของตนขึ้นมามีอำนาจควบคุมตำรวจเพื่อสะดวกต่อการใช้ตำรวจเป็นกลไกสนับสนุนการดำเนินนโยบายทางการเมืองของตน

2. การตั้งองค์กรทำหน้าที่ด้านข่าว จอมพล ป.ได้ตั้งโรงเรียนสืบราชการลับในกรมตำรวจขึ้นนอกจากจะสอนการสืบราชการลับแล้วยังทำหน้าที่หาข่าวความเคลื่อนไหวทางการเมืองอันเป็นอันตรายต่อรัฐบาลทั้งจากในและนอกประเทศ นอกจากนี้ยังให้พันตรีประยูร ภมรมนตรีสอนเทคนิคการติดต่อสื่อสาร ส่งข่าว การจับข่าวสัมพันธ์ การพรางและการปกปิดด้วย

การกระทำดังกล่าวส่งผลให้ตำรวจถูกนำมาใช้เป็นกำลัง / เครื่องมือทางการเมืองในการกวาดล้าง (หรือบังคับ กดขี่) ศัตรูทางการเมืองร่วมกับกองทัพโดยเฉพาะด้านตำรวจซึ่งมีพันตำรวจเอกหลวงอดุลย์เดชจรัสเป็นอธิบดีกรมตำรวจ (เพื่อนสนิทของจอมพล ป.) จึงมีผลทำให้ยุคนี้มีตำรวจสันติบาลคอยสอดส่องดูแลพฤติกรรมและความเคลื่อนไหวของบรรดาผู้ต้องสงสัยอยู่เป็นจำนวนมาก ถ้าหากสันติบาลสืบทราบว่ามีผู้ใดมีพฤติกรรมที่ไม่น่าไว้วางใจก็จะเข้าจับกุมทันที ยกตัวอย่างเช่น การจับกุมครั้งใหญ่ได้เริ่มขึ้นในตอนเช้าของวันที่ 29 มกราคม 2482 โดยรัฐบาลได้ให้กรมโฆษณาการประกาศให้ทราบโดยทั่วกันว่า “ด้วยเมื่อเช้าววันนี้ เวลา 4.30 น. ทางราชการได้ดำเนินการสั่งจับกุมบุคคลที่ก่อการไม่สงบแก่ชาติและคิดจะประทุษร้ายต่อชีวิตสมาชิกสำคัญ ๆ แห่งรัฐบาลหลายท่านด้วยกัน เพื่อที่จะใช้ฉันทิระบอบการปกครองและเปลี่ยนแปลงรัฐบาลนี้โดยคิดจะเชิญพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวหรือสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิตมาเป็นกษัตริย์ต่อไป”¹²

ผู้ที่ถูกจับกุมในวันดังกล่าว ได้แก่ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนชัยนาทนเรนทร, พ.อ.พระสิทธิเรืองเดชพล, นายมังกร สามเสน และร.ท. ณ เณร ตาละลักษณ เป็นต้น ในข้อหาคือมีความผิดฐานกบฏเพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองและในระหว่างการจับกุมผู้ต้องหาทางการเมือง

พระยาทรงสุรเดชซึ่งเคยมีเรื่องบาดหมางใจกับจอมพล ป.มาก่อนเกี่ยวกับการปรับปรุงกองทัพบก และเคยสั่งโยกย้ายตำแหน่งของจอมพล ป.ภายหลังจากการปฏิวัติ 2475 นั้นถูกปลดออกจากตำแหน่งผู้อำนวยการโรงเรียนรบและถูกควบคุมตัวเข้ากรุงเทพฯ โดนตั้งข้อหาเดียวกับผู้ต้องหาทางการเมือง คือ พยายามเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบประชาธิปไตยไปสู่ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชโดยจะอัญเชิญพระปกเกล้าฯ กลับมาเป็นประมุขของประเทศและพระยาทรงสุรเดชจะขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรี หลังการจับกุมและพิจารณาคดีด้วยศาลพิเศษพระยาทรงสุรเดชถูกเนรเทศให้เดินทางออกนอกประเทศถูกควบคุมตัวเดินทางโดยรถไฟไปอินโดจีนซึ่งเป็นพื้นที่ที่พระยาทรงสุรเดชอยู่จนวาระสุดท้ายของชีวิต (เทียมจันทร์ อ้าแหว, 2521: 133 – 8)

การเข้าแทรกแซงกิจการตำรวจของจอมพล ป.สะท้อนถึงการนำกลไกตำรวจมาใช้เป็นเครื่องมือในการบังคับ กดขี่ตามอุดมการณ์ทางการเมืองแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” เช่นเดียวกับด้านกองทัพเพราะทั้ง 2 สถาบันมีความชอบธรรมในการใช้กำลังและอาวุธโดยอ้างว่าเป็นการกระทำเพื่อส่วนรวมหรือรักษาระบอบการปกครองแบบใหม่เอาไว้ หน้าที่ทางการเมืองของตำรวจที่ถูกเพิ่มเติมลงไปโดยเฉพาะการทำงานด้านการข่าวแม้มุ่งหมายต่อกลุ่มบุคคลที่ขัดแย้งต่อรัฐบาล แต่ถือได้ว่าเป็นการทำลายความเป็นส่วนตัวของประชาชน ประชาชนถูกควบคุมจากการใช้กลไกต่างๆ ของรัฐ คือ กฎหมาย กระบวนกฤษฎีธรรม กองทัพหรือทหาร และตำรวจในด้านการกระทำ และแม้กระทั่งความคิดประชาชนไม่มีสิทธิ์ที่จะแสดงออกและมีความคิดเห็นแตกต่างไปจากความต้องการของรัฐบาลหรือจอมพล ป.ได้ ซึ่งลักษณะดังกล่าวมิใช่อุดมการณ์ทางการเมืองที่สนับสนุนระบอบประชาธิปไตยแต่เป็นอุดมการณ์ทางการเมืองที่สนับสนุนระบอบเผด็จการของจอมพล ป.ที่เรียกว่าอุดมการณ์ทางการเมืองแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” นั่นเอง

การใช้กลไกด้านการครอบงำ โนม่น้าว ของรัฐของจอมพล ป. พิบูลสงคราม

กลไกด้านการครอบงำ โนม่น้าว ของรัฐเป็นการทำหน้าที่โดยใช้การถ่ายทอด การเรียนรู้ หรือการกล่อมเกลாதงสังคมการเมืองเพื่อโนมน้าวให้บุคคลเชื่อหรือคล้อยตามเป็นกลไกสำคัญที่ผู้นำใช้หล่อหลอมสมาชิกในสังคมให้มีระบบความคิดไปในทางที่เกื้อกูลระบอบการปกครองของตน การใช้กลไกด้านการครอบงำ โนม่น้าวของรัฐซึ่งมีลักษณะนิมนวลและแยบคายมากกว่ากลไกด้านการบังคับ กดขี่จะให้ผลในระยะยาวโดยที่สมาชิกส่วนใหญ่ในสังคมไม่ตระหนักถึงว่าตนเองได้รับเอาอุดมการณ์ทางการเมืองของผู้นำเข้าเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตและพัฒนาจนเป็นวัฒนธรรม ประเพณีของชาติในที่สุด กลไกด้านการครอบงำ โนม่น้าว ของรัฐประกอบด้วยกลไกย่อยที่สำคัญ ๆ ได้แก่ สถาบันการศึกษา สถาบันการวัฒนธรรม สถาบันการเมืองการปกครอง

สถาบันเศรษฐกิจ และสถาบันสื่อมวลชน ซึ่งจอมพล ป.ได้นำเอาสถาบันต่าง ๆ เหล่านี้มาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมือง ดังนี้

1. สถาบันการศึกษา

สถาบันการศึกษาเป็นกลไกด้านการครอบงำ โน้มน้าว ของรัฐที่มีหน้าที่หลักในการให้ความรู้แก่สมาชิกในสังคมแบ่งออกเป็นการศึกษาในระบบ (โรงเรียน) และศึกษานอกระบบ (ครอบครัว) จริงอยู่ที่การศึกษานอกระบบโดยสถาบันครอบครัวมีความสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างบุคลากรแต่สถาบันครอบครัวนั้นรัฐบาลไม่สามารถเข้าไปแทรกแซงได้มากนักเพราะเป็นหน่วยที่ย่อยเกินไปโดยเฉพาะในบริบทที่การประชาสัมพันธ์ของรัฐผ่านสื่อวิทยุและโทรทัศน์ยังมีจำกัดมาก ๆ ในขณะนั้น การดำเนินงานของกลไกด้านการครอบงำ โน้มน้าวของรัฐด้านการศึกษาจึงมักเน้นที่การศึกษาในระบบโรงเรียนมากกว่าการศึกษานอกระบบซึ่งภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 การศึกษาในระบบมีการเปลี่ยนแปลงหลายอย่าง เช่น รัฐบาลคณะราษฎรได้ประกาศจัดตั้งสภาการศึกษาขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่วางวิธีการศึกษาแห่งชาติและได้มีการประกาศใช้แผนการศึกษาชาติฉบับแรก คือ แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 มีจุดมุ่งหมายคือ ให้พลเมืองทุกคนไม่เลือกเพศ ชาติ ศาสนาได้รับการศึกษาทั้งสามัญและวิสามัญ เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาดังกล่าวส่งผลให้ประชาชนมีโอกาสได้รับการศึกษากว้างขวางมากขึ้น (นันทิธา ขำภิบาล, 2530: 50 - 1)

งานด้านการศึกษา (ในระบบโรงเรียน) ของจอมพล ป.นั้นจะเน้นหนักไปในความรู้ด้านการทหารเป็นส่วนใหญ่ ยกตัวอย่างเช่น งานด้านยุวชนทหารซึ่งจอมพล ป.ได้ส่งนายพันตรีประยูร ภมรมนตรีไปศึกษาดูงานในวิชาทหาร (งานด้านยุวชนทหาร) ที่ประเทศเยอรมันเป็นเวลา 12 เดือนเมื่อกลับจากการไปศึกษาดูงานแล้วในปี พ.ศ. 2478 จอมพล ป.ในฐานะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมได้จัดตั้งกรมยุวชนทหารขึ้นโดยให้นายพันตรีประยูร ภมรมนตรีเป็นเจ้ากรม กรมนี้มีหน้าที่หลักคือ ฝึกวิชาทหารให้แก่เยาวชนซึ่งได้ร่วมมือกับมหาวิทยาลัย (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) และกระทรวงธรรมการ (กระทรวงศึกษาธิการ) เพื่อเปิดรับนิสิตนักศึกษาเข้ามารับการฝึก (สุรวุฒิ บัดโธสง, 2536: 34)

และในปี พ.ศ. 2479 จอมพล ป.ได้จัดตั้งยุวนารีเพื่อทำหน้าที่สนับสนุนการพยาบาลและการลำเลียงโดยริเริ่มรับสมัครนิสิตหญิงที่กำลังศึกษาอยู่ในคณะแพทยศาสตร์และเภสัชศาสตร์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและนักเรียนพยาบาลของกองบรรเทาทุกข์สภาอากาศไทย การดำเนินงานช่วงแรกจำกัดอยู่เฉพาะผู้หญิงไทยที่เป็นนักเรียนและนิสิตหญิงในมหาวิทยาลัยต่อมาจึง

ขยายโดยจัดตั้งเป็นกองอาสาสมัครภาคเปิดโอกาสให้ข้าราชการหญิง ภรรยาข้าราชการ และหญิงที่เป็นแม่บ้านได้มีส่วนทำประโยชน์ให้ชาติเพิ่มขึ้น

งานทั้งด้านยุทธนาการและยุวนารีเป็นการให้การศึกษาตามอุดมการณ์ทางการเมืองแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ของจอมพล ป. การที่เยาวชนเข้ามาฝึกอบรมก่อให้เกิดทัศนคติที่ดีต่อกองทัพและยังรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งที่ทำหน้าที่ปกป้องประเทศอีกด้วย ยกตัวอย่างเช่น ในช่วงสงครามอินโดจีนนักศึกษาต่าง ๆ ไม่เฉพาะด้านทหาร เช่น นักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองได้ร่วมเดินขบวนเรียกร้องดินแดนคืนจากฝรั่งเศสร่วมกับรัฐบาลจอมพล ป. เป็นต้น

การใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการครอบงำ โน้มน้าวนั้นนอกจากเพื่อกระจายและสร้างความยอมรับในอุดมการณ์ทางการเมืองแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ของจอมพล ป. แล้วยังเป็นการใช้เครื่องมือทางด้านการครอบงำ โน้มน้าวของรัฐเชื่อมโยงหรือสอดคล้องกับการใช้กลไกด้านการบังคับ กดขี่อีกด้วยเพราะการศึกษาที่สร้างให้ประชาชนรับรู้ถึงความสำคัญของการเป็นทหาร ประชาชนยอมให้สนับสนุนในการพัฒนากองทัพรวมทั้งยอมรับให้มีการใช้การบังคับ กดขี่ในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ผ่านกลไกทหารและตำรวจ การใช้กลไกด้านการบังคับ กดขี่จึงสะดวกและมีความชอบธรรมมากขึ้น

นอกจากให้การศึกษาทางด้านทหารแล้วจอมพล ป. ยังให้ความสนใจในงานด้านศิลปกรรม (เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม) เพราะจอมพล ป. ต้องการสร้างเอกลักษณ์ความเป็นไทยจริง ๆ ขึ้น มีการตั้งมหาวิทยาลัยศิลปกรขึ้นในปี พ.ศ. 2486 (แถมสุข นุ่มนนท์, 2523: 166) ซึ่งผู้ที่กำกับดูแลงานด้านศิลปกรรม (กรมศิลปากร) นั่นก็คือ หลวงวิจิตรวาทการซึ่งเป็นคนสนิทของจอมพล ป. และรัฐบาลภายใต้การนำของจอมพล ป. มีคำสั่งให้กรมศิลปากรย้ายมาสังกัดสำนักนายกรัฐมนตรีจากเดิมสังกัดกระทรวงศึกษาธิการเพื่อดำเนินงานให้ใกล้ชิดยิ่งขึ้นซึ่งจะกล่าวในหัวข้อต่อไป

สรุป งานด้านการศึกษาของจอมพล ป. พิบูลสงครามนั้นเน้นไปด้านการทหารและศิลปวัฒนธรรมที่ถูกรวมศูนย์อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของจอมพล ป. และบุคคลแวดล้อมที่มีระบบความคิดไปในทางเดียวกับจอมพล ป. เป็นการกระทำการครอบงำ โน้มน้าวเพื่อสร้างความยอมรับและกระจายระบบความคิดแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ออกไปอย่างกว้างขวางและหยั่งลึกยิ่งขึ้น

2. สถาบันวัฒนธรรม

สถาบันวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการครอบงำ โนม่น้าวที่จอมพล ป.นำมาใช้อย่างมาก เพื่อให้บรรลุนโยบายสร้างชาติหรืออุดมการณ์แบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ดังเห็นได้จาก การใช้กลไกด้านการครอบงำ โนม่น้าวของรัฐผ่านด้านวัฒนธรรม ด้านศาสนา และด้านพิธีกรรมและประเพณี ดังนี้

2.1 ด้านวัฒนธรรม

วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์ในสังคมหนึ่ง ๆ สร้างขึ้นและมีการปฏิบัติสืบทอดกันมาจนเป็นความเคยชินเป็นสิ่งที่ครอบงำ โนม่น้าววิถีการคิด วิถีชีวิตของสมาชิกในสังคมที่ยึดถือวัฒนธรรมนั้น ๆ วัฒนธรรมจัดเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพสามารถช่วยให้อุดมการณ์ทางการเมืองแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ของจอมพล ป.ได้รับการยอมรับจากทั้งสังคมแบบหยิ่งลึกลับและได้รับการสืบทอดไปสู่รุ่นต่อไปจนกลายเป็นอุดมการณ์ทางการเมืองของทั้งสังคมได้

การที่อุดมการณ์ทางการเมืองรูปแบบหนึ่งได้รับการยอมรับจะส่งผลโดยตรงต่อผู้นำ / ผู้ปกครองที่จะได้รับความร่วมมือในการดำเนินกิจการต่าง ๆ ของรัฐไม่ถูกต่อต้าน ผู้นำสามารถสร้างเสถียรภาพในการปกครองของตนและสามารถเนรมิตรูปแบบเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองภายในสังคมของตนได้ตามที่ตนเองปรารถนา

“รัฐนิยม” เป็นระบบความคิดทางการเมืองของจอมพล ป.ที่ใช้การปลุกฝังผ่านด้านวัฒนธรรม รัฐนิยมโดยตัวมันเองเป็นแนวความคิดที่มีลักษณะชาตินิยมเป็นองค์ประกอบหลักเป็นการสร้างความนิยมต่อชาติของตนโดยการเน้นความรู้สึกว่าชาติของตนดีเด่นกว่าชาติอื่น กล่าวได้ว่า “เป็นแนวความคิดหรือลัทธิที่เน้นถึงความจงรักภักดีที่มีต่อชาติมากกว่าสิ่งอื่นใด” (จรรยา สุภาพ, 2518: 50) รัฐบาลของจอมพล ป.ได้อำหลักการรัฐนิยมไว้ว่าประกอบด้วย 3 ส่วนด้วยกัน (สุรวุฒิ ปัดไธสง, 2536: 106 – 7) คือ

1. ส่วนที่เกี่ยวกับชาติและประเทศชาติ
 2. ส่วนที่เกี่ยวกับการผดุงฐานะความเป็นอยู่ของชาติไทยให้สมกับความเป็นไทย เช่น การทำตนให้สามารถพึ่งตนเองได้ ทั้งในส่วนตัวและส่วนรวม
 3. ส่วนที่เกี่ยวกับสังคม เช่น มารยาทและการแต่งกายอันเป็นที่พึงปรารถนาของชาติไทย
- จอมพล ป.ใช้ “รัฐนิยม” เป็นเครื่องมือทางการเมืองเพื่อเปลี่ยนรูปแบบวัฒนธรรมในสังคมไทยที่คนไทยส่วนใหญ่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของพวกเจ้าให้หันมายอมรับวัฒนธรรมแบบใหม่ตามระบบความคิดของจอมพล ป.หรือ “รัฐนิยม” และยังเป็นเครื่องช่วยให้วัฒนธรรมไทยกลับมามีความเจริญดังเดิม เห็นได้จาก การที่หลวงวิจิตรวาทการนักคิดคนสำคัญของจอมพล ป.ได้อธิบายถึงที่มาของการนำเอาหลักการรัฐนิยมมาใช้ว่า “เรื่องรัฐนิยมได้เกิดจากความหมกมุ่นของนายกรัฐมนตรีในปัญหาอันสำคัญเกี่ยวแก่ประเทศชาติคือ ปัญหาที่คิดจะทำให้คนไทยเป็นคนไทย

จริง ๆ ที่ว่าเป็นคนไทยจริงมีความหมายสองชั้นคือ ชั้นต้นให้คนไทยสามารถดำรงตนอยู่โดยอิสระปราศจากความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพาอาศัยอยู่ใต้แอกกลไกอำนาจ ทรัพย์สิน หรืออิทธิพลบางคน บางเหล่าที่เขาเปรียบบีบคั้นทำนาบนหลังราษฎรไทย ชั้นที่สองก็คือฟื้นฟูวัฒนธรรมของไทยได้รับความยกย่องนับถือว่าเป็นชาติที่เจริญสมกับความเป็นชาติไทยที่ใหญ่หลวงมาแล้วแต่อดีตกาล¹³

และตรงกับที่ชัชอนันต์ สมุทวณิช (2532: 15) ได้แสดงความคิดเห็นในส่วนที่เกี่ยวกับ “รัฐนิยม” ว่านอกจากรัฐนิยมจะถูกนำออกมาแทนที่พระราชนิยมเพื่อให้เป็นประเพณีใหม่ประจำชาติแล้วยังถือได้ว่าเป็นอุดมการณ์ของชาติอีกด้วย ซึ่งสอดคล้องกับความคิดของสุจิต บุญบงการ (2529: 83 – 127) ที่มองว่า อุดมการณ์ในตัวของมันเองเป็นทั้งเป้าหมายและวิธีการฉะนั้นการอ้างรัฐนิยมเป็นอุดมการณ์ของชาติจึงทำให้ได้รับการยอมรับจากประชาชนได้ง่ายเพราะรัฐนิยมนี้มีความหมายในแนวทางที่จะพยายามที่จะใช้ความเป็นชาติไทยเป็นหลักยึดเหนี่ยวของประชาชนซึ่งเดิมนั้นสยามเคยมีการปกครองโดยกษัตริย์เป็นผู้นำสูงสุดเป็นพลังยึดเหนี่ยวประชาชน ครั้นเมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบรัฐธรรมนูญการอ้างรัฐนิยมจึงเข้ามาแทนที่อุดมการณ์แบบกษัตริย์นิยม

รัฐบาลภายใต้การนำของจอมพล ป. จักรพันธุ์ใช้การสร้างชาติด้วยการเน้นวัฒนธรรมใหม่อันเป็นวัฒนธรรมที่มุ่งเน้น “วัฒนธรรมดี มีศีลธรรมดี มีอนามัยดี มีการแต่งกายอันเรียบร้อยดี มีที่พักอาศัยดี และมีที่ทำกินดี” (โฆษณการ (กรม), 2485: 3) โดยจัดตั้งขึ้นเป็นคณะกรรมการรัฐนิยม มีหลวงวิจิตรวาทการเป็นผู้นำในการนำอุดมการณ์ทางการเมืองแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ของจอมพล ป. มาแปรรูปเป็น “รัฐนิยม” ทั้ง 12 ฉบับมีรายละเอียดดังนี้ (ใหญ่ นายน, 2537: 84 – 5)

รัฐนิยมฉบับที่ 1 (24 มิ.ย. 2482) เรื่องการใช้ชื่อประเทศ ประชาชน และสัญชาติ¹⁴

กล่าวคือ มีการประกาศเปลี่ยนชื่อประเทศทั้งในภาษาไทยและภาษาอังกฤษดังข้อความต่อไปนี้ “โดยที่ชื่อของประเทศนี้มีการเรียกกันเป็นสองอย่างคือ “ไทย” และ “สยาม” แต่ประชาชนนิยมเรียกว่า “ไทย” รัฐบาลเห็นสมควรถือเป็นรัฐนิยมให้ใช้ชื่อประเทศให้ต้องตามชื่อเชื้อชาติและความนิยมของประชาชนชาวไทย ดังต่อไปนี้

ก. ในภาษาไทย ชื่อประเทศ ประชาชน และสัญชาติให้ใช้ว่า “ไทย”

ข. ในภาษาอังกฤษ 1. ชื่อประเทศให้ใช้ว่า Thailand 2. ชื่อประชาชน และสัญชาติให้ใช้ว่า “Thai”

รัฐนิยมฉบับที่ 2 (3 ก.ค. 2482) เรื่องการป้องกันภัยที่จะบังเกิดแก่ชาติ

รัฐนิยมฉบับที่ 3 (2 ส.ค. 2482) เรื่องการเรียกชื่อของชาวไทย¹⁵

รัฐนิยมฉบับนี้มีขึ้นเนื่องจากการเรียกคนไทยว่า ไทยเหนือ ไทยอีสาน ไทยใต้ ไทยอิสลาม รัฐบาลเห็นว่าเป็นการแบ่งแยกไม่ต้องตามชื่อเชื้อชาติและความนิยมของผู้ถูกเรียกซึ่งได้ประกาศเป็นรัฐนิยมไว้ดังนี้

ก. ให้เลิกการเรียกชาวไทย โดยใช้ชื่อที่ไม่ต้องตามชื่อเชื้อชาติและความนิยมของผู้ถูกเรียก

ข. ให้ใช้คำว่า ไทยแก่ชาวไทยทั้งหมดโดยไม่แบ่งแยก

รัฐนิยมฉบับที่ 4 (8 ก.ย. 2482) เรื่องการเคารพธงชาติ เพลงชาติ และเพลงสรรเสริญพระบารมี รัฐนิยมฉบับนี้มีเนื้อหาคร่าว ๆ ว่า 08.00 น. ธงไตรรงค์จะต้องชักขึ้น 18.00 น. ชักลงพร้อม

ด้วยการบรรเลงเพลงชาติ (ซึ่งเนื้อร้องเปลี่ยนแปลงใหม่ใช้คำว่าประเทศไทยแทนสยาม กรณีของเพลงสรรเสริญพระบารมี เนื้อร้องก็ถูกเปลี่ยนเช่นกัน) และทุกคนในบริเวณที่นั้นจะต้องยืนเคารพ

รัฐนิยมฉบับที่ 5 (1 พ.ย. 2482) เรื่องให้ชาวไทยพยายามใช้เครื่องอุปโภค

รัฐนิยมฉบับที่ 6 (10 ธ.ค. 2482) เรื่องการป้องกันภัยที่จะบังเกิดแก่ชาติ

รัฐนิยมฉบับที่ 7 (21 มี.ค. 2483) เรื่องชักชวนให้ชาวไทยร่วมกันสร้างชาติ

รัฐนิยมฉบับที่ 8 (1 เม.ย. 2483) เรื่องเพลงสรรเสริญพระบารมี

ได้มีการแก้ไขบทเพลงให้สั้นลงดังนี้ “ข้าพรพทพเจ้า เอามโนและศิระกราน นบพระภูมิบาล บรมกษัตริย์ไทย ขอบรรดาล ๖ ประสงค์ไฉ จงสิทธิตั้ง หวังวรหฤทัย ดุจดวงไชย ชโย”

รัฐนิยมฉบับที่ 9 (24 มิ.ย. 2483) เรื่องภาษาและหนังสือไทย กับหน้าที่พลเมืองดี

ในด้านภาษามีการปรับปรุง กล่าวคือ

- การเขียน ด้วยการลดการใช้สระและพยัญชนะที่มีเสียงซ้ำกันโดยอ้างเหตุผลว่าต้องการสร้างให้เป็นแบบภาษาไทยแท้และแก้ไขง่ายขึ้นเพื่อประโยชน์ต่อการส่งเสริม ขยายการศึกษาแก่ประชาชน ฉะนั้นการปรับปรุงอักษรให้อ่านออกเขียนง่ายจึงน่าจะเป็นประโยชน์โดยตรงต่อความต้องการนี้¹⁶

- การพูด ให้มีการใช้สรรพนาม เช่น “ฉัน” สำหรับแทนบุรุษที่ 1, “ท่าน” สำหรับแทนบุรุษที่ 2 เป็นต้น และให้ใช้คำตอบรับ เช่น ผู้ชายใช้ “ครับ”, ผู้หญิงใช้ “ค่ะ” เป็นต้น

รัฐนิยมฉบับที่ 10 (15 ม.ค. 2484) เรื่องการแต่งกายของประชาชนชาวไทย

ประกอบด้วยรายละเอียดต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

- ผู้ชายต้องมีหมวก รองเท้าหุ้มส้น และถุงเท้า เสื้อนอกและกางเกงขายาว

- ผู้หญิงต้องมีหมวก กระโปรง เสื้อนอกคลุมไหล่ รองเท้ารัดส้นหรือหุ้มส้น ส่วนถุงเท้าจะใส่หรือไม่ใส่ก็ได้

- ส่วนเครื่องแต่งกายนั้น ถ้าเป็นงานกลางแจ้งควรใช้สีเทา / คราม / กากี / เปลือกไม้ ถ้าเป็นงานในร่มหรือเกี่ยวกับเครื่องจักรควรใช้สีน้ำเงินแก่

- ชาวไร่ชาวนาสมควรให้ใส่ ท็อปบู๊ต สวมหมวกปีกกว้าง เลือกางเกงแบบฝรั่ง สวมเสื้อ แจ็คเก็ตทับอีกตัว เป็นต้น (ใหญ่ นภายน, 2537: 87 – 8)

รัฐนิยมฉบับที่ 11 (8 ก.ย. 2485) เรื่องกิจวัตรประจำวันของคนไทย¹⁷

เป็นความพยายามจัดระเบียบวิถีชีวิตของคนไทยขึ้นเพื่อผดุงส่งเสริมวัฒนธรรม อันจะเป็นผลให้ประชาชนพลเมืองไทยทั่วไปมีสุขภาพแข็งแรงมั่นคงเป็นกำลังของประเทศชาติสืบไป คณะรัฐมนตรีจึงได้ลงมติเป็นเอกฉันท์ให้ประกาศเป็นรัฐนิยมไว้ ดังนี้

ข้อหนึ่ง ประชาชนไทยพึงแบ่งเวลาในวันหนึ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ ปฏิบัติงานที่เป็นอาชีพส่วนหนึ่ง ปฏิบัติกิจส่วนตัวส่วนหนึ่ง และพักผ่อนหลับนอนอีกส่วนหนึ่ง ให้เป็นระเบียบ และมีกำหนดเวลาอันเหมาะสมจนเกิดเป็นนิสัย

ข้อสอง ประชาชนไทยพึงตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ประกอบกิจการงานตามประกาศดังต่อไปนี้

ก. บริโภคอาหารให้ตรงตามเวลา ไม่เกิน 4 มื้อ

ข. นอนประมาณระหว่าง 6 – 8 ชั่วโมง

ข้อสาม ประชาชนไทยพึงตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ประกอบกิจการงานของตนโดยไม่ทอดทิ้งและหลีกเลี่ยงกับควรหยุดเพื่อรับประทานอาหารเช้าและพักกลางวันไม่เกินหนึ่งชั่วโมง เมื่อพ้นกำหนดเวลาทำงานเวลาเย็นควรออกกำลังกายโดยเล่นกีฬาากลางแจ้งวันหนึ่งอย่างน้อยหนึ่งชั่วโมง เพื่อประกอบงานอื่น เช่น ทำสวนครัว เลี้ยงสัตว์ หรือปลูกต้นไม้ เป็นต้น เมื่อชำระล้างร่างกายแล้ว รับประทานอาหารเช้า

ข้อสี่ ประชาชนไทยพึงใช้เวลาว่างคืน ทำการงานอันจำเป็นที่ค้างค้างอยู่ให้เสร็จ หรือ สนทนาปราศรัยกับบุคคลในครอบครัวมิตรสหาย ศึกษาหาความรู้โดยการฟังข่าวทางวิทยุกระจายเสียง อ่านหนังสือ หรือในการมหรสพ หรือศิลปกรรมแล้วแต่โอกาส

ข้อห้า ประชาชนไทย พึงใช้เวลาในวันหยุดงานให้เป็นประโยชน์แก่ร่างกายและจิตใจ เช่น ประกอบกิจในทางศาสนา ฟังเทศน์ ทำบุญ ศึกษาหาความรู้ ท่องเที่ยว เล่นกีฬา หรือพักผ่อน เป็นต้น

รัฐนิยมฉบับที่ 12 (28 ม.ค. 2485) เรื่องการช่วยเหลือคุ้มครองเด็ก คนชรา หรือคนทุพพลภาพ

รัฐนิยมทั้ง 12 ฉบับที่นำมาแสดงในข้างต้น แม้ในบางฉบับจะไม่ได้ลงในรายละเอียด¹⁸ แต่ ก็ทำให้เห็นแนวทางของรัฐนิยมได้ว่าเป็นการปฏิวัติทางวัฒนธรรมเพราะเป็นข้อกำหนดที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไทยโดยตรงโดยเฉพาะรัฐนิยมฉบับแรกว่าด้วย “เรื่องการใช้ชื่อประเทศ ประชาชน และสัญชาติ” นั่นถือเป็นการถอนรากถอนโคนระบบความเชื่อเก่า ๆ เพราะชื่อประเทศเป็นการแสดงถึงที่มาอันยาวนานของทั้งสังคมที่ชนในชาติสมควรอนุรักษ์เอาไว้มากกว่าทำลายเพียงเพื่อการพัฒนาหรือแสดงความทันสมัยของประเทศว่าทัดเทียมกับอารยประเทศ และในเรื่อง

การเปลี่ยนชื่อประเทศนี้ สุลักษณ์ ศิวรักษ์ (2543: 383) ก็ได้แสดงความเห็นไว้ในทำนองเดียวกัน กล่าวคือ “การเปลี่ยนชื่อประเทศคราวนั้น จอมพล ป. ถือว่าเป็นการปฏิวัติวัฒนธรรม ซึ่งก็คือการถอนรากถอนโคนความเชื่อดั้งเดิมของผู้คนที่เคยเคารพตนเอง ที่เคยภูมิใจในการแต่งตัว การกินอยู่ของตน ตลอดจนเคารพบูชาตายายของตน แต่แล้วรัฐก็ห้ามนั้นความภูมิใจนั้น ๆ จนเกือบหมด จนคนพากันจำ ต้องเชื่อ แล้วเลยพลอยเชื่อตาม ๆ กัน...” เป็นต้น

ราษฎรไทยถูก “รัฐนิยม” กำหนดให้เปลี่ยนแปลงระบบความคิด วิถีชีวิต ยกตัวอย่างเช่น การแต่งกาย ภาษา เป็นต้น หากพิจารณาเปรียบเทียบกับ “ราชนิยม” ที่มีการนำมาใช้ตั้งแต่รัชกาลที่ 5 และที่ 6 นั้นขอบเขตของการใช้ “ราชนิยม” กำหนดไว้เพียงภายในราชสำนักและในวงราชการเท่านั้น คนนอกนั้น (หมายความว่าประชาชนทั่วไป) จะทำตามอย่างก็ได้แต่ “รัฐนิยม” ของจอมพล ป. นั้นประชาชนทุกคนจะต้องทำตาม (แถมสุข นุ่มนนท์, 2523: 162) มีการใช้กลไกด้านวัฒนธรรมเพื่อการครอบงำ โน้มน้าว ได้แก่ การใช้สื่อมวลชนทั้งวิทยุ มหรรณพ เป็นต้น ร่วมกับการบังคับด้วยกลไกด้านกฎหมาย กล่าวคือ รัฐบาลจอมพล ป. กำหนดมาตรการต่าง ๆ ในทางวัฒนธรรมโดยออกเป็นกฎหมายต่าง ๆ ควบคู่กับการจัดตั้งสภาวัฒนธรรมแห่งชาติเพื่อเป็นองค์กรที่คอยดูแลสอดส่องวัฒนธรรมใหม่ของชาติให้ได้รับการปฏิบัติตามอย่างทั่วถึง การบังคับดังกล่าวครอบคลุมทั้งชีวิตและจิตใจของประชาชนเพื่อการครอบงำ โน้มน้าวระบบความคิดแบบใหม่จะได้สำเร็จอย่างรวดเร็ว (มานิตย์ นวลละออ, 2540: 166) ยกตัวอย่างเช่น ในรัฐนิยมฉบับที่ 10 ที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับการแต่งกายของคนไทยนั้นนอกจากรัฐบาลจะใช้กรมโฆษณาการในการวิงวอนให้ประชาชนทำตามโดยเฉพาะการสวมหมวกถึงขนาดมีคำขวัญว่า “มาลानาไทยไปสู่มหาอำนาจ” เมื่อไม่ได้รับความร่วมมือรัฐบาลก็มีนโยบายหรือกฎระเบียบออกมากวดขันคนที่แต่งกายขาดวัฒนธรรมมากขึ้น เช่น ไม่ให้รถโดยสารรับคนไม่สวมหมวก ไม่ให้เข้าไปติดต่อในสถานที่ราชการ บางรายถึงกับถูกจับกุมในข้อหาผิดวัฒนธรรม เป็นต้น

การดำเนินงานสร้างชาติด้วยวัฒนธรรมแบบใหม่ตามอุดมการณ์ “เผด็จการรัฐนิยม” ของจอมพล ป. จะได้รับผลสำเร็จไปไม่ได้หากไม่มีสภาวัฒนธรรมแห่งชาติเป็นหน่วยงานสนับสนุนที่สำคัญ สภาวัฒนธรรมแห่งชาติจัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช 2485¹⁹ โดยแบ่งงานออกเป็น 5 สำนักคือ

1. สำนักงานวัฒนธรรมทางจิตใจ
2. สำนักงานวัฒนธรรมทางระเบียบประเพณี
3. สำนักงานวัฒนธรรมทางศิลปกรรม
4. สำนักงานวัฒนธรรมทางวรรณกรรม
5. สำนักงานวัฒนธรรมฝ่ายหญิง

สภาวัฒนธรรมแห่งชาติจึงเป็นกลไกที่สำคัญที่ช่วยส่งเสริมให้นโยบายทางด้านวัฒนธรรมของจอมพล ป.ได้รับการปฏิบัติทั่วกันและครอบคลุมในทุก ๆ ด้านของสังคมไทย และงานทางด้าน “รัฐนิยม” โดยเฉพาะด้านการแต่งกายนี้จอมพล ป.พยายามประชาสัมพันธ์เพื่อให้ได้รับความร่วมมือจากพวกเจ้าหรือคนชั้นสูงในสังคมไทยอีกด้วย เช่น ไปเชื้อเชิญเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ เจ้าจอมในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งได้ชื่อว่าเป็นผู้นำแบบแต่งตัวมาออกหน้าเปลี่ยนเครื่องแต่งตัวตามแบบอย่างที่ต้องการ แต่รัฐบาลก็ไม่ได้การตอบสนองจากพวกเจ้าหมดทุกคน ยกตัวอย่างเช่น รัฐบาลได้ส่งเจ้าหน้าที่ไปเฝ้าสมเด็จพระศรีสวรินทิรา พระบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ขอพระราชทานให้ทรงสวมพระมาลาและจะขอพระราชทานฉายพระรูปออกไปเป็นตัวอย่าง ก็ได้รับการปฏิเสธว่า “ทุกวันนี้ จนจะไม่เป็นตัวของตัวเองอยู่แล้ว นี่ยังจะมายุ่งกับหัวกับหูอีก ไไม่ใส่ อยากให้ใส่ก็มาตัดเอาหัวไปตั้งแล้วใส่เอาเองก็แล้วกัน” (สมภพ จันทรประภา, 2516: 371 อ้างถึงใน แกมสุข นุ่มนนท์, 2523: 163)

นอกจากเรื่องการแต่งกายที่ไม่ได้รับความร่วมมือแล้วยังมีประเด็นเกี่ยวกับภาษาโดยเฉพาะการตั้งชื่อให้สัมพันธ์กับเพศชายเพศหญิงอีกด้วย ประชาชนทั่วไปจำต้องเปลี่ยนชื่อ เช่น ผู้ชายชื่อ “ประหยัดศรี” ต้องตัดศรีออกเหลือเพียง “ประหยัด” และชื่อที่ไม่เหมาะสม เช่น จ้อ เผือก ดำ เตี้ย ก็ต้องหาชื่อใหม่ และความห่วงใยในการตั้งชื่อดังกล่าวได้เลยไปถึงพระนามของพันวัสสาอัยยิกาเจ้าว่า “สว่างวัฒนา” เป็นชื่อชาย ทางการได้ส่งเจ้าหน้าที่ไปทูลเกล้าถวายคำแนะนำให้ทรงเปลี่ยนชื่อ สมเด็จพระศรีสวรินทิราว่า “ชื่อฉันทูลหม่อม (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) พระราชทานท่านทรงทราบดีว่า ฉันเป็นผู้หญิงหรือผู้ชาย” (สมภพ จันทรประภา, 2516: 372 อ้างถึงใน แกมสุข นุ่มนนท์, 2523: 175)

สรุป แม้รัฐนิยมบางฉบับจะไม่ได้ได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายให้เปลี่ยนมามีวัฒนธรรมตามอุดมการณ์แบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ที่จอมพล ป.ต้องการ เช่น จากพวกเจ้าบางองค์และประชาชนที่อยู่นอกเขตเมืองหลวง ที่ยังคงไว้ซึ่งวิถีชีวิตแบบเก่าแก่ “รัฐนิยม” ทั้ง 12 ฉบับในสมัยที่จอมพล ป.อยู่ในอำนาจนั้นส่งผลต่อวิถีชีวิตของคนไทยในทุก ๆ ด้านและมีเนื้อหาบางอย่างตกทอดมาสู่ปัจจุบัน เช่น ชื่อประเทศ การเคารพธงชาติ เพลงชาติ เป็นต้น

2.2 ด้านศาสนา

ศาสนา (พุทธศาสนา) เป็นความเชื่อที่สำคัญที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนไทยมาก วิถีชีวิตของคนนับแต่เกิดจนกระทั่งตายผูกพันอยู่กับศาสนาทั้งสิ้น ศาสนาซึ่งหมายรวมถึงวัดและพระในสังคมไทยเป็นศูนย์รวมแห่งความศรัทธาแหล่งยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจตลอดจนเป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรม ดังนั้น การนำศาสนาและวัดมาใช้เป็นเครื่องมือในการครอบงำ โน้มน้าวทางอุดมการณ์ย่อมเป็นการกระทำที่สอดคล้องกับบริบทสังคมไทยอย่างมาก จอมพล ป.ได้ใช้ศาสนาและวัดเป็นเครื่องมือทางการเมืองเช่นกัน กล่าวคือ ได้สร้างวัดพระศรีมหาธาตุขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์ของ

การเปลี่ยนแปลงการปกครองที่ก่อกำเนิดรัฐธรรมนูญ การสร้างวัดของจอมพล ป.เป็นความพยายามเชื่อมโยงศาสนากับการเมือง คือ แม้ว่าผู้ปกครองและรูปแบบการปกครองประเทศจะเปลี่ยนแปลงไปแต่ผู้ปกครอง (จอมพล ป.) ในระบอบใหม่ก็ยังให้ความสำคัญและทำการทำนุบำรุงศาสนาอยู่ดังเดิม ศาสนาและระบบความคิดแบบใหม่จึงเป็นสิ่งที่สอดคล้องกันและดำเนินควบคู่ไปด้วยกันได้

นอกจากนั้นรัฐบาลจอมพล ป.ยังได้ใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือในการครอบงำ โน้มน้าวระบบความคิดของต้นสู่ประชาชนจากการขอความร่วมมือจากคณะสงฆ์จัดสงฆ์จาริกเทศนาเพื่อช่วยรัฐบาลอบรมสั่งสอนประชาชนตาม “แนวสอนและอบรมศีลธรรมแก่ประชาชนในหน้าที่พระสงฆ์” อันเป็นหลักการในการสั่งสอนและอบรมประชาชน คือ การอบรมหน้าที่ของพลเมืองเกี่ยวกับชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ รัฐธรรมนูญ และการเทศน์ต้องเป็นไปตามหลักการที่รัฐบาลวางไว้²⁰ การที่รัฐบาลสามารถกำหนดแนวคำสอนทำให้สามารถสอดแทรกระบบความคิดใหม่หรือระบบความคิดแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ของจอมพล ป.เข้าไปในวิถีชีวิตประจำวันของประชาชนอย่างแนบเนียนผ่านทางคำสอนซึ่งเป็นการง่ายที่ประชาชนจะยอมรับระบบความคิดดังกล่าว

2.3 ด้านพิธีกรรมและประเพณี

พิธีกรรมและประเพณีเป็นของที่มีมาคู่กันเนื่องจากการจะสร้างประเพณีใด ๆ ให้เป็นที่ยอมรับและมีความศักดิ์สิทธิ์ประเพณีนั้นมักจะมีพิธีกรรมรวมอยู่ด้วยเสมอ ยกตัวอย่างเช่น รัฐพิธีที่มักจะใช้พราหมณ์ทำหน้าที่สร้างความศักดิ์สิทธิ์หรือดำเนินการทางด้านพิธีกรรม เป็นต้น

จอมพล ป.ก็เป็นผู้นำอีกคนหนึ่งที่ได้ใช้ประเพณีและพิธีกรรมเพื่อสร้างสร้างการยอมรับในอุดมการณ์ทางการเมืองแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ของตนซึ่งเป็นแบบฉบับการสร้างประเพณีของราชกรูที่แต่เดิมพระราชสำนักจะเป็นผู้กำหนด / สร้างประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ยกตัวอย่างเช่น แนวความคิดทางการเมืองแบบรัฐธรรมนูญนิยมของจอมพล ป.ได้ถูกนำมาใช้โดยได้รับการยกย่องรัฐธรรมนูญเป็นของสูงต้องการให้รัฐธรรมนูญกลายเป็นของศักดิ์สิทธิ์เพื่อการยอมรับรัฐธรรมนูญก็จะง่ายขึ้น โดยการใช้พิธีกรรมทางศาสนาซึ่งเลือกใช้พิธีมงคล คือ มีการเจิมและเจริญน้ำพระพุทธมนต์แก่รัฐธรรมนูญฉบับถาวร²¹ และเห็นได้จากหนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่งในสมัยนั้นได้เขียนข้อความแสดงความคิดเห็นว่า “รัฐธรรมนูญได้รับการสักการะ บูชา ประหนึ่งว่าเป็นพระพุทธรูปปฏิมากร เคยถูกแห่แหน ทั้งทางบก ทางน้ำ ทางเวหา เคยได้รับความทะนุถนอมเกือบ ๆ จะถึงกับประคองมาอาบน้ำป้อนข้าว และใส่เปลห่อกลม”²²

นอกจากมีพิธีกรรมแสดงความศักดิ์สิทธิ์แก่รัฐธรรมนูญดังกล่าวแล้วยังมีการดำเนินการทางด้านประเพณีและพิธีกรรมอื่น ๆ ที่แสดงถึงการสร้างความสำคัญให้แก่รัฐธรรมนูญ เช่น การจัดฉลองรัฐธรรมนูญเป็นงานประจำปี, การแข่งขันชกมวยชิงถ้วยรัฐธรรมนูญ, ออกลอตเตอรี่รัฐธรรมนูญแห่งสยาม, ออกหนังสือพิมพ์เฉลิมรัฐธรรมนูญ (2484) ประกวดละครเรื่องที่ชักจูงให้ผู้

ดูเกิดความเลื่อมใสในรัฐธรรมนูญประกวดบทเพลงและกวีซึ่งร้อยกรองไปในทางชักจูงให้เกิดความเลื่อมใสและยอมเสียสละเพื่อชาติและรัฐธรรมนูญ ประกวดปาฐกถาและสุนทรพจน์เพื่อเผยแพร่และปลูกฝังความเลื่อมใสในรัฐธรรมนูญรวมทั้งด้านคำพูดและคำสดุดี เช่น มีการใช้คำว่า “อัญเชิญ”, “ประดิษฐาน”, “สักการะ”, “ขอให้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยจงสถิตย์สถาพร อยู่คู่ฟ้าดิน” เป็นต้น (สุรจุมิ ปัดโรสง, 2536: 105)

นอกจากงานทางด้านรัฐธรรมนูญแล้วจอมพล ป.ยังมีการสร้างอนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิเพื่อเป็นอนุสาวรีย์แก่ข้าราชการ ทหาร ตำรวจ พลเรือนที่เสียชีวิตในสงครามอินโดจีนและมีการวางศิลาฤกษ์โดยจอมพล ป.เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2484 (สุรจุมิ ปัดโรสง, 2536: 124) ซึ่งเป็นการสร้างประเพณีเพื่อรองรับ สร้างความชอบธรรมในการใช้อำนาจแก่กลไกด้านการบังคับ กดขี่ของรัฐ (ด้านทหาร และตำรวจ) เป็นผู้เสียสละและเป็นการทำการที่ถูกต้องสมควรได้รับการยอมรับจากสังคม จนกลายเป็นสถานที่สำคัญและเป็นประเพณีสืบทอดมาสู่ยุคปัจจุบัน

และจอมพล ป.ยังยกเลิกวัฒนธรรมในส่วนองประเพณีที่เห็นว่าไม่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาประเทศหรือสร้างชาติ (สุรจุมิ ปัดโรสง, 2536: 112 – 3) และที่สำคัญเป็นประเพณีที่ไม่ส่งเสริมระบบความคิดทางการเมืองแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ของจอมพล ป.ดังนี้

1. ยกเลิกประเพณีหมอบคลานและการสั่งเวยในพระราชพิธีของรัฐ²³ โดยให้เหตุผลว่าเป็นประเพณีที่ล้าสมัยแต่ในเนื้อแท้แล้วการยกเลิกประเพณีดังกล่าวเป็นการลดความสำคัญของสถาบันกษัตริย์ จอมพล ป.ต้องการสร้างความเสมอภาค ทัดเทียมกันระหว่างกษัตริย์กับบุคคลธรรมดาเพื่อที่จะนำลัทธิผู้นำของตนขึ้นมาแทนสถาบันกษัตริย์ ดังเห็นได้จาก การติดยุทูปภาพของจอมพล ป. ตามสถานที่ราชการต่าง ๆ ในระหว่างสงคราม (เทียมจันทร์ อ้าแหว, 2521: 346 –7) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ประชาชนได้เห็นรูปภาพและระลึกถึงบุญคุณของจอมพล ป.ที่ได้กระทำประโยชน์ต่อประเทศชาติตลอดมา รวมไปถึงการฉายภาพของจอมพล ป.ในโรงมหรสพ ในสมัยนั้นตามโรงมหรสพต่าง ๆ บรรเลงเพลงมหาฤกษ์มหาชัยให้ประชาชนยืนตรงเพื่อทำความเคารพต่อรูปของจอมพล ป. ซึ่งแตกต่างจากปัจจุบันที่บรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมีพร้อมฉายภาพพระมหากษัตริย์ให้ประชาชนทำความเคารพ

2. ยกเลิกให้วันที่ 1 เมษายน เป็นวันขึ้นปีใหม่ โดยให้ใช้วันที่ 1 มกราคม เป็นวันขึ้นปีใหม่แทน (เมื่อ พ.ศ. 2482)

3. ยกเลิกบรรดาศักดิ์²⁴ โดยได้ตราพระราชกำหนดยกเลิกบรรดาศักดิ์ตั้งแต่ชั้นเจ้าพระยา พระยา พระ หลวง ชุน ตั้งแต่วันที่ 15 พฤษภาคม พ.ศ. 2544 เหตุผลของการยกเลิกคือต้องการให้คนเสมอภาคกันทางกฎหมายและให้สอดคล้องกับการปกครองที่อ้างว่าเป็นระบอบประชาธิปไตยแต่อยู่ภายใต้ “ลัทธิผู้นำ” หากผู้ใดจะอยู่ในบรรดาศักดิ์ต่อไปก็สามารถกระทำได้

โดยการขอรับพระราชทานเพื่อทรงพิจารณาเห็นสมควร เหตุที่คงให้ผู้อยากอยู่ในบรรดาศักดิ์สามารถอยู่ต่อไปได้นี้ เพราะมีการคัดค้านทางฝ่ายรัฐบาลจึงยอมให้มีการยกเว้นได้ เป็นต้น

3. สถาปนารเมืองการปกครอง

จอมพล ป.ได้เลือกเอาลัทธิทางการเมืองที่มีเนื้อหาสนับสนุนอุดมการณ์ทางการเมืองแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ของตนมาใช้เป็นเครื่องมือในการครอบงำ โน้มน้าวระบบความคิดทางด้านการเมืองของประชาชน เนื่องด้วยลัทธิทางการเมืองมีลักษณะเป็นแนวความคิดที่มีระเบียบแบบแผนสามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดอุดมการณ์ ได้แก่ ลัทธิรัฐธรรมนูญนิยม ลัทธิชาตินิยม ลัทธิทหาร - ลัทธิผู้นำ และแนวคิดเกี่ยวกับด้านสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาค เป็นลัทธิทางการเมืองที่จอมพล ป.นำมาใช้เป็นเครื่องมือภายใต้รัฐบาลของตนในระหว่าง พ.ศ. 2481 จนกระทั่งหมดอำนาจลงในปี พ.ศ. 2487 นั้นสามารถสรุปได้ดังนี้

3.1 ลัทธิรัฐธรรมนูญนิยม

เป็นแนวความคิดทางการเมืองที่ให้ความสำคัญกับรัฐธรรมนูญซึ่งการให้ความสำคัญกับรัฐธรรมนูญในความหมายนี้ไม่ได้หมายความว่าระบอบการปกครองที่มีแนวความคิดแบบรัฐธรรมนูญนิยมเป็นองค์ประกอบหลักของระบบความคิดในการปกครองประเทศจะต้องเป็นระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยเสมอไป จริงอยู่ที่ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยต้องมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศแต่ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยยังมีองค์ประกอบหลักอื่น ๆ โดยเฉพาะด้านสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของสมาชิกในรัฐเป็นหลักในการตัดสินว่าเป็นระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยจริงหรือไม่

ระบอบการปกครองแบบอื่น ๆ เช่น ระบอบเผด็จการก็สามารถนำเอารัฐธรรมนูญมาใช้เป็นรูปแบบในการปกครองได้ กล่าวคือ นำมาใช้ในลักษณะสัญลักษณ์หรือเป็นเพียงรูปแบบเพื่อให้สมาชิกในสังคมยึดถือและเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศแต่ประชาชนไม่มีทั้งสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคในการกระทำการต่าง ๆ ในสังคมโดยเฉพาะทางด้านการมีส่วนร่วมทางการเมืองซึ่งการนำเอาลัทธิรัฐธรรมนูญนิยมมาใช้ของรัฐบาลจอมพล ป.มีลักษณะเป็นเพียงสัญลักษณ์ของรูปแบบการปกครองแบบประชาธิปไตยให้ประชาชนยึดถือ สังเกตได้จากรัฐธรรมนูญในสมัยของจอมพล ป.ถูกนำมาให้ความสำคัญอย่างมาก ยกตัวอย่างเช่น รัฐบาลจอมพล ป.นั้นได้อ้างความสำคัญและความจำเป็นของการปกครองรัฐธรรมนูญว่า “การมีรัฐธรรมนูญเป็นหลักการปกครองประเทศนั้นเป็นของจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับชาติที่เจริญรุ่งเรืองแล้ว นั้นหมายความว่าหากต้องการให้ประเทศไทยซึ่งยังไม่เจริญรุ่งเรืองมีความเจริญก้าวหน้าแล้วจะต้องปกครองโดยยึดถือหลักการปกครองโดยรัฐธรรมนูญ”

การสร้างการยอมรับรัฐธรรมนูญซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของระบอบการปกครองใหม่ของจอมพล ป.นั้นได้ใช้วิธีการต่าง ๆ เช่น การสร้างอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยขึ้นโดยอนุสาวรีย์จะมีพานทอด

รัฐธรรมนูญอยู่อย่างเด่นสง่าและจัดให้มีการฉลองรัฐธรรมนูญขึ้นทุกจังหวัด, การสร้างเหรียญพิทักษ์รัฐธรรมนูญ ด้านหน้าเป็นรูปอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย ด้านหลังเป็นรูปรัฐธรรมนูญ, ฝ่ายเอกชนเอารัฐธรรมนูญไปใช้เป็นเครื่องหมายการค้า²⁵ เช่น ผู้ชายในสมัยนั้นต้องมีรูปพานรัฐธรรมนูญติดกระเป๋าเสื้อเพื่อให้ดูเป็นคนทันสมัยเหตุการณ์ เป็นต้น (แสงอรุณ รัตกลีกร, 2525: 66 – 75)

นอกจากนั้นจอมพล ป.ยังใช้อำนาจในตำแหน่งนายกรัฐมนตรีสั่งข้าราชการให้การสนับสนุนลัทธิรัฐธรรมนูญโดยในคำสั่งระบุว่า “ไม่ให้ข้าราชการสนับสนุนลัทธิใด ๆ อันไม่ใช่ลัทธิตามระบอบรัฐธรรมนูญ²⁶(สุรจุมิ ปัดโธสง , 2536: 103) แต่เมื่อพิจารณาถึงด้านสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคที่เป็นเนื้อหาสำคัญในรัฐธรรมนูญ รัฐบาลจอมพล ป.มิได้ให้แก่ประชาชนดังที่ได้ระบุไว้พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ลงวันที่ 10 ธันวาคม พุทธศักราช 2475 (ฉบับที่ 2) ในมาตราที่ ระบุเกี่ยวกับด้านสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคไว้ว่า “...ราษฎรไม่ว่าเพศใดเมื่อมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้ ย่อมมีสิทธิออกเสียงลงมติเลือกผู้แทนหมู่บ้านได้...” (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2517: 60 – 1) แต่อย่างไร

และในสมัยการปกครองของรัฐบาลจอมพล ป.มีความพยายามจากประชาชนเรียกร้องให้มีการจัดตั้งพรรคการเมืองขึ้น ดังเห็นได้จาก ข้อความในหนังสือพิมพ์สุภาพบุรุษว่า “พรรคการเมืองเป็นของคู่กับประชาธิปไตยไม่มีประเทศใดเลยที่มีการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยโดยปราศจากพรรคการเมือง ดังนั้นถ้าราษฎรไทยเราไม่ฉลาดพอที่จะมีพรรคการเมืองแล้วก็น่าจะต้องนับว่าราษฎรไทยเราไม่ฉลาดพอจะมีการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยด้วย เมื่อคณะราษฎรเปลี่ยนแปลงการปกครองในพ.ศ. 2475 นั้นฝ่ายผู้ก่อการฯ ก็เชื่อว่าประเทศไทยเราเจริญพอสำหรับการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยแล้ว ตามความจริงข้อ 2 นั้นก็คือว่าเราจะหวังให้ราษฎรไทยทุกคนเป็นผู้รอบรู้ในทางการเมืองไม่ได้เพราะราษฎรต้องแบ่งงานกันทำจะมาเป็นนักการเมืองหมดทุกคนไม่ได้ ถึงแม้ว่าราษฎรไทยทุกคนจะไม่ใช่ผู้รอบรู้ทางการเมืองก็ตามเขาก็ย่อมจะเลือกนโยบายของพรรคการเมืองที่เสนอให้เขาได้ว่าเขาต้องการนโยบายอันใด”²⁷

ประเด็นดังกล่าวได้ถูกนำเข้าพิจารณาในที่ประชุมคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 20 มีนาคม 2482 แต่ตามระบบความคิดทางการเมืองแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ของจอมพล ป.ที่ไม่ได้สนับสนุนการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน จอมพล ป.จึงแสดงความคิดเห็นเรื่องพรรคการเมืองว่า “ความจริงแล้วอยากให้มียพรรคการเมือง การจะตั้งพรรคการเมืองนั้นก็เพื่อจะได้รับช่วงระบอบประชาธิปไตย แต่ถ้าตั้งไม่ได้ก็เพราะความไม่มั่นคงของประเทศชาติซึ่งถ้าเป็นแบบนั้นยึดบทเฉพาะกาลออกไป”²⁸ และผลการพิจารณาในที่ประชุมคณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบกับความต้องการของจอมพล ป.ว่า “ตามหลักการและเหตุผลแล้วควรต้องออกพระราชบัญญัติพรรคการเมืองแต่

ความรู้สึกแท้จริงนั้นไม่ยากให้มี ดังนั้นจึงสมควรเลือกปฏิบัติสายกลางคือเตรียมไว้ก่อน”²⁹ ดังนั้นรัฐธรรมนูญตามระบบความคิดทางการเมืองของจอมพล ป.จึงถูกใช้เป็นเพียงสัญลักษณ์ของระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยแต่ไม่ได้นำเอาเนื้อหาสำคัญในรัฐธรรมนูญมาปฏิบัติ

และในขณะที่จอมพล ป.ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญ ถึง 3 ครั้งคือ ครั้งที่ 1 ให้เรียกชื่อประเทศว่าประเทศไทย ครั้งที่ 2 ให้ขยายบทเฉพาะกาลในรัฐธรรมนูญ จากไม่เกิน 10 ปีเป็น 20 ปี และครั้งที่ 3 ให้ขยายอายุสมาชิกภาพแห่งสภาผู้แทนราษฎรออกไปได้อีกไม่เกินคราวละ 2 ปี การแก้ไขเนื้อหารัฐธรรมนูญโดยเฉพาะครั้งที่ 2 นี้หรือการแก้ไขรัฐธรรมนูญแก้ไขเพิ่มเติมว่าด้วยบทเฉพาะกาล พุทธศักราช 2483 นับเป็นการทำลายแกนความคิดแบบประชาธิปไตยลง กล่าวคือ ความเดิมในมาตรา 65 หรือบทเฉพาะกาลของรัฐธรรมนูญระบุว่า “เมื่อราษฎรผู้มีสิทธิเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้ ยังมีการศึกษาไม่จบประถมศึกษาสามัญมากกว่ากึ่งจำนวนทั้งหมด และอย่างช้าต้องไม่เกินกว่า 10 ปี นับแต่วันใช้พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475 สภาผู้แทนราษฎรประกอบด้วยสมาชิก 2 ประเภท ในจำนวนเท่ากันคือ

(1) สมาชิกประเภทที่ 1 ได้แก่ผู้ที่ราษฎรเลือกตั้งขึ้นตามเงื่อนไขในบทบัญญัติมาตรา 16 และมาตรา 17

(2) สมาชิกประเภทที่ 2 ได้แก่ผู้ซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ในระหว่างเวลาที่ใช้บทบัญญัติเฉพาะกาลในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2475” รัฐบาลจอมพล ป. ได้ยกเลิกข้อความในมาตรา 65 เดิมและให้ใช้ข้อความต่อไปนี้แทน ความว่า “...ตั้งแต่วันใช้พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินไทยชั่วคราว พุทธศักราช 2475 เป็นกำหนดเวลา 20 ปี...”

การแก้ไขข้อความดังกล่าวในรัฐธรรมนูญเป็นการใช้รัฐธรรมนูญเป็นเครื่องมือในการจำกัดสิทธิในการเลือกตั้งของประชาชน สังเกตได้จากแต่เดิมนั้นกำหนด 10 ปีเป็นอย่างสูงสำหรับการใช้บทเฉพาะกาลและยังถือเอาการที่ราษฎรผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมีการศึกษาจบประถมศึกษาสามัญมากกว่ากึ่งจำนวนทั้งหมดเป็นเกณฑ์ด้วย (คือบทเฉพาะกาลอาจเลิกก่อน 10 ปีก็ได้ถ้าราษฎรมีการศึกษาจบประถมศึกษาสามัญมากกว่ากึ่งหนึ่ง) แต่เนื้อความที่แก้ไขใหม่นี้ไม่ถืออะไรนอกจากกำหนดเวลา 20 ปี (ไพโรจน์ ชัยนาม, 2519: 119 – 21)

ผลของการแก้ไขรัฐธรรมนูญในมาตราดังกล่าวเป็นการสนับสนุนอำนาจของรัฐบาลจอมพล ป. กล่าวคือ หากนับจากวันที่ประกาศตามรัฐธรรมนูญฉบับพุทธศักราช 2475 เท่ากับใช้บทเฉพาะกาลมาแล้ว 8 ปีเหลือเวลาอีก 2 ปีจะครบตามบทเฉพาะกาล หลังจากเปลี่ยนแปลงแล้วจอมพล ป.จะสามารถครองอำนาจทางการเมืองได้อีก 12 ปีหากไม่มีเหตุการณ์ใด ๆ เกิดขึ้นด้วยการสนับสนุนของสมาชิกประเภทที่ 2 ที่มาจากการแต่งตั้งโดยพระมหากษัตริย์ตามความเห็นชอบจาก

นายกรัฐมนตรี เท่ากับรัฐบาลจอมพล ป. นำเอารัฐธรรมนูญที่รัฐบาลเชิดชูว่าศักดิ์สิทธิ์และเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศมาใช้ (เป็นเครื่องมือทางการเมืองเพื่อสนับสนุน) อุดมการณ์ทางการเมืองแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” โดยมีได้ยึดตามหลักการของระบอบประชาธิปไตยแต่อย่างใด ซึ่งสอดคล้องกับการแสดงความคิดเห็นของสุรุฒิ ปัดไธสง (2536: 56 – 9) ที่ว่า จอมพล ป. ได้ใช้รัฐธรรมนูญสร้างฐานอำนาจทางการเมืองของตน (สมาชิกประเภทที่ 2) แทนการใช้พรรคการเมือง ด้วยการที่จอมพล ป. ได้ยึดบทเฉพาะกาลออกไปอีก 10 ปี (เดิมจะหมดลงในปี 2483 มาเป็นปี 2493) เพราะตามมาตรา 65 อันเป็นบทเฉพาะกาลของรัฐธรรมนูญที่องค์ประกอบของสภาผู้แทนราษฎรมี 2 ประเภท คือ สมาชิกประเภทที่ 1 เป็นผู้ที่ราษฎรเลือกตั้งเองและสมาชิกประเภทที่ 2 เป็นผู้ที่พระมหากษัตริย์แต่งตั้ง ซึ่งในทางปฏิบัตินายกรัฐมนตรีผู้สนองพระบรมราชโองการย่อมเสนอชื่อบุคคลที่เป็นฐานอำนาจของตนเอง คงให้เป็นเช่นนี้³⁰

3.2 ลัทธิชาตินิยม

ความหมายของชาตินิยมมีนักวิชาการหลายท่านได้คำนิยามต่าง ๆ เอาไว้ ยกตัวอย่างเช่น Romilo (1964: 14 – 5 อ้างถึงใน อัจฉราพร กมุทพิสมัย, 2525: 3) เสนอว่า ชาตินิยมเป็นลัทธิที่สร้างความรักของบุคคลต่อบ้านเกิดเมืองนอนของตนรวมทั้งบุคคลที่มีเชื้อชาติ ภาษา และประวัติศาสตร์ร่วมกัน มีความปรารถนาในความเป็นอิสระทางการเมือง ความมั่นคงปลอดภัยและเกียรติภูมิของชาติ

ศาสตราจารย์ดิเรก ชัยนาม (2509: 32 อ้างถึงใน อัจฉราพร กมุทพิสมัย, 2525: 3) เสนอว่า ชาตินิยมเป็นความสำนึกหรือความรู้สึกในทางจงรักภักดีต่อหมู่ชนซึ่งตนถือเป็นชาติพันธุ์ (Ethnic) เดียวกันและเป็นชุมชนที่มีวัฒนธรรมอย่างเดียวกัน

พลตรีหลวงวิจิตร วาทการ (2505: 257 อ้างถึงใน อัจฉราพร กมุทพิสมัย, 2525: 4) ให้คำจำกัดความว่า ลัทธิชาตินิยมเป็นลัทธิที่ให้ความสำคัญแก่ส่วนรวมของเชื้อชาติเป็นความรักความนิยมคนเชื้อชาติเดียวกัน

และม.ล.จุลลา งอนรถ (2513: 3 อ้างถึงใน อัจฉราพร กมุทพิสมัย, 2525: 4) สรุปความหมายของชาตินิยมว่า เป็นความรู้สึกจงรักภักดีต่อประเทศชาติและหมู่ชนที่มีชาติพันธุ์เดียวกัน ซึ่งก่อให้เกิดอารมณ์ในอันที่จะเสียสละเพื่อชาติตลอดจนมีความปรารถนาจะรักษาความเป็นอิสระทางการเมือง ความมั่นคงปลอดภัยและเกียรติภูมิของชาติไว้

เพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับยุคสมัยที่ทำการศึกษาวិทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงเลือกใช้ความหมายชาตินิยมของพลตรีหลวงวิจิตร วาทการเป็นหลักเนื่องจากหลวงวิจิตรวาทการเป็นนักคิดและที่ปรึกษาที่สำคัญบุคคลหนึ่งของจอมพล ป. ดังจะเห็นได้จากนโยบายต่าง ๆ ของรัฐบาลจอมพล ป. โดยเฉพาะนโยบายทางด้านเศรษฐกิจที่มีจุดเน้นด้านเชื้อชาติ เช่น กฎหมายต่าง ๆ ที่ออกมาเพื่อสงวนอาชีพไว้ให้คนไทย เป็นต้น

ลัทธิชาตินิยมมิได้ถูกนำมาใช้ในสมัยจอมพล ป. เป็นครั้งแรกแต่ลัทธิชาตินิยมถูกนำมาใช้ในสังคมไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 ซึ่งมีเนื้อหาที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ชาตินิยมในสมัยรัชกาลที่ 6 มีจุดเน้นที่ ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ตามระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ชาติและพระมหากษัตริย์ถือว่าเป็นสิ่งเดียวกันชาติจะอยู่และเจริญได้จักต้องมีสถาบันกษัตริย์ดำรงอยู่ควบคู่ไปด้วยเสมอ ส่วนศาสนาเป็นองค์ประกอบที่ช่วยค้ำจุนชาติและพระมหากษัตริย์ ส่วนชาตินิยมที่จอมพล ป. นำมาใช้ได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบให้สอดคล้องกับการปกครองที่เปลี่ยนแปลงไป การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นการลดบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์จากเป็นสถาบันหลักในการปกครองประเทศมาเป็นคณะบุคคลที่เรียกกันว่าคณะราษฎรพยายามสร้างสถาบันและความชอบธรรมให้กับระบอบการปกครองใหม่ซึ่งนำโดยคณะราษฎร

ลัทธิชาตินิยมในสมัยจอมพล ป. จึงประกอบไปด้วย ชาติ ศาสนา รัฐธรรมนูญ และผู้นำระบบความคิดทางการเมืองของจอมพล ป. ต้องการให้สถาบันกษัตริย์เป็นเพียงสัญลักษณ์ของประเทศเท่านั้น ดังเห็นได้จาก คำกล่าวของจอมพล ป. ที่ชักชวนให้ประชาชนเชื่อผู้นำและถือเป็นสัญลักษณ์ใหม่ของชาติ (ในเชิงรูปธรรม) คือ "...ของเราไม่มีอะไรเป็นเครื่องยึดแน่นอนที่มีอยู่ก็คือ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ ชาติก็ยังไม่มีความมั่นคง ศาสนาก็ไม่ทำให้คนเลื่อมใสจนถึงยึดมั่น พระมหากษัตริย์ก็ยังไม่เห็นแต่รูป รัฐธรรมนูญก็เป็นสมุดหนังสือเวลาบ้านเมืองคับขันจะเอาอะไรเป็นเครื่องยึดไม่ได้ ผมจึงให้ตามนายกรัฐมนตรีน..." (แกมสุข นุ่มนนท์, 2521: 18 อ้างถึงใน อัจฉราพร กมฺพพิศมัย, 2525: 50)

ลัทธิชาตินิยมที่ถูกนำมาใช้ในรัฐบาลจอมพล ป. มีในหลาย ๆ ด้าน กล่าวคือ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม (ด้านเศรษฐกิจ ยกตัวอย่างเช่น การออกกฎหมายสงวนอาชีพไว้ให้คนไทย, การสั่งปิดโรงเรียนของคนจีน และด้านวัฒนธรรมที่ลัทธิชาตินิยมถูกนำมาใช้ในรูป "รัฐนิยม" จะกล่าวแยกในส่วนสถาบันเศรษฐกิจและสถาบันวัฒนธรรม) ด้านการเมืองการปกครองจอมพล ป. ได้นำลัทธิชาตินิยมมาใช้อย่างมากในการดำเนินนโยบายทางด้านต่างต่างประเทศ เพราะคำว่า "ชาติ" ซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งของลัทธิชาตินิยมแบบจอมพล ป. นั้น ชาติไทยจะต้องมีเอกราชอย่างสมบูรณ์และการที่ชาติไทยจะมีเอกราชที่สมบูรณ์ได้ก็ต่อเมื่อได้ดินแดนต่าง ๆ คืนมาจากการเสียไปในปี ร.ศ. 112 (สุลักษณ์ ศิวรักษ์, 2543: 377)

ในพ.ศ. 2482 - 2483 ไทยขอปรับปรุงเส้นเขตแดนกับประเทศอังกฤษและฝรั่งเศส กับอังกฤษไทยได้ดำเนินการปรับปรุงเส้นเขตแดนทางพม่ารวมทั้งหมด 3 ครั้งและเป็นผลสำเร็จแต่การเจรจากับฝรั่งเศสต้องล้มเหลวซึ่งฝ่ายไทยได้ขอปรับปรุงเส้นเขตแดนแคว้นอินโดจีนและได้เรียกร้องดินแดนบางส่วนของอินโดจีนกลับคืนมา คือ ดินแดนทางฝั่งขวาของแม่น้ำโขงตรงข้ามกับหลวงพระบาง และปากเซ และในกรณีอำนาจอธิปไตยของฝรั่งเศสในอินโดจีนต้องเปลี่ยนแปลงไป ไทยขอแคว้นลาวและกัมพูชาคืนแต่ฝรั่งเศสไม่ยอมคำปฏิเสธรของฝรั่งเศส

ก่อให้เกิดปฏิกิริยาจากฝ่ายไทย ยกตัวอย่างเช่น มีการเดินขบวนเรียกร้องดินแดนคืนโดยจอมพล ป.ร่วมในการเดินขบวนอยู่ด้วยตลอด และไทยได้เข้าสู่สงครามอินโดจีนในที่สุด (เพ็ญศรี ติก, 2527: 279 –280)

นโยบายชาตินิยมของจอมพล ป.ได้รับการสนับสนุนอย่างมากสามารถสร้างและเร่งเข้า อารมณืความรู้สึกรักชาติของคนไทยให้เกิดขึ้นโดยทั่วไปและเป็นเหตุการณ์ที่ส่งผลต่อตำแหน่งทาง การทหารของจอมพล ป.อีกด้วย กล่าวคือ จอมพล ป.ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้บัญชาการทหารสูงสุด ซึ่งเป็นตำแหน่งที่ตั้งขึ้นเป็นพิเศษมีอำนาจในการสั่งการด้านต่าง ๆ ช่วงสงครามอินโดจีนและจาก ผลสำเร็จในสงครามอินโดจีนประเทศไทยได้ดินแดนคืนมา 4 จังหวัด ได้แก่ ล้านช้าง, นครจำปา คักดี, เสียมราฐ และพระตะบอง จอมพล ป.ได้รับการยอมรับจากทุกฝ่ายจนได้รับยศจอมพล เมื่อวันที่ 28 ก.ค. 2484 พร้อมเครื่องราชอิสริยาภรณ์ นพรัตนราชวราภรณ์

การนำลัทธิชาตินิยมมาใช้ของจอมพล ป.นั้นแสดงให้เห็นถึงความต้องการสร้างความรู้สึกร่วมของเป็นชาติไทยภายใต้การเชื่อผู้นำซึ่งช่วยในการสร้างความยอมรับในอุดมการณ์ทางการเมืองแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ของตนและยังทำให้ชาติไทยมีความเข้มแข็งขึ้นในระดับหนึ่ง

3.2 ลัทธิทหาร - ลัทธิผู้นำ

แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องทหารได้นำเสนอไปแล้วในส่วนกลไกด้านการบังคับ กดขี่ซึ่งชี้ให้เห็นแล้วว่าจอมพล ป.ให้ความสำคัญกับด้านการทหารเป็นอย่างมาก เช่น การพัฒนากองทัพ, การ ของบประมาณพิเศษ เป็นต้น ในส่วนนี้จะนำเสนอเกี่ยวกับการนำเอาลัทธิทหาร - ลัทธิผู้นำมาใช้ เป็นเครื่องมือสร้างความยอมรับลัทธิทหาร - ลัทธิผู้นำซึ่งเป็นแนวคิดหนึ่งในระบบความคิดทางการเมืองแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” หากพิจารณาถึงภูมิหลังของจอมพล ป.พบว่ามีความสัมพันธ์กับ ด้านทหารตั้งแต่วัยเด็ก จอมพล ป.เลือกเรียนทางด้านการทหารและใช้อาวุธทหารในการเลื่อนฐานะทางสังคมของตน อาชีพทหารจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้จอมพล ป.ประสบความสำเร็จ กล่าวคือ เป็นจุดเชื่อมโยงให้เข้ามามีส่วนร่วมในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 และเป็น บันไดในการเข้ามาเล่นการเมืองจนได้รับตำแหน่งสูงสุดทั้งทางด้านการเมืองหรือนายกรัฐมนตรี และตำแหน่งสูงสุดทางด้านทหารหรือผู้บัญชาการทหารสูงสุด

การบริหารหรือการสั่งการของทหารนั้นมีลักษณะที่แตกต่างจากรูปแบบการปกครองใน ระบบประชาธิปไตย กล่าวคือ ทหารจะเน้นระเบียบวินัย รักพวกพ้อง และเชื่อฟังคำสั่ง ผู้บังคับบัญชา ส่วนระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยเน้นการกระจายอำนาจ ส่งเสริมให้ ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง อีกทั้งยังเคารพในสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคกับ ทุกคนเท่าเทียมกัน เมื่อพิจารณาถึงการบริหารงานของจอมพล ป.จึงไม่แปลกที่จอมพล ป.ซึ่งดำรง ตำแหน่งทั้งทางด้านการเมืองและการทหารควบคู่กันไปจะนำเอา / หยิบยกรูปแบบของทหารมาใช้ ในการปกครองประเทศ

และยังเชื่อมโยงไปถึงลัทธิผู้นำที่ถูกนำมาใช้ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ดังที่กล่าวข้างต้นว่า ทหารจะให้ความ เชื่อฟังผู้บังคับบัญชาเพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับทางการเมืองจึงเปลี่ยนจาก คำว่า “ผู้บังคับบัญชา” เป็น “ผู้นำ” แทนซึ่งผู้นำต้องเป็นบุคคลที่มีความพิเศษกว่าบุคคลธรรมดา ทั่วไปเพราะเป็นผู้ที่ต้องปกครองประเทศ และในช่วงที่ประเทศไทยเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยประเทศญี่ปุ่นขอเดินทัพผ่านประเทศไทยก็ส่งผลให้อำนาจของจอมพล ป.มีความเด็ดขาดมากยิ่งขึ้นทั้งทางการเมืองและการทหารเนื่องจากประเทศเข้าสู่สภาวะสงครามต้องการผู้นำดังนั้น หลักการเชื่อผู้นำ (การยึดจอมพล ป. เป็นศูนย์กลาง) จึงถูกหยิบยกมาใช้มากขึ้นในช่วงนี้ ได้แก่

1. การประกาศให้วันเกิดของจอมพล ป. (วันที่ 14 ก.ค.) เป็นวันหยุดราชการ
2. การให้ความสำคัญกับวันครบรอบแต่งงานของจอมพล ป. พิบูลสงคราม กับ ท่านผู้หญิงละเอียด (วันที่ 14 ม.ค.)
3. การติตรูปภาพของจอมพล ป.ตามสถานที่ราชการต่าง ๆ
4. การฉายภาพของจอมพล ป.ในโรงพยาบาลนตให้ประชาชนยืนตรงทำความเคารพเทียบเท่าพระมหากษัตริย์
5. การสร้างสัญลักษณ์ประจำตัว “โกสีเขียว” ตามวันเกิดของจอมพล ป. คือวันพุธ ปีระกา ติดไว้ตามประตู หน้าต่างของสถานที่ราชการ เป็นต้น

ดังนั้น การที่จอมพล ป.มีแนวความคิดทางการเมืองทั้งแบบลัทธิรัฐธรรมนูญนิยม ลัทธิชาตินิยม และลัทธิทหาร – ลัทธิผู้นำซึ่งเป็นลัทธิทางการเมืองที่สื่อแสดงไปในทางเผด็จการนั้น จึงสนับสนุนว่าจอมพล ป.ได้ใช้กลไกทางการครอบงำ โน้มน้าวของรัฐผ่านสถาบันการเมืองการปกครองเพื่อเผยแพร่ ตอกย้ำ ผลิตซ้ำ อุดมการณ์ทางการเมืองแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ของตน พร้อมทั้งปิดกั้นระบบความคิดอื่น ๆ ที่แตกต่างออกไป

3.3 สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาค

สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคเป็นองค์ประกอบสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงรูปแบบการปกครองของรัฐและระบบความคิดทางการเมืองของผู้นำ / ผู้ปกครองรัฐซึ่งสรุปเป็นหลักการสั้น ๆ ได้ว่าหากรัฐหรือสังคมโดยยอมให้สมาชิกในสังคมมีสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาค รูปแบบการปกครองในรัฐหรือสังคมนั้นโน้มเอียงไปทางประชาธิปไตยในทางตรงกันข้ามหากสมาชิกในสังคมถูกจำกัดในด้านสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคสังคมนั้นมีรูปแบบการปกครองโน้มเอียงไปในแบบเผด็จการ

หากพิจารณาถึงด้านสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของสังคมภายใต้การปกครองของรัฐบาลจอมพล ป.จะเห็นได้ว่าโน้มเอียงไปในรูปแบบการปกครองแบบเผด็จการแต่เป็นรูปแบบการปกครองเผด็จการที่มีลักษณะพิเศษ กล่าวคือ แม้ประชาชนจะถูกจำกัดสิทธิ เสรีภาพ และความ

เสมอภาคในด้านต่าง ๆ ยกตัวอย่างเช่น ทางกฎหมาย ทางการเมือง ทางเศรษฐกิจ และการสื่อสารมวลชน เป็นต้น แต่จอมพล ป.กลับให้ความสนับสุนุนงานในด้านสิทธิสตรีเป็นอย่างมาก

สิทธิสตรีในสังคมไทยมีมากขึ้นหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 พร้อมกับสิทธิของประชาชนไทยทั่วไปตามความในรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวและฉบับถาวรที่ได้ประกาศสิทธิเสมอภาคของบุคคลในกฎหมายทั้งหญิงและชายได้สิทธิเลือกตั้งและสมัครรับเลือกตั้งพร้อม ๆ กัน และเท่าเทียมกันเป็นครั้งแรก และนำมาสู่สิทธิทางการศึกษาที่ให้สตรีได้มีโอกาสได้รับการศึกษากว้างขวางขึ้นรวมทั้งได้มีการประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ว่าด้วยครอบครัว พ.ศ. 2478 ซึ่งมีสาระสำคัญกำหนดให้ชายจดทะเบียนมีภรรยาได้เพียงคนเดียว อันมีผลเป็นการยกฐานะของสตรีให้สูงขึ้น (นันทิรา ขำภิบาล, 2530: 3)

และสิทธิของสตรีมีเพิ่มมากขึ้นในสมัยของจอมพล ป.จากการศึกษาของนันทิรา ขำภิบาล (2530: 67 - 78) พบว่า จอมพล ป.ได้ให้ความสำคัญแก่ผู้หญิงเป็นกรณีพิเศษโดยมีการประกาศออกเป็นกฎหมาย พระราชบัญญัติ และประกาศกระทรวงแก้ไขระเบียบปฏิบัติที่เกี่ยวกับผู้หญิง มีการจัดตั้งองค์การบริหารที่เกี่ยวข้องกับผู้หญิงตลอดจนมีการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมหลาย ๆ อย่างของสังคมไทยอันเป็นการยกระดับฐานะและศักดิ์ศรีของผู้หญิงให้สูงขึ้นกว่าที่เคยเป็นมาแต่เดิมจนอาจกล่าวได้ว่ารัฐบาลจอมพล ป.มีนโยบายเกี่ยวกับผู้หญิงอย่างชัดเจน สามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้ คือ

1. ต้องการยกฐานะให้ผู้หญิงไทยมีรูปสมบัติตามแบบผู้หญิงสมัยใหม่ เช่น ด้านการแต่งกาย (ยึดรูปแบบการแต่งกายแบบตะวันตก) เป็นต้น
2. ต้องการยกฐานะให้ผู้หญิงไทยมีความสามารถในสังคมตามแบบฉบับผู้หญิงตะวันตก เช่น ด้านการศึกษา ด้านอาชีพ (ยกตัวอย่างเช่น งานในโรงงานอุตสาหกรรมเบา งานทางด้านบริการ และการรับราชการ) ด้านการทหาร (งานด้านยุวารี กองทหารหญิง) เป็นต้น
3. ต้องการให้ผู้หญิงไทยได้รับการยกย่องและได้รับการปฏิบัติจากสังคมอย่างมีศักดิ์ศรี และมีสิทธิเท่าเทียมชาย เช่น ด้านครอบครัว ด้านวัฒนธรรม (ได้มีการจัดตั้งสำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิงขึ้นในสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ) เป็นต้น ซึ่งสตรีที่มีบทบาทสำคัญในงานด้านต่าง ๆ ทางด้านสตรีในสมัยของจอมพล ป. ได้แก่ ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม (ภริยาจอมพล ป.) นั่นเอง
4. สถาบันเศรษฐกิจ

การใช้สถาบันเศรษฐกิจเป็นเครื่องมือในการครอบงำ โน้มน้าวระบบความคิดของจอมพล ป. มีเนื้อหาหลักสัมพันธ์กับนโยบายทางการเมือง โดยเฉพาะเรื่องลัทธิชาตินิยมจนกล่าวได้ว่า จอมพล ป.ใช้นโยบายเศรษฐกิจแบบชาตินิยม ดังเห็นได้จากสุนทรพจน์ของจอมพล ป.เนื่องในโอกาส “ฉลองวันชาติแลสนธิสัญญา” (วันที่ 24 มิถุนายน 2482 เป็นวันที่ทำสนธิสัญญาเสมอภาคได้สำเร็จ) ความว่า “...เป็นความจริงที่ข้าพเจ้าได้กล่าวแต่ก็เห็นว่า เวลานี้การค้าขายและการทำมา

หากินทุกอย่างในชุมชนของไทยเรามีแต่คนต่างด้าวเป็นเจ้าของซึ่งเขามีอำนาจซึ่งทางบังคับให้พี่น้องคนไทยทำตามเขาได้ทุกอย่าง...เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงเป็นของน่าคิดมากกว่าเราจะยอมให้ภาวะเป็นอยู่อย่างนี้ตลอดไปจนถึงบุตรหลานเจียวหรือ? ทุกคนที่รักชาติไทยมีเลือดเป็นคนไทยแท้คงจะเห็นร่วมกันเป็นเอกฉันท์ว่าเรายอมไม่ได้...เราอกบฏชาติไทยไว้ด้วยการค้าขาย การทำมาหากินให้เกิดประโยชน์แก่คนไทยของเราเอง...แต่การจะสำเร็จได้ดังกล่าวนั้นยอมอยู่ที่คนไทยช่วยคนไทยเราเอง สิ่งใดที่คนไทยขาย ไทยทำ เราเป็นคนไทยต้องซื้อของไทยก่อนอื่น ต้องนิยมของไทย ต้องนึกว่าของไทยดีกว่าของต่างประเทศเสมอ ถ้าเราทำได้ดังนี้ อิทธิพลในการทำมาหากิน และการค้าก็จะบังเกิดขึ้นดีแก่คนไทยเราทั่วไป...”³¹

เนื้อหาในสุนทรพจน์ข้างต้นแสดงให้เห็นระบบความคิดทางด้านเศรษฐกิจของจอมพล ป. อย่างชัดเจนว่าปัญหาทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นเพราะคนไทยไม่ประกอบกิจการทางเศรษฐกิจเอง จอมพล ป. จึงนำเอาลัทธิชาตินิยมเข้ามาเป็นเครื่องมือช่วย กล่าวคือ ระบบเศรษฐกิจแบบชาตินิยมของจอมพล ป. ได้เลือกคนจีนเป็นตัวแทนคนต่างด้าวในประเทศไทยเป็นเป้าหมายหลักในการโจมตีตามระบบความคิดแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ของตนและในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 นโยบายเศรษฐกิจแบบชาตินิยมก็ได้ขยายไปถึงชาวต่างประเทศอีกด้วย

การดำเนินการตามระบบเศรษฐกิจแบบชาตินิยมสนับสนุนให้รัฐเข้ามามีบทบาทในการจัดการทางเศรษฐกิจผ่านมาตรการต่าง ๆ ดังนี้

ประการที่ 1 มาตรการทางกฎหมาย ยกตัวอย่างเช่น พระราชบัญญัติเรือสยาม พ.ศ. 2481³² ที่มีหลักการให้มีการจดทะเบียนสัญชาติเรือสยามและให้คนไทยมีโอกาสประกอบอาชีพทางเรือมากยิ่งขึ้น, พระราชบัญญัติโรงงาน พ.ศ. 2482³³ ที่บังคับให้โรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ ต้องจ้างแรงงานคนไทยอย่างน้อย 75 เปอร์เซ็นต์ของแรงงานทั้งหมดในโรงงานแต่ละแห่ง เป็นต้น มาตรการทางกฎหมายของรัฐนั้นมีวัตถุประสงค์เพื่อให้แรงงานไทยเข้าไปอยู่ในระบบเศรษฐกิจแทนแรงงานเดิมซึ่งมักจะเป็นคนจีน

นอกจากนั้นรัฐยังบังคับซื้อกิจการของชาวต่างประเทศ (ผาณิต รวมศิลป์, 2521: 76 - 81) เป็นมาตรการที่ถูกนำมาใช้หลังการใช้มาตรการควบคุมและบีบบังคับต่าง ๆ อย่างเข้มงวดของรัฐบาลที่ทำต่อธุรกิจการค้าและอุตสาหกรรมของชาวต่างชาติจนในที่สุดนักธุรกิจชาวต่างชาติต้องยอมขายธุรกิจต่าง ๆ ของตนให้แก่รัฐบาลและมาตรการดังกล่าวดำเนินไปอย่างเข้มงวดในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐบาลได้ประกาศพระราชบัญญัติควบคุมและจัดการกิจการหรือทรัพย์สินของคนต่างด้าวบางจำพวกในภาวะคับขัน พุทธศักราช 2484³⁴ พร้อมกับตั้งคณะกรรมการขึ้นทำหน้าที่พิจารณาว่ากิจการหรือทรัพย์สินของคนต่างด้าว เป็นคนของประเทศใดจำพวกใดหรือผู้ใดควรจะถูกควบคุมและจัดการเพียงไรแล้วจึงจะเข้าควบคุมและจัดการกิจการหรือทรัพย์สินของคนต่างด้าวเหล่านั้นตามวิธีการต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. เข้าดำเนินกิจการและเข้าครอบครองทรัพย์สินแทนคนต่างด้าวและจัดการเหมือนได้รับโอนกิจการหรือทรัพย์สินนั้นมาเป็นของตน
2. หยุดการดำเนินกิจการนั้นหรืออายัดทรัพย์สินหรือจำหน่ายสิ่งที่ไม่คุ้มกับการใช้จ่ายในการรักษาหรือเป็นสิ่งที่เก็บรักษาไว้ไม่ได้หรือรักษาไว้ได้โดยยากโดยสภาพของสิ่งนั้น
3. เลิกกิจการเพื่ออรรถประโยชน์หรือจัดการจำหน่ายทรัพย์สินทั้งหมดเมื่อได้รับความเห็นจากรัฐมนตรี
4. จ่ายเงินให้แก่คนต่างด้าวที่กิจการหรือทรัพย์สินถูกควบคุมและจัดการตามจำนวนพอควรแก่การครองชีพของคนต่างด้าวนั้น และครอบครัวเป็นคราว ๆ ไป

และออกพระราชบัญญัติว่าด้วยชนศัตรูและทรัพย์สินของชนศัตรู พุทธศักราช 2485³⁵ ซึ่งให้อำนาจแก่รัฐบาลมากกว่าฉบับแรก คือ ให้อำนาจรัฐบาลเข้าควบคุมและยึดทรัพย์สินของชาวต่างด้าวในประเทศไทยตามลักษณะดังนี้

1. บุคคลซึ่งมีถิ่นที่อยู่ในอาณาเขตแห่งประเทศหรือจักรภพที่ทำสงครามกับประเทศไทย
2. ห้างหุ้นส่วน บริษัท สมาคม หรือมูลนิธิซึ่งชนศัตรูควบคุมอยู่ผลจากมาตรการดังกล่าวปรากฏว่ามีกิจการของชาวต่างชาติที่เป็นชนชาติศัตรูของไทยต้องถูกยึดทรัพย์สินหรือถูกบังคับซื้อกิจการเป็นจำนวนมากโดยมากเป็นบริษัทของชาติฝ่ายสัมพันธมิตรเพราะช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ประเทศไทยภายใต้การนำของรัฐบาลจอมพล ป. ตัดสินใจเข้าร่วมกับญี่ปุ่น นโยบายทางด้านเศรษฐกิจจึงต้องดำเนินไปในทิศทางที่สนับสนุนนโยบายทางการเมืองด้วย ยกตัวอย่างเช่น บริษัทหลุยส์ ที เลียวโนเวนส์ จำกัด, บริษัทบอมเบย์ - เบอร์มา จำกัด, บริษัทแองโกไทย จำกัด เป็นต้น ซึ่งล้วนเป็นบริษัทของประเทศในเครือจักรภพอังกฤษฝ่ายสัมพันธมิตรทั้งสิ้น

ประการที่ 2 การเข้าประกอบการทางเศรษฐกิจของรัฐโดยรัฐเข้าไปมีส่วนในการถือหุ้นในบริษัทต่าง ๆ เช่น บริษัทกระดาศสยาม บริษัทน้ำมันสยาม บริษัทข้าวไทย บริษัทไทยเศรษฐกิจประกันภัย และบริษัทค้าพืชผลไทย เป็นต้น ซึ่งบริษัทต่าง ๆ ที่ตั้งขึ้นมาล้วนมีแต่คนในแวดล้อมของจอมพล ป. เข้าเป็นผู้ก่อตั้งผู้บริหารแทบทั้งสิ้น

ประการที่ 3 การเข้าใช้สถาบันทางเศรษฐกิจเป็นเครื่องมือผ่านหน่วยงานหรือนโยบายของรัฐซึ่งเห็นได้จากงานของกรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงเกษตร นโยบายเกี่ยวกับที่ดิน และนโยบายและการพัฒนาสหกรณ์สมัยจอมพล ป. กล่าวคือ

กรมประชาสงเคราะห์ เป็นหน่วยงานหนึ่งที่จอมพล ป. ได้ก่อตั้งขึ้นและรับเป็นอธิบดีคนแรก โดยให้เหตุผลในการตั้งกรมประชาสงเคราะห์ว่าสืบเนื่องมาจากการที่รัฐบาลได้พิจารณาเห็นว่ามาตรฐานการครองชีพของประชากรไทยส่วนใหญ่ตกต่ำทั้งในเมืองและในชนบทโดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการกิน การอยู่ การนุ่งห่ม การประกอบอาชีพ และการใช้ชีวิตอย่างขาดความ

กระตือรือร้น กล่าวคือ มีการทำมาหากิจแต่เพียงเพื่ออยู่ไปวันหนึ่ง ๆ เท่านั้นจึงไม่อาจแข่งขันกับชาวต่างชาติที่พากันเข้ามาครอบงำผลประโยชน์จากทรัพยากรของชาติได้ คนไทยถูกแย่งอาชีพ ถูกครอบงำ โน้มน้าวทางด้านวัฒนธรรม ดังนั้น รัฐบาลจึงมีนโยบายที่จะแก้ไขปัญหาและสภาพการดังกล่าว (ทวีป ทวีพาณิชย์, 2537: 93)

กรมประชาสงเคราะห์มีหน้าที่หลักสามารถจำแนกออกได้เป็น 3 ประการ คือ

ประการแรก การช่วยเหลือสงเคราะห์ประชาชนในด้านอาชีพ ได้แก่ การช่วยเหลือผู้ที่เดือดร้อนยากจนขาดทุนรอนให้มีที่ดินทำกินเพื่อประกอบอาชีพและอยู่อาศัยเป็นกรรมสิทธิ์ของตนเอง ดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับการส่งเสริมอาชีพ เช่น การฝึกอาชีพ การจัดหางาน และการสงวนอาชีพบางอย่างใหม่เป็นอาชีพเฉพาะของคนไทย รวมทั้งให้การสงเคราะห์ด้านเงินทุนสำหรับประกอบอาชีพแก่ประชาชนด้วย

ประการที่สอง การช่วยเหลือสงเคราะห์ประชาชนในเรื่องที่อยู่อาศัย ได้แก่ การช่วยเหลือในด้านคำแนะนำ แบบแปลนและก่อสร้างที่อยู่อาศัยสำหรับผู้มีรายได้น้อย และปานกลาง นอกจากนี้ได้ทำหน้าที่ดำเนินงานโยธาและก่อสร้างอาคารต่าง ๆ ให้แก่หน่วยงานในสังกัดกรมประชาสงเคราะห์ด้วย

ประการที่สาม การส่งเสริมสุขภาพอนามัยและจิตใจ ได้แก่ การให้ความช่วยเหลือแนะนำในเรื่องสุขภาพอนามัย การกิน การอยู่ และการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ (ทวีป ทวีพาณิชย์, 2537: 94)

กระทรวงเกษตร ในสมัยรัฐบาลจอมพล ป.มีนโยบายหลัก (ผาณิต รวมศิลป์, 2519: 216) คือ

1. จะบำรุงพืชผลพื้นเมืองตลอดถึงสัตว์ให้มีคุณภาพและปริมาณเป็นสินค้าสำคัญขึ้นโดยวิธี เช่น ปราบโรคภัยต่าง ๆ ควบคุมและสงวนพันธุ์สัตว์ป่าและจัดวางด่านกักและตรวจสัตว์ที่ส่งไปขายต่างประเทศให้ดียิ่งขึ้น จัดการบำรุงหนอบึงให้เป็นที่เพาะและสงวนพันธุ์ปลา และส่งเสริมการประมงทะเลด้วย

2. ด้านการชลประทานจะทำงานก่อสร้างสิ่งที่ค้างอยู่ให้เสร็จและจัดวางโครงการชลประทานต่อไป ในภาคใดยังไม่สามารถจัดวางโครงการใหญ่ได้ก็จะจัดวางโครงการย่อยตามลำดับความจำเป็น

3. จะปรับปรุงวิธีการบำรุงและรักษาป่าไม้ให้เป็นผลดียิ่งขึ้นทั้งในด้านคุณภาพและปริมาณ

4. จะขยายการสหกรณ์ให้กว้างและจัดตั้งสหกรณ์รูปอื่นสุดแต่ความจำเป็นก่อนหลัง

นโยบายเกี่ยวกับที่ดิน เป็นอีกส่วนหนึ่งที่จอมพล ป.นำมาใช้สนับสนุนการดำเนินการทางเศรษฐกิจแบบชาตินิยมที่ต้องการให้คนไทยเข้ามาประกอบกิจการทางเศรษฐกิจมากขึ้น จึงสนับสนุนให้ประชาชนมีที่ดินซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญดังที่จอมพล ป.ประกาศนโยบาย

เกี่ยวกับที่ดินแก่ประชาชนว่า “สิ่งที่ข้าพเจ้าอยากเน้นให้มาก คือ รัฐบาลนี้มีความมุ่งหมายอันแรงกล้าที่จะให้พี่น้องชาวไทยแยกย้ายกันไปจับที่หักร้างถางพงทำประโยชน์ทางหาทรัพย์ในดิน สิ้นในน้ำ ... รัฐบาลพร้อมใจที่จะให้กรรมสิทธิ์แก่ราษฎรที่ปฏิบัติถูกต้องตามกฎหมายเกี่ยวกับที่ดินและช่วยเหลือถ้าพี่น้องชาวไทยพากันแยกย้ายไปทำมาหากินตั้งภูมิลำเนาทำที่รกร้างว่างเปล่าให้เป็นที่ มีประโยชน์ ชาติไทยก็จะได้ขยายตัว ความมั่นคงใหญ่หลวงของชาติก็จะบังเกิดมีและเพิ่มพูนยิ่งขึ้น .. เมื่อพี่น้องชาวไทยได้มีหลักฐานมั่นคงเช่นนี้ก็นับเป็นความมั่นคงของประเทศชาติและสม ความต้องการของข้าพเจ้าอย่างดีที่สุด” (ผาณิต รวมศิลป์, 2521: 214 – 6)

และยังได้ออกกฎหมายมารองรับนโยบายเกี่ยวกับที่ดินจำนวน 2 ฉบับ กล่าวคือ

1. พระราชบัญญัติจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พุทธศักราช 2485³⁶ มีจุดมุ่งหมาย เพื่อที่จะให้เป็นสิ่งรองรับนโยบายที่จะให้ประชาชนชาวไทยที่มีที่ดินเป็นของตนเอง กฎหมายฉบับนี้มีผลกระทบกระเทือนต่อการครอบครองที่ดินอย่างเสรีของชาวต่างชาติเพราะตามข้อบัญญัติในพระราชบัญญัติฉบับนี้ชาวต่างชาติไม่มีสิทธิที่จะซื้อหรือครอบครองที่ดินไม่ว่าเพื่อวัตถุประสงค์ใด ๆ อีกต่อไป

2. พระราชบัญญัติที่ดินในสวนที่เกี่ยวกับคนต่างด้าว พุทธศักราช 2486³⁷ เป็นกฎหมายที่กำหนดขอบเขตและจำกัดการได้มาซึ่งที่ดินของคนต่างด้าวเพื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัย ประกอบกิจการ ในทางพาณิชย์กรรม อุตสาหกรรม หรือเกษตรกรรม หรือเพื่อใช้ในการศาสนา การกุศล หรือใช้เป็นสุสาน หรือฌาปนสถานได้ตามข้อกำหนดเงื่อนไขและปริมาณเนื้อที่ซึ่งกำหนดโดยพระราชบัญญัตินี้หรืออาศัยอำนาจแห่งพระราชบัญญัตินี้จะต้องได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่เสียก่อน

นโยบายและการพัฒนาสหกรณ์ ของรัฐบาลจอมพล ป. (ผาณิต รวมศิลป์, 2521: 294 – 8) เป็นการดำเนินนโยบายที่ต่อเนื่องจากรัฐบาลชุดก่อน (รัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนา) การ สหกรณ์เจริญก้าวหน้ามาตลอดตั้งแต่ปี พ.ศ. 2475 ได้มีการตราพระราชบัญญัติเพื่อการสหกรณ์ พุทธศักราช 2486³⁸ เพื่อจัดตั้งธนาคารเพื่อการสหกรณ์สำหรับทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางการเงิน ของสหกรณ์และเป็นสื่อกลางที่เหมาะสมยิ่งขึ้นระหว่างเจ้าของทุนกับสหกรณ์แต่ยังมีสัดส่วนไม่ เพียงพอ ในสมัยรัฐบาลจอมพล ป.งานด้านสหกรณ์มีจำนวนเพิ่มขึ้นโดยรัฐบาลได้ช่วยหาเงินทุน มาจัดตั้งสหกรณ์

กล่าวโดยสรุป การพัฒนาด้านเศรษฐกิจของรัฐบาลจอมพล ป.รัฐบาลได้ใช้เครื่องมือต่าง ๆ ทางเศรษฐกิจเพื่อเข้าควบคุมการดำเนินงานทางเศรษฐกิจตามลัทธิชาตินิยมที่พยายามเปิดโอกาส ให้กับคนไทยในการประกอบอาชีพมากขึ้น ในทางกลับกันคนต่างด้าว (คนจีนและชาติฝ้ายสัม พันธมิตร) ถูกจำกัดสิทธิในการประกอบอาชีพและมีหลาย ๆ นโยบายที่เป็นการดำเนินนโยบายสืบ ต่อจากรัฐบาลชุดก่อนซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นการพยายามทำให้หลัก 6 ประการ (หลักข้อ 3 –

จะต้องบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจโดยรัฐบาลใหม่ จะหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ (ไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก) ที่ประกาศเมื่อครั้งเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ซึ่งจอมพล ป.ได้ร่วมเป็นผู้ก่อการคนหนึ่งเป็นรูปธรรมด้วยแนวคิดการปฏิรูปการเมืองแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” หรือแนวความคิดทางเศรษฐกิจแบบชาตินิยมของตน

5. สถาบันสื่อมวลชน

หน้าที่หลักของสื่อมวลชน คือ การเสนอความจริง การให้ความรู้ในด้าน ๆ ต่างกับสังคม สื่อมวลชนถูกใช้เป็นเครื่องมือสำคัญของรัฐและเอกชนในการถ่ายทอดระบบความคิด ปลูกเร้าจิตสำนึก และอารมณ์ในด้านต่าง ๆ ให้กับสมาชิกในสังคม จากการทำหน้าที่ดังกล่าวสถาบันสื่อมวลชนจึงสัมพันธ์กับสถาบันอื่น ๆ ในสังคม เช่น สถาบันการเมือง สถาบันเศรษฐกิจ และสถาบันวัฒนธรรม เป็นต้น สื่อมวลชนเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพสูงเพราะสามารถกระจายสิ่งต่าง ๆ ไปสู่สังคมในวงกว้างกว่าการใช้เครื่องมือในด้านอื่น ๆ

จอมพล ป.ก็เป็นผู้นำอีกคนหนึ่ง que เลือกใช้สื่อมวลชนเพื่อทำหน้าที่เผยแพร่ระบบความคิดทางด้านต่าง ๆ ของตนหรือเรียกรวม ๆ ว่าอุดมการณ์ทางการเมืองแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” และการใช้สื่อมวลชนเป็นเครื่องมือทางการเมืองของจอมพล ป.เป็นแบบควบคุมอย่างใกล้ชิดโดยใช้สื่อมวลชนทั้งทางวิทยุกระจายเสียงและหนังสือพิมพ์เป็นปากกระบอกเสียงของรัฐบาลอย่างเต็มที่ กล่าวคือ รัฐบาลได้ตั้งหน่วยงานที่ทำหน้าที่ทางด้านสื่อมวลชนของทางราชการเอง คือ กรมโฆษณาการจากเดิมมีฐานะเพียงกองโฆษณาการและมีหน่วยงานเฉพาะในกรมโฆษณาการที่ทำหน้าที่เผยแพร่การปกครองในระบอบประชาธิปไตยไปสู่ประชาชนโดยตรง (หัวข้อปาฐกถาเพื่อส่งเสริมและเผยแพร่ระบอบการปกครองตามวิถีทางแห่งรัฐธรรมนูญ) มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการชี้แจงให้ราษฎรส่วนมากที่ไม่ได้รับการศึกษาอบรมเข้าใจดีมีใช้สำหรับผู้ซึ่งมีความรู้และเข้าใจในระบอบการปกครองตามรัฐธรรมนูญดีอยู่แล้ว³⁹ ซึ่งการเผยแพร่นี้สุรุจดี บัดโธสง (2536: 102) มองว่า เป็นการตอกย้ำอุดมการณ์รัฐธรรมนูญนิยมเพราะเป็นการเผยแพร่เรื่องพื้น ๆ ของรัฐธรรมนูญ อันเป็นเรื่องที่น่าจะมีการเข้าใจกันดีอยู่แล้วแต่ที่เสนอออกมานั้นก็เพราะต้องการเน้นย้ำเพื่อให้ฝังลึกในความรู้สึกของประชาชน

และยังมีการเผยแพร่รายชื่อหนังสือที่เกี่ยวข้องกับการปกครองระบอบประชาธิปไตยตามระบอบรัฐธรรมนูญที่เหมาะสมแก่การอธิบายให้ราษฎรเข้าใจ (สุรุจดี บัดโธสง, 2536: 102 - 3) เช่น บทเรียนรัฐธรรมนูญของหลวงวิจิตรวาทการ, รัฐธรรมนูญบรรยายของพระสุนทรพิพิธ และแบบสอนอ่านหน้าที่ราษฎร เล่ม 1 - 2 ของกระทรวงธรรมการ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีรายการทางวิทยุกระจายเสียง นายมัน- นายคง (นายสังข์ พัทฒโนทัย กับ พระราชาธรรมนิเทศ) ซึ่งเป็นรายการสนทนาทางวิทยุกระจายเสียงที่มุ่งเผยแพร่ลัทธิรัฐธรรมนูญนิยม (เช่นเดียวกับกรมโฆษณาการ ลัทธิ

รัฐธรรมนูญนิยมเป็นองค์ประกอบหนึ่งในอุดมการณ์ทางการเมืองแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” และ ท่านผู้นำ - จอมพล ป. (ลัทธิผู้นำ) ยกตัวอย่างเช่น บทสนทนาระหว่างนายมัน ชูชาติ - นายคง รักไทย เมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม 2485 ที่ว่า “ในตำหรับภาคคีตาศาสตร์ของอินเดีย กล่าวไว้ว่า พระผู้ เป็นเจ้าย่อมแบ่งภาคมาเกิดในดินแดนที่ต้องการกอบกู้ เพราะเหตุตั้งนี้เองท่านฮิตเลอร์ ท่านมุสโสลินี และท่านพิบูลสงครามจึงได้มาเกิดเพื่อกอบกู้โชคชะตาประเทศชาติของท่านเหล่านี้”

ในส่วนลัทธิชาตินิยมและลัทธิทหารซึ่งเป็นอุดมการณ์ทางการเมืองย่อยอีกส่วนหนึ่งภายใต้ อุดมการณ์หลักแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” จอมพล ป. เลือกลงมือหรือสหพันธ์ในการเผยแพร่ลัทธิชาตินิยม และลัทธิทหาร กล่าวคือ จัดให้มีคณะสร้างภาพยนตร์เสียงศรีกรุง สร้างภาพยนตร์เรื่อง “เลือดทหาร ไทย”⁴⁰ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับทหารในการทำหน้าที่รักษาไว้ซึ่งเอกราชของชาติ งานในส่วนนี้บุคคลที่มีบทบาทสำคัญ คือ หลวงวิจิตรวาทการ และหลวงวิจิตรวาทการก็ได้แต่งบทละครทาง ประวัติศาสตร์ที่มีเนื้อหาเพื่อเผยแพร่ลัทธิชาตินิยมและลัทธิทหารไว้อีกเป็นจำนวนมาก เช่น เลือด สุพรรณ (พ.ศ. 2479), ราชมนู (พ.ศ. 2479), พระเจ้ากรุงธน (พ.ศ. 2480) เป็นต้น

การใช้นโยบายในการเผยแพร่อุดมการณ์ชาตินิยมและลัทธิทหารนี้มีส่วนสำคัญในการปลุก ใจความรู้สึกรักชาติให้กับประชาชนเป็นอย่างมากเพราะในสมัยนั้นการมหรสพยังอยู่ในวงจำกัด คือถูกผลิตและควบคุมโดยรัฐบาล รัฐบาลจึงสามารถกำหนดรูปแบบ เนื้อหาในทุก ๆ ส่วนให้ เป็นไปเพื่อสนับสนุนอุดมการณ์ของรัฐบาลหรือผู้นำรัฐบาล (จอมพล ป.)

ในส่วนกิจการหนังสือพิมพ์ในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. นั้นก็ถูกควบคุมเช่นเดียวกันโดย รัฐบาลให้เหตุผลว่าเพื่อป้องกันมิให้มีการวิพากษ์วิจารณ์จนเกินขอบเขต การควบคุมกิจการ หนังสือพิมพ์มีความเข้มงวดขึ้นตามลำดับ (พรภิรมณ์ เขียมธรรม, 2516: 134) กล่าวคือ ในปี พ.ศ. 2484 มีการตราพระราชบัญญัติการพิมพ์ พ.ศ. 2484 เพื่อเป็นหลักในการปฏิบัติของ หนังสือพิมพ์ในภาวะฉุกเฉินหรือภาวะสงคราม กล่าวคือ ห้ามลงข่าวใด ๆ เกี่ยวกับการทหารและ บ้านเมือง ต่อมาในปี พ.ศ. 2485 ได้ออกกฎกระทรวงมหาดไทยตามความในพระราชบัญญัติ พ.ศ. 2484 ประกาศใช้เมื่อวันที่ 9 เมษายน 2485 กำหนดทุนสำหรับผู้ที่ต้องการจะออก หนังสือพิมพ์ประเภทข่าวการเมืองว่าจะต้องมีทุนไม่ต่ำกว่า 5 หมื่นบาทโดยไม่รวมค่าที่ดินและสิ่ง ปลูกสร้างของอาคารสถานที่ทำการนั้น และทุนส่วนหนึ่งต้องเป็นเงินสดสำรองจำนวนไม่ต่ำกว่า 1 หมื่นบาท กฎเกณฑ์ดังกล่าวมีผลให้หนังสือพิมพ์ฉบับเล็ก ๆ ต้องยุบตัวเอง (จาก 25 ฉบับเหลือ เพียง 12 ฉบับ)

ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งอยู่ในระหว่างประกาศใช้กฎอัยการศึกปรากฏว่าเสรีภาพ ของหนังสือพิมพ์ถูกลดลงเกือบหมดสิ้นเพราะการตรวจข่าวเป็นไปอย่างเคร่งครัด การดำเนินการ ต่าง ๆ ของหนังสือพิมพ์จะต้องได้รับการวินิจฉัยโดยตรงจาก จอมพล ป. เพียงผู้เดียว ในสมัยนั้น บรรดาหนังสือพิมพ์ทุกฉบับที่ออกจำหน่ายต้องมีกรอบสำหรับพิมพ์คำขวัญเกี่ยวกับการยกย่อง

ท่านผู้นำ – จอมพล ป. โดยใช้คำขวัญต่าง ๆ กันไปแต่ละฉบับเพื่อสนับสนุนลัทธิผู้นำของจอมพล ป. (แถมสุข นุ่มนนท์, 2523: 145) เช่น

หนังสือพิมพ์สุวรรณภูมิ	ใช้คำขวัญ	ความปลอดภัยของชาติอยู่ที่เชื่อผู้นำ
หนังสือพิมพ์ศรีกรุง	ใช้คำขวัญ	เชื่อพิบูลสงครามชาติไม่แตกสลาย
หนังสือพิมพ์ประมวญวัน	ใช้คำขวัญ	เชื่อผู้นำทำให้ชาติพ้นภัย
หนังสือพิมพ์ประชาชาติ	ใช้คำขวัญ	ความปลอดภัยของชาติอยู่ที่เชื่อและทำตามท่านพิบูลสงคราม เป็นต้น

และจอมพล ป. ยังใช้นามปากกาในการเขียนบทความต่าง ๆ เพื่อไปเผยแพร่ในหนังสือพิมพ์ฉบับต่าง ๆ เช่น ออกไก่อ, 2175, สามัคคีไทย, ฝั่งไทย และแม่สาย เป็นต้น โดยการเขียนบทความของจอมพล ป. ได้รับสิทธิพิเศษไม่ต้องผ่านการเซ็นเซอร์แต่อย่างใด (แถมสุข นุ่มนนท์, 2523: 147) การเขียนบทความดังกล่าวมีขึ้นเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับการปกครองของจอมพล ป. และประชาสัมพันธ์อุดมการณ์ทางการเมืองแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ของตนโดยตรง

สรุป ดังที่กล่าวไปข้างต้นว่าสื่อมวลชนมีหน้าที่ในการเสนอความจริงให้ความรู้ในด้าน ๆ ต่างอันเป็นประโยชน์ต่อสังคมและเพื่อสนับสนุนระบอบการปกครองของรัฐสื่อมวลชนมีบทบาทที่สำคัญในการเผยแพร่แนวความคิดทางการเมืองไปสู่ประชาชน ซึ่งในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยสื่อมวลชนเป็นสถาบันหนึ่งที่เปิดโอกาสให้ประชาชนหรือกลุ่มบุคคลกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งได้แสดงความคิดเห็นทางการเมือง (เทียมจันทร์ อ่ำแหวน, 2521: 146 – 7) แต่สังคมไทยในระหว่างที่จอมพล ป. ขึ้นมามีอำนาจทางการเมือง สถาบันสื่อมวลชนถูกครอบงำ โนม่น้าว ควบคุมในทุก ๆ ด้าน สถาบันสื่อมวลชนไม่ได้ทำหน้าที่ของตนเองกลายเป็นเพียงเครื่องมือในการสนับสนุนระบบความคิดทางการเมืองแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม เท่านั้นเพราะการบริโภคสื่อในรูปแบบต่าง ๆ (วิทยุ หนังสือพิมพ์ มหรสพ) ประชาชนจะรับและซึมซับระบบความคิดที่แทรกอยู่เข้าไปและปรับเป็นระบบความคิดของตนและของทั้งสังคม (จิตสำนึกปลอมแปลง) โดยไม่รู้สึกรู้สึหรือต่อต้านแต่อย่างใด

ดังนั้น การที่จอมพล ป. นำเอา “อุดมการณ์” มาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองทั้งกลไกด้านการบังคับ กดขี่ และกลไกด้านการครอบงำ โนม่น้าว จึงส่งผลกระทบต่อระบบความคิดของประชาชนทั้งทางตรง เช่น การออกกฎหมายต่าง ๆ, การบังคับทางวัฒนธรรม และทางอ้อม เช่น การครอบงำด้วยสื่อมวลชน ระบบการศึกษา และการดำเนินนโยบายต่าง ๆ ของหน่วยงานภาครัฐ ในวิถีทางที่ล้วนแต่ส่งเสริมระบบความคิดแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ของจอมพล ป. และยังสะท้อนให้เห็นถึงความหมายด้านอื่น ๆ ของอุดมการณ์ หรือด้านจิตสำนึกปลอมแปลงและด้านการแก้ต่างดังจะได้นำเสนอต่อไป

จิตสำนึกปลอมแปลงของอุดมการณ์ทางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม

จากการใช้อุดมการณ์เป็นเครื่องมือทางการเมืองของกลุ่มจอมพล ป. นอกจากจะแสดงให้เห็นถึงเนื้อหาของระบบความคิดแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” บางส่วนของระบบความคิดดังกล่าวยังมีลักษณะคล้ายคลึงกับแบบแผนทางความคิดที่กลุ่มผู้นำเก่า (กษัตริย์และพวกเจ้า) ใช้ครอบงำ โน้มน้าว สังคมไทย (รวมถึงจอมพล ป.) มาเป็นระยะเวลายาวนานก่อนเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 ความเหมือนหรือความคล้ายคลึงทางความคิดดังกล่าวนี้กล่าวได้ว่าเป็นความหมายด้านจิตสำนึกปลอมแปลงของอุดมการณ์เพราะจิตสำนึกปลอมแปลงเป็นชุดของความรู้ ความเชื่อของอุดมการณ์หนึ่ง ๆ ที่นักคิด / ชนชั้นปกครองสร้างขึ้นเพื่อครอบงำ โน้มน้าว ความคิดของทั้งสังคม ให้คนในสังคมมีรูปแบบความคิดคิด ความเชื่อ และการแสดงออกมาแบบที่ผู้ปกครองต้องการ

อุดมการณ์แบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ของจอมพล ป. จึงมีเนื้อหาส่วนหนึ่งมีที่มาหรือถูกครอบงำ โน้มน้าวจากระบบความคิดเก่า (สมบูรณาญาสิทธิราชย์) โดยที่กลุ่มของจอมพล ป. นำมาใช้เป็นแบบแผนความคิดของกลุ่มตนโดยไม่ตระหนักถึงที่มาของความคิดนั้น ๆ ดังนั้น จิตสำนึกปลอมแปลงของอุดมการณ์แบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ของจอมพล ป. จึงเป็นการนำเอาแบบแผนบางส่วนของระบบความคิดเดิมมาใช้อธิบายซ้ำตามแบบของตนเพื่อสร้างความยอมรับในอุดมการณ์แบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ของจอมพล ป.

จากการศึกษา การใช้อุดมการณ์เป็นเครื่องมือทางการเมืองของจอมพล ป. พบว่า กลุ่มของจอมพล ป. มีจิตสำนึกปลอมแปลงเกี่ยวกับที่มาของชนชาติไทย และอิทธิพลของความคิดแบบทหาร ซึ่งจิตสำนึกปลอมแปลงดังกล่าวส่งผลต่อการทำหน้าที่ของอุดมการณ์แบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ของจอมพล ป.

1. จิตสำนึกปลอมแปลงเกี่ยวกับที่มาของชนชาติไทย

จิตสำนึกปลอมแปลงเกี่ยวกับที่มาของชนชาติไทยมีที่มาจากกรณีที่หลวงวิจิตรวาทการ (นักคิดคนสำคัญของจอมพล ป. และมีบทบาทอย่างมากทางด้านวัฒนธรรม เช่น ร่วมกำหนดรัฐธรรมนูญ, แนวคิดชาตินิยม เป็นต้น) ซึ่งในขณะนั้นดำรงตำแหน่งเป็นอธิบดีกรมศิลปากรและเป็นรัฐมนตรีลอยร่วมอยู่ในรัฐบาลของจอมพล ป. ได้รับเชิญไปฮานอยเพื่อชมกิจการโบราณคดีของสำนักตะวันออกไกลฝรั่งเศส หลวงวิจิตรวาทการได้รับความรู้บางประการเกี่ยวกับคนเชื้อชาติไทย คือ แผนทีฉบับหนึ่งที่สำนักฝรั่งเศสนั้นได้จัดทำขึ้นและได้แสดงข้อมูลเกี่ยวกับเชื้อชาติไทยว่ามีคนเชื้อชาติไทยอยู่มากมายหลายแห่งในแหลมอินโดจีน ในประเทศจีนตอนใต้ ในพม่า และในมณฑลฮกต๋องของอินเดีย (สุพจน์ ด่านตระกูล, 2543ก: 298) ซึ่งเป็นหลักฐานที่ตรงกับความเชื่อของจอมพล ป. และหลวงวิจิตรวาทการ

หลวงวิจิตรวาทการยังได้ทำการค้นคว้าเพิ่มเติมเกี่ยวกับที่มาของชนชาติไทยแต่ยังคงไว้ซึ่งข้อสรุปตามความคิดเดิมที่เชื่อว่าชาติไทยเป็นเชื้อชาติที่สำคัญยิ่งใหญ่มากแต่โบราณกาล เป็นชาติที่มีอารยธรรม มีความรู้ทางการปกครอง และมีของดีหลายอย่างมาพร้อมกับชาติโบราณทั้งหลาย ความเข้าใจที่เคยมีกันมาในสมัยหนึ่งว่าไทยมาจากจีน เอาอย่างจีน หรือมีความเจริญภายหลังจีนนั้น เป็นความเข้าใจที่ผิดมากเพราะผู้ทำการค้นคว้าทั้งอังกฤษ ฝรั่งเศส และอเมริกัน ต่างยืนยันว่าชนเชื้อชาติไทยเจริญมารุ่นเดียวกับชาติโบราณ เช่น คาลเดีย บาบิโลน และไทยต่างหากที่มา ก่อนจีน ดังเห็นได้จาก หนังสือหมอดอดด์ที่ชื่อว่า The Tai Race นั้นได้เติมชื่อหนังสือต่อไปว่า Elder Brother of the Chinese และตรงกันกับนักค้นคว้าอื่น ๆ ที่เขียนไว้ในความหมายอย่างเดียวกัน ยกตัวอย่างเช่น พันโทมอริส อาบาตี ชาวฝรั่งเศส, นายคอสเวน ชาวอังกฤษ และนาย เอเตียน เอโมนิเออร์ ชาวฝรั่งเศส เป็นต้น (วิจิตรวาทการ, 2512: 148, 155, 156)

ชาตินิยมเป็นเรื่องของคนที่มีประวัติศาสตร์วัฒนธรรมร่วมกันต่างมีความเชื่อความศรัทธาต่อสิ่งที่เห็นพ้องในคุณค่ามีความสำคัญและเป็นความภาคภูมิใจเหมือน ๆ กัน (อัจฉราพร กมุทพิศมัย, 2525: 4) ซึ่งเป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับจิตสำนึกปลอมแปลงของกลุ่มจอมพล ป. เรื่องที่มาของชาติเพราะเมื่อเชื่อว่าชาติไทยเป็นชาติที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยาวนาน เป็นชนชาติที่ยิ่งใหญ่ คนไทยจึงควรรัก ยกย่องชาติของตน ดังนั้น การดำเนินนโยบายแบบชาตินิยมในด้านการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของจอมพล ป. จึงเป็นการนำอุดมการณ์แบบ “เผด็จการรัฐนิยม” มาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองตามจิตสำนึกปลอมแปลงของตน

และเป็นจิตสำนึกปลอมแปลงที่ผู้ปกครองในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ คือ รัชกาลที่ 6 เคยใช้ในเป็นหลักการในการปกครองประเทศ กล่าวคือ ในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้มีการปลุกเร้าให้ประชาชนแสดงความรักชาติโดยการ “จงรักภักดี” เชื้อฟังกษัตริย์พระเจ้าอยู่หัว ไม่ควรคัดค้าน ตีเตียน พระบรมราชโอรสในการบริหารประเทศใด ๆ ทั้งสิ้น หน้าที่ของพลเมืองในยุคชาตินิยมสมัยรัชกาลที่ 6 จึงต้องเชื้อฟังกษัตริย์หรือรัชกาลที่ 6 (อัจฉราพร กมุทพิศมัย, 2525: 39) แต่การนำมาใช้ในสมัยจอมพล ป. ได้มีการปรับเปลี่ยนเนื้อหาบางส่วน กล่าวคือ เปลี่ยนในส่วนผู้นำจากเดิมต้องเชื้อฟังกษัตริย์มาเป็นจอมพล ป. แทน

ในด้านอื่น ๆ เช่น ด้านการปลุกฝังแนวคิดชาตินิยมและการสร้างศัตรูร่วมของชาติ (อัจฉราพร กมุทพิศมัย, 2525: 40 - 42) ยังคงไว้ตามเดิมดังเห็นได้จาก วิธีการปลุกฝังที่เหมือนกันของรัชกาลที่ 6 กับ จอมพล ป. ที่ใช้กลไกด้านการครอบงำ โน้มน้ำของรัฐด้านวัฒนธรรมและสื่อมวลชนมาใช้เป็นเครื่องมือ กล่าวคือ ในสมัยรัชกาลที่ 6 ทรงใช้บาทพระวชิรญาณวิเศษ บพทละคร และพระบรมราชโอรสในการปลุกฝัง ส่วนการปลุกฝังในสมัยจอมพล ป. มีหลวงวิจิตรวาทการเป็นบุคคลสำคัญที่นำเสนอแนวคิดแบบชาตินิยมผ่านบทละคร รัฐนิยม และการควบคุมทางด้านวัฒนธรรมด้วยสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ เป็นต้น และชาตินิยมของรัชกาลที่ 6 กับจอมพล ป. ต่าง

เลือกชาวจีนเป็นเป้าในการโจมตีหรือเป็นศัตรูร่วมของชาติ ทั้งนี้เพื่อเป็นการเร่งเร้าอารมณ์ของคนในสังคมให้ตระหนักในภัยจากชาวจีนโดยเฉพาะทางด้านเศรษฐกิจที่ชาวจีนเข้ามามีบทบาทและครอบครองผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่ควรเป็นของคนไทย อาชีพและกิจการต่างๆ ตกอยู่ในมือชาวจีน เช่น เจ้าภาชีนายอากร, พ่อค้า, กิจการโรงสี โรงเลื่อย, กิจการเหมืองแร่ ฯลฯ ในขณะที่คนไทยยังคงยึดในอาชีพเกษตรกรรมและรับราชการ การสร้างศัตรูร่วมดังกล่าวส่งผลให้ประชาชนมุ่งการต่อต้านไปที่ชาวจีน และยึดถือแนวทางชาตินิยมที่ผู้ปกครอง (รัชกาลที่ 6 และจอมพล ป.) กำหนดขึ้นในที่สุด

ดังนั้น จิตสำนึกปลอมแปลงเกี่ยวกับที่มาของชนชาติไทยของจอมพล ป. จึงเป็นระบบความคิดที่สร้างการรับรู้ เหตุผลที่ประชาชนควรให้การยอมรับความคิด การดำเนินการ และการปกครองตามแนวคิดชาตินิยมของชนชั้นปกครองและเป็นแบบแผนหนึ่งของระบบความคิดแบบเก่าที่ประชาชนในสังคมไทยถูกครอบงำ โนม่น้ำมาตั้งแต่สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์และถูกตอกย้ำอีกครั้งโดยจอมพล ป. ในอุดมการณ์แบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ของตน

2. อิทธิพลของความคิดแบบทหารหรือกระบวนการทำให้เป็นทหาร

อิทธิพลของความคิดแบบทหารหรือกระบวนการทำให้เป็นทหารเป็นจิตสำนึกปลอมแปลงอีกด้านหนึ่งในอุดมการณ์แบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ของจอมพล ป. เป็นปัจจัยทางด้านภูมิหลังของจอมพล ป. ที่เข้าศึกษาทางด้านทหาร คือ จอมพล ป. เริ่มเข้ารับการศึกษาแบบทหารตั้งแต่ พ.ศ. 2452 ที่โรงเรียนนายร้อย, พ.ศ. 2460 ที่โรงเรียนนายทหารปืนใหญ่, พ.ศ. 2464 ที่โรงเรียนเสนาธิการทหารบก และพ.ศ. 2467 ได้เดินทางไปศึกษาต่อเกี่ยวกับทหารปืนใหญ่ ณ ประเทศฝรั่งเศสเป็นเวลา 3 ปี (สุรวุฒิ บัดโธสง, 2536: 165) และเป็นจุดเริ่มของการเป็นหนึ่งในสมาชิกคณะผู้ก่อการร่วมกับกลุ่มนักเรียนนอกซึ่งนำโดยนายปรีดี และทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองสำเร็จในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475

การศึกษา (ทางการทหาร) เป็นกระบวนการกล่อมเกลา ปลุกฝัง ถ่ายทอดระบบความคิดหลักให้กับสมาชิกในสังคมให้มีความคิด ทศนคติ และบุคลิกภาพ ตามบรรทัดฐานของสังคม ดังนั้น จอมพล ป. จึงตกอยู่ภายใต้แนวคิดแบบทหาร (กระบวนการทำให้เป็นทหาร) โดยไม่รู้ตัว และจอมพล ป. ดำรงตำแหน่งทางการเมืองควบคู่กับตำแหน่งทางการทหารตลอดมา การนำเอาอุดมการณ์มาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองของจอมพล ป. จึงเป็นการใช้ตามอิทธิพลของความคิดแบบทหาร (จิตสำนึกปลอมแปลง) ยกตัวอย่างเช่น จอมพล ป. ได้พัฒนากองทัพไทยให้มีประสิทธิภาพและทันสมัยมากขึ้นซึ่งการสนับสนุนกองทัพเป็นการสร้างฐานอำนาจทางการเมืองโดยตรงของจอมพล ป. เนื่องจากกองทัพมีความชอบธรรมในการใช้อาวุธเพื่อสร้างความสงบเรียบร้อยภายในประเทศและป้องกันการรุกรานจากภายนอกประเทศ

สำหรับประชาชนทั่วไปจอมพล ป.ใช้ระบบการศึกษาเป็นเครื่องมือในการส่งเสริมระบบความคิดแบบทหาร เช่น ยุวชนทหาร, ยุวนารี เป็นต้น ส่งผลให้แนวความคิดแบบทหารในช่วงที่จอมพล ป.มีอำนาจทางการเมืองได้รับการยอมรับที่ดีจากสังคม สงครามอินโดจีนเป็นตัวอย่งเหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นถึงความสำเร็จของการครอบงำ โน้มน้าวของจิตสำนึกปลอมแปลงแบบทหารของจอมพล ป. กล่าวคือ ประเทศไทยภายใต้การนำของรัฐบาลจอมพล ป.ร่วมกับนักศึกษาและประชาชน ทำการเรียกร้องดินแดนที่เสียไปให้ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 คืนจากประเทศฝรั่งเศส ดังนั้น กระบวนการทำให้เป็นทหารของอุดมการณ์ของจอมพล ป.นอกจากจะสร้างทัศนคติที่ดีต่อทหารในการทำหน้าที่หลักหรือการปกป้องประเทศแล้วการยอมรับดังกล่าวยังส่งผลโดยตรงต่อจอมพล ป.ที่เป็นทหารในฐานะผู้ปกครองประเทศอีกด้วย

อิทธิพลของความคิดแบบทหารหรือกระบวนการทำให้เป็นทหารที่เป็นจิตสำนึกปลอมแปลงด้านหนึ่งของระบบความคิดแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ของจอมพล ป. นี้ สามารถเชื่อมโยงหรือใช้อธิบาย “ลัทธิเชือผู้นำ” ได้อีกด้วย กล่าวคือ ระบบทหารต้องการระเบียบ ความพร้อมเพรียง และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทหารจึงถูกครอบงำให้ต้องคิด เชื้อ และปฏิบัติตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชา (โดยไม่มีเงื่อนไข) ดังนั้น การที่จอมพล ป. ซึ่งนอกจากเป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุดทางทหารแล้วยังดำรงตำแหน่งสูงสุดทางพลเรือนหรือนายกรัฐมนตรีที่เป็นผู้นำประเทศ จอมพล ป. ย่อมต้องการให้ราษฎรคิด เชื้อ และปฏิบัติตามผู้นำหรือจอมพล ป. ลัทธิทหาร - ลัทธิเชือผู้นำจึงเป็นจิตสำนึกปลอมแปลงของอุดมการณ์แบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ของจอมพล ป.

การ “แก้ต่าง” ในอุดมการณ์ทางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม

การทำหน้าที่ด้านแก้ต่างของอุดมการณ์เป็นการที่นักคิด / ผู้ปกครองซึ่งมีความรู้ ความเข้าใจในอุดมการณ์ของตนให้เหตุผลชี้แจงหลักการต่าง ๆ ของระบบความคิดของตนทั้งก่อนและหลังการนำอุดมการณ์มาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองเพื่อให้สังคมยังคงยอมรับการปกครองของผู้ปกครอง กลุ่มของจอมพล ป.ก็ได้ทำการแก้ต่างให้กับการนำอุดมการณ์ต่าง ๆ ของตนมาใช้เช่นกัน ดังเช่น หลักการรัฐนิยมหรือนโยบายสร้างชาติด้านวัฒนธรรมของรัฐบาลจอมพล ป.ในสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง เป็นต้น

หลักการรัฐนิยมเป็นการใช้กลไกการครอบงำ โน้มน้าวของรัฐด้วยวัฒนธรรม ก่อนจะมีการนำเอาหลักการรัฐนิยมมาใช้นั้นสังคมไทยก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองมีหลักการทางวัฒนธรรมอยู่ คือพระราชนิยมซึ่งเป็นวัฒนธรรมเฉพาะของกษัตริย์และพวกเจ้าที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตของราษฎร ยกตัวอย่างเช่น พระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ เป็นพิธีการที่เชื่อมโยงผู้ปกครอง (กษัตริย์) กับวิถีชีวิต (ทางการเกษตร) ของคนไทย, พิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา, บรรดาศักดิ์ เป็นต้น ซึ่งเป็นระบบความคิดแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่กำหนดรูปแบบ

ความสัมพันธ์ในสังคมแบบไม่เท่าเทียมกันระหว่างกษัตริย์และพวกเจ้ากับราษฎร ที่กษัตริย์และพวกเจ้ามีอำนาจ ฐานะเหนือกว่าราษฎรโดยทั่วไป

กลุ่มของจอมพล ป.⁴¹ ต้องการให้สังคมรับเอาหลักการรัฐนิยมของกลุ่มตนแทนพระราชนิยม จึงได้กล่าวอ้างว่า หลักการรัฐนิยมมีรูปแบบการใช้เหมือนกับพระราชนิยมผิดกันกับพระราชนิยมตรงที่รัฐนิยมเป็นมติมหาชนเป็นหลักการปกครองโดยคนส่วนใหญ่และมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุด ซึ่งแตกต่างจากพระราชนิยมที่เป็นความเห็นของพระมหากษัตริย์พระองค์เดียว แต่ในความเป็นจริงรัฐนิยมในเนื้อแท้เป็นตัวแทนของอุดมการณ์ทางการเมืองแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ของจอมพล ป.ที่ต้องการให้ประชาชนรับเอารัฐนิยมเป็นหลักการหรืออุดมการณ์ของชาติโดยใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการครอบงำ โน้มน้าวความคิดของประชาชนโดยอ้างว่ารัฐนิยมเป็นมติมหาชนหรือคนส่วนใหญ่ทั้งที่จริง ๆ แล้วรัฐนิยมเป็นเพียงระบบความคิดของผู้นำ (จอมพล ป.) การกล่าวอ้างดังกล่าวเป็นการแก้ต่างให้กับอุดมการณ์แบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ของจอมพล ป. และสอดคล้องกับที่สุลักษณ์ ศิวลักษณ์ (2543: 379) ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือทางการเมืองว่า แก่นแท้ทางวัฒนธรรมนั้นเป็นเรื่องของเศรษฐกิจและสังคมรวมอยู่ด้วยอย่างสำคัญถ้าชนชั้นบนกำหนดทิศทางให้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของราษฎรแล้วนั่นคือเนื้อหาสาระของเผด็จการ

รัฐนิยมได้เข้ามากำหนดการดำเนินชีวิตของประชาชน เช่น ภาษา (รัฐนิยมฉบับที่ 9), การแต่งกาย (รัฐนิยมฉบับที่ 10) และกิจวัตรประจำวันของคนไทย (รัฐนิยมฉบับที่ 10) เป็นต้น เมื่อประกาศเป็นรัฐนิยมนานพอสมควรแล้วราษฎรส่วนใหญ่ยังคงไม่ปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด รัฐบาลจึงได้ตราเป็นกฎหมายกำหนดหน้าที่ของคนไทย เช่น กระทรวงมหาดไทยมีคำสั่งลงวันที่ 25 มกราคม 2486 เรื่องห้ามประชาชนที่กินหมากเข้าไปติดต่อในสถานที่ราชการทั่วไป, ผู้ไม่สวมหมวกไม่ให้ขึ้นรถโดยสาร ไม่ให้เข้าไปติดต่อในสถานที่ราชการ และถูกจับกุมในข้อหาผิดวัฒนธรรม⁴² เป็นต้น

การเข้าควบคุมการปฏิบัติทางวัฒนธรรมอย่างเคร่งครัดตามหลักการรัฐนิยมหรือนโยบายสร้างชาติทางวัฒนธรรมของรัฐบาลจอมพล ป.นั้นถูกมองว่ามีเจตนารมณ์อย่างอื่นแอบแฝงอยู่ เช่น จอมพล ป.จะสร้างชาติเพื่อหวังผลประโยชน์ส่วนตน, เป็นนโยบายที่ไม่เหมาะสมกับชาติไทย เป็นต้น การที่นโยบายสร้างชาติของจอมพล ป. ถูกวิพากษ์วิจารณ์นั้น แสดงให้เห็นว่าระบบความคิดแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ถูกต่อต้านหรือไม่ได้รับความเห็นชอบจากสังคม จอมพล ป. จึงโต้แย้งความคิดที่ไม่เห็นด้วยหรือทำการ “แก้ต่าง” เพื่อสร้างความถูกต้อง ชอบธรรมให้ระบบความคิดของตนเอง โดยได้เขียนจดหมายแถลงข้อเท็จจริงถึงหนังสือพิมพ์ทุกฉบับภายหลังที่ญี่ปุ่นพ่ายแพ้สงครามว่า “การสร้างชาติเป็นไปเพราะต้องการให้ญี่ปุ่นเห็นว่าชาติไทยเป็นชาติเก่าแก่ มีวัฒนธรรม อารยธรรมสูง ญี่ปุ่นจะมาดูถูกไม่ได้ เช่น เรื่องเครื่องแต่งกายสากลที่ให้ประชาชนคน

ไทยแต่นั้นเป็นเพราะเกรงว่าคนไทยจะไปแต่งกิโมโนแบบญี่ปุ่น ส่วนเรื่องการใช้ภาษาไทยแบบใหม่นั้นจอมพล ป.ชี้แจงว่าได้รับรายงานจากกระทรวงศึกษาธิการญี่ปุ่นว่าได้ยื่นข้อเสนอจะให้เด็กไทยเรียนภาษาญี่ปุ่นจึงต้องพิจารณาเปลี่ยนการเขียนหนังสือตามแบบใหม่เอาไว้เพื่ออ้างกับญี่ปุ่นว่าเด็กไทยของเรากำลังเรียนหนังสือไทยอย่างใหม่อยู่ขอเวลาให้คนไทยรู้หนังสือไทยอย่างใหม่ก่อนจึงจะเพิ่มให้เด็กไทยเรียนภาษาญี่ปุ่น ทำให้คนไทยรอดพ้นจากการถูกบังคับให้เรียนภาษาญี่ปุ่นได้” (จอมพล ป. พิบูลสงคราม, 2516: 440 – 2 อ้างถึงใน แกรมสุข นุ่มนนท์, 2523: 180 – 1) เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป จากการทำการศึกษาคู่มือการดำเนินงานของจอมพล ป.ตามกรอบความหมายอุดมการณ์ด้านการใช้อุดมการณ์เป็นเครื่องมือทางการเมือง จิตสำนึกปลอมแปลง และแก้ต่างพบว่า อุดมการณ์ของจอมพล ป.เป็นแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” กล่าวคือ การนำอุดมการณ์มาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองซึ่งเป็นด้านหลักที่ใช้พิจารณาระบบความคิดของจอมพล ป.ล้วนแต่แสดงให้เห็นถึงการใช้กลไกด้านการบังคับ กดขี่ ได้แก่ ด้านกฎหมาย กระบวนการยุติธรรม กองทัพหรือทหาร และตำรวจ ร่วมกับกลไกด้านการครอบงำ ไน้มน้าวของรัฐ ได้แก่ ด้านการศึกษา การเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม และสื่อมวลชน ที่อาศัยอำนาจรัฐเข้ามาจำกัดสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคที่พึงมีของราษฎรในทุก ๆ ด้านอันเป็นหลักการ / แนวคิดแบบเผด็จการ

และจากการใช้อุดมการณ์เป็นเครื่องมือทางการเมืองยังทำให้เห็นจิตสำนึกปลอมแปลงอุดมการณ์ของจอมพล ป.ที่มีจิตสำนึกปลอมแปลงส่วนหนึ่งมาจากระบบความคิดแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งเป็นระบบความคิดเก่าของสังคมไทยที่มีเนื้อหาเป็นเผด็จการเช่นเดียวกันเนื่องจากเป็นอุดมการณ์ที่ต้องการให้ประชาชนยอมรับในความไม่เท่าเทียมกันให้อำนาจคนกลุ่มหนึ่งหรือกษัตริย์และพวกเจ้ามากกว่า ได้แก่ ความเชื่อในความยิ่งใหญ่ของชาติไทย (ที่มาของชนชาติไทย) และอิทธิพลของแนวคิดแบบทหาร

การดำเนินการบางอย่างตามอุดมการณ์แบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ของรัฐบาลจอมพล ป. นั้นถูกต่อต้านหรือไม่ได้รับความร่วมมือจากประชาชนเพื่อรักษาหรือคงสภาพต่างๆ ที่เป็นอยู่ จอมพล ป.จึงต้องให้เหตุผลในการดำเนินการนั้น ๆ หรือเป็นการแก้ต่างของอุดมการณ์ของจอมพล ป. นอกจากการต่อต้านชัดเจนจากประชาชนโดยทั่วไปแล้ว การดำเนินนโยบายตามอุดมการณ์แบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ของจอมพล ป.ยังถูกขัดขวางจากกลุ่มนักคิดอีกกลุ่มหนึ่งในคณะราษฎรที่ขึ้นมาใช้อำนาจช่วงเดียวกัน คือ กลุ่มของนายปรีดี พนมยงค์ที่มีอุดมการณ์แบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ซึ่งเป็นอุดมการณ์อีกแบบหนึ่งที่ขัดแย้งกับอุดมการณ์แบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ดังจะเสนอในรายละเอียดของบทต่อไป

¹ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 50 วันที่ 30 ตุลาคม 2476

² ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 52 วันที่ 6 สิงหาคม 2478

³ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 55 วันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2481

⁴ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 50 วันที่ 8 มีนาคม 2476

⁵ การก่อกบฏต่าง ๆ เหล่านี้แสดงนัยยะถึงความขัดแย้ง / ไม่พอใจของพวกเจ้าซึ่งเป็นผู้ที่มีอำนาจและได้รับผลประโยชน์จากระบบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์จึงต้องการรื้อฟื้นหรือคงไว้ซึ่งรูปแบบเก่า ซึ่งแตกต่างจากกลุ่มของจอมพล ป. และกลุ่มนายปรีดี (ในช่วงแรกยังเป็นกลุ่มเดียวกันหรือ “คณะราษฎร”) ที่มีระบบความคิดสนับสนุน / ต้องการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครอง

⁶ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 59 (ตอนที่ 33) วันที่ 19 พฤษภาคม 2485

⁷ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 58 วันที่ 30 กันยายน 2484

⁸ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 58 วันที่ 7 ตุลาคม 2484

⁹ ไทยใหม่ ฉบับประจำวันที่ 24 มีนาคม 2479

¹⁰ ศรีกรุง ฉบับประจำวันที่ 3 เมษายน 2480

¹¹ ไทยใหม่ ฉบับประจำวันที่ 24 มีนาคม 2479

¹² ศรีกรุง ฉบับประจำวันที่ 30 มกราคม พ.ศ. 2482

¹³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ , เอกสาร ศธ.0701.29/4 นโยบายการสร้างชาติ

¹⁴ ราชกิจจานุเบกษา ฉบับที่ 56 วันที่ 24 มิถุนายน 2482

¹⁵ ราชกิจจานุเบกษา ฉบับที่ 56 วันที่ 24 มิถุนายน 2482

¹⁶ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ , เอกสาร สร. 0201.18/1 บทสนทนาระหว่างนายมัน – นายคง แสดงทางวิทยุกระจายเสียง

¹⁷ ราชกิจจานุเบกษา ฉบับที่ 58 วันที่ 9 กันยายน 2482

¹⁸ ในบางรัฐนิยมที่ไม่ได้ใส่ในรายละเอียดสามารถหาอ่านเพิ่มเติมได้จากหนังสือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ครบรอบศตวรรษ 14 กรกฎาคม 2540 (ชาญ อังศุโชติ (บรรณาธิการ), 2540: 179 – 93, 324 – 41)

¹⁹ ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 60 วันที่ 1 มกราคม 2486

²⁰ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร สร.0201.10/115 “ขอความร่วมมือคณะสงฆ์ให้การอบรมประชาชน พ.ศ. 2482 – 2494” และ สร.0201.10/138 “การตรวจธรรมเทศนาที่แสดงทางวิทยุกระจายเสียง พ.ศ. 2485”

²¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร สร.0201.66.1/8 เชิญรัฐธรรมนุญออกตั้งให้ประชาชน และตั้งในพิธีต่าง ๆ 7 ธ.ค. 2476 – 3 ส.ค. 2488

²²สยามราชฤทธิ์ ฉบับประจำวันที่ 22 มกราคม 2481

²³กองจดหมายเหตุแห่งชาติ . เอกสาร ศธ.0701.25/9 พื้นฟูวัฒนธรรมของชาติไทย

²⁴กองจดหมายเหตุแห่งชาติ , เอกสาร สร.0201.46/9 หนังสือขอพระบรมราชานุมัติและประกาศการออกจากบรรดาศักดิ์และพระราชทินนาม

²⁵กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสาร สร.0201. 66.1 / 17 มีผู้นำรูปรัฐธรรมนูญไปใช้เป็นเครื่องหมายสินค้าต่าง ๆ

²⁶กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร สร.0201.66.1/3 ไม่ให้ข้าราชการสนับสนุนลัทธิใด ๆ อันมิใช่ลัทธิตามระบอบรัฐธรรมนูญ

²⁷สุภาพบุรุษ ฉบับประจำวันที่ 4 สิงหาคม 2482

²⁸รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี วันที่ 20 มีนาคม พ.ศ. 2482

²⁹รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี วันที่ 4 พฤษภาคม พ.ศ. 2482

³⁰หมายเหตุ : ในการพิจารณาการแก้ไขรัฐธรรมนูญประเด็นยึดบทเฉพาะกาลนี้ ในที่ประชุมมีผู้อภิปรายคัดค้าน 3 คนเป็นสมาชิกประเภทที่ 1 ได้แก่ นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์, นายเตี้ยง ศิริจันทร์ และนายปริก แก้วปลั่ง (สุรวุฒิ บัดโธสง, 2536: 60) แต่ไม่ปรากฏว่านายปรีดีพนมยงค์ได้อภิปรายคัดค้านหรือแสดงทัศนคติแต่อย่างใด

³¹ประชาชาติ ฉบับวันที่ 26 มิถุนายน 2482, 27 มิถุนายน 2482

³²ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 55 วันที่ 10 เมษายน 2482

³³ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 56 วันที่ 10 เมษายน 2482

³⁴ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 58 วันที่ 26 ธันวาคม 2484

³⁵ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 59 วันที่ 17 กุมภาพันธ์ 2485

³⁶ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 59 วันที่ 24 มีนาคม 2485

³⁷ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 60 วันที่ 7 กันยายน 2486

³⁸ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 60 วันที่ 9 มีนาคม 2486

³⁹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร สร.0201.18/9 สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรช่วยทำการแสดงปาฐกถาเผยแพร่ ระบอบรัฐธรรมนูญ

⁴⁰กองจดหมายเหตุแห่งชาติ , เอกสาร สร.0201.53/9 สำนักงานโฆษณาการการทำภาพยนตร์เพื่อโฆษณาให้ราษฎรรักทหาร

⁴¹หลวงวิจิตรวาทการซึ่งเป็นนักคิด – นักเขียน อาจถือได้ว่าเป็นผู้ทำการแก้ต่างที่สำคัญให้กับ (กลุ่ม)จอมพล ป. โดยเฉพาะเรื่อง “ลัทธิชาตินิยม” ซึ่งในระบบความคิดแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ใช้เป็นแกนนโยบายทั้งทางด้านวัฒนธรรม (รัฐนิยม, บทละครต่าง ๆ) และนโยบายทางด้านเศรษฐกิจ (ต่อต้านคนจีน) เป็นต้น

⁴²ศรีกรุง ฉบับประจำวันที่ 26 มกราคม – 4 กุมภาพันธ์ 2484

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อุดมการณ์ทางการเมืองของนายปรีดี พนมยงค์

ในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 นั้นนายปรีดี พนมยงค์ถือว่าเป็นบุคคลหนึ่งที่มีบทบาทอย่างมาก นายปรีดีเป็นผู้ริเริ่มก่อตั้งคณะราษฎร ณ ประเทศฝรั่งเศสและในการเปลี่ยนแปลงการปกครองรับตำแหน่งเป็นหัวหน้าฝ่ายพลเรือนผู้เป็นมันสมองของคณะราษฎร อุดมการณ์ร่วมของคณะราษฎร คือ ต้องการทำการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองประเทศจากระบบกษัตริย์เหนือกฎหมาย (สมบูรณาญาสิทธิราชย์) มาเป็นการปกครองที่กษัตริย์อยู่ใต้กฎหมาย (ประชาธิปไตย) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของอุดมการณ์ของนายปรีดี ดังเห็นได้จาก ความคิดของนายปรีดีที่เสนอไว้อย่างชัดเจนในเค้าโครงการเศรษฐกิจ หมวดที่ 1 ประกาศของคณะราษฎรว่า “การบำรุงความสมบูรณ์ของราษฎรนี้เป็นจุดประสงค์อันยิ่งใหญ่ของข้าพเจ้าในการทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ข้าพเจ้ามีปรารถนาที่จะเปลี่ยนพระเจ้าแผ่นดินองค์เดียวมาเป็นหลายองค์ซึ่งเป็นการปกครองแบบประชาธิปไตยแต่เปลี่ยนนอกเท่านั้น ข้าพเจ้ามุ่งต่อสาระสำคัญ คือ “บำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎร” และถือว่ารัฐธรรมนูญเปรียบประดุจกุญแจที่จะไขประตูเปิดช่องให้ราษฎรได้มีส่วนมีเสียงในการปกครองให้จัดถูกต้องตามความต้องการของตน” (เดือน บุญนาค, 2517: 61)

ข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นถึงจุดประสงค์ที่แท้จริงในการทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองของนายปรีดีที่มีได้ต้องการเปลี่ยนรูปแบบการเมืองการปกครองเท่านั้น (อุดมการณ์ร่วมของคณะราษฎร) แต่เป็นการเปลี่ยนรูปแบบการปกครองที่มุ่งต่อโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจของสังคมไทยตามอุดมการณ์แบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ซึ่งสามารถสรุปลักษณะสำคัญของระบบความคิดของนายปรีดีได้ดังนี้

1. ด้านเศรษฐกิจให้รัฐบาลเข้าวางแผนและประกอบการเศรษฐกิจด้วยการโอนกิจการทางเศรษฐกิจที่สำคัญเป็นของรัฐ เอกชนมีเสรีภาพในการประกอบการทางเศรษฐกิจอย่างอื่น ๆ ได้ แต่โดยทั่วไปบุคคลจะถูกจำกัดเสรีภาพทางเศรษฐกิจตามความจำเป็นเพื่อสร้างความเป็นธรรมในสังคม ลดช่องว่างทางเศรษฐกิจด้วยระบบภาษีที่ให้ผู้มีรายได้สูงต้องรับภาระมากตามความสามารถและรัฐบาลให้สวัสดิการทางเศรษฐกิจและสังคมแก่ประชาชนเพื่อขจัดความไม่เป็นธรรม และรักษาผลประโยชน์ส่วนรวม และ

2. ด้านการเมืองเน้นให้ประชาชนปกครองตนเองตามระบบประชาธิปไตย นโยบายในการปกครองประเทศเน้นไปที่ความเสมอภาคและความเป็นธรรมในสังคมจึงต่อต้านการผูกขาดอำนาจของกลุ่มใด ๆ ที่จะสกัดกั้นการมีสิทธิทางการเมืองที่เท่าเทียมกันของประชาชน ประชาชนสามารถเปลี่ยนรัฐบาลได้ตามความปรารถนาตามวิถีทางของรัฐธรรมนูญ (จรรยา สุภาพ, 2534: 51)

อุดมการณ์แบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” จึงเป็นระบบความคิดที่นายปรีดีนำมาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองของตน ทำหน้าที่กล่อมเกล่า ชักจูง หรือเปลี่ยนแปลงความคิดของคนในสังคมนายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ให้เกิดการยอมรับและคล้อยตามระบบความคิดของตน ซึ่งจากการใช้อุดมการณ์เป็นเครื่องมือทางการเมืองย่อมให้ภาพอุดมการณ์ด้านจิตสำนึกปลอมแปลงและด้านแก้ต่างของนายปรีดีสื่อแสดงออกมาด้วย ซึ่งจะทำการพิจารณาวิเคราะห์แยกตามประเด็นต่าง ๆ ในส่วนต่อไป

การนำเอาอุดมการณ์มาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองของนายปรีดี พนมยงค์

อุดมการณ์แบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของนายปรีดีนั้นในวงนักวิชาการให้การยอมรับกันว่าเป็นระบบความคิดที่มีหลักการเป็นแบบประชาธิปไตยซึ่งผลจากการศึกษาข้อมูลจากกรอบอุดมการณ์ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ก็ยังคงสอดคล้องกับนักวิชาการส่วนใหญ่ คือ ระบบความคิดของนายปรีดีเป็นประชาธิปไตยเพราะนายปรีดีได้สร้างสรรค์ผลงานทางด้านประชาธิปไตยให้การเมืองไทยหลายประการ ยกตัวอย่างเช่น หน่วยการปกครองท้องถิ่นหรือเทศบาล, ขบวนการเสรีไทยที่ช่วยให้ประเทศไทยผ่านวิกฤตการณ์สงครามโดยไม่ต้องตกเป็นประเทศผู้แพ้สงคราม และรัฐธรรมนูญฉบับ 9 พฤษภาคม 2489 ที่มีเนื้อหาเป็นประชาธิปไตยมากที่สุดแต่มีอายุการใช้งานน้อยที่สุด เป็นต้น (จะนำเสนอโดยละเอียดในกลไกด้านอุดมการณ์ของรัฐทางการเมืองของนายปรีดี) แต่การกล่าวข้างต้นเป็นเพียงมิติเดียวของอุดมการณ์ของนายปรีดี คือ มิติด้านการเมือง ระบบความคิดอีกมิติหนึ่งซึ่งถือเป็นจุดเน้นของอุดมการณ์แบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” นายปรีดีได้เสนอหลักการพร้อมแนวทางในการปฏิบัติไว้อย่างแยบคายในเค้าโครงการเศรษฐกิจหรือแนวคิดทางเศรษฐกิจแบบสังคมนิยม ซึ่งยังคงเป็นแนวคิดที่มีคุณค่าร่วมสมัยอยู่ในสังคมปัจจุบัน แนวคิดแบบสังคมนิยมนี้ในสมัยหนึ่งถูกมองว่าเป็นแนวคิดที่ไม่สอดคล้องกับสภาพสังคมไทยหรือเป็นความคิดที่ก้าวหน้าเกินไป ในปัจจุบันรัฐบาลยังคงหยิบเอาบางหลักการของระบบสังคมนิยมมาใช้เป็นแนวทางเศรษฐกิจของประเทศโดยมิได้ตระหนักรู้ถึงที่มาของแนวคิดดังกล่าวที่นักคิดผู้หนึ่ง คือ นายปรีดีได้พยายามนำเสนอแนวคิดดังกล่าวใช้เป็นแนวทางหลักในการบริหารประเทศทางด้านเศรษฐกิจมาตั้งแต่หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ซึ่งทำการศึกษาศึกษาอุดมการณ์แบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของนายปรีดีจึงให้ความสำคัญทั้งในแนวคิดแบบประชาธิปไตยและแนวคิดแบบสังคมนิยม โดยจะแยกการวิเคราะห์การนำอุดมการณ์มาใช้เป็นเครื่องมือของนายปรีดีออกเป็น 2 ช่วง คือ

ช่วงแรก ระบบความคิดของนายปรีดีก่อนทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จนถึง การเสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจ พ.ศ. 2476 นายปรีดีได้นำเอาอุดมการณ์มาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองของตนผ่านคำอธิบายกฎหมายปกครอง (พ.ศ. 2474), แถลงการณ์ คณะราษฎรและหลัก 6 ประการ (พ.ศ.2475), พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน สยามชั่วคราว (พ.ศ. 2475) และเค้าโครงการเศรษฐกิจ (พ.ศ. 2476) เป็นการใช้อุดมการณ์ที่ แสดงให้เห็นถึงอุดมการณ์แบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” โดยเฉพาะแนวคิดทางเศรษฐกิจแบบ สังคมนิยมของนายปรีดีอย่างชัดเจน นายปรีดีมุ่งหมายให้สังคมไทยเป็นสังคมนิยม

แนวคิดแบบสังคมนิยมซึ่งเป็นมิติหนึ่งของอุดมการณ์แบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ถูก นำมาใช้ในเค้าโครงการเศรษฐกิจแต่กลับถูกกลุ่มผู้ปกครองเก่า (นำโดยพระยามโนปกรณนิติธาดา) ซึ่งยังคงมีระบบความคิดแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่สนับสนุนการดำเนินการทางเศรษฐกิจแบบ ทุนนิยมใช้เค้าโครงการเศรษฐกิจเป็นเครื่องมือในการทำลายแนวคิดแบบสังคมนิยมและนายปรีดี ออกไปจากวงการเมืองและประเทศไทย แนวคิดแบบสังคมนิยมที่กำลังจะเริ่มแตกหน่อใน สังคมไทยจึงถูกทำลายลงโดยยังมิได้ดำเนินการแต่อย่างใด

ระบบความคิดช่วงที่สองของนายปรีดี คือ ในช่วงหลังการทำรัฐประหาร 20 มิถุนายน 2476 จนถึง พ.ศ. 2490 แม้ว่านายปรีดีจะได้เดินทางกลับมาประเทศไทยและเข้ามามีบทบาททาง การเมืองอีกครั้งแต่หลักการสังคมนิยมที่เป็นแนวคิดหลักในอุดมการณ์แบบ “สังคมนิยม ประชาธิปไตย” ของนายปรีดีก็ไม่ถูกหยิบขึ้นมากล่าวอ้างหรือใช้เป็นแนวทางหลักในการบริหาร ประเทศอีกเลย ในช่วงที่สองนี้แนวคิดแบบประชาธิปไตยได้ถูกนายปรีดีใช้อุดมการณ์เป็นเครื่องมือ ทางการเมืองออกมาอย่างชัดเจนและต่อเนื่อง และเป็นด้านหลักที่สังคมและวงนักวิชาการไทย ยอมรับว่าระบบความคิดของนายปรีดีเป็นแบบประชาธิปไตย

การนำอุดมการณ์มาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองในช่วงที่สอง ของนายปรีดีทั้งกลไกด้าน การบังคับ กดขี่ และกลไกด้านอุดมการณ์ของรัฐ แสดงให้เห็นถึงแนวคิดประชาธิปไตยใน อุดมการณ์แบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” แต่นายปรีดีก็ไม่ได้ละความพยายามในการดำเนินการ ตามแนวคิดสังคมนิยม กล่าวคือ ยังคงใช้อุดมการณ์เป็นเครื่องมือนำเอาบางหลักการในเค้า โครงการเศรษฐกิจมาดำเนินการให้เกิดขึ้นในสังคมไทย

ระบบความคิดช่วงแรกของนายปรีดี พนมยงค์

ระบบความคิดช่วงแรกของนายปรีดีนั้นอุดมการณ์ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมือง เพื่อทำหน้าที่ถ่ายทอดระบบความคิดแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของตนพร้อมกับวางแบบแผนต่าง ๆ ของสังคมโดยเฉพาะโครงสร้างทางเศรษฐกิจเพื่อให้พัฒนาเป็นสังคมนิยม ดังเห็นได้จาก

1. คำอธิบายกฎหมายปกครอง

คำอธิบายกฎหมายปกครองเปรียบเสมือนรากทางความคิดของนายปรีดีที่แสดงให้เห็นถึงระบบความคิดของนายปรีดีที่โน้มเอียงไปในแนวสังคมนิยม (ประชาธิปไตย) ตั้งแต่ก่อนร่วมทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 นอกจากคำอธิบายกฎหมายปกครองจะมีเนื้อหาที่อธิบายถึงหลักการแบ่งอำนาจอธิปไตยอันเป็นหัวใจของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยซึ่งเป็นหลักการบริหารราชการ หลักการกระทำทางการปกครอง รวมทั้งลักษณะคดีปกครองที่ขัดกับหลักการปกครองในสมัยนั้นซึ่งเน้นการรวมอำนาจการปกครองไว้ที่กษัตริย์และพวกเจ้าหรือการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ยังมีเนื้อหาส่วนหนึ่งในคำอธิบายกฎหมายปกครองกล่าวถึงเรื่องการสหกรณ์¹ ซึ่งปรากฏอยู่ในภาคที่ 1 หมวดที่ 2 ส่วนที่ 3 ที่อธิบายถึงรัฐบาลที่ถือลัทธิผสมระหว่างลัทธิเบรลลิสต์และโซเชี่ยลลิสต์หรือลัทธิโซเชี่ยลลิสต์ที่เชื่อว่า มนุษย์ย่อมอาศัยซึ่งกันและกัน (เป็นหนี้ซึ่งกันและกัน) จึงควรจัดให้มีสหกรณ์ต่าง ๆ เช่น ในการประดิษฐ์ การใช้ การจำหน่าย เป็นต้น แต่ในเบื้องต้นเมื่อการศึกษายังเจริญไม่ถึงขีดขั้นนี้ก็จะต้องมีวิธีการบังคับก่อน เป็นต้น (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2530: 6)

แนวความคิดเรื่องการสหกรณ์ที่ได้เสนอไปนั้นนายปรีดีคงให้ความสำคัญและนำมาบรรจุไว้เป็นหมวดหนึ่ง (หมวดที่ 7 ว่าด้วยการแบ่งงานออกเป็นสหกรณ์) ในเค้าโครงการเศรษฐกิจแบบ

¹ เรื่องการสหกรณ์นับได้ว่าเป็นลักษณะหนึ่งของแนวความคิดแบบสังคมนิยมโดยเฉพาะสำนักสังคมนิยมแบบสหกรณ์หรือสหกรณ์สังคมนิยม (co-operatism) ที่มีวัตถุประสงค์จะปลดเปลื้องภาระทางเศรษฐกิจของกลุ่มคนที่แน่นอนโดยการตัดคนกลางและจัดรูปสหกรณ์ที่สามารถพึ่งตนเองได้ ดำเนินงานโดยสมาชิกเพื่อสมาชิกอีกทั้งไม่มีวัตถุประสงค์ที่จะยกเลิกรวมสิทธิ์เอกชน แต่จะกระจายกรรมสิทธิ์ไปสู่ทุกคนในรูปของการถือหุ้นในขณะเดียวกันก็จะสร้างทรัพย์สินร่วม (collective property) ในรูปของกองทุน (ทิพวรรณ บุญทวี, 2528: 324)

สังคมนิยม²ของตนอีกด้วย ดังเห็นได้จาก ในส่วนคำชี้แจงที่ว่า “การคิดที่จะบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรนี้ ข้าพเจ้าได้เพ่งเล็งถึงสภาพอันแท้จริงตลอดจนนิสัยใจคอของราษฎรส่วนมากกว่าการที่จะส่งเสริมให้ราษฎรได้มีความสุขสมบูรณ์นั้นมืออยู่ทางเดียว คือ รัฐบาลจะต้องเป็นผู้จัดการเศรษฐกิจเสียเองโดยแบ่งการเศรษฐกิจนั้นออกเป็นสหกรณ์ต่าง ๆ” (เดือน บุญนาค, 2517: 56) เป็นต้น แนวคิดแบบสังคมนิยมจึงเป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นควบคู่กับแนวคิดแบบประชาธิปไตย และพัฒนามาเป็นอุดมการณ์เฉพาะของนายปรีดีหรืออุดมการณ์แบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” นั้นเอง

2. ประกาศคณะราษฎรและหลัก 6 ประการ

ประกาศคณะราษฎรเป็นสุนทรพจน์ที่นายปรีดีเป็นผู้ร่างให้คณะราษฎรเพื่อใช้เป็นเครื่องมือบ่งชี้ให้สังคมนิยมเห็นถึงความอ่อนด้อยของระบอบปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ภายใต้การนำของกษัตริย์และพวกเจ้าที่สร้างปัญหาต่าง ๆ ให้กับสังคมนเพราะเปิดโอกาสให้มีการกดขี่หรือสร้างความไม่เท่าเทียมระหว่างกันให้มีขึ้นในสังคม (ดังตัวเน้นด้านล่าง) และเป็นเหตุอันสมควรแก่คณะราษฎรที่จะทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

คำประกาศคณะราษฎรจึงเป็นเครื่องมือสร้างความชอบธรรมให้กับคณะราษฎรในการล้มล้างรูปแบบการปกครองดังกล่าว ดังเห็นได้จาก เนื้อความในประกาศคณะราษฎรที่พระยาพหลพลพยุหเสนาได้นำมาอ่านต่อหน้าแถวทหาร หน้าพระที่นั่งอนันตสมาคม ในเช้าวันที่ 24 มิถุนายน 2475 ที่ว่า “...กษัตริย์คงทรงอำนาจอยู่นอกกฎหมายตามเดิมทรงแต่งตั้งญาติวงศ์และคนสอพลอไร้คุณงามความรู้ให้ดำรงตำแหน่งสำคัญ ๆ ไม่ทรงฟังเสียงราษฎร...ยกพวกเจ้าขึ้นให้สิทธิพิเศษกว่าราษฎร ปกครองโดยขาดหลักวิชาปล่อยให้บ้านเมืองเป็นไปตามยถากรรม...รัฐบาลของกษัตริย์ได้ถือเอาราษฎรเป็นทาส (ซึ่งเรียกว่าไพร่บ้าง ข้าบ้าง) เป็นสัตว์เดรัจฉานไม่นึกว่าเป็นมนุษย์เพราะฉะนั้นแทนที่จะช่วยราษฎรกลับพากันทำนาบนหลังราษฎร...รัฐบาลของกษัตริย์ได้ปกครองอย่างหลอกลวงไม่ซื่อตรงต่อราษฎร...มีหน้าซ้ำกล่าวหมิ่นประมาทราษฎรผู้มี

2

นายปรีดีเองก็ออกมายอมรับ จากการให้สัมภาษณ์นายฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2542: 75 – 6) เมื่อวันที่ 10 เมษายน 2525 โดยกล่าวถึงสหกรณ์ในเค้าโครงการเศรษฐกิจว่า ปรารถนาที่จะให้เป็น “สหกรณ์สังคมนิยม” (Socialist Cooperative) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของปรัชญา “สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย” (Democratic Scientific Socialism) หรือ สังคมนิยมประชาธิปไตยเพราะที่เรียนมาได้สอนว่า สหกรณ์มีหลายลักษณะต่าง ๆ กันแต่จำแนกเป็นลักษณะใหญ่ ๆ ได้ 2 ลักษณะคือ สหกรณ์ทุนนิยม (Capitalist Cooperative) และสหกรณ์สังคมนิยม (Socialist Cooperative)

บุญคุณเสียภาษีอากรให้พวกเขาได้กินว่าราษฎรมีเสียงทางการเมืองไม่ได้เพราะราษฎรยังโง่ ถ้าราษฎรโง่เจ้าก็โง่เพราะเป็นคนชาติเดียวกันที่ราษฎรรู้เท่าไม่ถึงเจ้านั้นไม่ใช่เพราะโง่เป็นเพราะขาดการศึกษาที่พวกเขาปกปิดไว้ไม่ให้เรียนเต็มที่...ประเทศเรานี้เป็นของราษฎรไม่ใช่ของกษัตริย์ตามที่เขาหลอกลวง...พวกเขาจะมีแต่ซุบมือเปิบและกวาดทรัพย์สมบัติเข้าไว้ตั้งหลายร้อยล้านเงินเหล่านี้เอามาจากไหน ? ก็เอามาจากราษฎรเพราะวิธีทำนาบนหลังคนนั่นเอง ! ...” เป็นต้น (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2517: 51 - 2)

และอุดมการณ์ที่กษัตริย์และพวกเขาใช้เป็นระบบความคิดในการปกครองประเทศยังเป็นระบบความคิดที่ขัดแย้งกับอุดมการณ์แบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของนายปรีดี กล่าวคือ อุดมการณ์แบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มีพื้นฐานความคิดอยู่บนความไม่เท่าเทียมกัน กษัตริย์และพรรคพวกของกษัตริย์ (เจ้า) อยู่เหนือประชาชนทั้งทางการเมือง (เช่น กษัตริย์ทรงอำนาจอยู่เหนือกฎหมาย สิทธิทางการเมือง เป็นต้น) และทางเศรษฐกิจ (เช่น การจัดเก็บภาษีอากร เป็นต้น) และยังส่งผลถึงด้านสังคมหรือวัฒนธรรมที่มีสถาบันต่าง ๆ เช่น ระบบการศึกษา ประเพณี และพิธีกรรมต่าง ๆ จะมีการแบ่งแยกกันระหว่างผู้ปกครอง (กษัตริย์และพวกเขา) กับ ประชาชน ในขณะที่พื้นฐานอุดมการณ์ของนายปรีดียึดแนวทางแบบประชาธิปไตยที่คนในสังคมมีสิทธิเสรีภาพ และความเสมอภาค (เท่าเทียม) กันโดยไม่ได้คำนึงถึงชาติกำเนิด ดังเห็นได้จาก คำกล่าวในประกาศคณะราษฎรที่ว่า “...ถ้าราษฎรโง่ เจ้าก็โง่เพราะเป็นคนชาติเดียวกัน...” ซึ่งถือเป็นการกล่าวที่เรียกร้องความเท่าเทียมกันที่รุนแรงมากสำหรับสังคมไทยขณะนั้น

และในท้ายของประกาศคณะราษฎรนายปรีดีได้เสนอหลัก 6 ประการ (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2517: 53 - 4) ได้แก่

หลักข้อที่ 1 จะต้องรักษาความเป็นเอกราชทั้งหลาย เช่น เอกราชในทางการเมือง, การศาล, ในทางเศรษฐกิจ ฯลฯ ของประเทศไว้ให้มั่นคง

หลักข้อที่ 2 จะต้องรักษาความปลอดภัยภายในประเทศให้การประทุษร้ายต่อกันลดน้อยลงให้มาก

หลักข้อที่ 3 ต้องบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่จะจัดหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก

หลักข้อที่ 4 จะต้องให้ราษฎรมีสิทธิเสมอภาคกัน (ไม่ใช่พวกเจ้ามีสิทธิยิ่งกว่าราษฎรเช่นที่เป็นอยู่)

หลักข้อที่ 5 จะต้องให้ราษฎรได้มีเสรีภาพ มีความเป็นอิสระเมื่อเสรีภาพนี้ไม่ขัดต่อหลัก 5 ประการดังกล่าวข้างต้น

หลักข้อที่ 6 จะต้องให้การศึกษาย่างเต็มที่แก่ราษฎร

หลักการทั้ง 6 ประการเป็นเสมือนคำสัญญาของคณะราษฎรและนายปรีดีที่กระทำไว้กับประชาชนว่าการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยนั้นประชาชนจะต้องได้รับสิ่งที่ดีขึ้นอย่างแน่นอน คำประกาศคณะราษฎรจึงถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความชอบธรรมให้กับคณะราษฎรในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยมีเนื้อในส่วนท้าย คือ หลัก 6 ประการที่นายปรีดีสอดแทรกกรอบความคิดอย่างหยาบของระบบความคิดแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของตนลงไป

หัวใจของหลัก 6 ประการอยู่ที่หลักการข้อที่ 3 ที่ต้องการให้สังคมมีการเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมที่ต้องดำเนินควบคู่ไปกับหลักการประชาธิปไตยในด้านการเมือง (หลักการข้อที่ 4 และ 5) และหลักการด้านเศรษฐกิจจะประสบความสำเร็จไม่ได้ หากประเทศไม่มีอิสระในการปกครองตนเอง (หลักการข้อที่ 1) และประชาชนเจ้าของอำนาจอธิปไตยไม่มีความรู้ความเข้าใจในระบบการเมืองการปกครองและระบบเศรษฐกิจของตน (หลักการข้อที่ 6) ซึ่งรัฐเป็นผู้จัดให้ และตรงกับที่ ส. ศิวรักษ์ (2529: 85 –6) เสนอความเห็นเกี่ยวกับผลของการทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองว่า นายปรีดีไม่เพียงแต่เปลี่ยนวิถีทางการปกครองเท่านั้นหากจำต้องเปลี่ยนแนวทางเศรษฐศาสตร์การเมืองด้วย โดยตีตัวออกห่างจากระบบทุนนิยมและดำเนินไปสู่ครรลองของสังคมนิยมแบบประชาธิปไตย

3. พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475_(ลงวันที่ 27 มิถุนายน พุทธศักราช 2745)

นายปรีดีใช้รัฐธรรมนูญเป็นเครื่องมือช่วยในการแปรระบบความคิด (นามธรรม) ด้านการเมืองแบบประชาธิปไตยของตนออกมาเป็นรูปธรรมมากขึ้นเพราะรัฐธรรมนูญสำหรับนายปรีดีนั้นเปรียบประดุจกุญแจที่ใช้ไขประตูเปิดช่องให้ราษฎรได้เข้ามามีส่วนมีเสียงในการปกครองหรือจัดให้ถูกต้องตามความต้องการของประชาชน พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราวมีบทบัญญัติทั้งหมด 39 มาตรา แบ่งออกเป็น 5 หมวด ประกอบด้วย

หมวดที่ 1 ข้อความทั่วไป

หมวดที่ 2 กษัตริย์

หมวดที่ 3 สภาผู้แทนราษฎร

หมวดที่ 4 คณะกรรมการราษฎร

และหมวดที่ 5 ศาล (ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัตติยา กรรณสูต (รวบรวม), 2518: 213 – 20)

คณะราษฎรและนายปรีดีผู้ร่างมีความมุ่งหมายใช้ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินนี้เพื่อควบคุมดูแลจัดการบ้านเมืองให้เข้ารูปเข้ารอยของระบอบประชาธิปไตยภายใน 10 ปี คือ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2475 – 2485 (สุพจน์ ด้านตระกูล, 2535: 295) เป็นธรรมนูญการปกครองแผ่นดินที่บรรจุความคิดแบบประชาธิปไตย คือ หลักการเกี่ยวกับด้านสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคอยู่อย่างครบถ้วน เช่น ให้สิทธิอย่างเสมอภาคแก่ประชาชนในการเลือกตั้งโดยกำหนดคุณสมบัติของผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งว่า “ราษฎรไม่ว่าเพศใด เมื่อมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้ ย่อมมีสิทธิออกเสียงลงมติเลือกผู้แทนหมู่บ้านได้...” นับได้ว่าเป็นหลักการที่ก้าวหน้ามากในขณะนั้น เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้ออกเสียงลงคะแนนเลือกตั้งผู้แทนราษฎรโดยทั่วกันและสิทธิในการออกเสียงเลือกผู้แทนก็ไม่จำกัดเฉพาะเพศชายเท่านั้น ผู้หญิงก็มีสิทธิเช่นเดียวกัน ในบางประเทศที่เป็นประชาธิปไตยมาก่อนประเทศไทย เช่น ประเทศสเปน และอิตาลี สตรีไม่มีสิทธิในการออกเสียงเป็นต้น (ทิพวรรณ เจียมธีรสกุล, 2531: 159 – 60) แต่เมื่อนำมาใช้กลับเป็นเพียงรัฐธรรมนูญที่เล็งหรือชั่วคราวเท่านั้นเพราะไม่มีการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรในระหว่างเวลาที่ใช้ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินฉบับชั่วคราวนี้ แม้ว่าจะมีบทบัญญัติเกี่ยวกับการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอยู่ในรัฐธรรมนูญซึ่งแบ่งออกเป็นสามสมัยก็ตาม³ ทั้งนี้ก็เพราะรัฐธรรมนูญฉบับที่สองซึ่งถือเป็นฉบับถาวรได้รับการร่างเสร็จภายในระยะเวลาไม่ถึง 6 เดือน (ไพโรจน์ ชัยนาม, 2519: 112) แม้หลักการสำคัญหลายประการในธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราวได้ถูกนำมาบรรจุอยู่ในรัฐธรรมนูญฉบับถาวรแต่เนื้อหาบางส่วนโดยเฉพาะเกี่ยวกับอำนาจของกษัตริย์มีการเพิ่มเติมให้มีอำนาจมากขึ้น

ดังนั้น ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราวซึ่งนายปรีดีนำมาใช้เป็นเครื่องมือวางรูปแบบการปกครองของประเทศตามอุดมการณ์แบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของตนและเป็นรูปแบบการปกครองในทัศนะของนายปรีดีที่แท้จริงก่อนที่จะมีการประนีประนอมกับกลุ่มผู้ปกครองเก่า (กษัตริย์และพวกเจ้า) ในการร่างรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม 2475 (ฉบับถาวร) การ

3

สมัยที่ 1 คือภายในระยะเวลา 6 เดือน นับแต่ใช้ธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน ฯ ใช้วิธีการแต่งตั้ง แต่หลังจากนั้นแล้วเรียกว่า สมัยที่ 2 ผู้แทนราษฎรส่วนหนึ่งจะมาจากการเลือกตั้งของราษฎรเรียกว่า สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภท 1 ซึ่งมีจำนวนเท่ากับผู้แทนราษฎรที่มาจากการแต่งตั้งที่เรียกว่า สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 2 ประกอบกันขึ้นเป็นสภาผู้แทนราษฎร และภายในไม่เกิน 10 ปีหรือเรียกว่า สมัยที่ 3 นับแต่วันประกาศใช้ธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน สภาผู้แทนราษฎรจะมีสมาชิกแต่เพียงประเภท 1 ประเภทเดียว

ประนีประนอมกับกษัตริย์และพวกเจ้าในประเด็นรัฐธรรมนูญนี้ยังแสดงให้เห็นถึงความหมายของอุดมการณ์แบบ “จิตสำนึกปลอมแปลง” ที่จะนำเสนอแยกในหัวข้อจิตสำนึกปลอมแปลงของอุดมการณ์ของนายปรีดี พนมยงค์ในส่วนตัวต่อไป

4. คำโครงการเศรษฐกิจ

คำกล่าวในหลักการข้อที่ 3 ในหลัก 6 ประการที่ว่า “จะต้องบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่จะหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก” เป็นคำกล่าวที่แสดงให้เห็นถึงแนวคิดทางเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมของอุดมการณ์แบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของนายปรีดีหรือที่รู้จักกันดีในนาม “เค้าโครงการเศรษฐกิจ” นายปรีดีนำเค้าโครงการเศรษฐกิจมาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมือง กล่าวคือ ทำหน้าที่สะท้อน / ถ่ายทอดระบบความคิดไปสู่สังคมเพื่อโน้มน้าว ชักจูง ให้ความคิดของคนในสังคมเปลี่ยนแปลงตามอุดมการณ์แบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” และกำหนดรูปแบบการเศรษฐกิจให้ดำเนินไปตามแนวคิดแบบสังคมนิยม

แนวทางการจัดการเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมที่นายปรีดีเสนอในเค้าโครงการเศรษฐกิจ นายปรีดีเน้นว่าการส่งเสริมให้ราษฎรมีความสุขสมบูรณ์มีอยู่ทางเดียว คือ รัฐจะต้องเป็นผู้ดำเนินการวางแผนทางเศรษฐกิจเสียเองโดยมีการโอนปัจจัยการผลิตเป็นของรัฐเพราะนายปรีดีเชื่อว่ารัฐย่อมจะให้ความสำคัญแก่สิ่งที่มีประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวมมากกว่าผลประโยชน์ส่วนตัว ซึ่งต่างจากการที่รัฐปล่อยให้ระบบเศรษฐกิจของประเทศดำเนินไปในแบบทุนนิยมที่เน้นการแข่งขันอย่างเสรีตามความสามารถเพราะคนส่วนใหญ่ของประเทศจะตกเป็นทาสของคนจำนวนน้อย (พวกเจ้าและนายทุนเอกชน) ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีปัจจัยทางการผลิตมากกว่าและทำให้เกิดการผูกขาดทางเศรษฐกิจ ดังที่เศรษฐกิจของสังคมไทยดำเนินอยู่ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

แนวคิดแบบสังคมนิยมในเค้าโครงการเศรษฐกิจของนายปรีดีประกอบด้วยหลักการสำคัญ ๆ (หน้าที่ของรัฐทางเศรษฐกิจ)⁴ ดังนี้ (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2542: 75 –9)

1. รัฐจะทำการประกอบการเศรษฐกิจทั้งหมด

4

รัฐตามความคิดของนายปรีดีในเค้าโครงการเศรษฐกิจ หมายถึง องค์ประกอบที่เกิดขึ้นด้วยราษฎรที่มาจากทางเลือกตั้งทางระบบรัฐสภา ส่วนระบบ “สหกรณ์” นั้น หมายถึง ระบบใหม่ที่เกิดจากการแปรสภาพการปกครองของตำบลให้กลายเป็นสหกรณ์ทั้งหมด โดยราษฎรจัดตั้งและปกครองตนเอง สหกรณ์นี้มีหลายรูปแบบจากเล็กไปสู่อใหญ่และทำหน้าที่แบบเอกประสงค์ รัฐมีบทบาทให้ความช่วยเหลือเท่านั้น ไม่ใช่ไปชี้นำหรือครอบงำ

2. รัฐจะวางแผนเศรษฐกิจแห่งชาติ
3. รัฐจะจัดการให้มีระบบสหกรณ์ ซึ่งเป็นผู้ผลิตและผู้จำหน่ายปัจจัยการดำรงชีวิตของราษฎรทุกคนที่ทำงานอยู่ในสหกรณ์นี้
4. รัฐจะทำการประกันสังคมให้แก่ราษฎร ตั้งแต่เกิดจนตาย

การที่รัฐจะเป็นผู้ประกอบการทางเศรษฐกิจ (ตามหลักข้อ 1) รัฐจำเป็นต้องมีปัจจัยการผลิต ได้แก่ ที่ดิน แรงงาน และเงินทุนเป็นของตนเอง นายปรีดีจึงเสนอวิธีที่รัฐจะหาปัจจัยการผลิตไว้ในเค้าโครงการเศรษฐกิจหมวดที่ 5 สามารถสรุปได้ดังนี้

1. ด้านการจัดหาที่ดิน ให้รัฐบาลซื้อที่ดินของเอกชนโดยขายเงินตราหรือออกไปกู้ให้แก่เจ้าของที่ดินเพื่อรัฐบาลจะสามารถกำหนดลักษณะการแบ่งที่ดินออกเป็นสัดส่วนที่เหมาะสมแก่การประกอบการเศรษฐกิจต่าง ๆ แทนที่จะอยู่อย่างเปล่าประโยชน์

2. ด้านแรงงาน รัฐบาลกำหนดให้ราษฎรทำงานตามคุณวุฒิ กำลัง และความสามารถของตน (เป็นข้าราชการ) และเมื่อพ้นเกณฑ์ที่จะทำงานก็จะได้รับบำนาญโดยรัฐบาลจะจ่ายเงินเดือนตามคุณวุฒิ กำลัง และความสามารถ แต่เงินเดือนขั้นต่ำสุดจะต้องพอเพียงแก่การซื้อปัจจัยแห่งการดำรงชีพ สำหรับผู้มีอาชีพอยู่แล้วรัฐบาลอนุญาตให้ประกอบอาชีพตามความประสงค์ของตนเองต่อไปได้

3. ด้านเงินทุน การจัดหาทุนเพื่อมาจ่ายค่าแรงงานและซื้อเครื่องจักรกล รัฐบาลควรเก็บภาษีมรดก ภาษีทะเบียนการพนัน ออกสลากกินแบ่ง กู้เงินธนาคารแห่งชาติ หรือกู้เงินจากต่างประเทศ แต่เป็นทุนภายใน (พึ่งตนเอง) มากกว่า ทุนภายนอก

และการดำเนินการทางเศรษฐกิจของรัฐจะต้องทำแบบมีหลักการหรือต้องมีกรอบแผนการทางเศรษฐกิจ (หลักข้อที่ 2) โดยแบ่งการดำเนินการทางเศรษฐกิจออกเป็นสหกรณ์ต่าง ๆ (หลักข้อที่ 3) การที่ต้องแบ่งการดำเนินงานออกเป็นสหกรณ์ เนื่องจากว่าเมื่อการประกอบการทางเศรษฐกิจทุกอย่างขึ้นอยู่รัฐบาล รัฐบาลอาจควบคุมตรวจตราได้ไม่ทั่วถึงจึงจำเป็นต้องแบ่งการดำเนินการทางเศรษฐกิจออกเป็นสหกรณ์โดยรัฐบาลให้อำนาจในการประกอบเศรษฐกิจเป็นหน้าที่ของสหกรณ์ต่าง ๆ ตามแผนเศรษฐกิจแห่งชาติที่รัฐบาลวางไว้แต่ละสหกรณ์ก็จะเป็นหน่วยเศรษฐกิจและสังคมที่จะอำนวยความสะดวกสมบูรณ์ให้แก่สมาชิกโดยตรงซึ่งการประกันความสุขสมบูรณ์ที่นายปรีดีกล่าวถึง ก็คือ การให้สวัสดิการโดยรัฐหรือรัฐสวัสดิการนั่นเอง (หลักข้อที่ 4)

กล่าวโดยสรุปได้ว่า นายปรีดีใช้เค้าโครงการเศรษฐกิจเป็นกลไกในการชักจูงให้สังคมนิยมรับอุดมการณ์แบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของตนนายปรีดีต้องการเปลี่ยนแปลง

โครงสร้างทางเศรษฐกิจของสังคมไทยให้รัฐเข้ามามีบทบาทเป็นผู้วางแผน ดำเนินการทางเศรษฐกิจเอง และที่สำคัญเป็นผู้ให้สวัสดิการผ่านสหกรณ์ที่รับมอบนโยบายและแผนการต่าง ๆ จากรัฐบาลไปปฏิบัติ เพื่อให้ราษฎรมีความสุขสมบูรณ์ คำโครงการเศรษฐกิจจึงจัดได้ว่าเป็นร่างของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับแรกและฉบับเดียวของประเทศไทยที่เสนอแนวทางเศรษฐกิจแห่งชาติแบบสังคมนิยมภายใต้กรอบการเมืองในระบบประชาธิปไตย (โครงการจัดทำสื่อเผยแพร่เกียรติคุณ นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส สำหรับเด็กและเยาวชน และสถาบันปรีดี พนมยงค์, 2542: คำนำ)

แนวคิดแบบสังคมนิยมทางเศรษฐกิจในเค้าโครงการเศรษฐกิจของนายปรีดีเป็นความพยายามสร้างประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจซึ่งจะเป็นฐานของประชาธิปไตยทางการเมืองเพราะหากปราศจากประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจแม้ประเทศจะมีการปกครองแบบประชาธิปไตยราษฎรส่วนมากก็จะมีโอกาสที่จะใช้สิทธิได้เพราะคนส่วนน้อยที่กุมอำนาจเศรษฐกิจย่อมมีอำนาจเหนือกว่าในการใช้สิทธิทางการเมือง ดังนั้น อุดมการณ์แบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของนายปรีดีจะสมบูรณ์ได้ก็ต่อเมื่อประเทศเป็นประชาธิปไตยทั้งด้านเศรษฐกิจและการเมือง

เค้าโครงการเศรษฐกิจที่เป็นแกนหลักของอุดมการณ์แบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของนายปรีดี เมื่อนำมาเสนอขอความเห็นชอบจากรัฐมนตรีตามกระบวนการทางรัฐสภานายปรีดีกลับถูกกล่าวหาว่าปรารถนาจะวางนโยบายเศรษฐกิจไปในทางอันมีลักษณะเป็นคอมมิวนิสต์ กลุ่มผู้นำในระบบเก่า นำโดยพระยามโนปกรณ โนติธาดา นายกรัฐมนตรีได้พยายามขัดขวางและทำลายอุดมการณ์แบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” โดยเฉพาะแนวคิดแบบสังคมนิยมในเค้าโครงการเศรษฐกิจของนายปรีดีเนื่องจากเป็นแนวคิดที่ส่งผลกระทบต่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและอำนาจทางการเมืองของกลุ่มตน การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจเป็นแบบสังคมนิยมจะทำให้ความได้เปรียบที่มีอยู่ของกษัตริย์และพวกเจ้า เช่น การเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต, การเป็นราชการ เป็นต้น จะถูกลดทอนลงไปกลุ่มผู้นำในระบบเก่าที่รับเชิญเข้ามามีส่วนในการปกครองประเทศจึงเข้าขัดขวางด้วยการตราพระราชกฤษฎีกาปิดสภาในวันที่ 1 เมษายน 2576 แม้ว่าความคิดเห็นในที่ประชุมของคณะกรรมการเพื่อพิจารณาร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติฝ่ายเสียงข้างมากจะเห็นด้วยกับแนวทางตามเค้าโครงการที่นายปรีดีเสนอก็ตาม นอกจากนั้นรัฐบาลยังได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ออกใช้เมื่อวันที่ 2 เมษายน 2476 นายปรีดีถูกบังคับให้เดินทางออกนอกประเทศพร้อมกับภรรยาและลูกสาวของแนวคิดแบบสังคมนิยมซึ่งเป็นแกนหลักของอุดมการณ์แบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของนายปรีดี

ระบบความคิดช่วงที่สองของนายปรีดี พนมยงค์

สภาพสังคมไทยภายหลังความขัดแย้งเรื่องเค้าโครงการเศรษฐกิจถูกครอบงำให้กัฏระบบคอมมิวนิสต์ สังคมไทยรับรู้แต่การใช้ความรุนแรงของพวกคอมมิวนิสต์จากต่างประเทศ เช่น จากการปฏิวัติในรัสเซีย พ.ศ. 2460 เป็นต้น โดยไม่รู้ในรายละเอียดว่าระบบความคิด (โดยเฉพาะวิถีการผลิตทางเศรษฐกิจ) แบบคอมมิวนิสต์เป็นอย่างไรซึ่งส่งผลโดยตรงต่อระบบความคิดแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของนายปรีดีโดยเฉพาะเค้าโครงการเศรษฐกิจหรือแนวคิดแบบสังคมนิยม แม้คณะรัฐประหาร (คณะราษฎร) สามารถทำการยึดอำนาจคืนจากกลุ่มผู้นำที่มีระบบความคิดแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่เชิญมาร่วมรัฐบาลได้แล้วก็ตามความหวาดกลัวระบบคอมมิวนิสต์ก็ยังคงดำรงอยู่ในสังคมไทย นับจากนั้นเป็นต้นมาแม้ว่านายปรีดีจะได้เดินทางกลับมาประเทศไทยและเข้ามามีบทบาททางการเมืองอย่างไรเค้าโครงการเศรษฐกิจก็ไม่ถูกนำมากล่าวอ้างอีกเลย นายปรีดีก็ไม่ได้ละความพยายามในการดำเนินการตามระบบความคิดแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของตน ดังเห็นได้จาก การใช้อุดมการณ์เป็นเครื่องมือทางการเมือง (ทั้งในแง่การบังคับ กดขี่ และแง่การครอบงำ โน้มน้าว) ในช่วงที่สองของนายปรีดีหรือระบบความคิดทางการเมืองในช่วงหลังการรัฐประหาร 20 มิถุนายน 2476 จนถึง พ.ศ. 2490

การศึกษากระบวนการทางการเมืองในช่วงที่สองของนายปรีดียังคงใช้กรอบการศึกษาตามหลักการในบทที่ 2 ซึ่งแบ่งการศึกษาการนำอุดมการณ์ทางการเมืองมาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองออกเป็น 2 ส่วน คือ กลไกด้านการบังคับ กดขี่ และกลไกด้านการครอบงำ โน้มน้าว แต่ในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 นายปรีดีเป็นหนึ่งในผู้ก่อการที่มีตำแหน่งเป็นผู้นำฝ่ายพลเรือนซึ่งเป็นตำแหน่งที่ไม่มีกองกำลังทั้งทางด้านตำรวจและทหารอยู่ในบังคับอำนาจของตน⁵ หลังการก่อการเสร็จสิ้นการเข้ามามีบทบาททางการเมืองของนายปรีดีจึงไม่มีฐานกำลังจากทั้งกองทัพและตำรวจซึ่งเป็นองค์ประกอบย่อยที่สำคัญของกลไกด้านการบังคับ กดขี่ ร่วมกับด้านการออกกฎหมาย และกระบวนการยุติธรรม เพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับรูปแบบการใช้กลไกด้านการบังคับ กดขี่ที่ไม่เน้นการใช้ความรุนแรงด้วยกองทัพและตำรวจ ผู้ทำการศึกษาก็เห็นควรว่าควรเรียกการใช้ “กลไกด้านการบังคับ กดขี่” ของนายปรีดีเป็นการใช้ “กลไกด้านการบังคับ” ซึ่งเหมาะสมกว่าแทน

5

แม้ว่านายปรีดีจะได้รับความร่วมมือจากกลุ่มนายทหารเรือ ที่เป็นสมาชิกผู้ก่อการฯ ซึ่งร่วมกระทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ด้วยกัน และจากกลุ่มเสรีไทย แต่ในช่วงระหว่างพ.ศ. 2475 – 2490 นายปรีดีไม่เคยนำกำลังในส่วนดังกล่าวมาใช้สนับสนุนการขึ้นมามีอำนาจทางการเมืองของตนแต่อย่างใด

และนายปรีดีใช้อุดมการณ์เป็นเครื่องมือทางการเมืองตามแนวคิดทางเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมและแนวคิดทางการเมืองแบบประชาธิปไตย กล่าวคือ

1. การใช้อุดมการณ์ทางการเมืองเป็นเครื่องมือตามแนวคิดทางเศรษฐกิจแบบสังคมนิยม

เป็นความพยายามนำเอาบางหลักการในเค้าโครงการเศรษฐกิจ ซึ่งไม่ได้รับการยอมรับจากสังคมมาดำเนินการให้เกิดขึ้นในสังคมไทยหรือเป็นการใช้อุดมการณ์ทางการเมืองเฉพาะหลักการข้อที่ 3 ที่ว่า “ต้องบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่จะจัดหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก” ของหลัก 6 ประการ

2. ส่วนการใช้อุดมการณ์ทางการเมืองเป็นเครื่องมือตามแนวคิดทางการเมืองแบบประชาธิปไตยนั้นเป็นการใช้อุดมการณ์เป็นเครื่องมือทางด้านการเมืองและสังคมที่ต้องการสร้างเสรีภาพ และความเสมอภาคในสังคม ซึ่งนายปรีดีได้นำเสนอไว้แล้วเช่นกัน (หลักข้ออื่น ๆ) ในหลัก 6 ประการ เช่น หลักข้อที่ 4 ที่จะต้องให้ราษฎรมีสิทธิเสมอภาคกัน และหลักข้อที่ 5 ที่จะต้องให้ราษฎรได้มีเสรีภาพ เป็นต้น

1. การใช้อุดมการณ์ทางการเมืองเป็นเครื่องมือตามแนวคิดทางเศรษฐกิจแบบสังคมนิยม

ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจของสังคมไทยมีสาเหตุหลักมาจากปัญหาโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจที่สังคมถูกครอบงำด้วยแนวคิดแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ซึ่งมีความคิดพื้นฐานอยู่บนความไม่เท่าเทียมกันในทางด้านเศรษฐกิจส่งผลให้ราษฎรส่วนใหญ่ประสบปัญหาความยากจน ถูกกดขี่ เอารัดเอาเปรียบ นายปรีดีเป็นผู้หนึ่งที่ตั้งใจแก้ปัญหาดังกล่าวจึงพยายามเปลี่ยนแปลงโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจให้เป็นแบบสังคมนิยม คือ เสนอให้รัฐเข้ามาเป็นผู้ดำเนินการทางเศรษฐกิจเองเพื่อให้รัฐทำหน้าที่กระจายผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจให้แก่สังคมซึ่งเป็นการสร้างความเสมอภาคทางเศรษฐกิจและรัฐต้องจัดให้มีสวัสดิการ (ประกันความสุขสมบูรณ์) แก่ราษฎร แต่หลักการดังกล่าวก็ไม่ประสบความสำเร็จซึ่งนายปรีดีก็ได้แสดงความพยายาม ดังเห็นได้จากการเข้ามีบทบาทแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของประเทศที่ยังคงแนวทางแบบสังคมนิยมเอาไว้ คือ สร้างความเสมอภาคทางเศรษฐกิจ

นอกจากปัญหาด้านโครงสร้างแล้วประเทศไทยยังประสบปัญหาทางเศรษฐกิจที่มีเหตุสืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ คือ การที่ประเทศไทยถูกบังคับให้ทำสัญญาไม่เสมอภาคกับประเทศจักรวรรดินิยมตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 ส่งผลต่อการบริหารงานทางเศรษฐกิจของรัฐบาลที่ไม่สามารถดำเนินนโยบายต่าง ๆ ของรัฐบาลได้อย่างเต็มที่เพราะต้องระวังไม่ได้ไปกระทบกับสนธิสัญญาที่ทำไว้ซึ่งจะกลายเป็นปัญหาระหว่างประเทศได้

ดังนั้น การใช้อุดมการณ์ทางเมืองเป็นเครื่องมือตามแนวคิดทางเศรษฐกิจแบบสังคมนิยม เป็นการใช้อุดมการณ์เป็นเครื่องมือเฉพาะด้านเศรษฐกิจของนายปรีดีที่นำทั้งกลไกด้านการบังคับ ผ่านสถาบันกฎหมายและกลไกด้านการครอบงำ โน้มน้าวของรัฐผ่านสถาบันเศรษฐกิจมาใช้ ร่วมกันแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจของประเทศและปรับเปลี่ยนความคิด แบบแผนทางเศรษฐกิจ ของประเทศตามแนวอุดมการณ์แบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ด้วยการแก้ไขปัญหาระหว่าง สนธิสัญญาไม่เสมอภาคระหว่างประเทศ, การออกกฎหมายสนับสนุนการดำเนินการทางเศรษฐกิจ , การแก้ไขระบบภาษีและการคลัง และการจัดตั้งธนาคารชาติ เป็นต้น

1.1 การแก้ไขปัญหาเรื่องสนธิสัญญาไม่เสมอภาคระหว่างประเทศ

ปัญหาเรื่องสนธิสัญญาระหว่างประเทศเป็นสนธิสัญญาที่ประเทศไทยยอมให้ประเทศ จักรวรรดินิยมมีสิทธิพิเศษเหนือประเทศไทยหลายประการ อาทิเช่น คนในบังคับต่างประเทศ เหล่านั้นทำผิดในดินแดนไทยแต่ศาลไทยไม่มีอำนาจตัดสิน รัฐบาลไทยต้องส่งตัวคนต่างประเทศที่ ทำผิดนั้นไปให้ศาลกงสุลของต่างประเทศชำระคดี สถานกงสุลของหลายประเทศมีศาลและคุก สำหรับคนในบังคับของตนโดยเฉพาะและมีสิทธิอื่น ๆ ที่เรียกตามศัพท์กฎหมายระหว่างประเทศว่า “สภาพนอกอาณาเขต” ซึ่งสภาพนอกอาณาเขตมีอุปสรรคใหญ่อยู่ 2 ประการ คือ อำนาจศาล กงสุลซึ่งได้กล่าวไปแล้วข้างต้น และการจำกัดอัตราศาลการเป็นการตายตัว (ภาษีร้อยชักสาม) นอกจากนั้นประเทศจักรวรรดินิยมยังได้สิทธิในการสัมปทานป่าไม้ เหมืองแร่ การเดินเรือ ฯลฯ อีกด้วย สนธิสัญญาที่ตั้งขึ้นนั้นมีข้อบัญญัติไว้ว่าจะแก้ไขเพิ่มเติมได้ก็ด้วยความยินยอมของทั้ง 2 ฝ่าย คือ จะบอกเลิกไม่ได้ ทางออกคือต้องทำการเจรจาขอแก้ไขสนธิสัญญากับทุกประเทศที่ เกี่ยวข้อง (สมจิตต์ อินสิงห์ และระวี ฤกษ์จำนง, 2543: 181 – 5)

นายปรีดีได้เข้ามาแก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยใช้ยุทธวิธีบอกเลิกสัญญาไม่เสมอภาคกับ ประเทศจักรวรรดินิยมต่าง ๆ บนหลักการว่าสยามได้รับเอกราชและอธิปไตยอย่างสมบูรณ์แล้ว และอาศัยหลัก “ดุลยภาพแห่งอำนาจ” ในการเจรจาจนทำให้ประเทศจักรวรรดินิยมยอมทำ สนธิสัญญาฉบับใหม่ในที่สุด สนธิสัญญาฉบับใหม่มีสาระสำคัญ กล่าวคือ

1. ในเรื่องอำนาจศาลกงสุล ให้คนชาติแห่งต่างประเทศคู่สัญญาขึ้นศาลไทยแต่มีเงื่อนไข ว่าจนกว่าจะประกาศและใช้ประมวลกฎหมายครบถ้วนแล้วและต่อไปอีก 5 ปี ถ้าพนักงานทูตหรือ กงสุลเห็นสมควรเพิกถอนคดีที่คนชาติของตนเป็นจำเลยไปพิจารณาพิพากษาเสียเองเพื่อประโยชน์ แก่ความยุติธรรมก็ถอนคดีไปได้แต่จะถอนไปจากศาลฎีกาไม่ได้ และ

2. ในเรื่องพิกัตอัตราศาลการที่ไทยมีอิสรภาพในการตั้งพิกัตอัตราศาลการได้ แต่ก็ยังมี ข้อจำกัดอยู่บ้าง เช่น สนธิสัญญาพาณิชย์และการเดินเรือกับอังกฤษจำกัดไว้ว่า ภายใน

ระยะเวลา 10 ปีไทยจะไม่เก็บศุลกากรด้ายดิบ ด้ายเย็บผ้า ผ้าและสรรพสิ่งอื่น ๆ ที่ทำด้วยผ้าเย็บ เหล็ก เหล็กกล้า และสิ่งต่าง ๆ ที่ทำด้วยเหล็กหรือเหล็กกล้ากับทั้งเครื่องจักรและส่วนของเครื่องจักรในอัตราสูงกว่าร้อยละ 4 ของราคา เป็นต้น

ความพยายามเจรจาแก้ไขสนธิสัญญาไม่เสมอภาคดังกล่าวของนายปรีดีแสดงให้เห็นถึงปณิธานอันแรงกล้าที่จะดำเนินแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจโดยเริ่มจากการแก้ไขกฎหมายทางเศรษฐกิจ (ระหว่างประเทศ) ให้ประเทศมีเอกราชในทุกด้านไม่ถูกเอาเปรียบทางด้านเศรษฐกิจ เพราะเมื่อเป็นอิสระแล้วประเทศก็จะสามารถกำหนดทิศทางด้านเศรษฐกิจของตนได้

2. การออกกฎหมายสนับสนุนการดำเนินการทางเศรษฐกิจ

ในขณะที่ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง นายปรีดีได้เสนอร่างพระราชบัญญัติจัดการกู้เงินในประเทศเพื่อการอุตสาหกรรมให้รัฐบาลสามารถออกพันธบัตรกู้เงินภายในประเทศได้ไม่เกิน 20 ล้านบาทเพื่อการพัฒนาและส่งเสริมการดำเนินการด้านอุตสาหกรรม และพระราชบัญญัติจัดการกู้เงินในประเทศเพื่อการเกษตรกร พ.ศ. 2481 ที่รัฐบาลสามารถกู้เงินได้ไม่เกิน 25 ล้านบาทเพื่อส่งเสริมภาคเกษตรกรรม

พระราชบัญญัติทั้ง 2 ฉบับแสดงให้เห็นถึงการเตรียมพร้อมของรัฐที่จะเข้ามามีส่วนในการประกอบการทางเศรษฐกิจ ดังหลักการในหมวดที่ 5 เกี่ยวกับวิธีซึ่งรัฐบาลจะหาเงินทุนเพื่อนำใช้ในการดำเนินการทางเศรษฐกิจเพราะเงินทุนจากพระราชบัญญัติทั้ง 2 ฉบับนี้ต่อมาถูกใช้เป็นทุนให้หน่วยงานต่าง ๆ ที่รัฐสนับสนุนสามารถกู้เงินไปลงทุนทางเศรษฐกิจได้ การที่นายปรีดีเสนอให้รัฐเป็นองค์กกลางทำหน้าที่ในการกู้ยืมและกระจายเงินทุนนั้นแม้รัฐจะไม่ได้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตของทั้งสังคมตามองค์ประกอบของแนวคิดสังคมนิยมประชาธิปไตยแต่รัฐก็เป็นผู้ตัดสินใจว่าประเทศต้องการการสนับสนุนหรือการดำเนินการทางเศรษฐกิจด้านใดบ้างผ่านการให้ทุนสนับสนุนทางเศรษฐกิจ

นอกจากในเรื่องเงินทุนแล้วนายปรีดียังได้ดำเนินการตามระบบความคิดแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ด้วยการเสนอร่างพระราชบัญญัติเกลือ พ.ศ. 2481 และร่างพระราชบัญญัติยาสูบ พ.ศ. 2481⁶ ความสำคัญของพระราชบัญญัติทั้ง 2 ฉบับเหมือนกันคือ รัฐจะเข้าควบคุมสินค้าทั้ง 2 ประเภทนี้โดยในการผลิตจะมีการกำหนดเขตเป็นเขต ๆ ในการทำเกลือหรือปลูกยาสูบ และเมื่อทำ

6

ราชกิจจานุเบกษา 55 22 มีนาคม 2481 1081, 1089

การผลิตได้ผลผลิตแล้วพระราชบัญญัติบังคับให้นำผลิตผลมาขายให้กับเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือผู้รับเหมาที่ได้รับอนุญาตจากรัฐบาลและในการจำหน่ายนั้นก็ต้องมาซื้อจากเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือผู้รับเหมาเพื่อที่จะขายให้แก่ราษฎร

การประกาศใช้พระราชบัญญัติทั้ง 2 ฉบับนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นการพยายามครั้งแรกในการที่จะให้รัฐเข้ามาเป็นผู้ผูกขาดทางเศรษฐกิจ (เรื่องวิทย์ ลิ้มปนาท, 2537: 119 – 20) หรือการโอนกิจการบางอย่างซึ่งเป็นกิจการที่สำคัญและส่งผลกระทบต่อส่วนรวมมาเป็นของรัฐ ดังนั้น การใช้อุดมการณ์เป็นเครื่องมือทางการเมืองผ่านกลไกการบังคับด้วยการออกกฎหมายในทางเศรษฐกิจนี้เป็นการออกกฎหมายที่แสดงนัยยะให้เห็นว่านายปรีดีพยายามดำเนินการตามแนวคิดแบบสังคมนิยมทางเศรษฐกิจที่ต้องการให้รัฐเป็นผู้มีบทบาทในด้านเศรษฐกิจหรือวางโครงการเศรษฐกิจของชาติตามที่เคยเสนอไว้ในเค้าโครงการเศรษฐกิจนั่นเอง

3. การแก้ไขระบบภาษีและการคลัง

นายปรีดียังได้ดำเนินการปรับปรุงระบบภาษีซึ่งระบบภาษีของไทยก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ไม่อาจปรับปรุงและพัฒนาให้สนับสนุนนโยบายต่าง ๆ ของรัฐบาลได้เต็มที่เนื่องจากติดในข้อสัญญาต่าง ๆ ที่ไทยได้ทำกับกลุ่มประเทศจักรวรรดินิยมตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 หลังจากแก้ไขสนธิสัญญาที่เป็นอุปสรรคแล้วจากเดิมอากรขาเข้าที่เก็บในอัตราตายตัวตามมูลค่านำเข้า (ภาษีร้อยชักสาม) ได้รับการแก้ไขปรับปรุงให้เป็นอัตราที่สอดคล้องกับประโยชน์ในทางเศรษฐกิจและสังคมของชาติ เช่น อากรขาเข้า สินค้าประเภทใดยังประโยชน์แก่เศรษฐกิจและสังคมก็ลดอัตราลงหรือยกเว้นไม่เก็บอากรขาเข้าเสียเลย สำหรับสินค้านำเข้าที่เป็นของไม่จำเป็นหรือสินค้าเพื่อการอุปโภคบริโภคมีการปรับอัตราอากรขาเข้าให้สูงขึ้น ในขณะเดียวกันก็ได้เปลี่ยนการจัดเก็บอากรขาออกสำหรับข้าวจากการเก็บตามสภาพเป็นการเก็บตามมูลค่าส่งออกเพื่อสนับสนุนการส่งออกข้าวในขณะนั้น เป็นต้น

สำหรับภาษีอากรบางประเภทที่ไม่เป็นธรรมนายปรีดีก็เสนอให้ยกเลิก ได้แก่ ภาษีรัชชูปการ (เป็นเงินส่วยที่ไพร่ต้องเสียให้แก่เจ้าศักดินา) อากรค่านา (เป็นเงินที่ชาวนาต้องเสียให้แก่เจ้าศักดินาตามระบบความคิดทางการเมืองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ถือว่าที่ดินทั้งหลายทั่วราชอาณาจักรเป็นของพระมหากษัตริย์) อากรสวน ภาษีไร่อ้อย และภาษีไร่ยาสูบ และเพื่อชดเชยรายได้ที่ขาดไปก็ได้ปรับปรุงภาษีเงินได้ ภาษีร้านค้า ภาษีธนาคาร อากรแสตมป์ อากรมหรสพ เงินช่วยบำรุงท้องที่ และเงินช่วยบำรุงการประถมศึกษา เป็นต้น (วิจิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์, 2543: 173 - 4) เป็นการจัดเก็บภาษีอากรในรูปแบบที่เป็นธรรมโดยสถาปนา “ประมวลรัษฎากร”

ขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศไทยซึ่งรวมบทบัญญัติเกี่ยวกับภาษีอากรทางตรงที่มีหลักการว่า ผู้ใดมีรายได้อีกก็เสียภาษีมากและถ้าผู้ใดบริโภคเครื่องบริโภคที่ไม่จำเป็นแก่การดำรงชีพก็ต้องเสียภาษีอากรมากตามลำดับ

การปรับปรุงระบบภาษีนอกจากจะช่วยให้เกิดความเป็นธรรมในการเก็บภาษีมากขึ้นแล้วยังส่งผลโดยตรงต่อสภาพการคลัง (งบประมาณ) ของประเทศ กล่าวคือ ระบบภาษีมีส่วนช่วยให้ประเทศมีรายได้เพิ่มขึ้น ดังเห็นได้จาก ปาฐกถาเรื่อง “สองปีที่ล่วงมาแล้ว” ที่หลวงประดิษฐมนูธรรม (นายปรีดี พนมยงค์) บรรยายทางวิทยุกระจายเสียงในคืนวันพุธที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2477 เกี่ยวกับผลงานของรัฐบาล กล่าวคือ “...เมื่อก่อนการเปลี่ยนแปลงนี้งบประมาณที่ทำสำหรับ พ.ศ. 2475 เกือบไม่สู้ดุลยภาพกับความปั่นป่วนในทางการคลัง เมื่อก่อนการแล้วรัฐบาลคณะราษฎรได้พิจารณางบประมาณนั้นใหม่และในปีก็บังเกิดรายได้มากกว่ารายจ่าย ในเรื่องการเงินคงคลังนี้ ท่านควรทราบว่

ในวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2475 มีเงินเหลือคงคลัง 34 ล้านบาท

ในวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2476 มีเงินเหลือคงคลัง 47 ล้านบาท

ในวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2477 มีเงินเหลือคงคลัง 54 ล้านบาท

ในวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2477 มีเงินเหลือคงคลัง 58 ล้านบาท

แปลว่าในช่วงเวลา 2 ปีภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้วมีเงินเหลือคงคลังเพิ่มขึ้นถึง 23 ล้านบาทเศษ นอกจากนี้เมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2475 ประเทศสยามยังได้ใช้เงินกู้ราย 7 เปอร์เซนต์ คือ เป็นเงินกว่า 20 ล้านบาท เงินใช้คืนนี้จ่ายจากเงินที่ได้สะสมไว้สำหรับใช้หนี้เงินกู้เป็นการปลดเปลื้องภาระของประเทศลงมิใช่น้อย...” (ปรีดี พนมยงค์, 2535: 251 - 2) สุนทรพจน์ดังกล่าวของนายปรีดีเป็นการแสดงผลงานที่เป็นรูปธรรมด้านการบริหารงบประมาณของประเทศที่รัฐบาลคณะราษฎรและนายปรีดีใช้กลไกทางเศรษฐกิจเข้าแก้ไข ปรับปรุงประเทศภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

4. การจัดตั้งสำนักงานธนาคารชาติ

การจัดตั้งสำนักงานธนาคารชาติเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่นายปรีดีเป็นผู้เสนอ / ร่างพระราชบัญญัติ จัดตั้งสำนักงานธนาคารชาติไทยขึ้นเพื่อใช้เป็นศูนย์กลางในการกำกับ ดูแลการเงินของประเทศ นายปรีดีได้ผลักดันให้พระราชบัญญัติจัดตั้งสำนักงานธนาคารชาติไทยประกาศใช้เป็นกฎหมายเมื่อวันที่ 26 ตุลาคม 2482 และในพิธีเปิดสำนักงานธนาคารชาติไทยเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2483 นายปรีดีในฐานะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมได้กล่าวสุนทรพจน์เกี่ยวกับเรื่องการจัดตั้งธนาคารชาติ ความว่า “สำนักงานธนาคารชาติไทยนี้จะเป็นที่

ก่อให้เกิดธนาคารชาติไทยขึ้นในอนาคต นับตั้งแต่ประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงการปกครองเข้าสู่ระบอบประชาธิปไตยเป็นต้นมาคณะรัฐบาลในระบอบรัฐธรรมนูญมีความปรารถนาอันแรงกล้าในอันที่จะสถาปนาการเงินของประเทศให้วัฒนาถาวรเช่นเดียวกับอารยประเทศทั้งหลาย ทั้งนี้ก็ด้วยความมุ่งหมายที่จะก่อให้เกิดเครดิตหมุนเวียนเพิ่มขึ้นตามกำลังของประเทศที่จะพึงกระทำได้ และการจะบรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าวนี้ได้ก็ต้องจัดให้มีธนาคารชาติไทยทำหน้าที่เป็นธนาคารกลางขึ้น”

ภายหลังการดำเนินงานของสำนักงานธนาคารชาติไทยได้เริ่มขึ้น (ไม่ถึงสองปี) สภาผู้แทนราษฎรก็ได้ผ่านกฎหมายธนาคารแห่งประเทศไทยเมื่อวันที่ 16 เมษายน 2485 ซึ่งขณะนั้นประเทศไทยกำลังอยู่ในสงครามและนายปรีดีวางมือจากปัญหาเศรษฐกิจ การเงิน และการคลังโดยเข้ารับบทบาทใหม่ที่มีความสำคัญกว่ามากคือ หัวหน้าขบวนการเสรีไทย (วิจิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร, 2543: 176 - 8) แนวคิดในการจัดตั้งสำนักงานธนาคารชาติไทยจึงเป็นเหมือนต้นแบบของการจัดตั้งธนาคารแห่งประเทศไทยในปัจจุบัน

สรุป การแก้ไขปัญหาเรื่องสนธิสัญญาไม่เสมอภาคระหว่างประเทศ, การออกกฎหมายสนับสนุนการดำเนินการทางเศรษฐกิจ, การแก้ไขระบบภาษีและการคลัง และการจัดตั้งสำนักงานธนาคารชาติล้วนแสดงให้เห็นถึงการใช้อุดมการณ์เป็นเครื่องมือทางการเมืองตามแนวคิดแบบสังคมนิยมทางเศรษฐกิจของนายปรีดีเพื่อแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจพร้อมทั้งวางแนวนโยบายในการบริหารทางด้านเศรษฐกิจของประเทศ

2. การใช้อุดมการณ์ทางการเมืองเป็นเครื่องมือตามแนวคิดทางการเมืองแบบประชาธิปไตย

อุดมการณ์แบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของนายปรีดีนั้นเป็นระบบความคิดที่เสนอให้ประเทศดำเนินการทางเศรษฐกิจตามแนวคิดสังคมนิยมควบคู่กับระบบการเมืองและสังคมแบบประชาธิปไตยที่ให้น้ำหนักให้การให้สิทธิ เสรีภาพ และสร้างเสมอภาคให้เกิดขึ้นในสังคม ซึ่งนายปรีดีได้กำหนดหลักการดังกล่าวไว้อย่างครบถ้วนในหลัก 6 ประการที่หลักการข้อที่ 3 เป็นหลักการด้านเศรษฐกิจซึ่งได้นำเสนอไปแล้วในช่วงต้น ส่วนหลักการที่เหลือ (1, 2, 4, 5 และ 6) ซึ่งเป็นหลักการด้านการเมืองและสังคมตามแนวคิดประชาธิปไตยนายปรีดีได้นำอุดมการณ์มาใช้เป็นเครื่องมือ (กลไกด้านการบังคับ และกลไกด้านการครอบงำ โน้มน้าว) บังคับ โน้มน้าว ชักจูงความคิดของคนในสังคมให้เป็นไปตามระบบความคิดของตนเช่นกัน

1. กลไกด้านการบังคับ

นายปรีดีใช้การออกกฎหมายเป็นกลไกด้านการบังคับ เพื่อวางรูปแบบการปกครองของประเทศให้เป็นประชาธิปไตยมากขึ้น ดังเห็นได้จาก พระราชบัญญัติจัดตั้งเทศบาล, พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2476, พระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวงทบวงกรม พ.ศ. 2476 และพระราชบัญญัติอาชญากรรมสงคราม เป็นต้น

การใช้การออกกฎหมายเป็นเครื่องมือทางการเมืองของนายปรีดีนั้น นายปรีดีได้กระทำในขณะดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย (พ.ศ. 2476) กระทรวงมหาดไทยเป็นกระทรวงที่มีขอบเขตอำนาจหน้าที่ในการปกครอง สาธารณสุข การบำบัดทุกข์บำรุงสุขราษฎร และการบริหารราชการแผ่นดินทั่วประเทศ นายปรีดีจึงเป็นบุคคลที่มีบทบาทอย่างมากในการปรับปรุงและวางโครงสร้างการปกครองและการบริหารราชการแผ่นดิน (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2543: 133 – 4) กล่าวคือ

1. ดำเนินการกระจายอำนาจการปกครองไปสู่ท้องถิ่นทั่วประเทศเพื่อให้ราษฎรมีส่วนร่วมในการปกครองทั่วประเทศด้วยการออกพระราชบัญญัติจัดตั้งเทศบาลทั่วราชอาณาจักร (พ.ศ. 2476) โดยให้เทศบาลมีสถานภาพเป็นทบวงการเมืองและมีฐานะเป็นนิติบุคคลมีคณะเทศมนตรีเป็นผู้มีอำนาจหน้าที่ในการบริหารภายใต้การควบคุมของสมาชิกเทศบาลที่ได้รับเลือกตั้งจากราษฎร

2. ออกพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2476 จัดรูปการบริหารราชการเป็นส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น ยกเลิกการปกครองในรูปแบบมณฑล เทศาภิบาลเพื่อให้กระทรวงสามารถส่งการไปยังจังหวัดได้โดยตรงเพื่อความสะดวกรวดเร็วในการบริหารราชการ

3. ออกพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวงทบวงกรม พ.ศ. 2476 พร้อมด้วยพระราชบัญญัติระเบียบราชการแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2476 โดยให้มีกระทรวงการต่างประเทศ กระทรวงธรรมการ กระทรวงยุติธรรม กระทรวงเศรษฐกิจ กระทรวงวัง และทบวงการเมือง อันได้แก่ สำนักนายกรัฐมนตรี คณะกรรมการกฤษฎีกา คณะกรรมการข้าราชการพลเรือน คณะกรรมการโยธาเทศบาลเพื่อการปกครองเทศบาลและการก่อสร้างในจังหวัดต่าง ๆ เป็นต้น

พระราชบัญญัติทั้ง 3 นี้เป็นการใช้อำนาจรัฐผ่านสถาบันกฎหมาย (กลไกด้านการบังคับ) เป็นเครื่องมือทางการเมืองที่ต้องการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริหารราชการให้สอดคล้องกับแนวคิดทางการเมืองแบบประชาธิปไตยมากขึ้น

และในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นช่วงที่จอมพล ป.หมดอำนาจทางการเมืองของกลุ่มของ นายปรีดีขึ้นมามีอำนาจอย่างเต็มที่ในการบริหารประเทศ ฝ่ายสัมพันธมิตรต้องการเอาผู้นำไทยที่ ประกาศสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตรไปดำเนินคดีฐานเป็นอาชญากรสงครามคำเรียกร้องดังกล่าว ของฝ่ายสัมพันธมิตรเป็นสิ่งที่ขัดกับระบบความคิดแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของนายปรีดี ดังเห็นได้จาก หลักข้อที่ 1 ในหลัก 6 ประการที่ต้องการจะรักษาความเป็นเอกราชทั้งหลาย เช่น เอกราชทางการเมือง, เอกราชทางการศาล และเอกราชทางเศรษฐกิจ เป็นต้น หากรัฐบาล ภายใต้การนำของกลุ่มนายปรีดียอมส่งนักโทษการเมืองหรือผู้นำไทยที่ประกาศสงครามกับฝ่ายสัม พันธมิตร (กลุ่มจอมพล ป.) ไปให้ฝ่ายสัมพันธมิตรดำเนินคดีนั้นหมายความว่าประเทศไทยซึ่งเป็น ประเทศที่มีเอกราชแล้วทั้งทางด้านการเมือง (จากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475) และ ทางด้านเศรษฐกิจ (จากการแก้ไขสนธิสัญญาไม่เป็นธรรม) จะกลายเป็นประเทศที่ขาดเอกราช ทางการศาล

กลุ่มของนายปรีดีจึงรีบออกกฎหมายหรือพระราชบัญญัติอาชญากรสงคราม พุทธศักราช 2488⁷บอกว่าการกระทำต่อไปนี้... ถือว่าเป็นอาชญากรสงครามไม่ว่ากระทำก่อนหรือหลัง การ ระเบิดลงไปให้กฎหมายมีผลครอบคลุมถึงการกระทำก่อนและหลังนั้นเป็นจุดสำคัญที่มีการถกเถียง

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

7

พระราชบัญญัติอาชญากรสงคราม พุทธศักราช 2488 มีสาระสำคัญกล่าวคือ การกระทำใด ๆ อันบุคคลได้กระทำไม่ว่าในฐานะเป็นตัวการหรือผู้สมรู้ต้อง ตามที่บัญญัติไว้ต่อไป นี้ให้ถือว่าเป็นอาชญากรรม

ในสภาว่าอาจจะขัดต่อรัฐธรรมนูญขัดต่อหลักกฎหมาย ซึ่งหลักในการออกกฎหมายมีอยู่ว่าการออกกฎหมายถ้าจะย้อนหลังเป็นคุณได้ ย้อนหลังในทางแพ่งอะไรต่าง ๆ ได้ แต่ในทางอาญาออกย้อนหลังไม่ได้เพราะคนที่กระทำในวันนั้นเขาไม่รู้ว่ามีความหมายบัญญัติว่าการกระทำอย่างนั้นมันผิดและมีโทษกำหนดไว้

กฎหมายดังกล่าวส่งผลโดยตรงต่อจอมพล ป. ที่ในช่วงนั้นดำรงตำแหน่งเป็นนายกรัฐมนตรีและเป็นผู้ที่ประกาศสงครามกับฝ่ายพันธมิตรจึงถูกจับและขึ้นศาลฎีกาที่ถือเป็นศาลอาชญากรสงครามแต่ศาลฎีกาให้ยกฟ้องคดีอาชญากรสงคราม เนื่องจากบทบัญญัติในพระราชบัญญัติอาชญากรสงครามขัดกับกฎหมายรัฐธรรมนูญจึงถือเป็นโมฆะ ถึงกระนั้นก็มีการออกกฎหมายและการบังคับใช้กฎหมายอาชญากรของกลุ่มนายปรีดีส่งผลโดยตรงต่อบทบาททางการเมืองและทางทหารของจอมพล ป. ที่ถูกทำให้หมดอำนาจลงไป พระราชบัญญัติอาชญากรสงครามโดยตัวมันเองจึงเป็นทั้งการอธิบายการเมืองแ่ง “อำนาจ” คือ เป็นการออกกฎหมายเพื่อลดอำนาจของจอมพล ป. และพวกและยังเป็นการอธิบายการเมืองแ่ง “อุดมการณ์” คือ เป็นการใช้อุดมการณ์เป็นเครื่องมือทางการเมืองมาสนับสนุนระบบความคิดแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของนายปรีดีที่ต้องการรักษาความเป็นเอกราชของประเทศไว้ (เอกราชทางการเมือง)

2. กลไกด้านการครอบงำ โนม่น้าว

นายปรีดีใช้กลไกด้านการครอบงำ โนม่น้าวของรัฐเป็นเครื่องมือถ่ายทอด โนม่น้าว ชักจูงเพื่อครอบงำความคิด ความเชื่อของคนในสังคม รวมทั้งสร้างการสนับสนุนและการยอมรับแนวคิดทางการเมืองแบบประชาธิปไตยของตนผ่านกลไกย่อยต่าง ๆ ได้แก่ ด้านการศึกษา ด้านวัฒนธรรม ด้านการเมือง และด้านสื่อมวลชน (ซึ่งอธิบายรวมไปกับด้านการเมือง) ดังนี้

2.1 ด้านการศึกษา

การให้การศึกษาเป็นกระบวนการหล่อหลอมความคิดของสมาชิกให้มีความรู้ความเข้าใจถึงสภาพทั้งหมดในสังคมของตน เมื่อระบบความคิดและรูปแบบการปกครองประเทศเปลี่ยนแปลงมาเป็นประชาธิปไตยนักคิด / ผู้ปกครองจำเป็นต้องให้ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับระบบความคิดและรูปแบบการปกครองแบบใหม่ (ประชาธิปไตย) เพื่อสร้างการยอมรับและความเข้าใจแทนระบบความคิดและรูปแบบการปกครองแบบเดิม (สมบูรณาญาสิทธิราชย์) การศึกษาจึงจัดเป็นเครื่องมือทางการเมืองที่ทำหน้าที่สำคัญ คือ ให้ความรู้ร่วมกับถ่ายทอดอุดมการณ์ของรัฐ การศึกษาจึงถูกระบุเป็นหลักการที่สำคัญที่คณะราษฎรและนายปรีดีจักต้องกระทำภายหลังการเปลี่ยนแปลงการ

ปกครอง (หลัก 6 ประการ) คือ หลักข้อที่ 6 ที่ระบุว่า รัฐจะต้องให้การศึกษาย่างเต็มที่แก่ราษฎร

นายปรีดีเริ่มงานด้านการศึกษามาตั้งแต่ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง คือ ใน พ.ศ. 2470 นายปรีดีได้ดำรงตำแหน่งเลขาธิการกรมร่างกฎหมายร่วมกับสอนกฎหมาย ณ. โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรมในวิชาห้างหุ้นส่วน บริษัท และสมาคมและในปี พ.ศ. 2474 ได้เป็นผู้จัดทำคำอธิบายกฎหมายปกครองและบรรยายวิชานี้เป็นคนแรก บทบาททางด้านการสอนกฎหมายปกครองของนายปรีดีแสดงให้เห็นถึงความคิดทางการเมืองที่โน้มเอียงไปแนวคิดแบบประชาธิปไตย เนื่องจากเค้าโครงการสอนวิชากฎหมายปกครองมีเนื้อหาที่อธิบายถึงหลักการแบ่งอำนาจอธิปไตยอันเป็นหัวใจของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย หลักการบริหารราชการ หลักการกระทำทางการปกครอง รวมทั้งลักษณะคดีปกครองทั้ง ๆ ที่ประเทศไทยยังปกครองอยู่ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (รวมอำนาจอยู่ที่กษัตริย์หรือส่วนกลาง) การทำหน้าที่สอนโดยตรงของนายปรีดีตั้งแต่ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 อาจกล่าวได้ว่าเป็นการวางรากฐานของการศึกษาและพัฒนาความรู้ที่เกี่ยวกับกฎหมายมหาชนและคดีปกครอง (ซึ่งพัฒนาเป็น “ศาลปกครอง” ในปัจจุบัน)

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองเป็นสถาบันการศึกษาที่นายปรีดีเป็นผู้ประศาสน์การ (จัดตั้งขึ้น) มีจุดเริ่มต้นเนื่องมาจากโรงเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติธรรม (พ.ศ. 2440) ที่มีกำเนิดควบคู่กับโรงเรียนข้าราชการพลเรือน (พ.ศ. 2442) ซึ่งทั้งสองสถาบันเป็นหน่วยงานหลักในการปฏิรูปการศึกษา “ด้านพลเรือน” กล่าวคือ โรงเรียนข้าราชการพลเรือนได้รับการยกสถานะขึ้นเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในสมัยรัชกาลที่ 6 พ.ศ. 2459 และโรงเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติธรรมพัฒนามาเป็นมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองด้วยการผลักดันของนายปรีดี

คำกล่าวของท่านผู้ประศาสน์การ (นายปรีดี) ในวันที่ 27 มิถุนายน 2477 อันเป็นวันสถาปนามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองเป็นคำกล่าวที่แสดงให้เห็นถึงการทำหน้าที่ของคณะราษฎรและนายปรีดีบรรลุตามหลักข้อที่ 6 ที่ได้ให้ไว้ตั้งแต่ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง นายปรีดีกล่าวเปิดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองว่า “...เป็นเครื่องพิสูจน์และเป็นปัจจัยในการแสดงความก้าวหน้าของประเทศ ประชาชนชาวสยามจะเจริญในอารยธรรมได้ก็โดยอาศัยการศึกษาอันดีตั้งแต่ขั้นต่ำตลอดจนการศึกษาชั้นสูงเพราะฉะนั้นการที่จะอำนวยความสะดวกและประโยชน์ของราษฎรในสมัยนี้จึงจำต้องมีสถานการศึกษาให้ครบบริบูรณ์ทุกชั้น มหาวิทยาลัยย่อมอุปมาประดุจบ่อน้ำบำบัดความกระหายของราษฎรผู้แสวงหาความรู้อันเป็นสิทธิและโอกาสที่

เขาคงจะมีควรรู้ได้ตามหลักแห่งเสรีภาพในการศึกษา รัฐบาลและสภาผู้แทนราษฎรเห็นความจำเป็นในข้อนี้จึงได้ตราพระราชบัญญัติจัดตั้งมหาวิทยาลัยขึ้น” (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2543: 122 – 3)

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองเป็นมหาวิทยาลัยที่มีลักษณะเปิดกว้างเป็น “ตลาดวิชา” ค่าใช้จ่ายในการเรียน (ค่าเล่าเรียน) ไม่สูงจนเกินไปนักคนในสังคมสามารถเข้ามาศึกษาได้ คุณสมบัติของคนที่สามารถสมัครเข้าได้นั้นมิได้จำกัดเพียงผู้ที่จบมัธยมบริบูรณ์เท่านั้นยังเปิดรับผู้ที่โอนมาจากคณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์จุฬา ฯ (หรือนักเรียนโรงเรียนกฎหมายเก่า) รวมถึงข้าราชการตั้งแต่เสมียนขึ้นไป สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ผู้แทนตำบล เป็นต้น ทั้งนี้ที่เปิดมหาวิทยาลัย (พ.ศ. 2477) มีคนสมัครเข้าเรียนเป็นจำนวนมากถึง 7,094 คนซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความต้องการการศึกษาของคนในสังคมที่ถูกปิดกั้นมาเป็นเวลานานเพราะการตั้งสถาบันการศึกษาของไทยในระยะเริ่มแรกเป็นเรื่องของหน่วยราชการที่จะสร้างคนขึ้นมาเพื่อป้อนหน่วยงานของตนเอง การให้การศึกษาจึงมีลักษณะเป็นเฉพาะทางหรือเป็นสายวิชาชีพนั้น ๆ โดยเฉพาะ ยกตัวอย่างเช่น ด้านการปกครองก็เป็นโรงเรียนมหาดเล็กหลวง ด้านการเกษตรก็เป็นโรงเรียนด้านการเกษตร (ที่กลายมาเป็นมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์) ด้านศิลปะก็เป็นโรงเรียนประเพณีช่างศิลป์ (ที่กลายมาเป็นมหาวิทยาลัยศิลปากร) ด้านการแพทย์ก็เป็นโรงเรียนแพทย์ (ที่กลายเป็นมหาวิทยาลัยมหิดล) เป็นต้น (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2543: 124) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองจึงเป็นมหาวิทยาลัยที่มีลักษณะเปิดกว้างทางความรู้ให้กับสังคมมากขึ้น

นายปรีดีในฐานะผู้ประศาสน์การแม้มิได้ทำการสอนด้วยตนเองแต่เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการกำหนดลักษณะของมหาวิทยาลัย (ปรัชญาในการก่อตั้ง) กำหนดหลักสูตรในการเรียนการสอน ตำราเรียน และคณะอาจารย์ผู้สอน ลักษณะของการเรียนที่ธรรมศาสตร์เน้นเรื่องกฎหมาย ได้แก่ กฎหมายทั่วไป กฎหมายแพ่ง กฎหมายอาญา และกฎหมายรัฐธรรมนูญ เพิ่มเติมด้วยวิชาต่าง ๆ ที่ไม่เคยมีสอนในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เช่น วิชาลัทธิเศรษฐกิจ วิชาเศรษฐศาสตร์ (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2543: 126) การที่นายปรีดีเป็นผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองจึงเป็นการใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือสนับสนุนหลักเสรีภาพตามระบบความคิดแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ที่ใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือให้โอกาสผู้เรียนแสวงหาความรู้ในด้านต่าง ๆ เช่น กฎหมายและลัทธิเศรษฐกิจ เป็นต้น

นอกจากศึกษาในระดับอุดมศึกษาแล้วนายปรีดีเป็นผู้วางรากฐานการศึกษาทั้งระดับประถมศึกษา การศึกษาผู้ใหญ่ และการศึกษาในด้านอาชีพด้วย กล่าวคือ สำหรับการศึกษ

ระดับประถมศึกษาได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2478 โอนโรงเรียนประถมศึกษาในเขตเทศบาลให้ขึ้นตรงต่อเทศบาลและสนับสนุนให้กระทรวงศึกษาธิการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาให้ครบทุกตำบลทั่วประเทศซึ่งสามารถทำการจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลได้ครบทุกตำบลทั่วประเทศในปี พ.ศ. 2479 อันเป็นปีที่ประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2479 ส่วนการศึกษาผู้ใหญ่และการศึกษาในด้านอาชีพนั้นได้จัดตั้งเป็นกองการศึกษาผู้ใหญ่ขึ้นในกระทรวงศึกษาธิการเพื่อรณรงค์ให้ผู้ใหญ่ได้เรียนรู้หนังสือ การศึกษาสายอาชีพศึกษาก็ได้เปิดอบรมวิชาครูแก่ครูประชาบาลที่มีวุฒิมัธยมศึกษาในปี พ.ศ. 2480 จำนวน 7 สาขาอาชีพ อันได้แก่ ช่างไม้ ช่างปูน ช่างจักสาน ช่างทอผ้า ช่างโลหะ ช่างตัดเสื้อ และการช่างสตรี เพื่อออกไปทำงานตามท้องถิ่น เป็นต้น

ดังนั้น การจัดตั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองและการวางรากฐานการศึกษาในทุกระดับของนายปรีดีนั้นเป็นความพยายามกระจายและเปิดโอกาสทางการศึกษาให้กับสังคมส่วนรวมตามระบบความคิดแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของนายปรีดี

2.2 ด้านวัฒนธรรม

การใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือทางการเมืองของนายปรีดีนั้นเป็นการใช้วัฒนธรรมในลักษณะที่แตกต่างจากจอมพล ป.กล่าวคือ ไม่ได้มีการออกกฎหมาย กฎระเบียบต่าง ๆ มาเพื่อเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี และศาสนาของสังคมให้เปลี่ยนแปลงตามระบบความคิดทางการเมืองแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของตนแต่นายปรีดีใช้วัฒนธรรมที่มีอยู่ในสังคมไทยโดยเฉพาะหลักการทางพุทธศาสนามาสันนับสนุนระบบความคิดของตน

ดังเห็นได้จากบทประพันธ์เรื่อง The King of the White Elephant (พระเจ้าช้างเผือก) ซึ่งเป็นการนำวัฒนธรรมมาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองที่นำเสนอออกมาในรูปของนวนิยายใช้ศิลปวรรณกรรมและศิลปะภาพยนตร์เป็นเครื่องมือในการสื่อสารระบบความคิดของนายปรีดีต่อประชาชนโดยตรง พระเจ้าช้างเผือกเป็นงานทางวัฒนธรรมที่มีขึ้นในปี พ.ศ. 2481 เป็นช่วงที่เกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งเริ่มปะทุขึ้นในยุโรปเมื่อปี 2481 ท่ามกลางชัยชนะของฝ่ายอักษะในช่วงแรก ส่งผลให้ลัทธินาซี – ฟาสซิสต์แพร่เข้าสู่เอเชียรวมทั้งสังคมไทยภายใต้การนำของจอมพล ป. ด้วย

พระเจ้าช้างเผือกเป็นความพยายามหนึ่งในในการเผยแพร่ระบบความคิดแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ที่แสดงจุดยืนในด้าน “สงครามและสันติภาพ” ของนายปรีดีไว้อย่างชัดเจน ดังเห็นได้จาก โครงเรื่องของพระเจ้าช้างเผือกที่จำลองมาจากประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างไทย –

พม่าในสมัยอยุธยาที่พระเจ้าหงสา (ผู้นำฝ่ายพม่า) ได้ทราบข่าวการจับช้างเผือกของพระเจ้าจักรา (ผู้นำฝ่ายไทย) พระเจ้าหงสาซึ่งมีพระราชดำริในการขยายพระราชอำนาจของพระองค์อยู่แล้วได้ถือโอกาสนี้เป็นข้ออ้างในการทำสงครามกับอยุธยาโดยส่งคณะทูตเดินทางมาขอโยธยาเพื่อเรียกร้องให้พระเจ้าจักรามอบช้างเผือกที่จับได้ให้แก่หงสาซึ่งพระเจ้าหงสาทรงทราบอยู่แล้วว่าโยธยาจะไม่ยอมยกช้างเผือกให้เพราะหากกระทำเช่นนั้นนั้นก็เสมือนว่าโยธยายอมตกเป็นเมืองประเทศราชของหงสา สงครามระหว่างอาณาจักรจึงเกิดขึ้นแต่เนื่องจากพระเจ้าจักราไม่ทรงมีพระประสงค์ให้บรรดาทหารต้องเสียเลือดเสียเนื้อพระองค์จึงทรงเลือกใช้วิธีการรบแบบยุทธหัตถีแบบตัวต่อตัวกับพระเจ้ากรุงหงสาวดี ผลการรบพระเจ้าจักราเป็นผู้ชนะแต่ด้วยพระองค์ทรงยึดมั่นในเรื่องของ “การไม่จองเวร” ทำให้พระองค์ทรงปล่อยทหารชาวหงสาวดีกลับสู่บ้านเมืองและทรงตรัสให้ทหารของทั้งสองราชอาณาจักรได้เรียนรู้ถึงการให้อภัยและการไม่จองเวรต่อกันเพื่อเป็นแบบอย่างแก่คนรุ่นหลังต่อไป (ปริดี พนมยงค์, 2542: 111 – 4)

สิ่งที่นายปริดีเน้นในเรื่องพระเจ้าช้างเผือก คือ เรื่อง “ธรรมสงคราม” ในแง่ของความชอบธรรม (พระเจ้าจักรา - ปกป้องเอกราช) และความไม่ชอบธรรม (พระเจ้าหงสา - รุกราน) ในการเข้าร่วมสงครามและยังได้สอดแทรกมุมมองของศาสนาพุทธ ยกตัวอย่างเช่น ต้นตอของการขาดสันติภาพของมนุษย์ คือ การที่มนุษย์หลงติดอยู่ในพันธนาการของกิเลสและได้แต่ไปถึงเรื่องความเมตตากรุณาดังจะเห็นได้จากการกล่าวถึงภาสิตของพระพุทธศาสนาในเรื่อง “เวรย่อมระงับด้วยการไม่จองเวร” เป็นต้น ซึ่งล้วนเป็นองค์ประกอบหรือหลักการสำคัญบางส่วนของระบบความคิดแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของนายปริดีที่ยอมรับ (ยอมให้มี) การใช้ความรุนแรงในลักษณะที่จำกัดซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของความชอบธรรมในการใช้ความรุนแรงเพื่อการป้องกันตนเอง อย่างไรก็ตามสิ่งที่นายปริดียึดมั่นเสมอ คือ คำสอนทางพุทธศาสนาโดยมองว่าพุทธศาสนา คือ จุดเริ่มต้นไปสู่สันติภาพของสังคมเพราะสันติภาพหรือสภาวะที่ปราศจากสงครามเป็นสภาวะที่พึงปรารถนาที่สุด ดังในตอนอวสานของพระเจ้าช้างเผือกที่นายปริดีนำเสนอว่า สันติภาพคือ ความสุขสูงสุดของมนุษยชาติแต่เมื่อสงครามเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ก็สามารถร่วมสงครามได้แต่เป็นการร่วมสงครามเพื่อต่อต้านผู้รุกรานหรือเป็นสงครามเพื่อความเป็นธรรม (Just War) ในขณะเดียวกันก็พยายามจำกัดวงของสงครามมิให้กระทบต่อประชาชนแม้จะเป็นประชาชนของฝ่ายผู้รุกรานก็ตามเพราะนายปริดีเชื่อว่าประชาชนทุกชาติล้วนรักชีวิตและปรารถนาสันติภาพ สงครามเกิดจากผู้ไม่เพียงไม่กี่คนที่กระหายอำนาจ (ปริดี พนมยงค์, 2542: 5 -7)

นอกจากนายปริดีจะใช้งานทางด้านศิลปวรรณกรรมและศิลปภาพยนตร์เป็นเครื่องมือทางการเมืองเพื่อถ่ายทอดหลักการบางด้านของระบบความคิดทางการเมืองแบบ “สังคมนิยม

ประชาธิปไตย” คือ ด้านสงครามและสันติภาพแล้วยังใช้ศาสนาพุทธเป็นเครื่องมืออีกอันหนึ่งในการถ่ายทอดระบบความคิดทางการเมืองแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของตนด้านการทำความเข้าใจในการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของสังคมที่จะต้องเป็นไปตามกฎของสสารธรรมประติการ (Dialectic Materialism) หรือที่บางสำนักเรียกว่าวัตถุนิยมวิภาษ ซึ่งตรงกับพระไตรลักษณ์หรือสามัญลักษณ์ทางพุทธศาสนา คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ดังเห็นได้จากในทรรคนะของนายปรีดีตามการตีความของนายสุพจน์ ด้านตระกูล ความคิดของนายปรีดีในเรื่องกฎแห่งอนิจจังของสังคมนิยมว่า “สิ่งทั้งหลายในโลกนี้เป็นอนิจจัง ไม่มีสิ่งใดหนึ่งคงอยู่กับที่ ทุกสิ่งมีอาการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไปอย่างไม่หยุดยั้ง สสารวัตถุที่ประกอบขึ้นโดยพลังธรรมชาติหรือโดยพลังของมนุษย์ซึ่งเรามองด้วยตาเปล่าอาจเห็นว่ามันเคลื่อนไหวนั้น ความจริงมีการเคลื่อนไหวอยู่ในตัวของสิ่งนั้น ๆ คือ สิ่งที่เกิดขึ้นแล้วย่อมเปลี่ยนแปลง จากความเป็นสิ่งใหม่ไปสู่ความเป็นสิ่งเก่า มนุษย์สังคมนิยมเรียกสั้น ๆ ว่าสังคมนิยมอาจหลีกเลี่ยงให้พ้นไปจากกฎแห่งอนิจจังดังกล่าวข้างต้น กล่าวคือ สังคมนิยมมีอาการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไปอย่างไม่หยุดยั้ง สังคมนิยมมีด้านบวกกับด้านลบภายในสังคมนั้นเอง คือ มีสภาวะใหม่ที่เจริญงอกงาม และสภาวะเก่าที่เสื่อม ซึ่งดำเนินไปสู่ความสลายแตกดับ”

ในเรื่องนี้สุพจน์ ด้านตระกูล (2543ข: 31 – 6) ได้พยายามอธิบายเสริมความหมายของนายปรีดีข้างต้นว่า พระไตรลักษณ์หรือสามัญลักษณ์ทางพุทธศาสนา อันได้แก่

อนิจจัง คือ ความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง ความไม่คงที่ซึ่งเริ่มต้นจากการเกิดขึ้น การเจริญสืบต่อ การเสื่อมสลาย และการดับสูญไป

ทุกขัง ทุกขังในที่นี้หมายถึง สังขารทุกข์หรือสภาวะทุกข์อันเกิดจากความขัดแย้งภายในของสิ่งนั้น ๆ จึงผลักดันให้เกิดการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงตั้งอยู่ไม่ได้หรือทนอยู่ไม่ได้

อนัตตา คือ ความไม่มีสิ่งสัมบูรณ์ในตัวของมันเองหรือความมิใช่ตัวตนแต่ที่เห็นเป็นตัวตนและยึดมั่นถือมั่นเป็นตัวกู ของกู อยู่ของมันมีอยู่อย่างภพมาหาโดยการปรุงแต่งกันขึ้นล้วนเป็นกฎธรรมชาติที่ครอบคลุมสรรพสิ่งทั้งหลาย ทั้งสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตล้วนแต่อยู่ภายใต้และเป็นไปตามกฎของอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา พระพุทธองค์ได้ทรงค้นพบกฎนี้ซึ่งมีอยู่แล้วโดยธรรมชาติ นายสุพจน์ ด้านตระกูลมองว่าหลักการของศาสนาพุทธตามความคิดของนายปรีดีเป็นสิ่งเดียวกับปรัชญา “สสารธรรมประติการ” หรือ “วัตถุนิยมวิภาษ” หรือ “ไดอาเล็กติกแมทที่เรียลลิสม์” (Dialectic Materialism) ของลัทธิมาร์กซ์ที่มีเนื้อหาโดยสรุปคือ “สรรพสิ่งทั้งหลายอยู่ในอาการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง ขัดแย้ง ฟุ้งฟิง” และนั่นก็คือกฎธรรมชาติ

สรุปแล้ว ตามการตีความของนายสุพจน์ ด้านตระกูล นายปรีดีเห็นว่าทั้งพระไตรลักษณ์ และไดอาเล็คติคต่างก็คือกฎธรรมชาติเช่นเดียวกัน การตีความเช่นนี้เป็นการนำเสนอให้เห็นถึงระบบต่าง ๆ ในสังคม (ซึ่งมีระบบความคิดเป็นปัจจัยหลักในการผลักดันให้ระบบอื่น ๆ กล่าวคือระบบการเมืองการปกครอง ระบบเศรษฐกิจ) ล้วนแต่มีการเปลี่ยนแปลง เมื่อระบบความคิดทางการเมืองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่เป็นแกนหลักของการปกครองไม่สามารถตอบสนองความต้องการของสังคมได้ระบบความคิดทางการเมืองแบบใหม่หรือแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ย่อมเกิดขึ้นและเข้ามาแทนที่ดังรูปแบบการปกครองทางการเมืองของไทยที่เปลี่ยนแปลงมาเป็นระบอบประชาธิปไตย

นายปรีดีใช้ศาสนาซึ่งเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวของสังคมไทยเป็นกลไกหลัก คือ ทำหน้าที่ผลักดันสังคมทางด้านวัฒนธรรมซึ่งส่งผลโดยตรงต่อรูปแบบวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี และอื่น ๆ (สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นและใช้สืบมาจนเป็นความเคยชิน) ให้สอดคล้องกับความคิด / การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในขณะนั้นเพราะเป็นการถ่ายทอดสังคมไทยที่คนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธจะสามารถปรับระบบความคิดทางการเมืองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ซึ่งตามกฎธรรมชาติเป็นระบบความคิดทางการเมืองที่เสื่อม ล้าหลังให้เปลี่ยนไปยึดถือในแนวทางของนายปรีดีหรือระบบความคิดทางการเมืองแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ที่จะนำพาสังคมให้เจริญขึ้นนั่นเอง

และนายปรีดียังมีส่วนสำคัญในการเกิดขึ้นของกลุ่มพระสงฆ์ที่เรียกว่า “คณะปฏิสังขรณ์” ที่ประกอบด้วยคณะสงฆ์กลุ่มหนุ่มที่มีการศึกษารวมกลุ่มกันเพื่อผลักดันให้มีการเปลี่ยนพระราชบัญญัติสงฆ์ฉบับ ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2445) มาใช้ พระราชบัญญัติสงฆ์ พ.ศ. 2484

พระราชบัญญัติสงฆ์ พ.ศ. 2484 นั้นมีเนื้อหาแตกต่างจากพระราชบัญญัติสงฆ์ ร.ศ. 121 อย่างมากโดยเฉพาะประเด็นการกระจายอำนาจ การกระจายงาน ความรับผิดชอบ ฉบับ ร.ศ. 121 จะรวมศูนย์ไว้ที่มหาเถรสมาคมทำหน้าที่คล้ายของคมนตรีมีหน้าที่คอยให้คำปรึกษาแก่พระเจ้าแผ่นดิน แต่ฉบับ พ.ศ. 2484 เน้นการกระจายอำนาจมีสังฆมนตรีดูแลงานบริหาร (ประกอบด้วยองค์การ คือ ปกครอง ศึกษา เผยแพร่ และสาธารณูปการ) และสังฆสภาดูแลเรื่องการออกนิตินิติบัญญัติและคณะพระวินัยธรพิจารณาตัดสินอธิกรณ์ (คดีของสงฆ์) ต่าง ๆ (พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต), 2543: 200)

การเปลี่ยนแปลงพระราชบัญญัติสงฆ์จึงเป็นการปรับปรุงองค์กรทางศาสนาให้พัฒนาไปในทางเดียวกับระบอบประชาธิปไตยตามระบบความคิดทางการเมืองแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของนายปรีดีพร้อมทั้งด้านการเมืองและเศรษฐกิจ

2.3 ด้านการเมือง

การใช้กลไกด้านการเมืองเป็นเครื่องมือทางการเมืองนี้ของนายปรีดีจะนำมาใช้ในรูปของการเป็นผู้ร่างคำประกาศคณะราษฎรและธรรมนูญการปกครองแผ่นดินชั่วคราวที่ได้นำเสนอในส่วนของระบบความคิดช่วงแรกของนายปรีดีแล้ว ในระบบความคิดช่วงที่สองนายปรีดียังคงใช้กลไกด้านการเมืองเป็นเครื่องมือทางการเมืองผ่านบทบาทการเป็นผู้นำขบวนการเสรีไทยและการร่วมแก้ไขรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยจากฉบับ 10 ธันวาคม 2475 (ฉบับถาวร) เป็นฉบับ 9 พฤษภาคม 2489

1. การเป็นผู้นำขบวนการเสรีไทย

การเป็นผู้นำขบวนการเสรีไทยเป็นอีกบทบาทที่สำคัญของนายปรีดี กล่าวคือ ในพ.ศ. 2484 สภาวะสงครามโลกครั้งที่สองเริ่มแผ่ขยายมาถึงทวีปเอเชียโดยการนำของประเทศญี่ปุ่น และในวันที่ 8 ธันวาคม 2484 ประเทศไทยถูกกองทัพญี่ปุ่นขอเดินทัพผ่าน ในช่วงแรกประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่ดำเนินนโยบายเป็นกลาง (ไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด) แต่ในท้ายที่สุดประเทศไทยภายใต้การนำของรัฐบาลจอมพล ป.ได้ประกาศเข้าร่วมสงครามร่วมกับทหารญี่ปุ่น

นายปรีดีซึ่งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังในขณะนั้นเป็นผู้หนึ่งที่ต่อต้านการเข้าร่วมสงครามกับกองทัพญี่ปุ่นจึงถูกปลด / ปรับเปลี่ยนให้หมดบทบาททางการเมืองโดยเข้ารับตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์และเป็นจุดเริ่มของการเป็นผู้นำขบวนการเสรีไทยในประเทศไทยโดยใช้นามแฝงว่า “รุต” ขบวนการเสรีไทยเป็นองค์การที่เกิดขึ้นบนวัตถุประสงค์หลัก คือ ปฏิบัติการต่อสู้เพื่อกอบกู้อิสรภาพของประเทศให้รอดพ้นจากญี่ปุ่นและทำให้สถานะของประเทศไทยไม่ตกอยู่ในฐานะเป็นประเทศผู้แพ้สงครามและเพื่อบรรลุมติวัตถุประสงค์ดังกล่าวจึงต้องดำเนินการล้มรัฐบาลของจอมพล ป.ซึ่งสนับสนุน / ร่วมมือกับกองทัพญี่ปุ่น

การดำเนินการล้มรัฐบาลของจอมพล ป.นั้นนายปรีดีและพวกได้ใช้วิธีการทางรัฐสภา (เป็นการต่อสู้ทางการเมืองตามแนวคิดสังคมนิยมประชาธิปไตย) กล่าวคือ รัฐบาลจอมพล ป.แพ้มติในการเสนอพระราชกำหนดระเบียบราชการบริหารนครเพชรบูรณ์ (เมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม 2487) และพระราชกำหนดจัดสร้างพุทธบรมิณฑล (เมื่อวันที่ 22 กรกฎาคม 2487) เป็นผลให้จอมพล ป. ประกาศลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี

หลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลงนายปรีดีในฐานะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ได้ดำเนินการร่างและประกาศ “คำประกาศสันติภาพ”⁸ ที่เป็นการประกาศจุดยืนของประเทศไทยต่อภาวะสงครามโลกครั้งที่ 2 มีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

1. ประเทศไทยถือนโยบายรักษาความเป็นกลางอย่างเคร่งครัดและจะต่อสู้การรุกรานของต่างประเทศทุกวิถีทาง ด้ได้จากกฎหมายกำหนดหน้าที่คนไทยในเวลารบ เมื่อพุทธศักราช 2484, การต่อสู้กับญี่ปุ่นครั้งนัยกพลขึ้นบกที่ประเทศไทย

2. การประกาศสงครามเมื่อวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2485 ต่อบริเตนใหญ่และสหรัฐอเมริกาเป็นการกระทำอันผิดจากเจตน์จำนงของประชาชนชาวไทยและฝ่าฝืนต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญและกฎหมายบำยเมืองจึงถือว่าเป็นโมฆะไม่ผูกพันประชาชนชาวไทย

3. ส่งคืนดินแดนรัฐกลับคืน ตรังกานู ไทรบุรี ปลิส เชียงตุน และเมืองพาน และแก้ไขบทกฎหมายอันมีผลเป็นปฏิปักษ์ต่อสหรัฐอเมริกา บริเตนใหญ่ และเครือจักรวรรดิ

การประกาศสันติภาพส่งผลให้ประเทศไทยไม่ต้องตกเป็นประเทศผู้แพ้สงคราม คำประกาศสันติภาพที่ร่างขึ้นโดยนายปรีดีจึงเป็นการต่อยอดระบบความคิดทางการเมืองแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ในประเด็นสงครามและสันติภาพเช่นเดียวกับ “พระเจ้าช้างเผือก” ซึ่งนายปรีดีได้เขียนและจัดสร้างเป็นภาพยนตร์ก่อนสงครามจะขยายตัวมาถึงประเทศไทย คือ ยอมให้ประเทศไทยร่วมทำสงครามได้หากการร่วมสงครามดังกล่าวตั้งอยู่บนพื้นฐานของการป้องกันประเทศ

2. การร่วมแก้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยจากฉบับ 10 ธันวาคม 2475 เป็นฉบับ 9 พฤษภาคม 2489 กล่าวคือ

การเมืองของประเทศไทยภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 กลุ่มของนายปรีดีเข้ามามีบทบาททางการเมืองมากขึ้น รัฐบาลที่จัดตั้งขึ้นภายหลังสงครามโลกล้วนเป็นรัฐบาลภายใต้การนำของฝ่ายพลเรือน ในช่วงแรกแม้ นายปรีดียังคงดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์แต่ก็มีบทบาททางการเมืองในฐานะผู้ชี้แนะ ให้คำปรึกษาในการดำเนินการด้านต่าง ๆ ของรัฐบาลซึ่งรัฐบาลและประชาชนต่างให้การยอมรับความคิดเห็นของนายปรีดีอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากความสำเร็จของขบวนการเสรีไทยในการกอบกู้อิสรภาพของประเทศซึ่งมีนายปรีดีเป็นผู้นำขบวนการเสรีไทย

ในพ.ศ. 2488 รัฐบาลนายควง อภัยวงศ์ได้ทำการแก้ไขปรับปรุงรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม 2475 ตามคำปรารภของนายปรีดีด้วยนายปรีดีเห็นว่า “รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยนี้พระมหากษัตริย์ได้พระราชทานแก่ชนชาวไทยมาแล้วเป็นปีที่ 14 ปัจจุบันเหตุการณ์บ้านเมืองได้เปลี่ยนแปลงไปมากแล้วจึงถึงเวลาแล้วที่ควรจะได้ยกเลิกบทเฉพาะกาล⁹ ที่มีอยู่ในรัฐธรรมนูญฉบับนั้นและปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยเสียใหม่” (สุพจน์ ด่านตระกูล, 2535: 299) หลักการสำคัญที่เปลี่ยนแปลงไปในรัฐธรรมนูญฉบับ 9 พฤษภาคม 2489 (มีทั้งหมด 96 มาตรา) คือ บทเฉพาะกาลหรือสิทธิในการเลือกตั้งของประชาชน

การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นการที่คณะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองหรือคณะราษฎรได้อำนาจอธิปไตยอันเป็นอำนาจโดยชอบธรรมของประชาชนคืนจากกษัตริย์ที่ทรงเป็นผู้ใช้อำนาจนั้นแทนประชาชนตามหลักการปกครองในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2475 ในเบื้องต้นของการปกครองในระบบประชาธิปไตยคณะราษฎรได้อำนาจนั้น ในนามประชาชนอยู่ 14 ปี การยกเลิกบทเฉพาะกาล จึงเป็นการคืนอำนาจอธิปไตยให้ประชาชนตามกลไกของระบอบการปกครองประชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ

การเสนอแนะให้ยกเลิกบทเฉพาะกาลดังกล่าวทั้ง ๆ ที่คณะราษฎรสามารถใช้อำนาจชอบธรรมตามรัฐธรรมนูญปกครองได้ต่ออีก 6 ปีหรือจนถึงปี 2495 นั้นแสดงให้เห็นถึงการยึดมั่นในแนวคิดทางการเมืองแบบประชาธิปไตยของอุดมการณ์แบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของนายปรีดี และยังแสดงให้เห็นถึงการใช้อุดมการณ์เป็นเครื่องมือทางการเมืองจนบรรลุวัตถุประสงค์ที่ได้แสดงตั้งแต่บทบัญญัติในธรรมนูญการปกครองแผ่นดินชั่วคราว คือ การให้สิทธิในการเลือกตั้งอย่างสมบูรณ์แก่ประชาชน

การยกเลิกบทเฉพาะกาลส่งผลให้รัฐธรรมนูญฉบับนี้จัดโครงสร้างของสภาผู้แทนราษฎรแตกต่างจากรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวและถาวรที่จัดโครงสร้างของสภาเป็นแบบสภาเดียวแต่มี

⁹ ในบทเฉพาะกาลของรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม 2475 ในมาตรา 65 นั้นได้กำหนดเกี่ยวกับการมีสมาชิกประเภทที่ 2 ซึ่งพระมหากษัตริย์เป็นผู้แต่งตั้งนั้นมีได้อย่างช้าต้องไม่เกินกว่า 10 ปี และเมื่อราษฎรผู้มีสิทธิเลือกตั้งมีการศึกษาจบประถมศึกษาสามัญมากกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนทั้งหมด บทเฉพาะกาลดังกล่าวจะต้องถูกยกเลิกไป หรือภายในปี 2485 สภาผู้แทนราษฎรมีแต่สมาชิกประเภทที่ 1 ที่มาจากการเลือกตั้งของประชาชนเท่านั้น

ต่อมาในรัฐบาลจอมพล ป. ซึ่งมีระบบความคิดทางการเมืองแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ได้ทำการแก้ไขเพิ่มเติมโดยให้ยึดบทเฉพาะกาลออกไปอีก 10 ปี ซึ่งหมายความว่าสภาผู้แทนราษฎรจะประกอบด้วยสมาชิกประเภทที่ 2 ต่อไปอีกจนถึงปี 2495 และได้ประกาศใช้เป็นกฎหมายเมื่อ 4 ตุลาคม 2483

สมาชิก 2 ประเภท (เลือกตั้งและแต่งตั้ง) มาเป็นรูปแบบ 2 สภา คือ สภาผู้แทนราษฎรกับพวฒสภา (หรือวุฒิสภาในปัจจุบัน) แต่ละสภามีประธานสภาของตนเอง และเมื่อการประชุมร่วมกัน เรียกว่ารัฐสภาโดยประธานพวฒสภาเป็นประธานรัฐสภาและประธานสภาผู้แทนราษฎรเป็นรองประธานรัฐสภา ที่สำคัญสภาทั้ง 2 มาจากการเลือกตั้งของประชาชน (สุพจน์ ต้านตระกูล, 2535: 299) การแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม 2475 มาเป็นรัฐธรรมนูญฉบับ 9 พฤษภาคม 2489 จึงส่งผลให้ประเทศไทยมีรัฐธรรมนูญที่กำหนดและเป็นประชาธิปไตยมากที่สุด เป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศ และเป็นรัฐธรรมนูญที่ให้อำนาจอธิปไตยทางการเมืองแก่ประชาชนอย่างเต็มที่ ดังเห็นได้จาก มาตรา 13 ที่ว่า “บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการถือศาสนา หรือลัทธินิยมใด ๆ และย่อมมีเสรีภาพในการปฏิบัติพิธีกรรมตามความเชื่อถือของตน เมื่อไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อหน้าที่ของพลเมือง และไม่เป็นกีดขวางต่อความสงบเรียบร้อย หรือศีลธรรมของประชาชน” และมาตรา 14 ที่ว่า “บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในร่างกาย เคหสถาน ทรัพย์สิน การพูด การเขียน การพิมพ์ การโฆษณา การศึกษาอบรม การชุมนุมสาธารณะ การตั้งสมาคม การตั้งคณะพรรคการเมือง การอาชีพ” เป็นต้น

การให้เสรีภาพกับประชาชนอย่างเต็มที่ทั้งในการนับถือศาสนา การจัดตั้งพรรคการเมือง และโดยเฉพาะด้านสื่อมวลชนที่เป็นกลไกย่อยทางด้านอุดมการณ์ของรัฐ สื่อมวลชนโดยตัวมันเองทำหน้าที่ถ่ายทอดข้อมูลต่าง ๆ ให้กับประชาชนโดยตรงจึงเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพมากหากนำมาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองเพื่อเผยแพร่ระบบความคิดทางการเมืองของผู้ปกครองต่อนายปรีดีกลับให้เสรีภาพ และอิสระในการนำเสนอข่าวสารต่าง ๆ หรือให้สื่อมวลชนได้ทำหน้าที่ของตนอย่างเต็มที่โดยไม่เข้าไปควบคุม ประชาชนซึ่งเป็นผู้รับข้อมูลจะเป็นผู้พิจารณาและตัดสินใจว่าข้อมูลข่าวสารที่ได้รับนั้นมีความน่าเชื่อถือมากน้อยเพียงใด ดังนั้น การใช้สื่อมวลชนเป็นเครื่องมือทางการเมืองของนายปรีดีตามระบบความคิดแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” เป็นการให้แบบให้เสรีภาพไม่เข้าไปแทรกแซงการทำหน้าที่ของสื่อมวลชน เนื่องจากระบบความคิดทางการเมืองแบบสังคมนิยมประชาธิปไตยของนายปรีดีมีแนวคิดวางอยู่บนหลักการพื้นฐานแบบประชาธิปไตยที่ให้สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคในทุก ๆ ด้านแก่ประชาชน

สรุป การนำอุดมการณ์มาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองในระบบความคิดช่วงที่สองของนายปรีดีนั้น เป็นการใช้กลไกต่าง ๆ เป็นเครื่องมือตามแนวคิดทางเศรษฐกิจแบบสังคมนิยม (เฉพาะด้านเศรษฐกิจ) และตามแนวคิดทางการเมืองแบบประชาธิปไตย (ด้านการเมืองและสังคม) ซึ่งเป็นความพยายามดำเนินการตามอุดมการณ์แบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” อยู่ตลอดเวลา แม้แนวคิดหลักหรือแนวคิดทางเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมในเค้าโครงการเศรษฐกิจซึ่งเป็นระบบ

ความคิดในช่วงแรกของนายปรีดีจะไม่ได้รับการยอมรับและนำมาใช้ก็ตาม และจากการใช้อุดมการณ์เป็นเครื่องมือทางการเมืองของนายปรีดียังทำให้เห็นความหมายด้านจิตสำนึกปลอมแปลง และด้านแก้ต่างของอุดมการณ์แบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของนายปรีดีอีกด้วย

จิตสำนึกปลอมแปลงในอุดมการณ์ทางการเมืองของนายปรีดี พนมยงค์

เนื่องจากจิตสำนึกปลอมแปลงเป็นสิ่งที่ชนชั้นปกครองสร้างขึ้นเพื่อครอบงำความคิดของทั้งสังคมโดยที่คนในสังคมต่างคิด เชื่อ และแสดงออกมาโดยไม่รู้ความเป็นจริง และพร้อมยอมรับสภาพต่าง ๆ ที่เป็นอยู่หรือการปกครองโดยชนชั้นปกครอง สำหรับประเทศไทยนับแต่เริ่มมีการปกครองมาก็มีกษัตริย์เป็นประมุขของประเทศและสืบเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน หลักการเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ได้มีการปรับเปลี่ยนไปตามความจำเป็นของสภาพแวดล้อม เช่น ในสมัยสุโขทัย กษัตริย์เป็นพ่อหรือสมมุติราช (ผู้ที่เป็นใหญ่จากการยอมรับของคนทั้งหลาย) ต่อมาในสมัยอยุธยา กษัตริย์เป็นเทวราชา (เป็นเทพเจ้าอวตารลงมา) เป็นต้น (อัจฉราพร กุมุทพิสมัย, 2525: 13 – 4) หลักการเกี่ยวกับกษัตริย์ล้วนแต่เป็นแนวคิดที่ชนชั้นผู้ปกครอง คือ กษัตริย์สร้างขึ้นเพื่ออ้างความชอบธรรมในการใช้อำนาจปกครองประเทศและการคงอยู่ของกลุ่มตน ดังนั้น หลักการเกี่ยวกับกษัตริย์จึงเป็นจิตสำนึกปลอมแปลงที่ครอบงำสังคมไทยตลอดมาทำให้คนไทยเชื่อและยอมรับในความไม่เท่าเทียมกันระหว่างกษัตริย์กับราษฎร (โดยเฉพาะด้านที่มา เช่น ชชาติกำเนิดที่แตกต่างกัน) กษัตริย์ในความคิดของคนไทยจึงเป็นชนชั้นที่ดำรงสถานะเหนือกว่าราษฎร

คณะราษฎรและนายปรีดีล้วนเป็นบุคคลที่เติบโตมาภายใต้จิตสำนึกปลอมแปลงดังกล่าว คือ ถูกทำให้เชื่อและยอมรับในความไม่เท่าเทียมกันระหว่างกษัตริย์กับราษฎรตลอดมาแม้ว่าคณะราษฎรและนายปรีดีจะทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศแต่กษัตริย์ซึ่งเป็นผู้ปกครองมิได้ถูกปรับเปลี่ยนไปด้วยเพียงแต่รูปแบบของการใช้อำนาจของกษัตริย์ถูกปรับให้จำกัดมากขึ้น ทำายที่สุดกษัตริย์ยังคงเป็นประมุขของประเทศถูกยกให้ดำรงอยู่เหนือการเมืองและสังคมดั้งเดิม

จากการศึกษาการใช้อุดมการณ์เป็นเครื่องมือทางการเมืองของนายปรีดี พบว่า การใช้อุดมการณ์เป็นเครื่องมือบางส่วนบางเสี้ยวของนายปรีดียังคงแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของความคิดเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์จนอาจกล่าวได้ว่า นายปรีดีรับเอาจิตสำนึกปลอมแปลงเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์หรือความเชื่อในความเหนือกว่าของกษัตริย์เป็นหลักการหนึ่งของอุดมการณ์แบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของตนโดยที่ไม่รู้ตัว ดังเห็นได้จาก การขอพระราชทานอภัยโทษของนายปรีดีและคณะราษฎรภายหลังก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง, การคงไว้ซึ่งสถาบันกษัตริย์

ภายใต้ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย และการประนีประนอมกับกษัตริย์และพวกเจ้าในการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวร เป็นต้น

1. การขอพระราชทานอภัยโทษของนายปรีดีและคณะราษฎรภายหลังก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 นั้น

คณะราษฎรและนายปรีดีเพิ่งทราบเมื่อวันที่ 30 มิถุนายน 2475 ถึงพระราชดำริที่จะพระราชทานการปกครองตามรัฐธรรมนูญซึ่งพระองค์ปรารถนาให้เป็นไปที่ละชั้น หากความประสงค์ดังกล่าวถูกอำมาตย์ (พวกเจ้า) บางคนทัดทานไว้ว่ายังไม่ถึงเวลา ดังนั้น เมื่อก่อนวันประกาศพระราชทานรัฐธรรมนูญ ฉบับ 10 ธันวาคม 2475 สมาชิกคณะราษฎรจึงขอพระราชทานเข้าเฝ้าที่พระตำหนักจิตรลดารโหฐานเพื่อกระทำพิธีขอพระราชทานอภัยโทษโดยนำดอกไม้ธูปเทียนทูลเกล้าถวายตามประเพณี (ปรีดี พนมยงค์ (บรรณาธิการ), 2543: 70)

การกระทำพิธีขอพระราชทานอภัยโทษดังกล่าวเป็นการแสดงถึงความคิด ความเชื่อของคณะราษฎรและนายปรีดีที่ยังคงสยบยอมต่อสถาบันกษัตริย์ว่าเป็นสถาบันที่สำคัญ ศักดิ์สิทธิ์ และคงไว้ซึ่งความเคารพของประชาชนทั้งหมดแม้จะเป็นสถาบันหลักที่ทำหน้าที่ในการปกครองประเทศที่คณะราษฎรต้องการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองก็ตาม

2. การคงไว้ซึ่งสถาบันกษัตริย์ภายใต้ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย

การคงไว้ซึ่งสถาบันกษัตริย์ภายใต้ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยเป็นการที่คณะราษฎรและนายปรีดีซึ่งเป็นมันสมองของคณะราษฎรเห็นร่วมกันในการเสนอให้เปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองจากเดิมหรือระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ซึ่งกษัตริย์ (ผู้ปกครอง) มีอำนาจไม่จำกัด มาเป็นระบอบการปกครองแบบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญหรือราชาธิปไตยอำนาจจำกัด (Monarchy Limited) ที่กษัตริย์ไม่มีอำนาจในการบริหารราชการแผ่นดินนอกจากอำนาจในการพิธีและลงพระนาม และยอมให้รัฐบาลอ้างพระนามในกิจการต่าง ๆ แต่มิได้ใช้อำนาจด้วยตนเอง อำนาจทั้งหลายในการบริหารตกอยู่แก่คณะรัฐบาลเช่นเดียวกับในประเทศอังกฤษ และเพราะเหตุที่พระเจ้าแผ่นดินทำอะไรไม่ได้นี่เอง จึงมีสุภาษิตอังกฤษว่า “King can do no wrong” พระมหากษัตริย์ไม่อาจทำผิด ถ้าจะพูดกลับอีกอย่างหนึ่งก็คือ เมื่อพระมหากษัตริย์ทำอะไรไม่ได้ก็ทำผิดไม่ได้เอง (สุพจน์ ด้านตระกูล, 2542: 180)

นายปรีดีได้แสดงจุดยืนในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ไว้อย่างหนักแน่นว่าไม่ได้ต้องการชิงราชสมบัติ คือ ในประกาศคณะราษฎรที่ว่า “...คณะราษฎรเห็นว่าภารกิจที่จะแก้ความชั่ว

ร้ายก็โดยที่จะต้องจัดการปกครองโดยมีสภา ส่วนผู้เป็นประมุขของประเทศนั้นคณะราษฎรไม่ประสงค์จะทำการชิงราชสมบัติ ฉะนั้นจึงขอเชิญให้กษัตริย์องค์นี้ดำรงตำแหน่งต่อไป แต่จะต้องอยู่ใต้กฎหมายธรรมนูญการปกครองของแผ่นดินจะทำอะไรโดยลำพังไม่ได้นอกจากความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร” ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองดังกล่าวของนายปรีดีจึงเป็นการคงไว้ (ยอมให้มี) ของสถาบันกษัตริย์โดยเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจในการปกครองให้เป็นของประชาชนผู้เป็นเจ้าของอำนาจที่แท้จริงมากขึ้น สถานะของกษัตริย์ถูกสร้างขึ้นมาให้อยู่เหนือการเมืองเพื่อที่จะได้ไม่กระทำผิดและถูกหยิบมาใช้เป็นข้ออ้างทางการเมืองเพื่อเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองที่ส่งผลต่อความศักดิ์สิทธิ์ของสถาบันกษัตริย์นั่นเอง

3. การประนีประนอมกับกษัตริย์และพวกเจ้าในการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวร

จากการที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ต่อท้ายคำว่า “ชั่วคราว” เข้าไว้ในธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามที่นายปรีดีเป็นผู้ร่างและเสนอต่อสภาผู้แทนราษฎรในสมัยเปิดประชุมสภาสมัยแรก สภาผู้แทนราษฎรจึงได้แต่งตั้งอนุกรรมการขึ้นชุดหนึ่งเพื่อแก้ไขเพิ่มเติมจนสำเร็จเป็นรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม 10 ธันวาคม 2475 หรือรัฐธรรมนูญฉบับถาวร

การร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรนายปรีดีเป็นตัวแทนสมาชิกคณะราษฎรเพียงคนเดียวในคณะอนุกรรมการจำนวน 9 นายนอกนั้นก็อีก 8 นายล้วนแต่เป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในระบอบเก่าทั้งสิ้น และในการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรนี้พระยามโนปกรณนิติธาดาประธานคณะอนุกรรมการและนายกรัฐมนตรีได้ชี้แจงว่า คณะอนุกรรมการได้ทำการติดต่อกับสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตลอดเวลา ดังเห็นได้จาก ข้อความในช่วงแรก (ก่อนบททั่วไป) ของรัฐธรรมนูญที่การอ้างถึงความเห็นชอบของกษัตริย์ต่อรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าว จากทั้งการอ้างความชอบธรรมจากกษัตริย์และจำนวนคณะอนุกรรมการที่มากกว่าส่งผลให้การร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรมีหลักการที่เปลี่ยนแปลงไปจากรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวที่นายปรีดีเป็นผู้ร่างตามระบบความคิดแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของตน

จิตสำนึกปลอมแปลงเกี่ยวกับกษัตริย์ของนายปรีดีแสดงออกมาด้วยการประนีประนอมกับกษัตริย์และพวกเจ้าในการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวร เนื้อหาในรัฐธรรมนูญฉบับถาวรอำนาจกษัตริย์ทางด้านการเมืองปรับเพิ่มขึ้นและส่งผลต่อโครงสร้างส่วนอื่น ๆ ที่ทำหน้าที่บริหารประเทศ ดังเห็นได้จาก เนื้อหาที่เปลี่ยนแปลงไปในส่วนความเชื่อเกี่ยวกับที่มาของอำนาจอธิปไตย, การเพิ่มอำนาจให้กษัตริย์, การประนีประนอมการเวนคืนบรรดาศักดิ์ และรูปแบบการบริหารประเทศที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งเป็นเนื้อหาเกี่ยวกับสภาผู้แทนราษฎร และคณะกรรมการราษฎร ดังนี้

3.1 ความเชื่อเกี่ยวกับที่มาของอำนาจอธิปไตย

ความเชื่อเกี่ยวกับที่มาของอำนาจอธิปไตยเป็นความคิดที่แตกต่างกันเกี่ยวกับที่มาหรือผู้เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยระหว่างนายปรีดีกับกษัตริย์และพวกเจ้า ระบบความคิดแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของนายปรีดีเชื่อว่าประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยแต่กษัตริย์และพวกเจ้ากลับเชื่อว่ากษัตริย์ต่างหากที่เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย

การยอมรับประนีประนอมกับกษัตริย์ตามจิตสำนึกปลอมแปลงส่งผลต่อข้อความในหมวดทั่วไป ซึ่งเป็นส่วนที่ระบุถึงที่มาของอำนาจอธิปไตยและเป็นหลักการสำคัญที่ส่งผลต่อโครงสร้างส่วนอื่น ๆ ที่เป็นตัวแทนการใช้อำนาจอธิปไตยแทนประชาชน กล่าวคือ ในรัฐธรรมนูญชั่วคราวได้ระบุไว้ว่า “อำนาจสูงสุดของประเทศนั้นเป็นของราษฎรทั้งหลาย” ข้อความนี้เป็นหลักการสำคัญของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่ราษฎรเป็นทั้งเจ้าของประเทศและอำนาจสูงสุด กษัตริย์เป็นบุคคลหนึ่งที่เป็นผู้ใช้อำนาจสูงสุดแทนราษฎรร่วมกับสภาผู้แทนราษฎร คณะกรรมการราษฎร และศาล (ทิพวรรณ เจียมธีรสกุล, 2531: 147 – 8) แต่หลักการดังกล่าวในรัฐธรรมนูญฉบับถาวรถูกเปลี่ยนมารับใช้กษัตริย์ตามแนวคิดเดิม คือ “อำนาจอธิปไตยย่อมมาจากปวงชนชาวสยาม พระมหากษัตริย์ผู้เป็นประมุขทรงใช้อำนาจนั้นแต่โดยบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้” ที่เป็นการคงระบบความคิดแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่มีผู้ปกครองหรือกษัตริย์สร้างจิตสำนึกปลอมแปลงมาครอบงำสังคมให้ยอมรับว่ากษัตริย์เป็นเจ้าของประเทศและอำนาจสูงสุดหรือทรงเป็นเจ้าของชีวิต

การเปลี่ยนคำว่า “เป็นของ” เป็น “มาจาก” นั้นจึงเป็นการเปลี่ยนสาระสำคัญในรัฐธรรมนูญชั่วคราวซึ่งร่างโดยนายปรีดี เมื่ออำนาจอธิปไตยมาจากปวงชนแต่เป็นของพระมหากษัตริย์ พระมหากษัตริย์จึงเป็นผู้ใช้อำนาจโดยแบ่งให้คณะบุคคลอื่น ๆ ดังบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญถาวรที่ว่า พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจนิติบัญญัติโดยคำแนะนำและยินยอมของสภาผู้แทนราษฎร (มาตรา 6) ทรงใช้อำนาจบริหารทางคณะรัฐมนตรี (มาตรา 7) และทรงใช้อำนาจตุลาการทางศาลที่จัดตั้งขึ้นตามกฎหมาย (มาตรา 8) (ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัตติยา กรรณสูตร (รวบรวม), 2518: 213) หรือส่งผลต่อโครงสร้างการบริหารงานส่วนอื่น ๆ ดังจะกล่าวต่อไป

3.2 การเพิ่มอำนาจให้กษัตริย์

เมื่อที่มาของอำนาจมีหลักการเปลี่ยนไปจึงส่งผลโดยตรงต่ออำนาจของกษัตริย์ หลักการในหมวดเกี่ยวกับกษัตริย์ในรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวและฉบับถาวรจึงแตกต่างกัน กล่าวคือ นายปรีดีผู้ร่างรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวต้องการให้กษัตริย์เป็นเพียงประมุขของประเทศกระทำการต่าง

ๆ โดยได้รับความยินยอมของคณะกรรมการราษฎรและไม่มีอำนาจทางนิติบัญญัติเลย (ทิพวรรณ เจียมธีรสกุล, 2531: 149 – 50)

ในรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวนายปรีดีวางรูปแบบการบริหารประเทศให้คณะกรรมการราษฎรเป็นผู้ใช้อำนาจเกือบทุกอย่างในนามของกษัตริย์ ยกตัวอย่างเช่น การแต่งตั้งถอดถอนตำแหน่งเสนาบดี การให้สัตยาบันสัญญาทางพระราชไมตรี และการประกาศสงครามเป็นพระราชอำนาจของกษัตริย์แต่กษัตริย์จะทรงใช้พระราชอำนาจนี้ตามคำแนะนำของกรรมการราษฎร ส่วนการเจรจาการเมืองกับต่างประเทศให้เป็นหน้าที่ของกรรมการราษฎรและให้กรรมการราษฎรรายงานกราบบังคมทูลให้กษัตริย์ทรงทราบ เป็นต้น แต่ในรัฐธรรมนูญฉบับถาวรมีการเพิ่มเติมอำนาจของกษัตริย์ในการกระทำการต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นเองได้ ดังความในมาตรา 54 ที่ว่า “พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจในการประกาศสงคราม ทำหนังสือสัญญาสันติภาพ สงบศึก และทำหนังสือสัญญาอื่น ๆ กับนานาประเทศ...” และยังเพิ่มเติมอำนาจในด้านนิติบัญญัติอีกด้วย คือ กษัตริย์มีอำนาจในการยุบสภาผู้แทนราษฎร (มาตรา 35) ซึ่งในรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวไม่มีบทบัญญัติมาตราใดที่จะให้ฝ่ายบริหารในการยุบสภา สภาผู้แทนราษฎรตามระบบความคิดของนายปรีดีเป็นองค์กรที่มีความสำคัญมากในการปกครองในระบอบประชาธิปไตยโดยเฉพาะช่วงแรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่ต้องการควบคุมการบริหารงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของหลัก 6 ประการ (ทิพวรรณ เจียมธีรสกุล, 2531: 152, 168, 184)

และกษัตริย์ยังมีอำนาจในการยับยั้งร่างกฎหมายนานขึ้น กล่าวคือ หลักการทั่วไปของการปกครองแบบรัฐสภาในประเทศประชาธิปไตย สภามีอำนาจออกประกาศพระราชบัญญัติที่กษัตริย์ทรงยับยั้งได้ ถ้าสภาลงมติยืนยันตามร่างเดิม ในรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวได้กำหนดเวลาให้พระมหากษัตริย์ทรงพิจารณาและยับยั้งร่างกฎหมายได้เพียง 7 วัน แต่ในรัฐธรรมนูญฉบับถาวร (มาตรา 39) ได้กำหนดไว้ถึง 1 เดือนและกษัตริย์สามารถตรากฎหมาย (พระราชกำหนด) ในกรณีฉุกเฉินได้อีกด้วย ซึ่งหน้าที่นี้ในรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวกำหนดให้เป็นหน้าที่ของคณะกรรมการราษฎร (ทิพวรรณ เจียมธีรสกุล, 2531: 152, 184, 187)

การยอมให้มีการเพิ่มอำนาจของกษัตริย์ในรัฐธรรมนูญฉบับถาวรเป็นการแสดงจิตสำนึกปลอมแปลงของคนส่วนใหญ่ในสังคมไทยรวมถึงนายปรีดีที่ยอมรับในอำนาจของกษัตริย์ กษัตริย์กับราษฎรมีความแตกต่างกันแม้รูปแบบการปกครองเปลี่ยนมาเป็นประชาธิปไตยกษัตริย์ซึ่งเป็นผู้ปกครองเก่าก็ยังคงได้รับการยอมรับและมีบทบาทในการปกครองอยู่ดังเดิม

3.3 การประนีประนอมในการเวนคืนบรรดาศักดิ์

นอกจากจากรัฐธรรมนูญฉบับถาวรมีการเพิ่มอำนาจให้กับกษัตริย์แล้วยังมีบทบัญญัติบางประการเกี่ยวกับพวกเจ้าด้วย คือ การเวนคืนบรรดาศักดิ์ในการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรได้มีการเสนอญัตติให้เพิ่มเติมท้ายมาตรา 11 “พระบรมวงศานุวงศ์ตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไปโดยกำเนิดหรือโดยแต่งตั้งก็ตาม ย่อมดำรงอยู่ในฐานะเหนือการเมือง” ความว่า “บุคคลทุกคนซึ่งมีบรรดาศักดิ์ไม่ว่าชั้นใดโดยแต่งตั้ง หรือประการใดก็ตาม ย่อมอยู่เหนือการเมืองทั้งสิ้น แต่ขอขบที่จะเวนคืนบรรดาศักดิ์เพื่อเข้าสมัครรับเลือกเป็นสมาชิกผู้แทนราษฎรได้” ซึ่งในเรื่องการเวนคืนบรรดาศักดิ์นี้นายปรีดีเป็นอีกบุคคลหนึ่งที่สนับสนุน จากการศึกษาของทิพวรรณ เจียมธีรสกุล (2531: 190 - 4) มองว่า การที่นายปรีดีและสมาชิกคณะราษฎรเสนอให้เวนคืนบรรดาศักดิ์นี้แสดงให้เห็นว่านายปรีดีมีความประสงค์ที่จะเลิกบรรดาศักดิ์อันเป็นลักษณะอย่างหนึ่งของการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เดิมที่ก่อให้เกิดความแตกต่างและความไม่เสมอภาคระหว่างบุคคลอันเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสมและไม่สอดคล้องกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตย แต่หลักการดังกล่าวก็มีการประนีประนอมกับระบอบเก่าอีกครั้ง คือ ไม่ทำการยกเลิกบรรดาศักดิ์โดยทันทีและได้เพียงกำหนดความในมาตรา 12 ภายในบังคับแห่งบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญนี้เพิ่มเติมว่า “บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมาย ฐานันดรศักดิ์โดยกำเนิดก็ดี โดยแต่งตั้งก็ดี หรือโดยประการอื่นใดก็ดี ไม่กระทำให้เกิดเอกสิทธิ์แต่อย่างใดเลย”

3.4 รูปแบบการบริหารประเทศที่เปลี่ยนแปลงไป

การเปลี่ยนแปลงความคิดหลักเกี่ยวกับเจ้าของอำนาจอธิปไตยจากประชาชนเป็นกษัตริย์ส่งผลต่อรูปแบบการบริหารประเทศ คือ อำนาจของกษัตริย์ซึ่งเป็นผู้ใช้อำนาจเพิ่มขึ้น ดังนั้นตัวแทนการใช้อำนาจอธิปไตยอื่น ๆ อันได้แก่ สมาชิกผู้แทนราษฎรและคณะกรรมการราษฎรจึงถูกลดบทบาทและอำนาจในการปกครองลง กล่าวคือ ในรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวสมาชิกผู้แทนราษฎรมีอำนาจทั้งทางด้านนิติบัญญัติ เช่น การออกและยับยั้งกฎหมาย, ด้านบริหาร คือ สามารถถอดถอนกรรมการราษฎรและพนักงานในตำแหน่งประจำของรัฐบาลได้ และยังทำหน้าที่ด้านตุลาการเฉพาะกรณีที่กษัตริย์เป็นผู้ต้องหาคดีอาญาอีกด้วย แต่ในรัฐธรรมนูญฉบับถาวรกลับเหลือเพียงอำนาจด้านนิติบัญญัติและสามารถควบคุมฝ่ายบริหารด้วยการลงมติไม่ไว้วางใจรัฐมนตรีรายบุคคล หรือทั้งคณะเท่านั้น (ทิพวรรณ เจียมธีรสกุล, 2531: 152 - 3, 194)

บทบาทและอำนาจของคณะกรรมการราษฎรในการปกครองก็เช่นกัน จากเดิมในรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวนายปรีดีกำหนดให้คณะกรรมการราษฎรเป็นองค์กรที่มีบทบาทในการควบคุมและกำหนดนโยบายการบริหารประเทศให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของคณะราษฎร โดยมี

เสนาบดีซึ่งเป็นขุนนางในระบบเดิมเป็นผู้ทำหน้าที่ตามที่คณะกรรมการราษฎรกำหนดไว้ (ผู้ปฏิบัติ) ในรัฐธรรมนูญฉบับถาวรคณะกรรมการราษฎรถูกปรับเปลี่ยนชื่อและลดอำนาจลง กล่าวคือ อำนาจส่วนหนึ่งได้ถูกส่งคืนให้กับกษัตริย์และตำแหน่งเสนาบดีที่เป็นผู้ปฏิบัติงานให้ก็ถูกยุบเลิกไป ทั้ง ๆ ที่การจัดรูปการปกครองดังกล่าวนายปรีดีต้องการให้คณะกรรมการราษฎรเป็นองค์กรตัวแทนของคณะราษฎรที่จะเข้ามาบริหารประเทศให้ดำเนินไปตามระบบความคิดแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ทางด้านเศรษฐกิจของตอนที่นายปรีดีได้ร่างเอาไว้หรือเค้าโครงการเศรษฐกิจนั่นเอง

รูปแบบการบริหารตามแบบรัฐธรรมนูญฉบับถาวรจึงเปลี่ยนรูปจากเดิม ประกอบด้วย พระมหากษัตริย์, สภาผู้แทนราษฎร, คณะรัฐมนตรี, รัฐมนตรี และศาล และก็เป็นต้นแบบของการจัดรูปการบริหารทางการเมืองของรัฐธรรมนูญที่ใช้ต่อมาในสังคมไทย

สรุป จิตสำนึกปลอมแปลงเกี่ยวกับความเหนือกว่าของกษัตริย์เป็นความคิด ความเชื่อที่ส่งผลต่อระบบความคิดแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของนายปรีดีที่สื่อแสดงออกมาจากการขอพระราชทานอภัยโทษของนายปรีดีและคณะราษฎรภายหลังก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง การคงไว้ซึ่งสถาบันกษัตริย์ภายใต้ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย และการประนีประนอมกับกษัตริย์และพวกเจ้าในการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวร โดยเฉพาะการประนีประนอมในการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรที่จิตสำนึกปลอมแปลงดังกล่าวส่งผลให้นายปรีดียอมรับในการจัดรูปรัฐธรรมนูญใหม่ การที่ที่มาของอำนาจอธิปไตยเปลี่ยนไปการประนีประนอมในประการอื่นๆ จึงตามมา ได้แก่ การเพิ่มอำนาจให้กษัตริย์ การประนีประนอมการเวนคืนบรรดาศักดิ์ และรูปแบบการบริหารประเทศที่เปลี่ยนแปลงไป เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวที่นายปรีดีได้ร่างขึ้นตามระบบความคิด “สังคมนิยมประชาธิปไตย” โดยตรงนั้น แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของจิตสำนึกปลอมแปลงเกี่ยวกับสถานะของกษัตริย์ที่ผู้ปกครองได้สร้างขึ้นเพื่อสร้างความชอบธรรมและการคงอยู่ในอำนาจของกลุ่มตน ได้รับการสืบทอดและยังคงครอบงำความคิดของคนในสังคมให้ยังคงจงรักภักดีกับกลุ่มตน (กษัตริย์) ไม่เว้นแม้ว่านายปรีดีที่มีระบบความคิดทางการเมืองที่แตกต่างออกไป

อุดมการณ์ทางการเมืองด้าน “แก้ต่าง” ของนายปรีดี พนมยงค์

อุดมการณ์แบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” เป็นระบบความคิดใหม่ที่ก้าวหน้าอย่างมากสำหรับสังคมไทยสมัยนั้น เมื่อนายปรีดีนำเสนอระบบความคิดของตนผ่านกลไกต่าง ๆ (การนำ

อุดมการณ์มาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมือง) ทั้งบังคับและชักจูงความคิดของคนในสังคมก็ย่อมมุ่งหวังให้ระบบความคิดของตนได้รับการยอมรับ แต่เนื่องจากอุดมการณ์ของนายปรีดีโดยเฉพาะแนวคิดทางเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมเป็นความคิดที่ส่งผลกระทบต่อคนบางกลุ่มในสังคม เนื่องจากเป็นแนวคิดที่เปลี่ยนแปลงโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจของทั้งสังคม ความไม่คุ้นเคยกับระบบความคิดดังกล่าวจึงทำให้เกิดความสงสัย กลุ่มคนที่คิดว่าจะได้รับผลกระทบจากการดำเนินการตามระบบความคิดดังกล่าวไม่พอใจ ทำการต่อต้าน ล้มล้างระบบความคิดนั้น ๆ ของนายปรีดี

ดังนั้น นายปรีดีซึ่งเป็นผู้รู้และเข้าใจระบบความคิดของตนเป็นอย่างดีจำเป็นต้องคิดสร้างเหตุผลขึ้นมาอธิบายข้อสงสัยต่าง ๆ (การแก้ต่าง) เพื่อให้สังคมและกลุ่มคนที่ต่อต้านมีความเข้าใจที่ถูกต้องตรงกับความคิดของตน เพื่อลดหรือไม่ต่อต้านและชี้ให้เห็นถึงผลประโยชน์ส่วนรวมที่จะเกิดขึ้นจากการดำเนินการตามระบบความคิดดังกล่าว และให้การสนับสนุนระบบความคิดของตนต่อไปซึ่งเป็นความหมายของอุดมการณ์ด้านแก้ต่าง โดยนายปรีดีได้ทำการแก้ต่างระบบความคิดของตนในแง่ต่าง ๆ ต่อไปนี้ คือ แง่การไม่ได้เป็นคอมมิวนิสต์ และแง่ความคิด (ที่ไม่ได้เป็นปฏิปักษ์ / ต่อต้าน) ต่อสถาบันกษัตริย์

1. การแก้ต่างแง่การไม่ได้เป็นคอมมิวนิสต์ นายปรีดีโดยส่วนตัวแล้วจัดเป็นนักคิดที่มีอุดมการณ์ในแบบของตนเอง เมื่อได้รับมอบหมายให้ร่างแผนการทางเศรษฐกิจของประเทศจึงได้ถ่ายทอดอุดมการณ์แบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของตนออกมาในร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นแนวคิดทางเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมเพื่อให้คณะรัฐบาลพิจารณาใช้เป็นแนวทางหลักในการพัฒนา / เปลี่ยนแปลงโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจของประเทศ นายปรีดีได้พยายามชี้ให้ผู้อ่านเห็นถึงที่มาของระบบความคิดของตน (ในส่วนแรกหรือข้ออะระลีกในการอ่านคำชี้แจงเค้าโครงการเศรษฐกิจ) ว่าไม่ได้หยิบมาจากระบบความคิดใดความคิดหนึ่งโดยเฉพาะระบบความคิดแบบคอมมิวนิสต์ แต่เป็นการหยิบเอาหลักการที่เหมาะสมกับสภาพสังคมไทยมาใช้ได้

นายปรีดีได้ยกคำกล่าวของศาสตราจารย์เดสซงปีส์ แห่งมหาวิทยาลัยกรุงปารีสเกี่ยวกับเหตุแห่งความลำเอียงในการยอมรับระบบความคิดว่ามีอยู่ 3 ประการ คือ ไม่รู้โดยไม่ตั้งใจ, ไม่รู้โดยตั้งใจ และไม่รู้ด้วยเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน (โครงการจัดหาสื่อเผยแพร่เกียรติคุณ นายปรีดีพนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส สำหรับเด็กและเยาวชน และสถาบันปรีดีพนมยงค์, 2542: 2 – 3) โดยเฉพาะตัวอย่างที่นายปรีดียกมากล่าวอ้างในประการที่ 2 การไม่รู้โดยตั้งใจนั้นนายปรีดีได้พูด

ถึงลักษณะของคอมมิวนิสต์ตามมุมมองทุนนิยมเป็นตัวอย่างประกอบ¹⁰ การพยายามชี้แจงดังกล่าวของนายปรีดีจัดได้ว่าเป็นการแก้ต่างให้กับระบบความคิดของตนว่าไม่ได้เป็นคอมมิวนิสต์ แต่เป็นการหยิบเอาข้อดีของลัทธิเศรษฐกิจต่าง ๆ มาปรับให้เข้ากับสภาพสังคมไทยจนกลายเป็นระบบความคิดแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ซึ่งมีแนวคิดทางเศรษฐกิจแบบสังคมนิยม

การแก้ต่างของนายปรีดีไม่เป็นผลเนื่องจากผลในพิจารณาร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจทำให้เห็นถึงความแตกต่างในระบบความคิดภายในคณะรัฐมนตรีหรือออกเป็น 2 ข้อ กล่าวคือ ข้อหนึ่ง คือ กลุ่มหัวก้าวหน้าในคณะราษฎรนำโดยนายปรีดี พนมยงค์ผู้เป็นตัวแทนที่คณะเศรษฐกิจสังคมนิยม อีกข้อหนึ่ง คือ กลุ่มศักดินา - ชุนนาง - ทหารนำโดยพระยามโนปกรณนิติธาดาผู้เป็นตัวแทนที่คณะเศรษฐกิจทุนนิยม และความคิดเห็นที่ขัดแย้งกันในร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจลงเอยด้วยความพ่ายแพ้ของฝ่ายนายปรีดีทั้ง ๆ ที่เสียงข้างมากของกรรมการพิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจเห็นชอบด้วยกับร่างแผนเศรษฐกิจดังกล่าว (โครงการจัดหาสื่อเผยแพร่เกียรติคุณ นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส สำหรับเด็กและเยาวชน และสถาบันปรีดีพนมยงค์, 2542: คำนำ)

ในการพิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจ¹¹ ของกรรมการซึ่งนายปรีดีเป็นหนึ่งในผู้เข้าร่วมประชุม (จำนวน 14 คน) นายปรีดีและพวกยังคงยืนยัน (แก้ต่าง) ว่าระบบความคิดของตนไม่ใช่คอมมิวนิสต์ ดังเห็นได้จาก คำกล่าวของนายปรีดีเองที่ว่า “...โครงการนี้ไม่ใช่หลักคอมมิวนิสต์ เรามีทั้งแคปิตัลลิสม์ และโซเชี่ยลลิสม์รวมกัน ถ้าหากพวกคอมมิวนิสต์มาอ่าน จะติเตียนมากกว่ายังรับรองพวกมึงมีให้มื่ออยู่...” ในหลักการอื่น ๆ โดยเฉพาะเรื่องที่ดินที่เป็นปัญหาที่ถกเถียงกันมาก นายปรีดีอธิบายเพิ่มเติมว่า “...ไม่ได้อาศัยหลัก surplus value ของคาร์ลมาร์กซ์ แต่อาศัยหลักที่ว่าแรงงานของคนไทยเสียไปปีหนึ่งมาก ๆ จะทำอะไรจึงจะใช้แรงงานให้เป็นประโยชน์... โครงการนี้เราต้องเคารพกรรมสิทธิ์ของเอกชนเหมือนกัน เช่น ที่ที่เป็นบ้านอยู่เราไม่เข้าเกี่ยวข้องเว้นแต่ที่จำเป็น การที่ต้องรวมนี่ก็เพราะที่ดินของเจ้าของต่าง ๆ มีเป็นหย่อม ๆ ไม่สะดวกแก่การควบคุมและทางวิทยาศาสตร์จึงต้องรวมให้เป็นผืนเดียวกัน...”

10

เหตุแห่งความไม่รู้ ประการที่ 2. เพราะตั้งใจจะไม่รู้ เช่น บุคคลที่ได้ยินได้ฟังคำโฆษณาตลาดว่าลัทธิหนึ่งนิยมให้ฆ่าฟันกัน วัตถุประสงค์ของผู้มีอำนาจแล้วให้คนจนเท่า ๆ กัน เขาผู้หญิงเป็นของกลางแล้วก็หลงเชื่อตามคำตลาด และมีอุปาทานยึดมั่นอยู่ในความชั่วร้าย แล้วไม่ค้นคว้าและสืบต่อไป ให้ทราบความว่าลัทธินั้นได้ยุงให้คนฆ่าฟันกันจริง หรือเขาผู้หญิงมาเป็นของกลางจริง หรือวัตถุประสงค์แบ่งให้เท่า ๆ กันจริงหรือ

11

ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้สรุปเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการใช้อุดมการณ์ทางการเมืองเพื่อ “แก้ต่าง” ของนายปรีดี พนมยงค์ หากต้องการศึกษาในรายละเอียด สามารถค้นคว้าได้จากรายงานการประชุมกรรมการพิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจ ในภาคผนวก ข หน้า 101 – 25 ของหนังสือ “เค้าโครงการเศรษฐกิจ หลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์)

และจากผู้ร่วมประชุมท่านอื่นที่มีแนวความคิดสนับสนุนระบบความคิดของนายปรีดี เช่น นายทวี บุณยเกตุที่เสนอเสริมความคิดของนายปรีดีว่า "...ในวิธีการของโครงการอันนี้ เราไม่ได้รับทรัพย์สินใคร เราไม่ได้เอาเงินขอราษฎรมาแบ่งปันกัน เราไม่ได้เอาผู้หญิงมาเป็นของกลาง เราไม่ได้บังคับหรือเกณฑ์คนทั้งหมดมาให้ทำงานให้แก่สหกรณ์ของเรา เราไม่ได้เกณฑ์คนให้มาเป็นทาส เพราะฉะนั้นจะเรียกหรือเหมาเอาว่าโครงการอันนี้จะมีวิธีการเป็นคอมมิวนิสต์อย่างไรได้ ความประสงค์ของรัฐบาลก็คือต้องการให้ราษฎรทุกคนและทุกชั้นได้รับประกันจากรัฐบาลโดยร่วมกันทำ และโดยการควบคุมของสหกรณ์..." เป็นต้น

การเมืองไทยเกิดความปั่นป่วนอีกครั้ง กล่าวคือ มีการประกาศปิดสภาผู้แทนราษฎรและงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตราโดยให้คณะรัฐมนตรีมีอำนาจในการบัญญัติกฎหมายซึ่งกฎหมายสำคัญที่ออกมาในช่วงเวลาดังกล่าว คือ พระราชบัญญัติคอมมิวนิสต์ 2476 และนายปรีดีเป็นบุคคลแรกที่ถูกล่ามว่าเป็นคอมมิวนิสต์ และถูกบังคับให้เดินทางออกนอกประเทศ

กระบวนการแก้ต่างทางอุดมการณ์ทางการเมืองของนายปรีดีคงดำเนินต่อไปโดยมากเป็นการแก้ต่างให้กับระบบความคิดแบบ "สังคมนิยมประชาธิปไตย" ในร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจแทบทั้งสิ้น ดังเห็นได้จาก เมื่อนายปรีดีเดินทางกลับประเทศตามคำเชิญของพระยาพหลพลพยุหเสนา นายกรัฐมนตรีเพื่อเข้าร่วมรัฐบาลในตำแหน่งรัฐมนตรี การประชุมสภาผู้แทนราษฎรในวันที่ 28 ตุลาคม 2476 มีการเสนอญัตติขอให้สภาผู้แทนราษฎรลงมติความไว้วางใจนายปรีดี พนมยงค์ ในการดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีตามรัฐธรรมนูญ นายปรีดีได้ชี้แจงต่อที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรเกี่ยวกับระบบความคิดทางการเมืองของตนเองว่า "...สำหรับข้าพเจ้าเองที่ได้ถูกล่ามหาครั้งก่อน ๆ ว่าเป็นคอมมิวนิสต์นั้น เป็นความเข้าใจผิดกล่าวหาเอาฝ่ายเดียว ข้าพเจ้าได้ศึกษามาจริงเพราะเป็นหลักสูตรของการศึกษา ฉะนั้นที่ข้าพเจ้าได้เป็นรัฐมนตรีนี้ ข้าพเจ้าขอปฏิญาณว่าจะไม่ดำเนินวิธีการแบบคอมมิวนิสต์เป็นอันขาด..." (ส่วนพิพจน์กัณฑ์และจดหมายเหตุ หอสมุดรัฐสภา, 2543: 67)

และเป็นการแก้ต่างที่ประสบผลสำเร็จเพราะที่ประชุมได้ลงมติให้ความไว้วางใจให้นายปรีดี พนมยงค์ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีตามรัฐธรรมนูญ แต่ความพยายามที่จะทำให้นายปรีดีปราศจากข้อกล่าวหาและพ้นมลทิน (แก้ต่าง) ยังคงดำเนินต่อไปโดยนายพิภ ภู สงขลาสมาชิกสภาผู้แทน

ราษฎร จังหวัดอุตรดิตถ์ เสนอญัตติขอให้สภาตั้งคณะกรรมการวิสามัญขึ้นคณะหนึ่งเพื่อพิจารณานายปรีดี พนมยงค์ที่ต้องคำกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ในสมัยพระยามโนปกรณนิติธาดาเป็นนายกรัฐมนตรีว่ามีมลทินหรือไม่

ในวันที่ 25 ธันวาคม 2476 ที่ประชุมได้ลงมติเห็นชอบให้ตั้งกรรมการวิสามัญ¹²ขึ้นจำนวน 3 คน ประกอบด้วย หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ (เป็นประธานกรรมการวิสามัญ) พระยานลราชสุวัจน์ (เป็นกรรมการ) พระยาศรีสังกร (เป็นกรรมการ) โดยมีเซอร์โรเบิร์ต ฮอลแลนด์ และมองซิเออร์ กียองเป็นผู้ชำนาญการและที่ปรึกษาสำหรับกรรมการ คณะกรรมการวิสามัญได้ตั้งประเด็นสำคัญ ๆ อันถือว่าเป็นหลักการของคอมมิวนิสต์ไว้หลายประการ เพื่อใช้เป็นเกณฑ์ในการสอบถามความคิดเห็นของนายปรีดี สามารถสรุปได้ดังนี้ (เฉลิมเกียรติ ผิวนวล, 2529: 155 – 6)

1. ลักษณะการเมือง มีสาระคือ การตั้งรัฐบาลโซเวียตที่ประกอบขึ้นจากชนชั้นกรรมาชีพ (คนงาน ชาวนา และทหาร)
2. ลักษณะการคลัง มีสาระสำคัญคือ การริบเอาธนาคารของเอกชนเป็นของรัฐ ล้มเลิกกรรมสิทธิ์เอกชน และปฏิเสชนี่สินต่อนายทุนต่างประเทศและในประเทศ
3. ลักษณะการชุมชน อันมีสาระสำคัญคือ การใช้กำลังบังคับเลิกล้มระเปียบประเพณีของชุมชน ทำสงครามชนชั้นกรรมาชีพ และล้มเลิกมรดก
4. ลักษณะสุดท้ายเป็นเรื่องเกี่ยวกับลักษณะการโคกกิจ มีสาระสำคัญคือ การริบ (ยึด) ทรัพย์สินหรือกิจการเอกชน ตลอดจนการปฏิเสศศาสนา ซึ่งนายปรีดีก็เสนอความคิดในลักษณะปฏิเสศทั้งหมด ยกตัวอย่างเช่น นายปรีดีได้ให้ความเห็นว่าลักษณะทางการเมืองไม่คิดที่จะตั้งรัฐบาลตามแบบโซเวียตแต่อย่างใด เนื่องจากเลื่อมใสในระบอบรัฐธรรมนูญและมีส่วนในการร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม เช่นเดียวกับลักษณะการคลังหรือรูปแบบทางเศรษฐกิจที่ในเค้าโครงการเศรษฐกิจไม่มีมาตรการใดที่สนับสนุนระบบการคลังให้มีลักษณะดังกล่าวยังคงให้มีกรรมสิทธิ์เอกชนหรือการให้มีเสรีภาพในการประกอบการทางเศรษฐกิจโดยไม่ได้บังคับและทำการริบทรัพย์สินแต่อย่างใด เป็นต้น

12

¹²หากต้องการศึกษาในรายละเอียด สามารถค้นคว้าได้จากบันทึกเรื่องรายงานของคณะกรรมการวิสามัญซึ่งสภาได้ลงมติตั้งเพื่อให้สอบสวนว่าหลวงประดิษฐมนูธรรมเป็นคอมมิวนิสต์หรือไม่ ในภาคผนวก ค หน้า 127 – 97 ในหนังสือ “เค้าโครงการเศรษฐกิจ หลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์)

ผลการพิจารณาศึกษาของกรรมาธิการมีมติเป็นเอกฉันท์ว่านายปรีดี พนมยงค์ไม่มีมลทินในข้อกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ และที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรเมื่อวันที่ 10 มีนาคม 2476¹³ ได้พิจารณาและลงมติเห็นชอบด้วยกับความเห็นของคณะกรรมาธิการ (ส่วนพิพิธภัณฑสถานและจดหมายเหตุ หอสมุดรัฐสภา, 2543: 68 - 9) หรือกล่าวได้ว่าเป็นความสำเร็จในการแก้ต่างประเด็นว่าระบบความคิดแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ไม่ได้เป็นคอมมิวนิสต์

2. แง่ความคิด (ที่ไม่ได้เป็นปฏิปักษ์ / ต่อต้าน) ต่อสถาบันกษัตริย์

นอกจากนายปรีดีจะทำกาแก้ต่างให้อุดมการณ์ทางการเมืองแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ในร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจแล้วนายปรีดียังให้อุดมการณ์ด้านแก้ต่างในประเด็นเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์อีกด้วย ซึ่งเป็นการช้อนทับกันระหว่างอุดมการณ์ทางการเมืองแบบ “จิตสำนึกปลอมแปลง” และ “แก้ต่าง” ที่กล่าวเช่นนี้เนื่องจากหากพิจารณาถึงวัตถุประสงค์หลักในการทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 นายปรีดีและคณะราษฎรไม่ได้มีความปรารถนาที่จะชิงราชสมบัติหรือเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองเป็นแบบอื่นๆ ที่ไม่มีกษัตริย์เป็นประมุขเพียงแต่ต้องการจัดรูปแบบการใช้อำนาจของกษัตริย์ให้ถูกต้องและเป็นประโยชน์กับส่วนรวมมากขึ้น ในส่วนนี้แสดงให้เห็นถึง “จิตสำนึกปลอมแปลง” ของคณะราษฎร นายปรีดี และสังคมไทยที่มีต่อสถาบันกษัตริย์ด้วยการคงให้สถาบันดังกล่าวไว้

และโดยเฉพาะนายปรีดีที่มีอุดมการณ์เป็นของตนเองหรืออุดมการณ์แบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ความไม่เสมอภาคเป็นปัญหาหลักของสังคมไทยซึ่งไม่สามารถแก้ได้จากการเปลี่ยนผู้ขึ้นมามีอำนาจทางการเมืองเท่านั้นแต่ต้องแก้จากโครงสร้างพื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจ เมื่อนายปรีดีถูกกล่าวหาว่าจ้างทำลายสถาบันกษัตริย์หรือมีภาพลักษณ์เป็นปฏิปักษ์กับกษัตริย์อันเนื่องมาจากถ้อยคำในคำประกาศคณะราษฎรที่โจมตีกษัตริย์และพวกเจ้าอย่างรุนแรงอีกทั้งเป็นผู้เสนอร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจที่ต้องการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจที่ส่งผลกระทบต่อผลประโยชน์ของกษัตริย์และพวกเจ้า นายปรีดีจึงต้องออกมาแก้ต่างให้กับระบบความคิดแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของตน ดังเห็นได้จาก เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสละราชสมบัติเมื่อวันที่ 2 มีนาคม พ.ศ. 2477 โดยไม่ได้ทรงแต่งตั้งผู้ใดเป็นองครักษ์ทายาท พระยาพระพลพลพยุหเสนาในฐานะนายกรัฐมนตรีจึงเรียกประชุมคณะรัฐมนตรีเพื่อพิจารณาหาเจ้านายในพระราชวงศ์จักรีขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์สืบ

13

หากต้องการศึกษาในรายละเอียด สามารถค้นคว้าได้จากบันทึกเรื่องรายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 24/2476 (สามัญ) สมัยที่ 2 ในภาคผนวก ง หน้า 199 - 215) ของหนังสือ “เค้าโครงการเศรษฐกิจ หลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์)

ต่อจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ตามกฎมณเฑียรบาลผู้สืบราชสันตติวงศ์ คือ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ซึ่งเป็นสายตรง คือ เป็นโอรสของพระเชษฐาของรัชกาลที่ 7 แต่ด้วยมารดามีสัญชาติเดิมเป็นต่างประเทศ ซึ่งตามตัวบทโดยเคร่งครัดกล่าวไว้แต่เพียง ยกเว้นผู้สืบราชสันตติวงศ์ที่มีพระชายาเป็นคนต่างด้าว นายปรีดีที่เข้าร่วมประชุมอยู่ด้วยมีบทบาทสำคัญในการอภิปรายชักจูงให้รัฐมนตรีส่วนข้างมากมีความเห็นร่วมกับท่าน คือ ได้นำมาใช้ในกรณีที่ผู้ซึ่งจะสืบสันตติวงศ์มีพระมารดาเป็นนางต่างด้าวด้วย ที่ประชุมจึงได้พิจารณาถึงพระองค์อื่น ๆ ตามกฎมณเฑียรบาลที่ระบุไว้ว่า “ต่อไปไม่สามารถเลือกทางสายตรงได้แล้ว จึงให้เลือกตามเกณฑ์ที่มีสิทธิมากและน้อย” และในที่สุดคณะรัฐมนตรีมีความเห็นเป็นเอกฉันท์ตามการชี้แนะของนายปรีดีที่เห็นสมควรสถาปนาพระโอรสของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงสงขลานครินทร์ คือ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอานันทมหิดล ขึ้นเป็นกษัตริย์รัชกาลที่ 8 แห่งราชวงศ์จักรี (สุพจน์ ด้านตระกูล, 2543 ค: 98 – 106)

บทบาทในการสนับสนุนการขึ้นครองราชย์ของกษัตริย์ของนายปรีดีนี้เป็นการแตกต่างให้ระบบความคิดแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ว่าไม่ได้ต่อต้านการมีกษัตริย์เป็นประมุขของประเทศเพียงแต่กษัตริย์ต้องอยู่ภายใต้กฎหมายเท่านั้น นายปรีดียังคงแสดงความจงรักภักดีต่อกษัตริย์และพวกเจ้าเรื่อยมาโดยเฉพาะเมื่อเข้ารับตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ดังคำของ ม.จ.หญิงอัปภัศรามา เทวกุลผู้รับใช้ใกล้ชิดสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าที่ได้ประทานเล่าแก่นายสมภพ จันทระประภาผู้เขียนพระประวัติของสมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าเกี่ยวกับนายปรีดีได้ถวายนามปลอดภัยในระหว่างสงครามมีความตอนหนึ่งดังนี้ “ที่อยู่ยุทธ. ปรีดีและภรรยาได้เข้าเฝ้าฯ แทนกราบทูลซักถามถึงความสะดวกสบายอยู่เป็นเนืองนิจจนคนที่กลางแคว้นอยู่ บางคนซักจะไม่แน่ใจเพราะกิริยาพาทีในเวลาเข้าเฝ้าฯ นั้นเรียบร้อยนัก นุ่มนวลนัก นัยนตาก็ไม่มีที่แหวอันควรจะระแวง...” (สุพจน์ ด้านตระกูล, 2543ค: 125)

และตรงกันกับที่ ดร. ป่วย อึ้งภากรณ์ ได้พูดถึงเจ้านายฝ่ายในกับท่านปรีดีไว้ในบันทึกของท่านเรื่องพระบรมวงศานุวงศ์และขบวนการเสรีไทยมีความตอนหนึ่งว่า “การที่เสรีไทยโดยเฉพาะหัวหน้าเสรีไทยได้ถวายนามจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ ถวายนามอารักขาให้พ้นภัยสงครามครั้งนั้น สมเด็จพระพันวัสสาพระบรมอัยยิกาเจ้าได้ทรงซาบซึ่งพระทัยดีและเมื่อสิ้นสงครามได้รับสั่งเรียกนายปรีดีไปที่ประทับและขอบใจ ซึ่งคณะเสรีไทยถือว่าเป็นพระมหากษัตริย์คุณเป็นอย่างยิ่ง” (สุพจน์ ด้านตระกูล, 2543ค: 126)

การให้การยอมรับจากกษัตริย์และพวกเจ้าบางคนแสดงให้เห็นถึงความสำเร็จในการแก้ไขให้ระบบความคิดทางการเมืองของนายปรีดีแต่การณดังกล่าวดำรงอยู่ได้ไม่นาน เนื่องจากเกิด

เหตุการณ์กรณีสวรรคตของในหลวงอานันทมหิดลที่ถูกพระแสงปืนสวรรคตบนพระแท่นบรรทม ณ พระที่นั่งบรมพิมานในพระบรมมหาราชวัง ฝ่ายปรีชาของนายปรีดีจึงฉวยโอกาสยกเป็นเหตุในการทำลายนายปรีดีด้วยการปล่อยข่าวลือและโฆษณาชวนเชื่อว่านายปรีดีเป็นผู้วางแผนปลงพระชนม์ ซึ่งนายปรีดีก็ได้ทำการแก้ต่างให้กับตนเองเรื่อยมา ยกตัวอย่างเช่น นายปรีดีเป็นโจทก์ฟ้องบริษัท สยามรัฐ จำกัด (คดีดำหมายเลขที่ 7236/2513) ในข้อหาละเมิดโจทก์โดยลงข้อความซึ่งมีใจความว่าโจทก์พัวพันในคดีสวรรคตในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ ฉบับลงวันที่ 1 สิงหาคม 2513 และหนังสือพิมพ์สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ ฉบับลงวันที่ 30 สิงหาคม 2513 และฟ้องบริษัท ไทยเดลีการพิมพ์ จำกัด (คดีดำ หมายเลขที่ 113/2514) ในข้อหาละเมิดปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนและหมิ่นประมาทโดยใส่ความทำให้โจทก์เสียหาย เนื่องจากในหนังสือพิมพ์หลักเมืองสมัยไทยเดลี ฉบับลงวันที่ 25 ธันวาคม 2513 ได้ลงข้อความหมิ่นประมาทนายปรีดีซึ่งมีข้อความหนึ่งว่าเป็นโจรปล้นราชบัลลังก์ มีส่วนพัวพันในกรณีสวรรคต เป็นต้น (ปรีดี พนมยงค์ (บรรณาธิการ), 2543: 74 – 5)

การฟ้องในทำนองนี้อีกเป็นจำนวนมากซึ่งนายปรีดีก็ชนะคดีแทบทั้งสิ้น จึงเป็นเครื่องแสดงความบริสุทธิ์ของนายปรีดีที่มีต่อกษัตริย์หรือเป็นการใช้อุดมการณ์ทางการเมืองในด้านแก้ต่างที่นายปรีดีและครอบครัวกระทำเรื่อยมาแม้จะไม่ได้พำนักอยู่ในประเทศไทยตราบนานี่ชีวิต

กล่าวโดยสรุปได้ว่า อุดมการณ์แบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของนายปรีดีนั้นเป็นระบบความคิดที่มีแนวคิดทางเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมที่ต้องการสร้างความเสมอภาคทางเศรษฐกิจให้เกิดขึ้นในสังคมโดยใช้รัฐเป็นกลไกสำคัญทำหน้าที่ดำเนินการทางเศรษฐกิจ และจัดมีสวัสดิการให้แก่ประชาชนซึ่งเป็นแนวคิดทางเศรษฐกิจที่เสนออยู่ในเค้าโครงการเศรษฐกิจควบคู่กับแนวคิดทางการเมืองแบบประชาธิปไตยที่ต้องการให้ประชาชนมีสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาค ดังเห็นได้จาก ความคิดของนายปรีดีในรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว และฉบับ 9 พฤษภาคม 2489 เป็นต้น ซึ่งล้วนมีเนื้อหาที่สนับสนุนแนวคิดทางการเมืองแบบประชาธิปไตยแทบทั้งสิ้น

นายปรีดีได้ถ่ายทอดระบบความคิดทั้งทางเศรษฐกิจและการเมืองผ่านกลไกด้านการบังคับกวดขี่ และด้านอุดมการณ์ของรัฐ โนม่น้าว ชักจูงให้สังคมนิยมรับระบบความคิดของตน แต่บางหลักการของระบบความคิดแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” โดยเฉพาะแนวคิดทางเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมถูกคนบางกลุ่มในสังคมต่อต้านและใช้เป็นเหตุผลในการผลักดันนายปรีดีออกไปจากวงการเมืองระยะหนึ่ง แต่นายปรีดีก็ไม่ได้ละความพยายามที่จะดำเนินการตามระบบความคิดของตนซึ่งเห็นได้จากการใช้อุดมการณ์เป็นเครื่องมือในช่วงที่สอง ยกตัวอย่างเช่น การแก้ไขสนธิสัญญา

ไม่เสมอภาค, การปรับปรุงระบบภาษี, การจัดตั้งเทศบาล และการเป็นผู้ประสานการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง เป็นต้น

นอกจากความขัดแย้งในประเด็นเค้าโครงการเศรษฐกิจที่ส่งผลต่อระบบความคิดของนายปรีดีแล้ว จิตสำนึกปลอมแปลงเกี่ยวกับกษัตริย์ยังส่งผลให้นายปรีดีต้องประนีประนอมกับกลุ่มผู้นำในระบบเก่า (กษัตริย์และพวกเจ้า) อีกเช่นกัน เห็นได้จากการประนีประนอมในการร่างรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม 2475 ที่คงอำนาจของกษัตริย์ในทางการเมืองไว้อย่างมาก ซึ่งความขัดแย้งในเค้าโครงการเศรษฐกิจและสถาบันกษัตริย์ยังคงเป็นเหตุให้นายปรีดีต้องทำการแก้ต่างให้กับอุดมการณ์แบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของตนว่าไม่ได้เป็นระบบความคิดแบบคอมมิวนิสต์ และไม่ได้ต่อต้านกษัตริย์และพวกเจ้าตามที่เข้าใจกัน

อุดมการณ์แบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของนายปรีดี พยมยงค์จัดได้ว่าเป็นระบบความคิดที่มีลักษณะเฉพาะเช่นเดียวกับอุดมการณ์แบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม และเป็นอุดมการณ์ที่เกิดและมีขึ้นภายในช่วงเวลาเดียวกัน คือ ภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จนถึง พ.ศ. 2490 ลักษณะเฉพาะของอุดมการณ์ดังกล่าว น่าจะส่งผลต่อการดำเนินนโยบายที่แตกต่างกันตามระบบความคิดของแต่ละฝ่าย ซึ่งนำไปสู่ความขัดแย้งกันโดยมีเหตุจากระบบความคิดแตกต่างกัน จะเห็นได้จากบทต่อไปที่จะทำการศึกษาเปรียบเทียบอุดมการณ์แบบ “เผด็จการรัฐนิยม” และ อุดมการณ์แบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ว่ามีความแตกต่างกันในประเด็นใดบ้าง และเป็นอุดมการณ์ที่ขัดแย้งกันหรือไม่อย่างไร

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เชิงอรรถ

¹ เรื่องการสหกรณ์นับได้ว่าเป็นลักษณะหนึ่งของแนวความคิดแบบสังคมนิยมโดยเฉพาะสำนักสังคมนิยมแบบสหกรณ์หรือสหกรณ์สังคมนิยม (co-operatism) ที่มีวัตถุประสงค์จะปลดปล่อยภาระทางเศรษฐกิจของกลุ่มคนที่แน่นอนโดยการตัดคนกลางและจัดรูปสหกรณ์ที่สามารถพึ่งตนเองได้ ดำเนินงานโดยสมาชิกเพื่อสมาชิกอีกทั้งไม่มีวัตถุประสงค์ที่จะยกเลิกกรรมสิทธิ์เอกชน แต่จะกระจายกรรมสิทธิ์ไปสู่ทุกคนในรูปของการถือหุ้นในขณะเดียวกันก็จะสร้างทรัพย์สินร่วม (collective property) ในรูปของกองทุน (ทิพวรรณ บุญทวี, 2528: 324)

² นายปรีดีเองก็ออกมายอมรับ จากการให้สัมภาษณ์นายฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2542: 75 – 6) เมื่อวันที่ 10 เมษายน 2525 โดยกล่าวถึงสหกรณ์ในเค้าโครงการเศรษฐกิจว่า ปรรารถนาที่จะให้เป็น “สหกรณ์สังคมนิยม” (Socialist Cooperative) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของปรัชญา “สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย” (Democratic Scientific Socialism) หรือ สังคมนิยมประชาธิปไตยเพราะที่เรียนมาได้สอนว่า สหกรณ์มีหลายลักษณะต่าง ๆ กันแต่จำแนกเป็นลักษณะใหญ่ ๆ ได้ 2 ลักษณะคือ สหกรณ์ทุนนิยม (Capitalist Cooperative) และสหกรณ์สังคมนิยม (Socialist Cooperative)

³ สมัยที่ 1 คือภายในระยะ 6 เดือน นับแต่ใช้ธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน ฯ ใช้วิธีการแต่งตั้ง แต่หลังจากนั้นแล้วเรียกว่า สมัยที่ 2 ผู้แทนราษฎรส่วนหนึ่งจะมาจากการเลือกตั้งของราษฎรเรียกว่า สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภท 1 ซึ่งมีจำนวนเท่ากับผู้แทนราษฎรที่มาจากการแต่งตั้งที่เรียกว่า สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 2 ประกอบกันขึ้นเป็นสภาผู้แทนราษฎร และภายในไม่เกิน 10 ปีหรือเรียกว่า สมัยที่ 3 นับแต่วันประกาศใช้ธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน สภาผู้แทนราษฎรจะมีสมาชิกแต่เพียงประเภท 1 ประเภทเดียว

⁴ รัฐตามความคิดของนายปรีดีในเค้าโครงการเศรษฐกิจ หมายถึง องค์ประกอบที่เกิดขึ้นด้วยราษฎรที่มาจากการเลือกตั้งทางระบบรัฐสภา

ส่วนระบบ “สหกรณ์” นั้น หมายถึง ระบบใหม่ที่เกิดจากการแปรสภาพการปกครองของตำบลให้กลายเป็นสหกรณ์ทั้งหมด โดยราษฎรจัดตั้งและปกครองตนเอง สหกรณ์นี้มีหลายรูปแบบจากเล็กไปสู่อำนาจและทำหน้าที่แบบอนุรักษนิยม รัฐมีบทบาทให้ความช่วยเหลือเท่านั้น ไม่ใช่ไปชี้นำหรือครอบงำ

⁵ แม้ว่านายปรีดีจะได้รับความร่วมมือจากกลุ่มนายทหารเรือ ที่เป็นสมาชิกผู้ก่อการฯ ซึ่งร่วมกระทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ด้วยกัน และจากกลุ่มเสรีไทย แต่ในช่วงระหว่างพ.ศ. 2475 – 2490 นายปรีดีไม่เคยนำกำลังในส่วนดังกล่าวมาใช้สนับสนุนการขึ้นมามีอำนาจทางการเมืองของตนแต่อย่างไร

⁶ ราชกิจจานุเบกษา 55 22 มีนาคม 2481 1081,1089

⁷ พระราชบัญญัติอาชญากรรมสงคราม พุทธศักราช 2488 มีสาระสำคัญกล่าวคือ การกระทำใด ๆ อันบุคคลได้กระทำไม่ว่าในฐานะเป็นตัวการหรือผู้สมรู้ต้องตามที่บัญญัติไว้ต่อไปนี้ ให้ถือว่าเป็นอาชญากรรม

⁸ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 62 16 สิงหาคม 2488

⁹ ในบทเฉพาะกาลของรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม 2475 ในมาตรา 65 นั้นได้กำหนดเกี่ยวกับการมีสมาชิกประเภทที่ 2 ซึ่งพระมหากษัตริย์เป็นผู้แต่งตั้งนั้นมิได้อย่างช้าต้องไม่เกินกว่า 10 ปี และเมื่อราษฎรผู้มีสิทธิเลือกตั้งมีการศึกษาจบประถมศึกษาสามัญมากกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนทั้งหมด บทเฉพาะกาลดังกล่าวจะต้องถูกยกเลิกไป หรือภายในปี 2485 สภาผู้แทนราษฎรจะมีแต่สมาชิกประเภทที่ 1 ที่มาจากการเลือกตั้งของประชาชนเท่านั้น

ต่อมาในรัฐบาลจอมพล ป. ซึ่งมีระบบความคิดทางการเมืองแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ได้ทำการแก้ไขเพิ่มเติมโดยให้ยึดบทเฉพาะกาลออกไปอีก 10 ปี ซึ่งหมายความว่าสภาผู้แทนราษฎรจะครบรอบด้วยสมาชิกประเภทที่ 2 ต่อไปอีกจนถึงปี 2495 และได้ประกาศใช้เป็นกฎหมายเมื่อ 4 ตุลาคม 2483

¹⁰เหตุแห่งความไม่รู้ ประการที่ 2. เพราะตั้งใจจะไม่รู้ เช่น บุคคลที่ได้ยินได้ฟังคำโพนทนาตลาดว่าลัทธิหนึ่งนิยมให้ฆ่าฟันกัน ฆาตรกรของผู้มั่งมีเอามาแล่งให้คนจนเท่า ๆ กัน เอาผู้หญิงเป็นของกลางแล้วก็หลงเชื่อตามคำตลาด และมีอุปาทานยึดมั่นอยู่ในความชั่วร้าย แล้วไม่ค้นคว้าและสืบต่อไป ให้ทราบความว่าลัทธินั้นได้ยุยงให้คนฆ่าฟันกันจริง หรือเอาผู้หญิงมาเป็นของกลางจริง หรือฆาตรกรแบ่งให้เท่า ๆ กันจริงหรือ

¹¹ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้สรุปเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการใช้อุดมการณ์ทางการเมืองเพื่อ “แก้ต่าง” ของนายปรีดี พนมยงค์ หากต้องการศึกษาในรายละเอียด สามารถค้นคว้าได้จากรายงานการประชุมกรรมการพิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจ ในภาคผนวก ข หน้า 101 – 25 ของหนังสือ “เค้าโครงการเศรษฐกิจ หลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์)

¹²หากต้องการศึกษาในรายละเอียด สามารถค้นคว้าได้จากบันทึกเรื่องรายงานของคณะกรรมการวิชาการวิสามัญซึ่งสภาได้ลงมติตั้งเพื่อให้สอบสวนว่าหลวงประดิษฐมนูธรรมเป็นคอมมิวนิสต์หรือไม่ ในภาคผนวก ค หน้า 127 – 97 ในหนังสือ “เค้าโครงการเศรษฐกิจ หลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์)

¹³หากต้องการศึกษาในรายละเอียด สามารถค้นคว้าได้จากบันทึกเรื่องรายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 24/2476 (สามัญ) สมัยที่ 2 ในภาคผนวก ง หน้า 199 – 215) ของหนังสือ “เค้าโครงการเศรษฐกิจ หลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์)

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ความขัดแย้งในทางอุดมการณ์ทางการเมืองระหว่าง “เผด็จการรัฐนิยม” กับ “สังคมนิยมประชาธิปไตย”

ความขัดแย้ง (Conflict) เป็นภาวะหนึ่งที่เกิดขึ้นได้เมื่อบุคคลมีปฏิสัมพันธ์กันเพราะความขัดแย้งจะเกิดขึ้นเมื่อบุคคลหรือกลุ่มบุคคลมากกว่าหนึ่งกลุ่มขึ้นไปพยายามที่จะครอบครองสิ่งเดียวกัน ยึดครองพื้นที่บริเวณเดียวกัน ตำแหน่งสำคัญเดียวกัน เล่นบทบาทที่เข้ากันไม่ได้ พยายามดำเนินเป้าหมายที่ไม่สอดคล้องกัน หรือแม้แต่เลือกวิถีทางสู่เป้าหมายที่ต่างกัน (North, 1968: 227 อ้างถึงใน อภิญา รัตนมงคลมาศ, 2538: 5) ปัจจัยหรือเป้าหมายที่ทำให้บุคคลขัดแย้งกันสามารถแบ่งออกได้ 2 ปัจจัย คือ ปัจจัยทางนามธรรมอันเกี่ยวข้องกับค่านิยม อุดมการณ์ ความเชื่อ และปัจจัยทางวัตถุธรรมอันเกี่ยวข้องกับทรัพย์สิน ผลประโยชน์ ซึ่งจะก่อให้เกิดอำนาจทางการเมืองหรืออำนาจทางเศรษฐกิจเป็นสิ่งที่เชื่อกันว่ามีคุณค่าและหายากจึงทำให้เกิดความขัดแย้งกันในการเข้าครอบครองสิ่งเหล่านั้น (อภิญา รัตนมงคลมาศ, 2538: 7)

ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ภายในคณะราษฎรระหว่างกลุ่มของจอมพล ป. และนายปรีดีที่เข้ามามีบทบาทสำคัญทางการเมืองในช่วงเวลาเดียวกัน จากการศึกษาที่ผ่านมาพบว่า จอมพล ป. และนายปรีดีเป็นบุคคล / นักคิดที่มีระบบความคิดหรืออุดมการณ์ทางการเมืองของตนเอง กล่าวคือ อุดมการณ์ทางการเมืองแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ของจอมพล ป. และอุดมการณ์ทางการเมืองแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของนายปรีดีและต่างต้องการดำเนินการตามระบบความคิดหรืออุดมการณ์ทางการเมืองของตน ดังนั้น การมีอุดมการณ์ซึ่งเป็นปัจจัยทางนามธรรมที่แตกต่างกันระหว่างจอมพล ป. และนายปรีดีส่งผลให้บุคคลทั้ง 2 เกิดความขัดแย้งกันได้

ความขัดแย้งในทางอุดมการณ์ทางการเมืองระหว่างจอมพล ป. และนายปรีดีเป็นการที่ระบบความคิดของบุคคลทั้ง 2 มีเนื้อหาแตกต่างกันทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ในด้านการเมืองและสังคม (เกี่ยวกับด้านวัฒนธรรม ประเพณี และการศึกษา เป็นต้น) ที่อุดมการณ์แบบ “เผด็จการรัฐนิยม” มีระบบความคิดและการนำมาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองและสังคมในรูปการบังคับ จำกัด ควบคุมสิทธิและเสรีภาพของกลุ่มบุคคลและประชาชนในสังคมมากกว่าระบบความคิดและการนำมาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองและสังคมของอุดมการณ์แบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ในด้านการเศรษฐกิจอุดมการณ์แบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย”

ของนายปรีดีมีลักษณะของระบบความคิดและการนำมาใช้เป็นเครื่องมือทางด้านเศรษฐกิจที่เฉพาะเจาะจง คือ มีแนวคิดทางเศรษฐกิจแบบสังคมนิยม ส่วนอุดมการณ์แบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ยังคงใช้ระบบความคิดและการนำมาใช้เป็นเครื่องมือทางด้านเศรษฐกิจเช่นเดียวกับด้านการเมืองและด้านสังคมหรือมีแนวนโยบายทางด้านเศรษฐกิจแบบชาตินิยมที่ระบบเศรษฐกิจของประเทศยังคงดำเนินตามแนวทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมโดยรัฐ ซึ่งจะเห็นความแตกต่างดังกล่าวได้จากนำอุดมการณ์แบบ “เผด็จการรัฐนิยม” และ “สังคมนิยมประชาธิปไตยมาวิเคราะห์เปรียบเทียบกันในประเด็นต่าง ๆ กล่าวคือ ความขัดแย้งในระบบความคิดทางด้านการเมือง ความขัดแย้งในระบบความคิดทางด้านเศรษฐกิจ และความขัดแย้งในระบบความคิดทางด้านสังคม ดังรายละเอียดที่จะนำเสนอต่อไป

ความขัดแย้งในระบบความคิดทางด้านการเมือง

ความขัดแย้งในระบบคิดทางด้านการเมืองเป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากการที่อุดมการณ์แบบ “เผด็จการรัฐนิยม” และ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” มีพื้นฐานของระบบความคิดจุดมุ่งหมายของระบบความคิดทางด้านการเมืองที่แตกต่างกันอันจะนำไปสู่การดำเนินนโยบายและการนำไปปฏิบัติหรือการนำมาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองที่ขัดแย้งกันที่สุดในที่สุด

อุดมการณ์แบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ของจอมพล ป. เป็นระบบความคิดแบบเผด็จการมีลักษณะสำคัญ คือ เป็นระบบความคิดที่ไม่เชื่อในความสามารถของมนุษย์ที่จะใช้เหตุผลในการตัดสินใจด้วยตนเองจึงไม่ยอมรับอำนาจของประชาชนแต่สนับสนุนการมอบอำนาจเด็ดขาดให้แก่บุคคลคนเดียวหรือกลุ่มบุคคล ไม่เชื่อในการให้เสรีภาพแก่บุคคลเสรีภาพมีความสำคัญน้อยกว่ารัฐและอำนาจของผู้ปกครอง ไม่เห็นความสำคัญของความเสมอภาคของบุคคล และไม่ต้องการให้ประชาชนมีความเห็นแตกต่างไปจากรัฐบาล ระบบความคิดนี้จึงต้องการให้รัฐหรือประเทศมีรูปแบบการปกครองที่มีการควบคุมอำนาจเด็ดขาดไว้ที่บุคคลคนเดียวโดยปราศจากการควบคุมตรวจสอบหรือการถ่วงดุลย์ทางอำนาจหรือหลักการรวมอำนาจ ใช้กำลังทหารและตำรวจเป็นฐานของอำนาจมากกว่าการได้รับความเห็นชอบจากประชาชน (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2519: 51 - 2)

ส่วนอุดมการณ์แบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของนายปรีดีเป็นระบบความคิดที่มีแนวคิดทางการเมืองแบบประชาธิปไตย แนวคิดพื้นฐานของประชาธิปไตย คือ เป็นการปกครองที่เห็นความสำคัญของประชาชนทั้งหมดในรัฐไม่ใช่เห็นแก่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลส่วนใดส่วนหนึ่งเพียงส่วนเดียวของสังคม มีความศรัทธาและเชื่อมั่นในสติปัญญา ความสามารถ และความมีเหตุผล

ของมนุษย์ ยอมรับและเทอดทูนสิทธิ เสรีภาพ และอิสรภาพของมนุษย์ มนุษย์มีความเท่าเทียมกันหรือเสมอภาคกันในทางการเมืองและกฎหมาย รูปแบบการเมืองการปกครองจึงเป็นการปกครองของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน¹ (government of the people, by people and for the people) คือ อำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชนและให้ประชาชนใช้สิทธิเลือกตั้งผู้แทนเข้าไปใช้อำนาจอธิปไตยแทนโดยผู้แทนต้องทำหน้าที่บริหารประเทศด้วยความยินยอมและรับผิดชอบต่อประชาชน ประชาธิปไตยยังเป็นการปกครองโดยยึดหลักกฎหมาย สิทธิเสรีภาพของประชาชนจึงได้รับการรับรองและคุ้มครองโดยกฎหมาย ประชาชนจะมีโอกาสเท่าเทียมกันในทางกฎหมาย ตัดสินข้อขัดแย้งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นด้วยข้อกฎหมาย เป็นต้น (สุภาพ ปริบุญเสวี, ประชา กัลยาณชาติ และเสนีย์ สุวิทวัส, 2526:95)

เมื่อนำอุดมการณ์แบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ของจอมพล ป. กับ อุดมการณ์แบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของนายปรีดีมาเปรียบเทียบกันจะเห็นได้ว่ามีพื้นฐานและจุดมุ่งหมายของระบบความคิดแตกต่างกันแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” เน้นอำนาจ (ผู้ปกครอง) สำคัญเหนือการมีสิทธิและเสรีภาพของประชาชนแต่ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” เน้นสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคในสังคมหรือของประชาชน เมื่อระบบความคิดทั้ง 2 ถูกนำไปปฏิบัติหรือการนำอุดมการณ์มาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองความแตกต่างในระบบความคิดดังกล่าวย่อมทำให้การดำเนินนโยบายต่าง ๆ ทางการเมืองแตกต่างกันและขัดแย้งกัน ยกตัวอย่างเช่น ความขัดแย้งในการนำรัฐธรรมนูญมาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมือง ความขัดแย้งในการดำเนินนโยบายช่วงสงคราม และความขัดแย้งในการใช้อำนาจกลไกรัฐ

1. ความขัดแย้งในการนำรัฐธรรมนูญมาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมือง

การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 คณะราษฎรซึ่งทั้งจอมพล ป. และนายปรีดีร่วมเป็นผู้ก่อการด้วยนั้นมียุทธศาสตร์ร่วมกันว่าต้องการทำการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองประเทศจากกษัตริย์มีอำนาจไม่จำกัดหรือระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นกษัตริย์จะต้องมีอำนาจจำกัดหรือรูปแบบการปกครองแบบประชาธิปไตยระบบรัฐสภาอันมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดแต่อุดมการณ์ร่วมดังกล่าวก็เป็นเพียงอุดมการณ์เฉพาะหน้าเท่านั้น เนื่องจากภายหลังที่คณะราษฎรขึ้นมาเป็นอำนาจ กลุ่มของจอมพล ป. และกลุ่มของนายปรีดีได้มีการนำรัฐธรรมนูญมาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองตามอุดมการณ์แบบ “เผด็จการรัฐนิยม” และ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของตนซึ่งเป็นอุดมการณ์ที่มีระบบความคิดและการนำมาใช้เป็นเครื่องมือ

¹ สุนทรพจน์ของประธานาธิบดีอับราฮัม ลินคอล์น (Abraham Lincoln) ที่เกิดติสเบอร์รี่ เมื่อ ค.ศ. 1864 (สมเกียรติ วันทะนะ, 2544: 175)

ทางด้านกรเมืองที่แตกต่างกัน จากการศึกษาการนำรัฐธรรมนูญมาใช้เปรียบเทียบระหว่างจอมพล ป. และนายปรีดีพบว่ามีการนำมาใช้ที่ขัดแย้งกันในการให้สิทธิและเสรีภาพ และด้านบทเฉพาะกาล

1.1 ด้านการให้สิทธิและเสรีภาพ

รัฐธรรมนูญเป็นกลไกของรัฐที่นายปรีดีนำมาใช้เป็นเครื่องมือถ่ายทอดระบบความคิดแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของตน ดังเห็นได้จากการที่นายปรีดีเป็นผู้ร่างรัฐธรรมนูญ (ฉบับชั่วคราว) ขึ้นเสนอเพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการปกครองประเทศหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง แม้รัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวในภายหลังจะถูกประนีประนอมกับกษัตริย์และพวกเจ้าจนเนื้อหาบางประการเปลี่ยนรูปไป เช่น การเพิ่มอำนาจกษัตริย์, การเปลี่ยนชื่อและหน้าที่ของคณะกรรมการราษฎร เป็นต้น แต่ในส่วนสิทธิและเสรีภาพของประชาชนยังคงได้รับการสงวนหรือคงไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับถาวร

การขัดแย้งกันในการนำรัฐธรรมนูญมาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองของนายปรีดี กับ จอมพล ป. ซึ่งมีระบบความคิดทางการเมืองแตกต่างกันนั้นเริ่มเห็นได้จากเมื่อจอมพล ป. ขึ้นมามีอำนาจทางการเมืองหรือดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี แม้จอมพล ป. จะใช้การปกครองประเทศแบบรัฐสภาที่มีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดแต่การนำรัฐธรรมนูญมาใช้เป็นเครื่องมือในด้านเกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพของประชาชนนั้น ประชาชนกลับถูกรัฐธรรมนูญและกลไกรัฐต่างๆ เช่น กฎหมาย, วัฒนธรรม เป็นต้น เข้ามาควบคุม บังคับ และครอบงำประชาชนให้ไม่มีสิทธิและเสรีภาพอย่างเต็มที่ตามระบบความคิดทางการเมืองของอุดมการณ์แบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ยกตัวอย่างเช่น เมื่อมีการเรียกร้องให้จัดตั้งพรรคการเมืองที่เป็นองค์กรตัวแทนประชาชนขึ้นรัฐบาลจอมพล ป. กลับไม่เห็นด้วยโดยให้เหตุผลว่าประชาชนยังไม่พร้อม

ประชาชนถูกห้ามไม่ให้ยอมรับระบบความคิดและลัทธิทางการเมืองอื่น ๆ ที่แตกต่างไปจากรัฐและผู้ปกครอง (จอมพล ป.) ดังเห็นได้จาก ในส่วนราชการจอมพล ป. ได้ออกคำสั่งบังคับไม่ให้ข้าราชการสนับสนุนลัทธิใด ๆ อันไม่ใช่ลัทธิตามระบอบรัฐธรรมนูญ คือ ต้องมีอุดมการณ์ทางการเมืองแบบเดียวกับรัฐหรือจอมพล ป. เท่านั้น ในส่วนของประชาชนจอมพล ป. เลือกใช้การครอบงำระบบความคิดทางการเมืองด้วยการขัดเยียดความคิดที่เน้นทางด้านทหาร เช่น ยุวนารี ยุวชนทหาร สื่อมวลชนถูกควบคุมกดขี่ให้ลงคำขวัญเกี่ยวกับท่านผู้นำหรือจอมพล ป. ตามลัทธิผู้นำ – ลัทธิทหาร ประชาชนจึงถูกครอบงำจากทั้งด้านการศึกษาและสื่อที่บริโภคเข้าไป สังคมไทยภายใต้รัฐบาลจอมพล ป. จึงถูกครอบงำด้วยระบบความคิดแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ซึ่งมีได้สอดคล้องกับเนื้อหาต่อสิทธิและเสรีภาพที่รัฐธรรมนูญกำหนดให้ไว้

ภายหลังที่จอมพล ป.ถูกปลดบทบาททางการเมืองของกลุ่มของนายปรีดีกลับขึ้นมามีอำนาจ นายปรีดีได้ใช้รัฐธรรมนูญเป็นเครื่องมือทางการเมืองตามระบบความคิดของตน คือ ทำการแก้ไข กฏเกณฑ์ต่าง ๆ ที่รัฐบาลจอมพล ป.ใช้ในการควบคุมสิทธิและเสรีภาพของประชาชน โดยตราเป็น มาตราหนึ่งในรัฐธรรมนูญ (ฉบับ 9 พฤษภาคม 2489) ซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดที่กำหนดกรอบและ การทำหน้าที่ของกฏเกณฑ์อื่น ๆ ของรัฐให้เคารพสิทธิและเสรีภาพของประชาชน กล่าวคือ ในมาตรา 13 ที่บัญญัติไว้ว่าให้มีเสรีภาพบริบูรณ์ในร่างกาย เคหะสถาน ทรัพย์สิน การพูด การเขียน การ พิมพ์ การโฆษณา การศึกษาอบรม การชุมนุมสาธารณะ การตั้งสมาคม การตั้งคณะพรรค การเมือง การอาชีพ แม้มีข้อกำหนดภายใต้บังคับแห่งกฎหมาย แต่บทกฎหมายนั้นก็ไม่ล่วงล้ำ สิทธิประชาธิปไตย คือ เพียงกำหนดให้อยู่ในความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชน ส่งผลให้ประเทศไทยในขณะนั้นมีหนังสือพิมพ์ออกกันแพร่หลาย พรรคการเมืองต่าง ๆ ก็ตั้งขึ้นได้ อย่างอิสระโดยไม่จำกัดความนิยมในลัทธิการเมืองของพรรคนั้น ๆ เป็นต้น (สุพจน์ ด้านตระกูล, 2543ง: 381)

ดังนั้น การใช้รัฐธรรมนูญเป็นเครื่องมือในด้านสิทธิและเสรีภาพของประชาชนที่แย้งกัน ระหว่างระบบความคิดแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ที่ต้องการควบคุมด้านสิทธิและเสรีภาพของ ประชาชนของจอมพล ป. กับ ระบบความคิดแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ที่สนับสนุนให้ ประชาชนมีสิทธิและเสรีภาพอย่างเต็มที่ของนายปรีดีนั้น เป็นการใช้อำนาจรัฐธรรมนูญเป็นเครื่องมือตาม อุดมการณ์ที่แตกต่างกันหรือเป็นความขัดแย้งทางการเมืองที่มีเหตุมาจากอุดมการณ์ทางการเมือง ที่แตกต่างกัน

1.2 บทเฉพาะกาล

บทเฉพาะกาลหรือมาตราที่กำหนดเกี่ยวกับสิทธิในการเลือกตั้งของประชาชนในรัฐธรรมนูญ (ทั้งฉบับชั่วคราวและถาวร) ด้วยนายปรีดีผู้ร่างรัฐธรรมนูญเล็งเห็นว่าสังคมไทยในช่วงหัวเลี้ยว หัวต่อของการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองควรมีผู้ที่มีความชำนาญหรือมีความรู้ในระบอบการ ปกครองแบบใหม่ (ประชาธิปไตยแบบรัฐสภา) คอยช่วยทำหน้าที่จนกว่าประชาชนจะมีการศึกษา หรือภายใน 10 ปี ส่งผลให้โครงสร้างของสภาผู้แทนราษฎรประกอบขึ้นด้วยสมาชิก 2 ประเภท ประเภทหนึ่งมาจากการเลือกตั้งและอีกประเภทหนึ่งมาจากการแต่งตั้ง การที่มีสมาชิก 2 ประเภท ในจำนวนที่เท่ากันย่อมส่งผลต่ออำนาจของผู้นำฝ่ายบริหารหรือนายกรัฐมนตรีจะมีอำนาจมาก เพราะสมาชิกประเภทที่ 2 มีที่มาจากแต่งตั้งที่นายกรัฐมนตรีเป็นผู้สนองพระบรมราชโองการ จากกษัตริย์ นายกรัฐมนตรีจึงสามารถแต่งตั้งกลุ่มของตนเข้ามาเป็นสมาชิกประเภทที่ 2 ซึ่งเป็น สฐานอำนาจของตนเองได้

มาตราดังกล่าวได้มีการแก้ไขเมื่อจอมพล ป.เข้ามาปกครองประเทศได้ 3 ปี (พ.ศ. 2483) เป็นการใช้กลไกทางกฎหมายเป็นเครื่องมือทางการเมือง คือ มาสนับสนุนระบบความคิดแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ที่เน้นการให้อำนาจสิทธิขาดในการปกครองแก่ผู้นำ การแก้ไขบทเฉพาะกาลเป็นการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญฉบับถาวรเป็นครั้งที่ 2 เมื่อ พ.ศ. 2483 ว่าด้วยบทเฉพาะกาลเกี่ยวกับสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภท 2 ที่จะสิ้นสุดลงในปี 2485 ให้ยึดบทเฉพาะกาลออกไปอีก 10 ปี ซึ่งก็หมายความว่าสภาผู้แทนราษฎรจะคงประกอบด้วยสมาชิกประเภท 2 ต่อไปอีกจนถึงปี 2495 (สุพจน์ ด้านตระกูล, 2543ก: 298)

การกระทำดังกล่าวของจอมพล ป. จึงเป็นการกระทำที่ขัดแย้งกับระบบความคิดของนายปรีดีผู้ร่างมาตราหรือบทเฉพาะกาล เมื่อนายปรีดีกลับมาใช้อำนาจทางการเมืองอีกครั้งภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จึงเสนอแนะให้มีการปรับปรุงแก้ไขรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม 2475 เสียใหม่ตามแนวทางอุดมการณ์แบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ที่ต้องการให้ประชาชนได้มีอำนาจในการปกครองหรือเป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ ดังนั้น สมาชิกประเภทที่ 2 ซึ่งส่วนมากเป็นสมาชิกคณะราษฎรจึงได้ร่วมมือกับสมาชิกประเภทที่ 1 ซึ่งได้รับเลือกโดยตรงจากราษฎรจัดร่างรัฐธรรมนูญที่เป็นประชาธิปไตยสมบูรณ์ขึ้น คือ มีการยกเลิกบทเฉพาะกาลคืนสิทธิในการเลือกตั้งให้แก่ประชาชน และประกาศใช้เป็นรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยเมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2489 แทนฉบับ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 (สุพจน์ ด้านตระกูล, 2543ง: 381)

การขยายบทเฉพาะกาลของกลุ่มจอมพล ป. กับ การยกเลิกบทเฉพาะกาลของกลุ่มนายปรีดีเป็นการใช้กลไกทางการเมืองของรัฐแก้ไขเนื้อหาของรัฐธรรมนูญตามระบบความคิดของกลุ่มตนที่มีพื้นฐานระบบความคิดแตกต่างกันหรือเป็นความขัดแย้งทางอุดมการณ์ทางการเมืองนั่นเอง

2. ความขัดแย้งในการดำเนินนโยบายช่วงสงคราม

ความขัดแย้งในการดำเนินนโยบายช่วงสงครามเป็นความแตกต่างในการแก้ไขข้อขัดแย้งระหว่างประเทศตามระบบความคิดทางการเมืองของจอมพล ป. และนายปรีดีที่มีลักษณะแตกต่างกัน กล่าวคือ จอมพล ป. ถูกครอบงำด้วยจิตสำนึกปลอมแปลงเกี่ยวกับที่มาของชนชาติไทยและอิทธิพลความคิดแบบทหารจึงมีความคิดในการแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งระหว่างประเทศด้วยการใช้ความรุนแรงหรือการทำสงคราม ซึ่งแตกต่างจากนายปรีดีที่ระบบความคิดแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ตัดสินข้อขัดแย้งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นด้วยข้อกฎหมายหรือไม่ใช้ความรุนแรง การแก้ไขข้อขัดแย้งระหว่างประเทศที่เกิดขึ้นจึงเป็นคนละวิถีกับระบบความคิดแบบ “เผด็จการรัฐนิยม”

ของจอมพล ป. ดังเห็นได้จาก ความขัดแย้งทางการเมืองที่เกิดจากสงครามอินโดจีน และความขัดแย้งทางการเมืองที่เกิดจากสงครามโลกครั้งที่ 2

2.1 ความขัดแย้งทางการเมืองที่เกิดจากสงครามอินโดจีน

สงครามอินโดจีนเกิดจากข้อขัดแย้งระหว่างประเทศไทยกับประเทศฝรั่งเศสที่รัฐบาลไทยภายใต้การนำของจอมพล ป. ซึ่งมีจิตสำนึกปลอบประโลมแปลงเกี่ยวกับความยิ่งใหญ่ของชาติไทย ต้องการรวมดินแดนที่เคยเป็นของชาติไทยจึงได้ทำการเรียกร้องดินแดนบางส่วนของไทยที่เสียไปให้ฝรั่งเศสคืน คือ ดินแดนแถบอินโดจีน แต่ฝรั่งเศสไม่ยินยอม รัฐบาลจอมพล ป. ปลุกเร้าประชาชนและนักศึกษาให้มีความรู้สึกชาตินิยม ดังเห็นได้จาก การที่ประชาชนและนักศึกษาร่วมเดินขบวนเรียกร้องดินแดนคืนประเทศฝรั่งเศสได้ดำเนินการตอบโต้ด้วยการทิ้งระเบิดแถบชายแดนประเทศไทยที่ติดกับอินโดจีน รัฐบาลจอมพล ป. จึงตัดสินใจทำสงครามกับประเทศฝรั่งเศสและถือเป็นการทำสงครามครั้งเดียวที่ประเทศไทยชนะประเทศมหาอำนาจตะวันตกได้ และจากการเข้ามาใกล้เคียงของประเทศญี่ปุ่นประเทศไทยจึงได้ดินแดนคืนมา 4 จังหวัด ได้แก่ ล้านช้าง, นครจำปาศักดิ์, เขียมมราฐ และพระตะบอง

การนำประเทศผู้สงครามอินโดจีนทำให้เห็นได้ว่าระบบความคิดแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ของจอมพล ป. นำกลไกทหารและลัทธิชาตินิยมมาใช้เป็นเครื่องมือผลักดันเพื่อให้ระบบความคิดของตนบรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าว (การรวมดินแดน) ซึ่งแตกต่างจากระบบความคิดแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของนายปรีดี กล่าวคือ นายปรีดีไม่เห็นด้วยกับการเรียกร้องดินแดนอินโดจีนคืนจากฝรั่งเศสตามกระแสสังคมไทยในขณะนั้น จากการพิจารณาอย่างถี่ถ้วนนายปรีดีเห็นว่าประเทศไทยไม่มีความจำเป็นต้องขยายอาณาเขตเพราะจะเพิ่มหน้าที่ความรับผิดชอบให้กับประเทศไทย และไม่ส่งผลดีกับดินแดนดังกล่าวอีกด้วย ดังเห็นได้จากการสนทนากับเซอร์โจชวยครอสบี² สรุปใจความได้ว่า “หลวงประดิษฐมนูธรรม (นายปรีดี) ไม่เห็นด้วยกับการเรียกร้องดินแดนอินโดจีน ด้วยเห็นว่าเขมรคงไม่ต้องการตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของไทย ซึ่งไม่สามารถพัฒนาประเทศเขมรให้ดีขึ้นได้ ประเทศไทยไม่อาจจัดหานายแพทย์ วิศวกรทำถนน หรือเจ้าหน้าที่สุขาภิบาลให้แก่เขมรได้ ทั้งนี้เนื่องจากประเทศไทยเองก็มีผู้ชำนาญการเหล่านี้เพียงไม่กี่คน นอกจากนั้นเขมรยังเป็นดินแดนกันชนระหว่างไทยกับจีนอีกด้วย ถ้าประเทศไทยผนวกดินแดนเขมรเข้าด้วยแล้ว ก็อาจจะเกิดปัญญากับจีนได้” (วิธนา มโนพิทักษ์, 2520: 143 – 4) แต่หากสังคมส่วนรวมมีความเห็นร่วมกันว่าต้องการเรียกร้องดินแดนดังกล่าวคืนจากฝรั่งเศส นาย

²

สถาบันไทยคดีศึกษา, ม.ธ. F.O. 371/22215 Political Situation in Siam.

ปรีดีก็เสนอให้ใช้ข้อกฎหมายเป็นเครื่องตัดสินหรือนำคดีขึ้นฟ้องศาลโลก (สุพจน์ ด้านตระกูล, 2543: 74) ไม่ใช่ใช้ความรุนแรงหรือกองทัพดั่งฝ่ายจอมพล ป.

การแสดงความคิดเห็นคัดค้านความคิดของจอมพล ป. ในการนำประเทศเข้าร่วมสงครามอินโดจีนแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างในระบบความคิดแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” และ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ที่ส่งผลต่อการเลือกใช้กลไกรัฐในการแก้ปัญหาที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ฝ่ายหนึ่ง (จอมพล ป.) สนับสนุนการทำสงครามหรือการใช้กำลังและความรุนแรงในการแก้ไขปัญหา แต่อีกฝ่ายหนึ่ง (นายปรีดี) กลับเลือกใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือตัดสินในประเด็นความขัดแย้ง (ระหว่างประเทศ) เดียวกัน

2.2 ความขัดแย้งทางการเมืองที่เกิดจากสงครามโลกครั้งที่ 2

ความขัดแย้งทางการเมืองที่เกิดจากสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นความขัดแย้งในพื้นที่ฐานระบบความคิดทางการเมืองและการแก้ไขข้อขัดแย้งระหว่างประเทศตามระบบความคิดทางการเมือง เช่นเดียวกับประเด็นความขัดแย้งทางการเมืองที่เกิดจากสงครามอินโดจีนข้างต้น กล่าวคือ ระบบความคิดแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ไม่สนับสนุนให้ประเทศเข้าร่วมสงครามกับญี่ปุ่น ต้องการให้ประเทศไทยประกาศหรือดำเนินนโยบายเป็นกลาง ดังเห็นได้จากการที่นายปรีดีได้แสดงความคิดเห็นในการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่พิเศษ วันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484 เกี่ยวกับข้อเสนอของญี่ปุ่นว่า “ไทยไม่ควรผูกพันกับญี่ปุ่นโดยการทำข้อตกลงร่วมกันดังข้อเสนอของญี่ปุ่น แต่ควรกระทำในรูปการยินยอมให้ญี่ปุ่นเดินทัพผ่านไปเท่านั้น” (วิณา มโนพิทักษ์, 2520: 144 – 5) เป็นต้น แต่ระบบความคิดแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” กลับนำประเทศเข้าร่วมสงคราม โดยเลือกเป็นพันธมิตรกับประเทศญี่ปุ่นประกาศสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตร

แต่ผลของความขัดแย้งทางการเมืองที่เกิดจากสงครามโลกครั้งที่ 2 จอมพล ป. และนายปรีดีต่างใช้อำนาจกลไกรัฐที่ตนมีอยู่กระทำต่อกันโดยตรง เริ่มจากการที่จอมพล ป. ใช้อำนาจของตำแหน่งรัฐมนตรีบังคับให้นายปรีดีต้องพ้นจากตำแหน่งทางการเมือง (รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง) และเข้ารับตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนซึ่งไม่มีบทบาททางการเมืองแทน อย่างไรก็ตามการเข้าดำรงตำแหน่งดังกล่าวเปิดโอกาสให้นายปรีดีซึ่งไม่เห็นด้วยกับนโยบายของรัฐบาลจอมพล ป. ที่ประกาศสงครามร่วมกับประเทศญี่ปุ่นจัดตั้งขบวนการเสรีไทยขึ้นมาดำเนินการแบบลับเพื่อขับไล่ทหารญี่ปุ่นออกจากประเทศและล้มรัฐบาลจอมพล ป. ด้วยวิธีการทางรัฐสภา ด้วยหวังให้คำประกาศสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตรของรัฐบาลจอมพล ป. เป็นโมฆะประเทศไทยจะ

ได้ไม่ต้องตกเป็นประเทศผู้แพ้สงคราม และฝ่ายนายปรีดีกระทำสำเร็จจอมพล ป. ถูกจำกัดออกจากราชการเมืองและการทหารในที่สุด

ความขัดแย้งในประเด็นดังกล่าวอาจชัดเจนว่าเป็นการกระทำทางด้านอำนาจ คือ แย่งชิงกันเข้าครอบครองอำนาจทางการเมืองระหว่างฝ่ายทหาร (นำโดยจอมพล ป.) และฝ่ายพลเรือน (นำโดยนายปรีดี) แต่ก็ยังคงมีปัจจัยด้านอุดมการณ์ร่วมอยู่ด้วยดังที่ได้เสนอไปแล้วข้างต้น

3. ความขัดแย้งในการใช้อำนาจกลไกรัฐ

ความขัดแย้งในการใช้อำนาจกลไกรัฐเป็นความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้นเมื่อบุคคลหรือกลุ่มบุคคลซึ่งมีความแตกต่างกันในระบบความคิดทางการเมืองต้องเข้าดำรงตำแหน่งสำคัญทางการเมืองพร้อมกันและการเข้าดำรงตำแหน่งสำคัญดังกล่าวส่งผลให้ผู้ดำรงตำแหน่งนั้นมีอำนาจในการใช้กลไกรัฐ แต่เนื่องด้วยเป็นการเข้าดำรงตำแหน่งสำคัญทางการเมืองพร้อมกัน ต้องทำงานร่วมกัน และต่างมีอำนาจกลไกรัฐเหมือนกันซึ่งต่างฝ่ายสามารถใช้อำนาจกลไกรัฐที่ตนมีอยู่สนับสนุน คัดค้านการกระทำความคิดของกันและกันได้ ดังนั้น การที่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดต้องการใช้อำนาจกลไกรัฐของตำแหน่งตนเป็นเครื่องมือเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ทางการเมืองใด ๆ จำต้องได้รับความร่วมมือจากอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งหากเมื่อมีความคิดเห็นแตกต่างหรือคัดค้านกันความขัดแย้งในการใช้อำนาจกลไกรัฐก็จะเกิดขึ้น ดังเห็นได้จาก ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในระหว่างที่จอมพล ป. ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีและผู้บัญชาการทหารสูงสุด และนายปรีดีดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

ตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนนั้นแม้เป็นตำแหน่งที่ไม่มีอำนาจทางการเมืองโดยตรงเหมือนตำแหน่งนายกรัฐมนตรี แต่ด้วยขั้นตอนของการปกครองของไทยกษัตริย์ยังคงทรงไว้ซึ่งอำนาจในการลงพระปรมาภิไธยในพระราชบัญญัติและคำประกาศต่าง ๆ ตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์จึงเป็นตำแหน่งที่มีความสำคัญถือเป็นผู้ปฏิบัติงานแทนพระเนตรพระกรรณของกษัตริย์และเป็นการใช้อำนาจ (หน้าที่) สอดรับกับจิตสำนึกปลอมแปลงของนายปรีดีที่คงให้ความเคารพยกย่อง และเชิดชูสถาบันกษัตริย์อีกทั้งยังช่วยในการแก้ต่างข้อกล่าวหาว่าอุดมการณ์ทางการเมืองของตนต้องการทำลายล้างสถาบันกษัตริย์อีกทางหนึ่งด้วย ส่วนจอมพล ป. ซึ่งดำรงตำแหน่งทั้งทางด้านการเมือง คือ นายกรัฐมนตรี และตำแหน่งทางด้านทหาร คือ ผู้บัญชาการทหารสูงสุด ที่ใช้อำนาจตามความเชื่อในลัทธิผู้นำและต้องลดบทบาทของกลุ่มอำนาจเก่า หรือกษัตริย์และพวกเจ้า เมื่ออยู่ในตำแหน่งที่คานอำนาจกันได้จึงเกิดความขัดแย้งขึ้น

ดังเห็นได้จาก ในขณะที่จอมพล ป.ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เมื่อนำพระราชบัญญัติ หรือพระบรมราชโองการใดก็ได้แล้วแต่เสนอผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์เพื่อลงพระนามในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จอมพล ป.มักจะลงนามในฐานะนายกรัฐมนตรีผู้รับสนองพระบรมราชโองการไปเป็นการล่วงหน้าเป็นการบีบบังคับให้ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ต้องลงนามในพระราชบัญญัติหรือพระบรมราชโองการนั้น ๆ เสมือนกับเป็นตราอย่างอื่นเป็นการหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ นายปรีดีซึ่งเป็นหนึ่งในคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ไม่ยอมให้จอมพล ป.กระทำเช่นนั้นโดยอ้างว่าเป็นการละเมิดรัฐธรรมนูญ (สุพจน์ ด้านตระกูล, 2543ค: 108 - 9)

และเกิดความขัดแย้งขึ้นอีกครั้งหนึ่งครั้งนั้นจอมพล ป.ยื่นใบลาออกมายังคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์แล้วนายปรีดีและพระองค์เจ้าอาทิตย์ (คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์) อนุมัติให้ลาออกและส่งเรื่องต่อให้สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรีซึ่งมีอำนาจบังคับบัญชากรมโฆษณาการได้ทำการประกาศการลาออกของจอมพล ป.ทางวิทยุกระจายเสียง เมื่อจอมพล ป.ได้ยินประกาศจึงเกิดความไม่พอใจเป็นอันมาก จอมพล ป.ใช้อำนาจของตนสั่งการให้วิทยุกระจายเสียงออกประกาศขอโทษว่าประกาศผิดและได้สั่งการในอำนาจตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุด ตามกฤษฎีกาลงวันที่ 18 พฤศจิกายน 2484 ออกคำสั่งให้คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์เข้าประจำกองบัญชาการทหารสูงสุด (อยู่ภายใต้บังคับบัญชาของผู้บัญชาการทหารสูงสุดหรือจอมพล ป.) และให้ไปรายงานตัวต่อผู้บัญชาการทหารสูงสุดภายใน 24 ชั่วโมง เหตุการณ์ในครั้งนั้นพระองค์เจ้าอาทิตย์ รีบไปรายงานตัวทันที ส่วนนายปรีดีไม่ยอมไปโดยให้เหตุผลว่า “ข้าพเจ้ามีตำแหน่งเป็นผู้แทนพระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวซึ่งทรงเป็นจอมทัพตามรัฐธรรมนูญ ถ้าข้าพเจ้าไปรายงานตัวยอมอยู่ภายใต้ผู้บัญชาการทหารสูงสุดก็เท่ากับข้าพเจ้าลดพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ลงอยู่ภายใต้ผู้บัญชาการทหารสูงสุด” ซึ่งต่อมาจอมพล ป.ก็ได้ยอมถอนคำสั่ง (สุพจน์ ด้านตระกูล, 2543ค: 110 - 2)

การขัดแย้งกันระหว่างจอมพล ป. และนายปรีดีทั้ง 2 ครั้งข้างต้น เป็นการขัดแย้งกันในขณะดำรงตำแหน่งสำคัญทางการเมืองคือ ตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทน กับ ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีและผู้บัญชาการทหารสูงสุด ที่ต่างมีอำนาจในการใช้อำนาจกลไกรัฐและเป็นการใช้อุปนระบบแนวคิดที่แตกต่างกัน ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในขณะดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนของนายปรีดี กับ ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีและผู้บัญชาการทหารสูงสุดของจอมพล ป.จัดได้ว่าเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการขัดแย้งทางอุดมการณ์ทางการเมืองระหว่างอุดมการณ์แบบ “เผด็จการรัฐนิยม” และ “สังคมนิยมประชาธิปไตย”

ความขัดแย้งในระบบความคิดทางด้านเศรษฐกิจ

การศึกษาความขัดแย้งในระบบความคิดทางด้านเศรษฐกิจระหว่างจอมพล ป. และนายปรีดีจะเป็นการศึกษาโดยเปรียบเทียบจากการนำกลไกทางด้านเศรษฐกิจมาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมือง ซึ่งจะสื่อแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างในระบบความคิดทางด้านเศรษฐกิจของจอมพล ป. กับนายปรีดี กล่าวคือ อุดมการณ์แบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” เป็นระบบความคิดที่มีจุดเน้นอยู่ที่ด้านเศรษฐกิจต้องการทำการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างพื้นฐานระบบเศรษฐกิจของสังคมไทยให้เป็นแบบสังคมนิยม ลักษณะสำคัญของระบบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยม คือ การที่รัฐเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตของทั้งสังคมเข้าวางแผนและดำเนินการทางเศรษฐกิจเองและจัดให้มีการสวัสดิการให้กับประชาชน

ส่วนอุดมการณ์แบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ของจอมพล ป. ใช้นโยบายทางเศรษฐกิจแบบชาตินิยมที่รัฐพยายามกีดกัน บีบบังคับ และทำลายกิจการทางด้านเศรษฐกิจของชาวต่างชาติ ด้วยมาตรการต่าง ๆ นั้นก็เพื่อให้คนไทยเข้าดำเนินการผลิตในกิจการขนาดเล็กหรือกลางเอง ส่วนกิจการขนาดใหญ่รัฐมีนโยบายจะดำเนินการเองโดยร่วมมือกับเอกชนซึ่งเป็นเจ้าของทุนหรือกิจการนั้น ๆ มาก่อน (ผาณิต ทรงประเสริฐ, 2527: 650) นโยบายเศรษฐกิจแบบชาตินิยมของจอมพล ป. จึงมิได้มีจุดมุ่งหมายให้ระบบเศรษฐกิจของประเทศพัฒนาไปเป็นสังคมนิยมตามระบบความคิดของนายปรีดีแต่อย่างใด ระบบเศรษฐกิจของประเทศยังคงเป็นทุนนิยมหรือกล่าวอย่างเฉพาะเจาะจงได้ว่าเป็นทุนนิยมภายใต้อำนาจทหาร กล่าวคือ เป็นการที่นายทหารที่เป็นผู้นำรัฐ (จอมพล ป.) ได้ใช้อำนาจรัฐแทรกแซงภาคเศรษฐกิจ (รัฐวิสาหกิจ) และส่งเสริมภาคเอกชนหรือที่อ้างว่าเพื่อประชาชนแต่ส่วนหนึ่งก็เพื่อที่พรรคพวกของตน (นายทหารชั้นผู้ใหญ่) จะได้มีโอกาสทางเศรษฐกิจ (บริษัทเอกชน) (ใจ อึ้งภากรณ์, 2540: 41, 130)

ข้อแตกต่างอีกประการหนึ่งระหว่างระบบความคิดทางด้านเศรษฐกิจระหว่าง “เผด็จการรัฐนิยม” กับ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” กล่าวคือ เป็นความชัดเจนว่านายปรีดีมีแง่แนวคิดทางด้านเศรษฐกิจที่เสนอออกมาในเค้าโครงการเศรษฐกิจ แต่กลับโดนกล่าวร้าย โจมตีในแนวคิดแบบสังคมนิยมดังกล่าวจากกษัตริย์และพวกเจ้าจนไม่ค่อยได้นำมาปฏิบัติ ในขณะที่แนวคิดทางเศรษฐกิจของจอมพล ป. มีการนำแนวคิดแบบเศรษฐกิจชาตินิยมมาปฏิบัติอย่างมาก ดังนั้นเพื่อให้เห็นถึงความแตกต่างที่ชัดเจนระหว่างนโยบายชาตินิยมทางเศรษฐกิจของระบบความคิดแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” กับ แนวคิดทางเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมของระบบความคิดแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของนายปรีดี การเปรียบเทียบจึงใช้แง่แนวคิดเป็นกรอบในการเปรียบเทียบ

ซึ่งสอดคล้องกับการนำกลไกทางด้านเศรษฐกิจมาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองที่แตกต่างและขัดแย้งกันอีกด้วย ได้แก่ แนวคิดเกี่ยวกับการเข้ามาดำเนินการทางเศรษฐกิจโดยรัฐและการจัดให้มีรัฐสวัสดิการ, แนวคิดเกี่ยวกับด้านที่ดิน (หรือปัจจัยการผลิต) , แนวความคิดเกี่ยวกับสหกรณ์ และแนวคิดเกี่ยวกับระบบภาษีมรดก (ภาษีก้าวหน้า) กล่าวคือ

1. แนวคิดเกี่ยวกับการเข้ามาดำเนินการทางเศรษฐกิจโดยรัฐและการจัดให้มีรัฐสวัสดิการ
อุดมการณ์ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของนายปรีดีในเค้าโครงการเศรษฐกิจเป็นระบบความคิดแบบสังคมนิยมที่เน้นบทบาทของรัฐในทางเศรษฐกิจ กล่าวคือ ให้รัฐเข้ามาเป็นผู้ประกอบการทางเศรษฐกิจเสียเอง การที่รัฐต้องทำหน้าที่ประกอบการเศรษฐกิจทั้งหมดรัฐจำเป็นต้องมีปัจจัยการผลิตเป็นของตนเอง ต้องมีการวางแผนเศรษฐกิจแห่งชาติ จัดให้มีระบบสหกรณ์ซึ่งเป็นผู้ผลิตและผู้จัดจำหน่ายปัจจัยการดำรงชีวิตของราษฎรทุกคนที่ทำงานอยู่ในสหกรณ์และทำการประกันสังคมให้แก่ราษฎรตั้งแต่เกิดจนตายหรือรัฐสวัสดิการ (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2542: 75) ประเด็นในส่วนปัจจัยการผลิตและการจัดให้มีสหกรณ์นี้จะแยกอธิบายเพิ่มเติมให้เห็นความแตกต่างกับระบบความคิดแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ของจอมพล ป. ในหัวข้อแนวคิดเกี่ยวกับด้านที่ดิน (หรือปัจจัยการผลิต) และแนวความคิดเกี่ยวกับสหกรณ์ในหัวข้อต่อไป

การที่นายปรีดีเสนอให้รัฐเข้ามาประกอบการเศรษฐกิจเสียเองเพราะโดยปกติแล้วการประกอบการทางเศรษฐกิจย่อมมีความเสี่ยงจากความไม่แน่นอนทางธรรมชาติ การแข่งขัน ฯลฯ หรือเรียกได้ว่าเป็นความไม่เที่ยงแท้แห่งการเศรษฐกิจ การที่รัฐเข้ามาประกอบการเศรษฐกิจเองรัฐย่อมจะให้ความสำคัญแก่สิ่งที่มีประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวมไม่ใช่ต่างดำเนินการไปเพื่อผลประโยชน์ส่วนบุคคลเหมือนภาคเอกชนเพราะการเข้ามาดำเนินการทางเศรษฐกิจของรัฐตามระบบความคิดของนายปรีดีปัจจัยการผลิตต่าง ๆ อันได้แก่ ที่ดิน ทุน และแรงงานล้วนมาจากราษฎรภายในรัฐ ดังนั้น รัฐจะต้องมีความรัดกุม คือ จะต้องจัดทำแผนเศรษฐกิจโดยรวบรวมวิเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ เพื่อกำหนดว่าในปีหนึ่ง ๆ รัฐควรทำอะไรและทำอย่างไรไม่ใช่ทำไปอย่างไม่มีจุดหมาย ทั้งนี้เพื่อป้องกันความผิดพลาดในการดำเนินการเศรษฐกิจเพราะรัฐมีหน้าที่ต้องรับผิดชอบต่อประชาชน จุดเน้นของระบบความคิดแบบ “รัฐสวัสดิการ” ของนายปรีดี คือ ให้รัฐเข้ามาดำเนินการเศรษฐกิจเสียเองเพื่อที่รัฐจะทำการประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎรนั่นเอง

ระบบความคิดของจอมพล ป. ในทางด้านเศรษฐกิจมีจุดเน้นที่แตกต่างออกไป จอมพล ป. ต้องการให้รัฐเข้ามาดำเนินกิจการทางเศรษฐกิจเช่นเดียวกับระบบความคิดของนายปรีดีแต่การเข้ามาดำเนินการทางเศรษฐกิจของรัฐนั้นเป็นไปตามแนวเศรษฐกิจแบบชาตินิยมซึ่งสอดคล้องกับจิตสำนึกปลอมแปลงของจอมพล ป. ที่เชื่อว่าชาติไทยเป็นชาติที่ยิ่งใหญ่และระบบเศรษฐกิจไทยในขณะนั้นกลับถูกรอบงำด้วยคนต่างชาติทั้งในกิจการขนาดเล็ก (โดยมากเป็นคนจีน) และกิจการขนาดใหญ่ (บริษัทข้ามชาติ) รัฐบาลภายใต้การนำของจอมพล ป. ใช้อำนาจรัฐเพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้คนไทยเข้ามาประกอบกิจการทางเศรษฐกิจมากขึ้น กลไกส่วนใหญ่ที่นำมาใช้จะเป็นไปในลักษณะของการกีดกัน ผลักดันผู้ประกอบการเดิมให้หมดไป ในกิจการขนาดเล็กรัฐบาลก็ตั้งเงื่อนไขที่อานวยต่อคนไทยโดยใช้กลไกทางด้านกฎหมายเป็นสำคัญ เช่น กฎหมายเพื่อให้เงินกู้แก่ผู้ต้องการประกอบอาชีพต่างๆ, กฎหมายจำกัดถิ่นที่อยู่ของชาวต่างชาติ, กฎหมายห้ามประกอบอาชีพบางชนิด, กฎหมายกำหนดให้อาชีพต่าง ๆ ประกอบได้แต่เฉพาะบุคคลที่มีสัญชาติไทยเท่านั้น และกฎหมายบังคับใช้แรงงานชาวไทย เป็นต้น (ผาณิต รวมศิลป์, 2521: 72)

ในกิจการขนาดใหญ่ที่ประชาชนไม่สามารถดำเนินการเองได้จอมพล ป. ใช้มาตรการโอนหรือบังคับซื้อกิจการของชาวต่างชาติมาเป็นของรัฐควบคู่กับจัดตั้งรัฐวิสาหกิจและบริษัทการค้าขึ้น เช่น บริษัทข้าวไทยจำกัด, บริษัทไทยนิคมพาณิชย์จำกัด, บริษัทค้าพืชผลไทยจำกัด เป็นต้น แต่ในที่สุดจอมพล ป. ใช้นโยบายทางเศรษฐกิจเป็นเครื่องมือทางการเมืองเลือกปฏิบัติหรือสร้างมาตรฐานเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตนเพราะในทางปฏิบัติรัฐวิสาหกิจและบริษัทการค้าต่าง ๆ ผู้ที่ดำเนินการจริง คือ นายทุนเชื้อสายจีน เช่น การตั้งบริษัทข้าวไทยจำกัดที่ทำการผูกขาดการซื้อ สีส และส่งข้าวออกนอกประเทศแล้วให้นายทุนเชื้อสายจีน (หลงจู้) ชื่อ หม่า (มา) บุลกุลเป็นผู้จัดการ, บริษัทไทยประกันชีวิตมีนายวิจิตร ลุสิตานนท์ร่วมกับนายไฉ่เตี้ยก ชวน บุลสุข นายตัวซิวเม้ง หวังหลี่ และนายเซวง เคียงศิริ (สังคีต พิริยะรังสรรค์, 2526: 157) เป็นต้น

มาตรการดังกล่าวเข้มข้นมากขึ้นในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ยกตัวอย่างเช่น น้ำมันเชื้อเพลิง มีความสำคัญทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคม ชีวิตประจำวัน และกาทหารโดยเฉพาะอย่างยิ่งในยามสงคราม ก่อนเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 กิจการน้ำมันในประเทศไทยเป็นของบริษัทอเมริกันและอังกฤษ คือ บริษัท สแตนดาร์ด แวกคัม ออยล์ และบริษัท เชลล์ บริษัททั้ง 2 ทำการผูกขาดน้ำมันและเป็นผู้กำหนดราคาซึ่งไม่ได้เป็นไปตามราคาน้ำมันในตลาดโลกส่งผลให้ประเทศไทยถูกเอารัดเอาเปรียบ รัฐบาลจอมพล ป. จึงตราพระราชบัญญัติน้ำมันเชื้อเพลิง พ.ศ. 2481 ขึ้นเป็นกฎหมายที่มอบอำนาจให้รัฐบาลเข้าควบคุมกิจการน้ำมันเชื้อเพลิงรวมถึงเป็นผู้กำหนดราคาจำหน่ายของน้ำมัน กฎหมายดังกล่าวของรัฐบาลได้ถูกบริษัทน้ำมันต่างชาติทำการประท้วงรัฐบาล

ไทยด้วยการระงับการผลิตน้ำมันและไม่ยอมขายทรัพย์สินใด ๆ ให้แก่รัฐบาล ปัญหาการขาดแคลนน้ำมันที่ความรุนแรงมากขึ้นเมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 เพราะประเทศไทยประกาศเข้าร่วมกับญี่ปุ่น ส่วนบริษัทน้ำมันเป็นของประเทศฝ่ายสัมพันธมิตร เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวรัฐบาลจอมพล ป. ได้ส่งเจ้าหน้าที่เข้ายึดโรงกลั่นน้ำมันของบริษัททั้ง 2 และมอบให้กระทรวงกลาโหมเข้ารับผิดชอบดำเนินการแทน (ชาญ อังศุโชติ (บรรณานุกรม), 2540: 139 – 40)

หากพิจารณาจากด้านอุดมการณ์ การดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจแบบชาตินิยมของจอมพล ป. เปรียบเทียบกับแนวคิดทางเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมของนายปรีดีจะเห็นได้ว่า นโยบายทางเศรษฐกิจแบบชาตินิยมนั้นแก้ปัญหาระบบเศรษฐกิจแบบเฉพาะหน้าด้วยการใช้กลไกต่าง ๆ เช่น กฎหมายและกองกำลังบีบบังคับกิจการของชาวต่างชาติให้คนไทยและรัฐเข้าเป็นผู้ประกอบการเศรษฐกิจเอง แต่การกระทำดังกล่าวของจอมพล ป. ไม่ได้แก้ไขที่มูลเหตุของปัญหาเศรษฐกิจในประเทศไทยซึ่งเป็นปัญหาด้านโครงสร้าง จึงเป็นการดำเนินการที่ขัดแย้งและแตกต่างกับระบบความคิดแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของนายปรีดีที่ให้รัฐเข้ามาดำเนินการทางเศรษฐกิจเพื่อแก้ไขปัญหาโครงสร้างของระบบเศรษฐกิจให้เกิดความเสมอภาคมากขึ้น

2. แนวความคิดเกี่ยวกับที่ดิน

แนวคิดเกี่ยวกับที่ดินในเค้าโครงการเศรษฐกิจหรือระบบความคิดของนายปรีดีนั้นเป็นส่วนที่สัมพันธ์กับการเข้ามาดำเนินการทางเศรษฐกิจโดยรัฐดังที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น การที่รัฐจะเข้ามาดำเนินการทางเศรษฐกิจได้ปัจจัยในการผลิตต่าง ๆ โดยเฉพาะที่ดินจะต้องเป็นกรรมสิทธิ์รวมหรือเป็นของรัฐเพราะนายปรีดีมองว่ากรรมสิทธิ์ในที่ดินเป็นปัญหาที่สำคัญปัญหาหนึ่งในการพัฒนาการเศรษฐกิจของประเทศ ที่ดินในประเทศไทยมีลักษณะกระจุกตัวอยู่ในการครอบครองของพวกเจ้าซึ่งเป็นกลุ่มที่ไม่ได้ทำการผลิตเองส่วนเกษตรกรหรือประชาชนส่วนใหญ่ที่ทำหน้าที่ในการผลิตกลับไม่มีที่ดินในการทำการผลิตของตนเอง เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าวระบบความคิดแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” จึงเสนอให้มีการโอนปัจจัยการผลิต (ที่ดิน) มาเป็นของรัฐ โดยรัฐจะขอซื้อด้วยการชำระเป็นเงินหรือใบกู้ให้แก่เจ้าของที่ดินเพราะการที่รัฐเป็นเจ้าของที่ดิน (ปัจจัยการผลิต) รัฐจะได้ทำการวางแผนเศรษฐกิจของประเทศให้สอดคล้องกับโครงสร้าง / สภาพพื้นที่ของสังคมไทยและราษฎรซึ่งส่วนใหญ่ทำงานให้รัฐ (ข้าราชการ) จะได้รับผลตอบแทนตามกำลังและความสามารถของตนและได้รับการรับประกันจากรัฐหรือรัฐสวัสดิการอีกด้วย

ระบบความคิดของจอมพล ป. ในเรื่องที่ดินหรือการโอนปัจจัยการผลิตเป็นของรัฐมีลักษณะต่างออกไปเพราะการเข้ามาดำเนินการกิจการโดยรัฐของนโยบายเศรษฐกิจชาตินิยมของจอมพล ป. ใช้

มาตรการทางกฎหมายเป็นเครื่องมือในการส่งเสริมให้คนไทยและรัฐเข้ามาประกอบการทางด้านเศรษฐกิจ โดยรัฐไม่จำเป็นต้องมีปัจจัยการผลิตเองตามแนวคิดทางเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมของนายปรีดีจอมพล ป. ใช้การออกกฎหมายเป็นเครื่องมือเพื่อส่งเสริมนโยบายเกี่ยวกับที่ดินหรือการพัฒนาการเกษตร คือ พระราชบัญญัติจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พุทธศักราช 2485 ขึ้นเป็นนโยบายที่มีจุดมุ่งหมายที่จะให้ประชาชนชาวไทยมีที่ดินเป็นของตนเองได้ (ผาณิต รวมศิลป์, 2521: 215) เพื่อกระจายการทำกินไปในพื้นที่ที่กว้างว่างเปล่า หากพิจารณาเปรียบเทียบกับระบบความคิดของนายปรีดีแล้วจะเห็นได้ว่า เป็นการดำเนินการที่แตกต่างกันเพราะระบบความคิดแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ต้องการให้มีการรวมที่ดินโดยให้รัฐเป็นเจ้าของด้วยมุ่งหวังให้ระบบเศรษฐกิจเป็นแบบสังคมนิยมหรือเน้นให้สังคมและรัฐเป็นเจ้าของที่ดิน ส่วนระบบความคิดแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” กลับสนับสนุนให้มีการกระจายการถือครองหรือกรรมสิทธิ์ในที่ดินให้แก่ประชาชนให้ไปประกอบการทางเศรษฐกิจเอง โดยรัฐให้ความสนับสนุนหรือเป็นระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมโดยรัฐ

3. แนวความคิดเกี่ยวกับสหกรณ์

การสหกรณ์ในประเทศไทยนั้นได้มีการดำเนินการมาตั้งแต่ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 คือ มีการทดลองจัดตั้งขึ้นเป็นครั้งแรกในวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2459 ที่จังหวัดพิษณุโลกในนาม “สหกรณ์วัดจันทร์ไม่จำกัดสินใช้” เป็นสหกรณ์ประเภทหาทุนหรือสหกรณ์เครดิต ตั้งขึ้นด้วยวัตถุประสงค์ที่จะหาเงินมาให้สมาชิกกู้ในอัตราดอกเบี้ยต่ำ (ชาญ อังศุโชติ (บรรณาธิการ), 2540: 147) ซึ่งเป็นสหกรณ์ที่แตกต่างกับสหกรณ์ของนายปรีดี เพราะสหกรณ์ในเค้าโครงการเศรษฐกิจเป็นสหกรณ์ครบรูปตามแบบลัทธิโซลิดารีสต์ของศาสตราจารย์ ชาลส์ จิด (Charles Gide) ซึ่งเป็นสำนักหนึ่งของความคิดสังคมนิยมที่ถือการร่วมมือช่วยเหลือกันโดยสมัครใจระหว่างชนชั้นต่าง ๆ แทนการต่อสู้ระหว่างชนชั้นและการล้มล้างชนชั้น ให้ผู้ใช้แรงงานมีส่วนร่วมในการบริหารหรือให้ใช้รูปแบบสหกรณ์ในการบริหารเศรษฐกิจ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2530: 13 – 14) สหกรณ์ครบรูปตามระบบความคิดแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของนายปรีดีมีลักษณะคือ

1. ร่วมกันในการประดิษฐ์ โดยรัฐบาลออกที่ดินและเงินทุน สมาชิกเป็นผู้ออกแรง
2. ร่วมกันในการจำหน่ายและขนส่ง
3. ร่วมกันในการจัดหาของอุปโภคและบริโภค และ
4. ร่วมกันในการสร้างสถานที่อยู่

การที่นายปรีดีเสนอให้สหกรณ์เป็นสหกรณ์ครบรูปซึ่งต่างจากสหกรณ์หาทุนที่จัดตั้งขึ้นมาตั้งแต่ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้นเพราะจะใช้สหกรณ์เป็นฐานของการอุดมการณ์ทางด้านการเมืองหรือเทศบาลที่เป็นการจัดการปกครองแบบกระจายอำนาจ ซึ่งเป็นกลไกรัฐที่มีบทบาทในการจัดบริการสาธารณสุขและการศึกษาด้วยตนเอง รวมทั้งทำหน้าที่ปราบปรามโจรผู้ร้ายด้วย เป็นต้น (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2530: 10)

ส่วนนโยบายและการพัฒนาสหกรณ์ของรัฐบาลจอมพล ป.นั้นเพื่อใช้สหกรณ์ช่วยแก้ไขปัญหาความยากจน (หนี้สิน) ของเกษตรกร และขจัดปัญหาพ่อค้าคนกลางที่โดยมากเป็นคนจีนตามแนวนโยบายเศรษฐกิจชาตินิยม สหกรณ์ที่จัดตั้งขึ้นมีหลายรูปแบบ เช่น สหกรณ์หาทุน (สหกรณ์เครดิต), สหกรณ์นิคม, สหกรณ์บำรุงที่ดิน, ร้านสหกรณ์ เป็นต้น แต่โดยมากเป็นสหกรณ์ที่จัดตั้งขึ้นและเป็นที่ยอมรับของประชาชนคือสหกรณ์ประเภทหาทุนเพราะสหกรณ์ประเภทนี้สามารถช่วยปลดเปลื้องหนี้สินของเกษตรกรได้ จอมพล ป.ได้ใช้มาตรการทางกฎหมายเพื่อสนับสนุนนโยบายดังกล่าวด้วยการตราพระราชบัญญัติเพื่อการสหกรณ์ พุทธศักราช 2486³ เพื่อจัดตั้งธนาคารเพื่อการสหกรณ์สำหรับทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการเงินของสหกรณ์และเป็นสื่อกลางที่เหมาะสมระหว่างเจ้าของทุนกับสหกรณ์ (ผาณิต รวมศิลป์, 2521: 298 –9)

แนวคิดสหกรณ์ของระบบความคิดของจอมพล ป.จึงเป็นการพัฒนาสหกรณ์ที่แตกต่าง (ขัดแย้ง) กับแนวคิดสหกรณ์ของระบบความคิดของนายปรีดี กล่าวคือ เป็นการจัดให้มีสหกรณ์เฉพาะรูปหรือสหกรณ์หาทุนเพื่อใช้สหกรณ์ต่าง ๆ ทำหน้าที่ให้ราษฎรกู้ยืมเงินไปปลดเปลื้องหนี้สิน สหกรณ์เป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับการพัฒนาเกษตรกรรมเช่นเดียวกับการสหกรณ์ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ซึ่งมีใช้สหกรณ์ครบรูปตามแบบของนายปรีดีที่สหกรณ์นอกจากทำหน้าที่ทางด้านเศรษฐกิจแล้วยังถือเป็นกลไกสนับสนุนหน่วยการปกครองท้องถิ่นทำหน้าที่ทางด้านการเมืองอีกด้วย

4. แนวคิดเกี่ยวกับภาษีมรดก (ภาษีก้าวหน้า)⁴

การเก็บภาษีมรดกในสังคมไทยมีความเป็นมาตั้งแต่สมัยอยุธยาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์หรือเรียกว่า “อากรมรดก” เป็นการเรียกเก็บ (ภาษี) จากทรัพย์สินที่เกินกำลังของทายาทที่ใช้สอยให้ตกเป็นของแผ่นดินทั้งหมด ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ “อากรมรดก” ได้ถูกกำหนดอยู่ใน

³ ราชกิจจานุเบกษา 60 วันที่ 9 มีนาคม 2476 หน้า 526-525

⁴ แนวคิดเกี่ยวกับภาษีมรดกได้ทำการศึกษาค้นคว้าและสรุปใจความมาจาก ประสพสุข บุญเดช (2544: 43 – 90) และ พล ประสิทธิ์ ฤทธิ์รักษา (2543: 5 – 8)

“กฎหมายตราสามดวง” และมีรูปแบบการเก็บเปลี่ยนไป กล่าวคือ กำหนดการจัดเก็บมรดก (ของชายที่มีบรรดาศักดิ์) ออกเป็น 4 ภาค (ส่วน) ได้แก่ หลวง, บิดา มารดา, ภรรยา และญาติ

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 นายปรีดีเป็นบุคคลสำคัญที่ผลักดันให้มีการตราพระราชบัญญัติอากรมรดกและการรับมรดก พุทธศักราช 2476 ภายใต้รัฐบาลชุดพระยาพหลพลพยุหเสนาขึ้น ซึ่งเป็นการรวมรูปแบบการจัดเก็บมรดกจากทั้งสมัยอยุธยา (อากรมรดก) และสมัยรัตนโกสินทร์ (กฎหมายมรดกในกฎหมายตราสามดวง) คือ กำหนดให้เรียกเก็บจากทั้งอากรมรดก (เก็บจากมรดก) และอากรรับมรดก (เก็บจากผู้รับมรดก)

และการมีกฎหมายมรดกนั้นเป็นนโยบายหนึ่งทางด้านเศรษฐกิจที่สอดคล้องกับระบบความคิดแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของนายปรีดีที่เสนอไว้ในเค้าโครงการเศรษฐกิจที่ต้องการให้มีการระดมทุนจากภายในประเทศหรือเป็นการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยราษฎรที่มีรายได้ / ฐานะทางเศรษฐกิจดีกว่ามีหน้าที่เสียภาษีสูงกว่าราษฎรที่มีรายได้ / ฐานะทางเศรษฐกิจต่ำกว่า (หรือในปัจจุบันเรียกว่า “ภาษีอัตราก้าวหน้า”) แต่นโยบายดังกล่าวมีอายุการใช้งานเพียง 11 ปี เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจของประเทศไทยในช่วงบังคับใช้นโยบายภาษีดังกล่าวตกต่ำมากยิ่งขึ้นจากภาวะสงครามโลกครั้งที่ 2 การจัดเก็บภาษีมรดกจึงกระทำได้น้อยมากหรือเป็นภาระภาษีที่หนักเกินไป จึงถูกคัดค้านจากกลุ่มบุคคลที่ร่ำรวยซึ่งรับภาระภาษีดังกล่าว (โดยมากเป็นกลุ่มคนที่มีอำนาจโยงใยกับอำนาจทางการเมืองในรัฐบาล) นโยบายภาษีมรดกจึงถูกยกเลิกไปใน พ.ศ. 2487 โดยรัฐบาลจอมพล ป.

ความขัดแย้งในแนวคิดเกี่ยวกับภาษีมรดกนั้น แกนหลักของความขัดแย้งเป็นเรื่องทางด้านผลประโยชน์ที่กลุ่มของจอมพล ป. ได้เข้ามามีบทบาททางด้านเศรษฐกิจมากขึ้นจากการเปิดโอกาสด้วยนโยบายทางเศรษฐกิจแบบชาตินิยมที่สนับสนุนให้คนไทยและรัฐเข้ามาประกอบการทางเศรษฐกิจเอง การมีกฎหมายมรดกเป็นนโยบายที่ไม่สอดคล้องกับผลประโยชน์ของกลุ่มจอมพล ป. กฎหมายดังกล่าวจึงถูกยกเลิกไปในที่สุด แต่ความขัดแย้งดังกล่าวก็ได้แสดงให้เห็นถึงแนวคิดเกี่ยวกับภาษีมรดกที่แตกต่างกันของระบบความคิดแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของนายปรีดี กับ ระบบความคิดแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ของจอมพล ป. ที่ระบบความคิดหนึ่งสนับสนุนให้มีการดำเนินนโยบายทางด้านภาษีแบบก้าวหน้า (ภาษีมรดก) เพื่อสร้างความเท่าเทียมกันทางด้านเศรษฐกิจในสังคมให้มีมากขึ้น ซึ่งแตกต่างและขัดแย้งกับอีกระบบความคิดหนึ่งที่ไม่สนับสนุนการมีระบบภาษีแบบก้าวหน้าเหตุด้วยระบบภาษีดังกล่าวส่งผลกระทบต่อผลประโยชน์ของกลุ่มตน จึงใช้อำนาจรัฐที่ตนเองมีอยู่เลือกปฏิบัติเพื่อรักษาผลประโยชน์ของกลุ่มตน

ความขัดแย้งในระบบความคิดทางด้านสังคม

เนื่องจากการมาอยู่ร่วมกันเป็นสังคมย่อมต้องมีกฎระเบียบแบบแผนต่าง ๆ ที่สังคมนั้น ๆ คิดหรือสร้างขึ้นมาเพื่อใช้เป็นแบบแผนในการดำรงชีวิตร่วมกัน ความขัดแย้งในระบบความคิดทางด้านสังคมจึงเป็นความขัดแย้งในด้านความคิด ความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี ศาสนา การศึกษา และสถาบันทางสังคมต่าง ๆ ในสังคมไทย เช่น สถาบันกษัตริย์ เป็นต้น การที่อุดมการณ์หนึ่ง ๆ จะพัฒนามาเป็นอุดมการณ์หลักที่ครอบงำสังคมได้ อุดมการณ์นั้นต้องได้รับการยอมรับจากสังคมหรือกลายเป็นระบบความคิดที่สมาชิกในสังคมใช้เป็นแบบแผน วิธีการในการดำรงชีวิต

นักคิด / ผู้ปกครองจึงต้องอาศัยกลไกต่าง ๆ กล่าวคือ กลไกด้านการปราบปราม กดขี่หรือบังคับ และกลไกด้านอุดมการณ์หรือการครอบงำของรัฐ เป็นเครื่องมือถ่ายทอดและสร้างการยอมรับในอุดมการณ์ของตน แต่เนื่องจากอุดมการณ์แบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ของจอมพล ป. และ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของนายปรีดีเป็นอุดมการณ์ที่มีระบบความคิดแตกต่างกัน จึงส่งผลให้การนำอุดมการณ์มาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองตามระบบความคิดของแต่ละฝ่ายเป็นไปในทางขัดแย้งและสวนทางกัน ดังเห็นได้จาก ความขัดแย้งในประเด็นบรรดาศักดิ์ ความขัดแย้งในความคิดเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ ความขัดแย้งในการใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือทางการเมือง และความขัดแย้งในการให้การศึกษาโดยรัฐ เป็นต้น

1. ความขัดแย้งในประเด็นบรรดาศักดิ์

สังคมไทยช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นสังคมที่ดำรงอยู่บนหลักการของความไม่เท่าเทียมกัน บรรดาศักดิ์ถูกใช้เป็นเครื่องมือของผู้ปกครองเก่า (กษัตริย์และพวkJ) ในการดำรงรูปแบบดังกล่าว ทั้งนี้เพราะบรรดาศักดิ์เป็นรูปแบบการจัดชั้นของสังคมไทยตามระบบความคิดแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ผู้มีบรรดาศักดิ์จะมีสิทธิที่เหนือกว่าราษฎรทั่ว ๆ ไปทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม จอมพล ป. และนายปรีดีต่างมีแนวคิดที่จะแก้ไขความแตกต่างทางสังคมที่เกิดขึ้นจากการมีบรรดาศักดิ์ดังกล่าว ในเบื้องต้นกลุ่มนายปรีดีได้ใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือในการแก้ไขและสร้างความเท่าเทียมให้บังเกิดในสังคมไทยมากขึ้น คือ ได้กำหนดเกี่ยวกับประเด็นบรรดาศักดิ์ไว้ในกฎหมายรัฐธรรมนูญที่เป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศ สรุปใจความสำคัญได้ว่า การมีบรรดาศักดิ์ไม่ทำให้มีบุคคลผู้มีบรรดาศักดิ์มีสิทธิแตกต่างหรือเหนือกว่าคนทั่วไปแต่อย่างใด

ส่วนกลุ่มจอมพล ป.กลับเสนอแนวทางที่แตกต่างออกไป กล่าวคือ ระบบความคิดของ จอมพล ป.เห็นว่าบรรดาศักดิ์เป็นเครื่องแสดงหรือเป็นตัวแทนการครอบงำและอำนาจของกษัตริย์ และพวกเจ้าที่ยังคงมีอยู่ในสังคมไทย กลุ่มของจอมพล ป.จึงได้เสนอที่ประชุมคณะรัฐมนตรีให้ บัญญัติกฎหมายยกเลิกบรรดาศักดิ์ไทยเดิมและสถาปนารบรดาศักดิ์ตามแบบของตั้นขึ้นใหม่ ซึ่งเป็นบรรดาศักดิ์ตามแบบฝรั่งที่แบ่งออกเป็น ดยุก, มาควิส, เคานท์, ไวสเคานท์, บารอน ฯลฯ หรือ มีชื่อเรียกเป็นภาษาไทยว่า สมเด็จเจ้าพญา, ท่านเจ้าพญา, เจ้าพญา, ท่านพญา ฯลฯ เป็นต้น ส่วนภรรยาของบรรดาศักดิ์ใหม่นั้นให้เติมคำว่า “หญิง” ไว้ข้างท้าย เช่น สมเด็จเจ้าพญาหญิง โดยมีหลวงวิจิตรวาทการซึ่งมีระบบความคิดเดียวกับจอมพล ป.เสนอความคิดเพิ่มเติมว่าให้เรียก โดยเพิ่มคำว่า “แห่ง” (of) ต่อท้ายด้วย เช่น สมเด็จเจ้าพญาแห่งแคว้น..., พญาแห่งเมือง... ฯลฯ เป็นต้น ทำนองเดียวกับฐานันดรเจ้าศักดินาในยุโรป เช่น ดยุก ออฟ เบดฟอร์ด ฯลฯ และ บรรดาศักดิ์แบบใหม่นี้จะให้แก่รัฐมนตรีและข้าราชการไทยตามลำดับตามตำแหน่ง เครื่องราชอิสริยาภรณ์สายสะพาย ดังเช่น จอมพล ป.ที่ได้รับพระราชทานสายสะพายนพรัตน์ ก็ จะดำรงบรรดาศักดิ์เป็น สมเด็จเจ้าพญาแห่ง... เป็นต้น (สุพจน์ ด้านตระกูล, 2543ค: 107)

การเสนอให้มีการยกเลิกบรรดาศักดิ์แบบไทยเดิมของจอมพล ป.จึงเป็นการใช้อุดมการณ์เป็น เครื่องมือในการสร้างอำนาจให้กับกลุ่มตน คือ ยกเลิกกติกาเก่าเพื่อสร้างกติกาใหม่ที่ยังคงความไม่ เท่าเทียมกันในสังคมอยู่ดังเดิม และเป็นกติกาที่รัดกุมยิ่งขึ้นเพราะบรรดาศักดิ์แบบใหม่นั้นสามารถสืบ ต่อทางทายาท (สายเลือด) ได้ การกระทำดังกล่าวของจอมพล ป.เป็นวิธีการเดียวกับที่ผู้นำเผด็จการ ในยุโรปใช้เพื่อสร้างอำนาจทางการเมืองของตน กล่าวคือ นายพลนโปเลียน โบนาปาร์ตที่ก้าวจาก ผู้บัญชาการกองทัพเป็นกงสุลคนหนึ่งในคณะกงสุล และสุดท้ายก็เป็นกงสุลที่มีอำนาจลึทธิซาด ปกครองประเทศฝรั่งเศสผู้เดียวตลอดกาล (สุพจน์ ด้านตระกูล, 2543ค: 107 - 8)

ความคิดดังกล่าวของจอมพล ป.ถูกต่อต้านจากรัฐมนตรีที่เป็นผู้ก่อการจำนวนหนึ่งรวมทั้ง นายปรีดีด้วยวิถีทางรัฐสภา คือ ด้วยมีความคิดเห็นในสภาแตกต่างกัน จอมพล ป.จำต้องเสนอ ให้ที่ประชุมลงมติเลือกว่าจะเอาตามระบบความคิดทางการเมืองของตน คือ บรรดาศักดิ์แบบใหม่ หรือเวนคืนบรรดาศักดิ์เดิม ผลของการลงมติปรากฏว่าเสียงข้างมาก (รวมถึงนายปรีดี) ลงมติ ในทางเวนคืนบรรดาศักดิ์เดิม จริงอยู่ที่ประเด็นบรรดาศักดิ์เป็นความขัดแย้งที่เกิดจากด้านอำนาจ และผลประโยชน์ทางการเมืองที่กลุ่มจอมพล ป.ต้องการใช้บรรดาศักดิ์แบบใหม่เป็นเครื่องมือสร้าง อำนาจและผลประโยชน์ให้กลุ่มตน แต่ในความขัดแย้งดังกล่าวยังสอดแสดงให้เห็นถึงอุดมการณ์ ทางการเมืองที่ต่างกันระหว่างกลุ่มจอมพล ป. และกลุ่มนายปรีดีที่กลุ่มนายปรีดีซึ่งมี อุดมการณ์ทางการเมืองแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ต้องการให้สังคมมีความเท่าเทียมกันได้

แสดงการต่อต้านหรือคัดค้านอุดมการณ์แบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ที่พยายามใช้อำนาจรัฐสร้างกลไกที่ทำให้สังคมไม่เท่าเทียมกันโดยมุ่งให้กลุ่มของตนมีอำนาจเหนือคนอื่น ๆ ในสังคม

2 ความขัดแย้งในความคิดเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์

แม้สังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองแต่สถาบันกษัตริย์ที่เคยเป็นสถาบันหลักในระบบการปกครองแบบเก่าก็ยังคงครองใจราษฎรหรือยังคงเป็นสถาบันที่มีความสำคัญในความคิดความเชื่อของสังคมไทยดั้งเดิม เมื่อจอมพล ป. ขึ้นมามีอำนาจในการบริหารประเทศ จอมพล ป. ได้พยายามเปลี่ยนแปลงความคิด ความเชื่อของสังคมไทยที่มีต่อสถาบันกษัตริย์ให้มาเชื่อตามลัทธิชาตินิยม (เป็นแนวความคิดทางการเมืองในอุดมการณ์แบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ของจอมพล ป.) โดยยก “ผู้นำ” (ลัทธิเชื่อผู้นำ) ขึ้นมาแข่งขันกับสถาบันกษัตริย์

รัฐบาลจอมพล ป. ได้ดำเนินนโยบายต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนแนวคิดดังกล่าวซึ่งเป็นการลดบทบาทและความเชื่อเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ในสังคมไทย ยกตัวอย่างเช่น ในช่วงต้นได้ทำการควบคุมทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์และได้รับทรัพย์สินบางส่วนเข้าพิพธิภณฑสถานแห่งชาติ⁵ และนโยบายดังกล่าวรุนแรงยิ่งขึ้น กล่าวคือ ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2482 ได้ยื่นฟ้องพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระนางเจ้ารำไพพรรณีว่าได้อิโนทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ไปเป็นทรัพย์สินส่วนพระองค์ ให้ชดใช้คืนเป็นเงิน 6 ล้านบาทเศษ แต่เนื่องจากเป็นคดีที่อยู่นอกอำนาจศาล ศาลจึงสั่งยึดทรัพย์หรืออายัดทรัพย์สินไว้ทั้งหมด (ฉัตรศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, 2532: 48 – 50 อ้างถึงใน มานิตย์ นวลละออ, 2540: 94) เป็นต้น

การกระทำดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าจอมพล ป. ต้องการที่จะทำลายความเชื่อเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ที่เป็นสถาบันหลักในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ด้วยภาพด้านลบโดยเฉพาะต่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้กระทำการต่าง ๆ เพื่อลดบทบาทกษัตริย์ตลอดช่วงเวลาที่ตนเองมีอำนาจ ยกตัวอย่างเช่น ในช่วงสงครามระหว่าง พ.ศ. 2485 – 2487 จอมพล ป. ได้ใช้บทเพลง “สดุดีพิบูลสงคราม” ขึ้นมาแข่งขันกับเพลงสรรเสริญพระบารมีเพื่อให้ประชาชนเคารพในธงภาพยนตร์ (มานิตย์ นวลละออ, 2540: 95)

5 กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสาร สร.0201.65.1/24-29 “บัญชีทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ซึ่งได้ทำการสำรวจแล้ว พ.ศ. 2482

ส่วนแนวคิดเกี่ยวกับกษัตริย์ของนายปรีดีนั้นมีลักษณะที่แตกต่างออกไป กล่าวคือ ระบบความคิดของนายปรีดีมีลักษณะขัดแย้งกันเองในแนวคิดเกี่ยวกับกษัตริย์ ดังเห็นได้จากในช่วงแรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ความคิดต่อกษัตริย์ของนายปรีดีนั้นได้แสดงออกมาในลักษณะต่อต้าน เนื้อความในคำประกาศคณะราษฎรที่นายปรีดีร่างขึ้นและพระยาพหลพลพยุหเสนาได้นำมาอ่านต่อหน้าแถวทหารในเช้าวันที่ 24 มิถุนายน 2475 นั้น กษัตริย์และพวกเจ้าถูกประนามด้วยถ้อยคำรุนแรง ยกตัวอย่างเช่น “รัฐบาลของกษัตริย์ได้ปกครองอย่างหลอกลวงไม่ซื่อตรงต่อราษฎร”, “ถ้าราษฎรโง่เขลาโง่เพราะเป็นคนชาติเดียวกัน” เป็นต้น (ช้อยนันต์ สมุทวณิช, 2517: 51 - 2) แต่ภายหลังจากการทำการเสร็จสิ้นความคิดที่เคยต่อต้านกษัตริย์ของนายปรีดีก็เปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากจิตสำนึกปลอมแปลงของอุดมการณ์แบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของนายปรีดีที่สถาบันกษัตริย์ยังมีอำนาจครองใจนายปรีดีอยู่เฉกเช่นราษฎรส่วนใหญ่ในสังคมไทย ที่ถูกครอบงำด้วยจิตสำนึกปลอมแปลงเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ ที่ให้ความสำคัญ ยอมรับและยกย่องสถาบันกษัตริย์ ยกตัวอย่างเช่น คำกล่าวของนายปรีดีที่ว่า “ข้าพเจ้าและเพื่อนคณะราษฎรหลายคนรู้สึกสำนึกถึงความพลั้งพลาดบกพร่อง อันเป็นเหตุให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ต้องสละราชสมบัติ เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 เริ่มเกิดขึ้น 7 ประสงค์จะเสด็จกลับมาประทับที่ประเทศไทย - จังหวัดตรังแต่เสด็จสวรรคตเสียก่อน ...เมื่อเสร็จสงครามแล้วข้าพเจ้าได้สถาปนาพระเกียรติของพระองค์ท่านให้คืนคงเป็นพระมหากษัตริย์ของประเทศไทยอย่างเต็มที่” (สมพร แสงชัย, 2517: 266) เป็นต้น

การที่ระบบความคิดแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของนายปรีดีตกอยู่ภายใต้วาทกรรมหรือจิตสำนึกปลอมแปลงแบบเก่าที่ชนชั้นปกครองสร้างขึ้น คือ ให้ออมรับในความแตกต่างระหว่างกษัตริย์กับราษฎรทั่วไป ส่งผลให้การดำเนินการต่าง ๆ หรือการใช้อุดมการณ์เป็นเครื่องมือทางการเมืองภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองจนถึง พ.ศ. 2490 ของนายปรีดีจึงออกมาในทิศทางที่ตรงกันข้ามกับจอมพล ป. ที่เป็นปฏิปักษ์กับกษัตริย์และพวกเจ้า คือ ไม่แข่งขันหรือทำลายระบบกษัตริย์ ยังคงให้ความจงรักภักดีและสนับสนุนให้กษัตริย์คงเป็นประมุขของประเทศต่อไป ดังเห็นได้จาก การที่นายปรีดีเป็นผู้อัญเชิญรัชกาลที่ 8 และ 9 ขึ้นครองราชย์ เป็นต้น

3. ความขัดแย้งในการใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือทางการเมือง

วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเมื่อมาอยู่รวมกันเป็นสังคม วัฒนธรรมเป็นแบบแผนของพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ ความเชื่อ ค่านิยม ทักษะคติ วิธีชีวิต ฯลฯ และมีการถ่ายทอดต่อไปยังรุ่นต่อไป (ผจญจิตต์ อธิคมนันท์, 2520: 4) วัฒนธรรมจัดเป็นกลไกด้านอุดมการณ์ของรัฐหรือการครอบงำของรัฐที่มีประสิทธิภาพสูง เนื่องจากวัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดรูปแบบ

ความสัมพันธ์ของคนในสังคม พฤติกรรมต่างๆ และเป็นเครื่องมือในการควบคุมสังคมอีกด้วย เช่น การมีประเพณีต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งระบบความคิดแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ได้นำเอาวัฒนธรรมมาใช้เป็นเครื่องมือของตนอย่างเต็มที่ คือ “รัฐนิยม” ที่เป็นวัฒนธรรมรูปหนึ่งที่จอมพล ป.กำหนดขึ้นให้สังคมใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต โดยการครอบงำ เช่น ด้านการแต่งกายที่จอมพล ป. ใช้การปลูกข้าวและโฆษณาชวนเชื่อด้วยกลไกสื่อมวลชนให้ประชาชนปฏิบัติตาม ควบคู่ไปกับกลไกการบังคับ คือ เมื่อออกประกาศรัฐนิยมมาระยะหนึ่งหากประชาชนไม่ค่อยให้ความร่วมมือ สภาวัฒนธรรมแห่งชาติซึ่งเป็นหน่วยงานที่จอมพล ป.ตั้งขึ้นมาเพื่อควบคุมด้านวัฒนธรรมก็จะออกกฎหมายมาบังคับว่ามีความผิด เป็นต้น

การใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือทางการเมืองจึงจัดได้ว่าเป็นกลไกหลักของระบบความคิดแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ที่จอมพล ป.ใช้ควบคุมประชาชนในทุกทาง ซึ่งแตกต่างกับระบบความคิดแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของนายปรีดีที่แทบจะไม่ได้ใช้กลไกด้านวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือทางการเมืองของตน เพราะระบบความคิดของนายปรีดีมีจุดเน้นอยู่ที่ด้านเศรษฐกิจ กล่าวคือ นายปรีดีมองว่าหากความสัมพันธ์ทางการผลิตซึ่งเป็นโครงสร้างเปลี่ยนแปลงไป ย่อมส่งผลต่อโครงสร้างส่วนบนอันได้แก่ ระบบการเมืองและสังคมหรือวัฒนธรรมที่จะมีการเปลี่ยนแปลงตามโดยอัตโนมัติ การใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือทางการเมืองของนายปรีดีจึงเป็นการใช้แบบให้อิสระเสรีภาพเต็มที่ เช่น การไม่เข้าไปก้าวกายการทำหน้าที่ของสื่อมวลชน เป็นต้น

4. ความขัดแย้งในการให้การศึกษโดยรัฐ

ความขัดแย้งในการให้การศึกษโดยรัฐนั้นเป็นการที่ทั้งอุดมการณ์แบบ “เผด็จการรัฐนิยม” และ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือทางการเมืองเพื่อสนับสนุนหรือตามระบบความคิดของตน การให้การศึกษารูปแบบ ป. และนายปรีดีซึ่งมีระบบความคิดเกี่ยวกับการศึกษาดังกล่าวต่างกันจึงมีรูปแบบและวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ระบบความคิดแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ของจอมพล ป.สนับสนุนการศึกษาที่เน้นเฉพาะทาง คือ ให้การศึกษาในด้านทหาร เช่น ยุวชนทหาร โรงเรียนนายร้อยทหารหญิง เป็นต้น ซึ่งเป็นการใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือถ่ายทอด สร้างความสนับสนุนแนวคิดแบบทหารที่เป็นทั้งระบบความคิดและจิตสำนึกปลอมแปลงของตนเองที่เป็นผู้ปกครองประเทศที่เป็นทหาร ซึ่งแตกต่างจากอุดมการณ์แบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของนายปรีดี การเป็นผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองมิได้ทำให้ลักษณะสำคัญของการให้การศึกษาระบบความคิดของนายปรีดีเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะสร้างฐานอำนาจทางการเมืองของตนเหมือนระบบความคิดของจอมพล ป. ระบบการศึกษาของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มิได้ยึดเยียดหรือครอบงำให้ผู้ศึกษารับเอา

ความรู้เฉพาะทางหรืออุดมการณ์ทางการเมืองของนายปรีดี ทั้ง ๆ ที่นายปรีดีเป็นผู้กำหนดหลักสูตร และคัดสรรผู้สอนก็ตาม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองจึงเป็นสถานการศึกษาที่เปิดกว้างและให้โอกาสทางการศึกษาแก่ประชาชนซึ่งเป็นการให้การศึกษาในรูปแบบที่แตกต่างกับจอมพล ป.

จากการศึกษาเปรียบเทียบอุดมการณ์แบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม และอุดมการณ์แบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของนายปรีดี พนมยงค์ ในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 – 2490 ทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมพบว่า มีปัจจัยทางด้านอุดมการณ์เป็นสาเหตุร่วมที่ทำให้ระบบความคิดและการนำมาใช้เป็นเครื่องมือทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมระหว่างจอมพล ป. และนายปรีดี แตกต่างและขัดแย้งกัน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹สุนทรพจน์ของประธานาธิบดีอับราฮัม ลินคอล์น (Abraham Lincoln) ที่เกิดติสเบอร์รก เมื่อ ค.ศ. 1864 (สมเกียรติ วัน
ทะนะ, 2544: 175)

²สถาบันไทยคดีศึกษา, ม.ธ. F.O. 371/22215 Political Situation in Siam.

³ราชกิจจานุเบกษา 60 วันที่ 9 มีนาคม 2476 หน้า 526 - 525

⁴แนวคิดเกี่ยวกับภาษีมรดกได้ทำการศึกษาค้นคว้าและสรุปใจความมาจาก ประสพสุข บุญเดช (2544: 43 – 90) และ
พลประสิทธิ์ ฤทธิรักษา (2543: 5 – 8)

⁵กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสาร สร.0201.65.1/24-29 “บัญชีทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ซึ่งได้ทำการสำรวจแล้ว
พ.ศ. 2482

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 6

บทสรุป

วิทยานิพนธ์เรื่อง ความขัดแย้งในแนวอุดมการณ์ทางการเมืองแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” กับ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 – 2490 เป็นความพยายามศึกษาถึงปัจจัยที่ทำให้เกิดความขัดแย้งภายในคณะราษฎรระหว่างกลุ่มจอมพล ป. พิบูลสงคราม กับ กลุ่มนายปรีดี พนมยงค์ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ถึง 2490 ว่ามีสาเหตุส่วนหนึ่งมาจากปัจจัยทางด้านอุดมการณ์ทางการเมือง

การก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 โดยคณะราษฎรเป็นการทำการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองประเทศจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (ระบบกษัตริย์อำนาจไม่จำกัด) มาเป็นระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภา (ระบบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ) และการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองดังกล่าวส่งผลกระทบต่ออุดมการณ์ทางการเมืองในสังคมไทยขณะนั้น กล่าวคือ ความขัดแย้งทางการเมืองที่เกิดขึ้นในช่วง พ.ศ. 2475 ถึง 2490 มีปัจจัยด้านอุดมการณ์เข้ามาเกี่ยวข้องแต่เริ่มแรกในแง่ของการคิด การมอง การจัดระบบนำเสนอความคิด และการถ่ายทอดไปสู่สังคมของกลุ่มบุคคล 2 กลุ่มข้างต้นซึ่งล้วนเป็นเรื่องการนำเสนอระบบความคิดใหม่เพื่อโต้แย้ง วิพากษ์วิจารณ์ และเสนอทางเลือกใหม่เหนือระบบความคิดเก่า (แบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์) เพราะอุดมการณ์เป็นระบบความคิดของบุคคล กลุ่มบุคคล หรือทั้งสังคมที่ใช้อธิบายสภาพสังคมนั้น ๆ ในช่วงเวลาหนึ่ง อุดมการณ์โดยตัวมันเองจึงเกี่ยวข้องกับสังคม (เช่น วิถีชีวิต, วัฒนธรรม, ศาสนา เป็นต้น) เศรษฐกิจ และการเมืองในสังคมหนึ่ง ๆ อาจมีอุดมการณ์หลายอุดมการณ์อยู่ร่วมกัน แต่จะมีอุดมการณ์หนึ่งเป็นอุดมการณ์หลักหรืออุดมการณ์ที่คนทั้งสังคมให้การยอมรับและมักจะเป็นอุดมการณ์ที่ผู้นำ / ผู้ปกครองใช้ปกครองสังคมนั้น

อุดมการณ์หลักที่ครอบงำสังคมไม่ว่าจะมีเนื้อหาอย่างไร อุดมการณ์นั้น ๆ จำต้องทำหน้าที่เพื่อรักษาความมั่นคงและเสถียรภาพของสังคมปัจจุบัน และการใช้กลไกต่าง ๆ ของอุดมการณ์ล้วนแต่เป็นเครื่องมือเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับผู้นำ / นักคิดและให้สังคมดำเนินไปตามอุดมการณ์นั้น ๆ ซึ่งอุดมการณ์ที่ครอบงำสังคมไทยก่อน พ.ศ. 2475 คือ อุดมการณ์ทางการเมืองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบบความคิดที่มีฐานอยู่บนความเชื่อว่าคนมีฐานะไม่เท่าเทียมกันซึ่งเป็นระบบความคิดที่สนับสนุนให้พระมหากษัตริย์มีอำนาจอย่างสมบูรณ์ในการปกครองประเทศ เมื่อรูปแบบการปกครองประเทศเปลี่ยนแปลงมาเป็นระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภา ระบบความคิดหรืออุดมการณ์ทางการเมืองของสังคมย่อมเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่จะสนับสนุน

ระบอบการปกครองแบบใหม่ซึ่งผู้นำ / นักคิดในคณะราษฎรที่เข้ามามีบทบาททางการเมือง ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองในช่วงเวลา พ.ศ. 2475 ถึง 2490 ได้แก่ นายปรีดี พนมยงค์ และจอมพล ป. พิบูลสงคราม

จอมพล ป. พิบูลสงคราม และนายปรีดี พนมยงค์เป็นผู้นำ / นักคิดที่มีอุดมการณ์ทางการเมืองของตนเองและต่างต้องการให้อุดมการณ์ทางการเมืองของตนเป็นอุดมการณ์หลักของสังคมไทย โดยนายปรีดีมีอุดมการณ์ทางการเมืองแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ส่วนจอมพล ป. มีอุดมการณ์ทางการเมืองแบบ “เผด็จการรัฐนิยม”

“สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของนายปรีดีเป็นอุดมการณ์ที่มีพื้นฐานทางแนวความคิดแบบสังคมนิยมแต่มีวิธีการต่อสู้เพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายตามวิถีทางประชาธิปไตย มุ่งหวังที่จะให้สังคมมีความเสมอภาคทางเศรษฐกิจและมีความเป็นธรรมทางสังคมมากขึ้น เสรีภาพ และอิสรภาพเป็นพื้นฐานสำคัญของแนวความคิดแบบสังคมนิยมประชาธิปไตย คำโครงการเศรษฐกิจเปรียบเสมือนเป็นแกนหลักของอุดมการณ์ทางการเมืองแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของนายปรีดี ที่ต้องการเปลี่ยนระบบกรรมสิทธิ์ซึ่งสาเหตุหลักของปัญหาเศรษฐกิจ (ความไม่เท่าเทียมกัน) โดยโอนให้รัฐเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต รัฐต้องทำหน้าที่วางแผนการทางเศรษฐกิจของประเทศสร้างความเสมอภาค (กระจายรายได้และทรัพย์สินให้เกิดความเท่าเทียมกันมากขึ้น) ในทางเศรษฐกิจ และประชาชนซึ่งโอนปัจจัยการผลิตให้แก่อรัฐสมควรได้รับความคุ้มครอง (ตอบแทน) ด้วยรัฐต้องทำหน้าที่ประกันความกินดีอยู่ดีของประชาชนในรัฐหรือจัดให้มีรัฐสวัสดิการพร้อมกับดำเนินการทางเศรษฐกิจควบคู่ไปด้วย

การทำหน้าที่ทางเศรษฐกิจของรัฐดังกล่าวต้องดำเนินควบคู่ไปกับการเมืองแบบประชาธิปไตยที่ให้สิทธิแก่ประชาชนเจ้าของอำนาจรัฐเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองผ่านกลไกทางรัฐสภา คือ ประชาชนทำหน้าที่เลือกตัวแทนของตนเข้ามาทำหน้าที่ปกครองประเทศ ผู้ที่ประชาชนเลือกเข้ามามีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงต่อประชาชนหรือผลประโยชน์ของสังคมส่วนรวม แม้ในระยะเริ่มแรกสิทธิดังกล่าวนายปรีดี (ผู้ร่างรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว) ได้กำหนดให้มีบทบัญญัติเกี่ยวกับการเลือกตั้งที่มีลักษณะไม่ตรงตามระบบความคิดแบบประชาธิปไตย กล่าวคือ การกำหนดให้ ภายในระยะเวลา 6 เดือนหรือสมัยที่ 1 นับแต่ใช้รัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรใช้วิธีการแต่งตั้ง สมัยที่ 2 สภาผู้แทนราษฎรประกอบขึ้นจากสมาชิกกึ่งหนึ่งมาจากการเลือกตั้งของราษฎร (สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภท 1) และอีกกึ่งหนึ่งมาจากการแต่งตั้ง (สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 2) และภายในไม่เกิน 10 ปีหรือเรียกว่า สมัยที่ 3

(นับแต่วันประกาศใช้รัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน) สถาผู้แทนราษฎรจะมีสมาชิกแต่เพียงประเภท 1 ประเภทเดียว แทนที่จะกำหนดให้มีการเลือกตั้งโดยตรงภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ในทันที

การกระทำดังกล่าวของนายปรีดีหากพิจารณาถึงข้อจำกัดทางด้านโครงสร้างสังคมไทยในขณะนั้น จะพบว่าสังคมไทยตกอยู่ภายใต้ระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ประชาชนถูกกด / จำกัดสิทธิและเสรีภาพมานาน ดังนั้น ความรู้ ความเข้าใจ (ความพร้อม) ในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยซึ่งเป็นระบบความคิดแบบใหม่ย่อมมีอยู่น้อยมาก นายปรีดีเห็นควรว่าในขั้นต้นหรือช่วง 10 ปี (ระยะหัวเลี้ยวหัวต่อ) สังคมไทยจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาทางการศึกษา เพื่อเป็นการปูทางหรือปรับระบบความคิดของประชาชนให้พร้อมทั้งกับระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยเสียก่อน และแม้ว่าบทบัญญัติดังกล่าวจะถูกระบบความคิดของจอมพล ป. นำมาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองของตน (ยึดระยะเวลาออกไปอีก 10 ปี) แต่ในท้ายที่สุดเมื่อกลุ่มของนายปรีดีกลับมาใช้อำนาจก็ได้ทำการคืนสิทธิดังกล่าวให้กับประชาชน

และเมื่อโครงสร้างทางด้านเศรษฐกิจและการเมืองเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางเดียวกันแล้ว ด้านสังคม (ได้แก่ วัฒนธรรม วิถีชีวิต ศาสนา การศึกษา ประเพณี เป็นต้น) ก็จะเปลี่ยนแปลงสอดคล้องกับโครงสร้างทางการเมืองและเศรษฐกิจหรือกล่าวโดยสรุปได้ว่า ระบบความคิดแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของนายปรีดีเป็นระบบความคิดที่มุ่งตรงต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นโครงสร้างส่วนล่าง เมื่อระบบการผลิต (โครงสร้างส่วนล่าง) เปลี่ยนแปลงไป ระบบการเมืองและสังคมก็จะเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่สอดคล้องกัน

ในด้านเศรษฐกิจแม้หลักการที่นายปรีดีเสนอในเค้าโครงการเศรษฐกิจจะไม่ได้ได้รับการยอมรับและนำมาปฏิบัติ แต่ก็ยังคงเห็นร่องรอยบางประการ เช่น การปรับปรุงระบบภาษีอากร, การตั้งธนาคารชาติ เป็นต้น ความไม่ละความพยายามในการดำเนินการตามระบบความคิดของนายปรีดีเป็นตัวอย่งที่สำคัญ คือ การยังคงเป็น “เชื่อเพลิง” ให้กับคนรุ่นต่อ ๆ มาทำการต่อสู้เรียกร้องให้รัฐมีบทบาทมากขึ้นในการสร้างความเสมอภาคในเรื่องกรรมสิทธิ์ทรัพย์สิน การเก็บภาษีในอัตราก้าวหน้า การปรับปรุงการศึกษา รวมทั้งด้านการเมือง เป็นต้น

ส่วนทางด้านการเมืองนั้นนายปรีดีก็ได้ประนีประนอมระบบความคิดของตนเองกับสถาบันกษัตริย์และพวกเจ้าเพราะด้วยระบบความคิดของนายปรีดีเองมีจิตสำนึกปลอมแปลงบางประการที่เกี่ยวกับกษัตริย์ที่ยังคงให้ความสำคัญกับสถานะกษัตริย์ ดังเห็นได้จาก การปรับปรุงแก้ไข

รัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวที่นายปรีดีเป็นผู้ร่างมาเป็นรัฐธรรมนูญฉบับถาวรที่เนื้อหาโดยเฉพาะอำนาจกษัตริย์ที่เพิ่มมากขึ้นในทางการเมือง เป็นต้น ประการสุดท้ายในด้านสังคม นายปรีดีได้เน้นที่ด้านการศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองจึงถูกก่อตั้งขึ้นมาในช่วงนี้ และเป็นแหล่งที่ให้ความรู้ทางด้านการเมืองการปกครอง รวมทั้งลัทธิทางเศรษฐกิจแก่ประชาชนทั่วไป

จอมพล ป. ซึ่งเป็นผู้นำนักการทหาร / นักปฏิบัติที่เข้ามามีอำนาจทางการเมืองในช่วงเดียวกับนายปรีดี คือ หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ถึง 2490 ก็มีอุดมการณ์ทางการเมืองอีกแบบหนึ่ง คือ อุดมการณ์ทางการเมืองแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” เป็นระบบความคิดที่มีพื้นฐานแนวคิดเป็นแบบเผด็จการ ที่ให้ความอำนาจแก่รัฐหรือผู้ปกครองควบคุมประชาชนในการทำหน้าที่ปกครองประเทศได้ ประชาชนถูกจำกัดเสรีภาพในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และการดำรงชีวิตโดยทั่วไป ยกตัวอย่างเช่น รัฐบาลจอมพล ป. ไม่สนับสนุนให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองด้วยการขยายบทบาทเฉพาะกาลซึ่งเป็นข้อกำหนดที่เตรียมความพร้อมของประชาชนต่อรูปแบบการปกครองแบบใหม่หรือระบอบประชาธิปไตยในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อทางการเมือง คือ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรครึ่งหนึ่งมาจากการเลือกตั้ง อีกครึ่งหนึ่งมาจากการแต่งตั้ง ออกไปอีก 10 ปี (จากเดิมข้อกำหนดดังกล่าวจะหมดลงในพ.ศ. 2493), การไม่สนับสนุนให้มีพรรคการเมือง เป็นต้น

ด้านเศรษฐกิจระบบความคิดของจอมพล ป. มีจิตสำนึกปลอมแปลงเกี่ยวกับที่มาของชนชาติไทยว่าเป็นเชื้อชาติที่ยิ่งใหญ่ ส่งผลให้จอมพล ป. ดำเนินการทางเศรษฐกิจแบบชาตินิยม คนจีนในประเทศไทยถูกใช้เป็นเครื่องมือในการดำเนินนโยบายดังกล่าวและขยายไปถึงเชื้อชาติอื่น ๆ ในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง ดังเช่น การออกกฎหมายเกี่ยวกับอาชีพที่สงวนไว้ให้คนไทย, การโอนกิจการของชาวต่างชาติมาเป็นของรัฐ เป็นต้น ส่วนด้านสังคมซึ่งเป็นด้านหลักของอุดมการณ์แบบ “เผด็จการรัฐนิยม” จอมพล ป. ได้ออกประกาศ “รัฐนิยม” จำนวน 12 ฉบับซึ่งส่งผลโดยตรงต่อวิถีชีวิตของคนไทย กล่าวคือ ประชาชนถูกกำหนดให้ปรับเปลี่ยนด้านภาษา การแต่งกาย ฯลฯ ยกตัวอย่างเช่น การสวมหมวก, การห้ามไม่ให้กินหมาก เป็นต้น สื่อมวลชนและการศึกษาถูกรัฐนำมาใช้อย่างมากในฐานะเป็นเครื่องมือสนับสนุนระบบความคิดแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ในด้านเผยแพร่วัฒนธรรมใหม่ตามรัฐนิยม, สนับสนุนลัทธิผู้นำด้วยคำขวัญต่าง ๆ เช่น เชื้อผู้นำชาติพ้นภัย เป็นต้น

อุดมการณ์แบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ของจอมพล ป. กับ อุดมการณ์แบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของนายปรีดี ในจุดหนึ่งเป็นระบบความคิดที่มีลักษณะร่วมกันคือ เป็นระบบ

ความคิดที่ต้องการทำให้สังคมไทย (รัฐไทย) ภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นสังคม / รัฐที่ทันสมัย เพราะการที่จอมพล ป. และนายปรีดีร่วมอยู่ในคณะราษฎรซึ่งมีความคิดที่ต้องการเปลี่ยนแปลงการปกครอง มีนัยยะสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงความต้องการให้ประเทศไทยทันสมัย เพราะการเปรียบเทียบปัญหาการปกครองของประเทศตนกับประเทศที่เจริญกว่า และด้วยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เองก็ไม่สามารถปรับตัวให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงได้นั้น (ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์จึงถูกมองว่าเป็นระบอบที่ล้าหลัง) กลายเป็นแรงกระตุ้นที่นำมาซึ่งความต้องการที่จะการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบการปกครองตามโลกตะวันตก หรือระบอบประชาธิปไตย (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2544: 73)

และภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ทั้งจอมพล ป. และนายปรีดีต่างใช้ระบบความคิดเป็นเครื่องมือสร้างความทันสมัยให้กับสังคม / รัฐไทย ยกตัวอย่างเช่น นโยบายสร้างชาติทางด้านวัฒนธรรม หรือ “รัฐนิยม” ของจอมพล ป. ซึ่งมีเนื้อหาเป็นเรื่องของการสร้างวัฒนธรรมใหม่ให้ประเทศเจริญทัดเทียมกับตะวันตก เช่น การแต่งกาย ด้านวัฒนธรรม และการใช้สื่ออิเล็กทรอนิกส์ (วิทยุ) เป็นเครื่องมือในการครอบงำทางระบบความคิด เป็นต้น ระบบความคิดของนายปรีดีก็เช่นกัน ดังเห็นได้จาก ด้านศิลปวัฒนธรรม (การจัดสร้างภาพยนตร์ขาว – ดำเสียงภาษาอังกฤษในฟิล์มเรื่อง “พระเจ้าช้างเผือก”) ระบบการศึกษา และระบบภาษีมรดกซึ่งเป็นระบบภาษีก้าวหน้า เป็นต้น แต่ด้วยอุดมการณ์แบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ของจอมพล ป. และอุดมการณ์แบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของนายปรีดี เป็นอุดมการณ์ที่มีพื้นฐานความคิดและวิธีการแตกต่างกัน ที่พยายามครอบงำสังคมไทยในช่วงเวลาเดียวกันจึงเป็นเหตุที่ทำให้เกิดความขัดแย้งทางการเมืองขึ้น

ผลของการทำการศึกษาวิจัยนี้จึงเป็นการตอกย้ำและสอดคล้องกับสมมติฐานที่ว่า ความขัดแย้งภายในคณะราษฎรภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ถึง 2490 ระหว่างกลุ่มของจอมพล ป. พิบูลสงคราม และกลุ่มของนายปรีดี พนมยงค์ มีเหตุส่วนหนึ่งมาจากปัจจัยด้านอุดมการณ์ ยกตัวอย่างเช่น ความขัดแย้งในความคิดเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ซึ่งเป็นความขัดแย้งในระบบความคิดทางด้านสังคม ที่จอมพล ป. ต้องการเปลี่ยนความคิด ความเชื่อของสังคมไทยเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ให้มายึดตามลัทธิผู้นำของตน จึงได้ดำเนินนโยบายต่าง ๆ เพื่อลดบทบาทและสร้างภาพลักษณ์ในด้านลบให้สถาบันกษัตริย์ เช่น การยื่นฟ้องรัชกาลที่ 7 ว่าได้อินทรีพียส์ส่วนพระมหากษัตริย์ไปเป็นทรัพย์สินส่วนพระองค์, การให้ติดภาพท่านผู้นำแทนภาพกษัตริย์ (เป็นการตีตนเทียบกับกษัตริย์) เป็นต้น ซึ่งแตกต่างกับนายปรีดีที่มีจิตสำนึกปลอมแปลงเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ ที่สถาบันกษัตริย์ยังคงเป็นสถาบันหลักที่ครองใจนายปรีดี ดังเห็นได้จาก

ขณะทำหน้าที่ผู้สำเร็จราชการแทนก็ได้ปฏิบัติหน้าที่อย่างเต็มที่ในการปกป้องสถาบันกษัตริย์ และยังเป็นผู้มีส่วนสำคัญในการเจริญรัชกาลที่ 8 และ 9 ขึ้นครองราชย์

ความแตกต่างในความคิดเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์จึงเป็นความขัดแย้งทางด้านอุดมการณ์ที่ระบบความคิดของจอมพล ป. และนายปรีดีมีความคิดที่สวนทางกัน กล่าวคือ ฝ่ายหนึ่งต้องการลดบทบาทสถาบันกษัตริย์ลงส่วนอีกฝ่ายหนึ่งต้องการรักษาสถาบันกษัตริย์เอาไว้ เช่นเดียวกับความแตกต่างในระบบความคิดทางด้านเศรษฐกิจโดยเฉพาะในแนวคิดเกี่ยวกับการให้รัฐเข้ามาดำเนินการทางเศรษฐกิจ ที่เป็นความขัดแย้งทางด้านอุดมการณ์ที่ระบบความคิดแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” มีนโยบายให้รัฐเข้ามาดำเนินการทางเศรษฐกิจเหมือนกับระบบความคิดแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” แต่เป็นนโยบายทางเศรษฐกิจที่มีเป้าประสงค์หรือมุ่งต่อผลทางเศรษฐกิจที่แตกต่างกัน กล่าวคือ นโยบายเศรษฐกิจชาตินิยมของจอมพล ป. เป็นการเลือกปฏิบัติโดยอาศัยอำนาจรัฐสนับสนุนหรือเปิดโอกาสให้พรรคพวกของตนเข้าไปมีบทบาททางด้านเศรษฐกิจ การเข้ามาดำเนินการทางเศรษฐกิจโดยรัฐมิได้มุ่งให้สังคมเป็นสังคมนิยมเพราะผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจยังคงกระจุกตัวอยู่ที่คนส่วนน้อย ซึ่งแตกต่างกับแนวความคิดทางเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมในเค้าโครงการเศรษฐกิจของนายปรีดีที่ให้รัฐเข้าไปดำเนินการทางเศรษฐกิจเพื่อกระจายผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจให้สังคมมีความเท่าเทียมกันมากขึ้น และมีการจัดให้มีรัฐสวัสดิการให้ประชาชนเป็นต้น

ปัจจัยด้านอุดมการณ์ทางการเมืองอาจเป็นเพียงปัจจัยหนึ่งในหลาย ๆ ปัจจัยที่ใช้อธิบายความขัดแย้งภายในคณะราษฎรระหว่างกลุ่มของจอมพล ป. กับ กลุ่มของนายปรีดีเช่นเดียวกับปัจจัยทางด้านอำนาจและทางด้านผลประโยชน์ แต่ความขัดแย้งด้านอุดมการณ์นี้ก็สำคัญมาก กล่าวคือ

ประการที่หนึ่ง ความขัดแย้งทางด้านอุดมการณ์นี้เป็นลักษณะหนึ่งของความขัดแย้งทางสังคมที่เรียกว่า ความขัดแย้งทางสังคมอย่างเรื้อรัง (The Protracted Social Conflict) เป็นความขัดแย้งที่มีลักษณะยืดเยื้อ แก้ไขได้ยาก เพราะเป็นเรื่องของการสร้างการยอมรับในความแตกต่างด้านต่าง ๆ ของกันและกัน โดยเฉพาะความต่างที่เกิดจากความเชื่อที่แตกต่างกันของแต่ละฝ่ายอันเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อน ซึ่งแตกต่างกับความขัดแย้งอีกลักษณะหนึ่ง หรือความขัดแย้งด้านอำนาจ (The Conflict of Power) เป็นความขัดแย้งอันเกิดจากการแย่งชิงเพื่อเข้าครอบครองสิ่งที่มีอยู่อย่างจำกัด เช่น ทรัพยากรธรรมชาติ ดินแดน ประชากร หรือมีความต้องการขยายอำนาจที่ตนมีอยู่ออกไป ทำให้อำนาจของผู้หนึ่งลดลง และอาจเกิดได้จากสังคมมีการจัดสรรอำนาจอย่างไม่เท่า

เทียมกันระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม (Azar and Burton (eds.), 1986 อ้างถึงใน อภิญญา รัต
นมนงคผลมาศ, 2538: 22 -3)

ประการที่สอง ความขัดแย้งทางด้านอุดมการณ์เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดความขัดแย้งใน
ด้านอำนาจและผลประโยชน์ได้ เนื่องจากความขัดแย้งทางสังคมทั้ง 2 ลักษณะนี้ (ความขัดแย้ง
ทางสังคมอย่างเรื้อรังหรือความขัดแย้งทางด้านอุดมการณ์ กับความขัดแย้งด้านอำนาจและ
ผลประโยชน์) อาจเกิดร่วมกัน หรือต่อเนื่องกัน หรืออาจเป็นเหตุของกันและกันในกรณีใดกรณี
หนึ่งได้ เช่น ความขัดแย้งด้านแนวทางการปกครองและการพัฒนาประเทศตามระบบความคิด /
อุดมการณ์อันเป็นความขัดแย้งทางสังคม อาจนำไปสู่การต่อสู้ทางทหารเพื่อยึดอำนาจในการ
ปกครอง เพื่อผู้ชนะจะได้ใช้อำนาจควบคุมกลไกทางการปกครองดำเนินตามแนวทาง (ระบบ
ความคิด) ที่ตนต้องการ รวมทั้งบังคับให้ผู้พ่ายอมรับแนวทางและอุดมการณ์ของผู้ชนะก็ได้
(อภิญญา รัตนมนงคผลมาศ, 2538: 23)

ดังนั้น ปัจจัยทางด้านอุดมการณ์จึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดความขัดแย้งและสามารถใช้
อธิบายความขัดแย้งภายในคณะราษฎรระหว่างกลุ่มของจอมพล ป. และนายปรีดีร่วมกับปัจจัย
ทางด้านอำนาจ และผลประโยชน์ได้ การยอมรับว่าปัจจัยทางด้านอุดมการณ์เป็นปัจจัยหนึ่งใน
การเกิดความขัดแย้งจึงทำให้การมองภาพเหตุการณ์ทางการเมืองในช่วง พ.ศ. 2475 – 2490
ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

ปัจจัยทางด้านอุดมการณ์ที่วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เชื่อว่าเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการ
เกิดความขัดแย้งระหว่างจอมพล ป. กับนายปรีดี ในช่วง พ.ศ. 2475 – 2490 หากนำมาพิจารณา
ในบริบทสังคมไทยในปัจจุบันพบว่า ความขัดแย้งทางด้านอุดมการณ์ดังกล่าวยังคงส่งผลหรือคง
บทบาทในสังคมไทย ดังเห็นได้จากการที่ยังคงมีบางส่วนของเสี้ยวของอุดมการณ์แบบ “เผด็จการ
รัฐนิยม” ของจอมพล ป. และอุดมการณ์แบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของนายปรีดีที่เกิดขึ้น
และดำเนินอยู่ในช่วงเวลาดังกล่าวตกทอดมาถึงปัจจุบัน อุดมการณ์ดังกล่าวได้สอดแทรกอยู่ใน
ระบบความคิดของสังคมไทยในปัจจุบัน หรือเรียกได้ว่าเป็น “จิตสำนึกร่วมสมัย” (Contemporary
Consciousness) ของอุดมการณ์ทางการเมืองของจอมพล ป. และนายปรีดีซึ่งอาจจะเป็น
จิตสำนึกปลอมแปลงหรือจิตสำนึกที่ถูกต้องในแง่การขยายตัวของประชาธิปไตยในอุดมการณ์ใน
ปัจจุบัน

อุดมการณ์แบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ยังคงสอดแสดงอยู่ใน
สังคมไทยปัจจุบัน ได้แก่

1. “ประเทศไทย” อันเป็นชื่อประเทศที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน เป็นผลงานส่วนหนึ่งของอุดมการณ์แบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม สามารถอธิบายสั้น ๆ ได้คือระบบความคิดแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” มีจิตสำนึกปลอมแปลงในเรื่องที่มาของชนชาติไทยว่าเป็นชนชาติที่ยิ่งใหญ่ จิตสำนึกปลอมแปลงดังกล่าวของจอมพล ป. ได้รับการชี้นำจากหลวงวิจิตรวาทการซึ่งเป็นนักชาตินิยมที่มีบทบาทสำคัญต่อระบบความคิดแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ของจอมพล ป. กล่าวคือ หลวงวิจิตรวาทการใช้ประวัติศาสตร์เป็นเครื่องมือทางการเมืองทำการเปลี่ยนจุดเน้นจากเดิมที่ลัทธิชาตินิยมเน้นที่ความเจริญรุ่งเรืองของกษัตริย์มาเป็นความรุ่งเรืองของชาติและชนเผ่าไทยเสนอความคิด “มหาไทย” ซึ่งเห็นว่าควรรวบรวมเอาคนเชื้อชาติไทยที่กระจัดกระจายกันอยู่ในที่ต่าง ๆ เข้ามาอยู่ภายใต้จักรวรรดินิยมของไทย (ลิขิต วีรเวดิน, 2541: 9 –10) ดังนั้นการใช้ชื่อประเทศว่า “สยาม” จึงไม่สอดคล้องกับระบบความคิดดังกล่าว

และการเปลี่ยนชื่อประเทศยังเป็นการใช้อุดมการณ์เป็นเครื่องมือทางการเมืองในด้านวัฒนธรรมของจอมพล ป. ที่ต้องการทำลายระบบความคิด / ความเชื่อเดิมของสังคมไทย ซึ่งคำว่า “สยาม” ตามความคิดของจอมพล ป. เป็นตัวแทนของระบบความคิดแบบเจ้า หรือเป็นสิ่งที่มาจากผู้ปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั่นเอง (มานิตย์ นवलละอ, 2540: 91)

2. เพลงชาติและการเคารพธงชาติ เป็นวัฒนธรรมที่ได้ (ถูกครอบงำ) มาควบคู่กับการเปลี่ยนชื่อประเทศ เพลงชาติที่ใช้มาถึงปัจจุบันมีที่มาจากรัฐบาลของจอมพล ป. ได้กำหนดเนื้อเพลงชาติไว้ ดังนี้

ประเทศไทยรวมเลือดเนื้อชาติเชื้อไทย	เป็นประชารัฐไผทของไทยทุกส่วน
อยู่ดำรงคงไว้ได้ทั้งมวล	ด้วยไทยล้วนหมายรักสามัคคี
ไทยนี้รักสงบแต่ถึงรบไม่ขลาด	เอกราชจะไม่ให้ใครข่มขี่
สละเลือดทุกหยาดเป็นชาติพลี	เถลิงประเทศชาติไทยทวีมีชัย ชโย

และคนไทยต้องทำการเคารพเพลงชาติด้วยการยืนตรง มีการชักธงชาติขึ้นสู่ยอดเสา ตอนเช้าในเวลา 08.00 น. และชักธงชาติลงจากยอดเสา ตอนเย็นในเวลา 18.00 น. ซึ่งในปัจจุบันสังคมไทยยังรับมาปฏิบัติโดยเฉพาะตามสถานศึกษาและหน่วยงานราชการต่าง ๆ เป็นต้น

งานทางด้านวัฒนธรรมที่กลุ่มของจอมพล ป. สร้างไว้ยังมีอีกหลายประการ กล่าวคือ กว๊านเตี้ยผัดไทย ในปัจจุบันก็มาจากแนวความคิดชาตินิยมทางวัฒนธรรมที่ต้องการให้คนไทยหันมาบริโภคก๊วยเตี้ย ร่วมกับการบริโภคข้าว, การร่ำวงและเพลงร่ำวง ซึ่งจัดได้ว่าเป็นวัฒนธรรมที่มีการสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน รวมทั้งเพลงต่าง ๆ ที่ได้แต่งไว้ในสมัยนั้น ก็ยังเป็นเพลงที่ร่วมสมัยอีกด้วย เช่น เพลงงามแสงเดือน เพลงร่ำวงมาตรฐาน เพลงดอกไม้ของชาติ เป็นต้น

3. แม้ระบบความคิดแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” จะควบคุม จำกัดสิทธิ เสรีภาพของประชาชน แต่กลับให้ความสำคัญกับสิทธิสตรี คือ ยกฐานะผู้หญิงไทยให้เท่าเทียมผู้ชาย ดังเห็นได้จาก การออกประกาศเรื่องการปฏิบัติของผิวเมีย ไม่ให้ผู้ชายทุบตีภรรยา, ด้านการศึกษา โดยเฉพาะด้านการทหาร มีการจัดตั้งกองทหารหญิง โรงเรียนนายร้อยหญิง โรงเรียนนายสิบหญิงขึ้น เป็นต้น ซึ่งนับได้ว่าเป็นระบบความคิดที่ก้าวหน้าและสอดคล้องกับการขยายความเป็นประชาธิปไตยในปัจจุบัน จนอาจกล่าวได้ว่าเป็น “จิตสำนึกที่ถูกต้อง” (True Consciousness)

4. ในด้านสถาปัตยกรรม จอมพล ป. เป็นผู้สร้างอนุสาวรีย์ที่สำคัญต่าง ๆ อันได้แก่ อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย ซึ่งเป็นอนุสาวรีย์ที่เป็นอนุสรณ์ในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ที่แม้โดยรูปลักษณะเป็นเพียงอนุสาวรีย์รัฐธรรมนูญแต่ก็ส่งผลต่อความคิดของคนในสังคม ต่อมาให้เกิดความเข้าใจไขว่เขวว่า การมีรัฐธรรมนูญก็คือการมีประชาธิปไตย, อนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ สร้างขึ้นเพื่อแสดงถึงความเสียสละของทหาร ตำรวจ และประชาชนที่เสียชีวิตเนื่องจากการเรียกร้องดินแดนคืนในสงครามอินโดจีน และเป็นอนุสาวรีย์ที่ประชาชนยังให้ความสักการะ ความสำคัญอยู่ในปัจจุบัน

และจอมพล ป. ยังสร้างหน่วยงานทางราชการที่สำคัญอีกหลายแห่ง เช่น ราชบัณฑิตยสถาน, กรมศิลปากร, ธนาคารเพื่อการสหกรณ์ ซึ่งเป็นต้นแบบของการดำเนินงานของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรในปัจจุบัน, กรมประชาสัมพันธ์ เป็นต้น ซึ่งหน่วยงานราชการต่าง ๆ เหล่านี้ ในสมัยหนึ่งได้ถูกจอมพล ป. ใช้เป็นเครื่องมือในการครอบงำระบบความคิดทางการเมืองแบบ “เผด็จการรัฐนิยม” ของตน

อุดมการณ์ทางการเมืองแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของนายปรีดี พนมยงค์ก็เช่นกัน ได้สร้างคุณูปการไว้ให้สังคมไทยในปัจจุบัน ดังนี้

1. คำโครงการเศรษฐกิจ ซึ่งในสังคมไทยสมัย 2475 ถูกประนามว่าเป็นวิธีการแบบคอมมิวนิสต์ ในปัจจุบันประเทศไทยได้มีการจัดทำ “แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ” เป็นฉบับที่ 9 แล้ว และระบบเศรษฐกิจของไทยก็ได้เป็นแบบคอมมิวนิสต์แต่อย่างใด รวมถึงหลักการสำคัญต่าง ๆ อันได้แก่ การจัดตั้งธนาคารชาติหรือที่รู้จักกันในชื่อธนาคารแห่งประเทศไทยที่มีบทบาทมากในการอำนวยความสะดวก การคุ้มครองการดำเนินงานของธนาคารต่าง ๆ ในประเทศไทย ที่ในสมัยหนึ่งถูกวิจารณ์คัดค้านจากพวกเจ้า ที่ยกพระบรมราชวินิจฉัยในพระปกเกล้า ฯ (หรือสมุดปกเหลือง) มาอ้างว่า หลักการในคำโครงการเศรษฐกิจหมวด 3 มาตรา 8 ที่ได้ระบุว่าให้รัฐบาลจัดให้มีธนาคารแห่งชาติขึ้น (ซึ่งก่อนหน้านั้นสังคมไทยไม่มีธนาคารแห่งชาติ) ว่าเป็นสิ่งที่ทำไม่ได้ จะทำ

ให้บ้านเมืองล่มจม แต่เดี๋ยวนี้ประเทศไทยมีธนาคารชาติตั้งแต่วันที่ 10 ธันวาคม 2485 (นายปรีดี ได้เตรียมการจัดตั้งธนาคารชาติขึ้นเป็นสำนักงานธนาคารชาติไทย เมื่อ 24 มิถุนายน 2483) และก็ไม่เห็นว่าบ้านเมืองจะยุ่งยากหรือล่มจมเพราะธนาคารชาติแต่ประการใด มีแต่จะยังประโยชน์ให้กับประเทศชาติบ้านเมืองในฐานะที่เป็นสถาบันการเงินแห่งชาติ (สุพจน์ ด้านตระกูล, 2543: 91 – 2) ซึ่งได้พัฒนามาเป็นธนาคารแห่งประเทศไทยในปัจจุบัน

ในกิจการสหกรณ์ก็เช่นกัน ที่ปัจจุบันมีการสนับสนุนให้มีการจัดตั้งตามพื้นที่ต่าง ๆ ในประเทศไทยมากขึ้น ทั้งที่ครั้งหนึ่งถูกวิจารณ์ว่าเป็นการดำเนินเพื่อต้องการให้สังคมไทยเป็นคอมมิวนิสต์ เป็นต้น

2. ระเบียบราชการบริหารที่นายปรีดีร่างขึ้นในขณะดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยนั้น นายสุพจน์ ด้านตระกูล (2543: 380) มองว่า เป็นการอภิวัฒน์ระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน เพราะสาระสำคัญของระเบียบการปกครองใหม่ที่แบ่งการปกครองออกเป็นสามส่วน ดังนี้ ราชการบริหารส่วนกลาง (คือ การจัดให้มีกระทรวงทบวงกรม และระเบียบบริหารภายในกระทรวงและที่เกี่ยวข้องกับส่วนภูมิภาค) ราชการบริหารส่วนภูมิภาค (คือ การแบ่งเขตการปกครองเป็นจังหวัด อำเภอ และว่าด้วยอำนาจหน้าที่ของจังหวัด – อำเภอ) และ ราชการบริหารส่วนท้องถิ่น (คือ การจัดให้มีเทศบาลต่าง ๆ อันได้แก่ เทศบาลตำบล เทศบาลเมือง เทศบาลนคร และสหเทศบาลและว่าด้วยหน้าที่ของเทศบาลนั้น ๆ) เป็นการจัดรูปแบบการปกครองที่ทันสมัยในสังคมขณะนั้น และยังคงเป็นหลักการที่กระทรวงมหาดไทยใช้และมีบทบาทมาจนถึงปัจจุบัน

นอกจากนั้น นายปรีดียังเป็นผู้ให้กำเนิดระบบเทศบาลขึ้นในเมืองไทย อันเป็นหลักการที่มอบอำนาจให้แก่วิชากรในท้องถิ่นปกครองตนเองตามวิถีทางประชาธิปไตย ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงระบบความคิดทางการเมืองแบบ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” ของนายปรีดี ที่มุ่งมั่นจะมอบอำนาจการปกครองตนเองให้กับราษฎรอย่างแท้จริง ตามเจตนารมณ์และวัตถุประสงค์ในการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมือง 24 มิถุนายน 2475 (สุพจน์ด้านตระกูล, 2543: 380)

3. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง หรือมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในปัจจุบัน เป็นสถาบันศึกษาที่ตั้งขึ้นสำหรับประศาสน์ความรู้ในวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองแก่พลเมืองในลักษณะตลาดวิชา อันเป็นการเปิดโอกาสแก่พลเมืองที่จะใช้เสรีภาพในการศึกษาเพื่อประโยชน์ของประเทศชาติ แม้ปัจจุบันลักษณะการเป็นตลาดวิชาของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จะหมดไปในแง่การจำกัดหรือเลือกรับนักศึกษาโดยผ่านการสอบคัดเลือกในวิธีการต่าง ๆ แต่เจตนารมณ์

และการดำเนินงานของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ยังคงรักษาไว้ซึ่งอุดมการณ์และคุณภาพในการให้ศึกษาไว้อย่างมั่นคงตามที่ท่านผู้ประศาสน์การนามว่าปรีดี พนมยงค์

ในท้ายสุดนี้ “จิตสำนึกร่วมสมัย” (Contemporary Consciousness) ของอุดมการณ์ทางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม และนายปรีดี พนมยงค์ ในระดับหนึ่งอาจจัดเป็นเครื่องมือในการตรวจสอบ / ยืนยันถึงร่องรอยการคงอยู่ ความยั่งยืน หรือความสำคัญของปัจจัยด้านอุดมการณ์ทางการเมืองต่อสังคมไทย ที่กล่าวเช่นนี้เนื่องจากข้อจำกัดของอุดมการณ์เองที่เป็นระบบความคิดที่เกิดขึ้นเพื่อใช้อธิบายสภาพสังคมในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง อุดมการณ์จึงเป็นระบบความคิดที่สามารถเปลี่ยนแปลงได้

ระบบความคิดของทั้งจอมพล ป. พิบูลสงคราม และนายปรีดี พนมยงค์ที่เกิดขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2475 – 2490 ก็เช่นกันอาจมีการพัฒนาหรือแปรเปลี่ยนผสมผสานจนอาจกลายเป็นส่วนหนึ่งหรือเนื้อเดียวกันของระบบความคิดหรืออุดมการณ์หลักในสังคมปัจจุบัน และแง่นี้ยังคงเป็นประเด็นที่ท้าทายและต้องทำการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมอีกมากต่อไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กมล สมวิเชียร. 2515. อุดมการณ์กับสังคมไทยในอนาคต. ใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (รวบรวม),

อุดมการณ์กับสังคมไทย, กรุงเทพมหานคร: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย

กระมล ทองธรรมชาติ. 2515. การเมืองและประชาธิปไตยของไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์.

กิตติพงษ์ เกษมพงศ์. 2536. อุดมการณ์ทุนนิยมและผลกระทบต่อชาวนาในหมู่บ้านภาคกลางของ

ไทย: ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านหนองผักชีเหนือ จังหวัดสระบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญา

มนุษยวิทยา มหาวิทยาลัย ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ไกรยุทธ ธีรตยาคีนันท์. 2532. แก่นสารของเศรษฐกิจศาสตร์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย

คณะกรรมการอุดมการณ์ของชาติ. 2524. การเผยแพร่อุดมการณ์ของชาติ. ใน รายงานการสัมมนา

จัดรายการวิทยุ 28 สิงหาคม 2524 ณ ตึกสันติไมตรี ทำเนียบรัฐบาล. กรุงเทพฯ:

ประชาชน

โครงการจัดทำสื่อเผยแพร่เกียรติคุณ นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส สำหรับเด็กและเยาวชน

และสถาบันปรีดีพนมยงค์. 2542. เค้าโครงการเศรษฐกิจ หลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี

พนมยงค์). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิเด็ก. (หนังสือชุดครบรอบ 100 ปี ชาตกาล นาย

ปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส)

โฆษณาการ (กรม). 2485. ประมวลคำปราศรัยและสุนทรพจน์ของ ฯพณฯ จอมพล ป. พิบูล

สงครามนายกรัฐมนตรีผู้นำของชาติ เล่ม 2. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สุภผล.

จรรยา สุภาพ. 2518. หลักรัฐศาสตร์ภาคพิสดาร แนวทฤษฎีและประยุกต์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์

ไทยวัฒนาพานิช

จรรยา สุภาพ. 2525. ระบบการเมืองการปกครองแบบเผด็จการ. ใน ประเด็น นันทิยะกุล

(บรรณาธิการ), พัฒนาการเมืองการปกครอง, หน้า 11 – 5. กรุงเทพมหานคร: สามมว

ชน. อ้างถึงใน พัฒนา รุ่งเรืองสุข. 2536. บุคลิกภาพทางการเมืองอำนาจนิยมของตำรวจ.

วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัย

จรรยา สุภาพ. 2534. ลัทธิการเมืองและเศรษฐกิจเปรียบเทียบ. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร:

สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.

- จอมพล ป. พิบูลสงคราม. 2516. การร่วมมือและต่อต้านญี่ปุ่นสมัยสงคราม. ไทยรัฐ (ธันวาคม 2516): 440 – 442 อ้างถึงใน แกรมสุข นุ่มนนท์. 2523. ประวัติศาสตร์ไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- เจษฎา อรุณีพัฒน์พงศ์. 2516. ผลสะท้อนของการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ที่มีต่อกระบวนการเมืองใน วิชาปกครอง บัณฑิตวิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จุลลา งอนรด (ม.ล.). 2513. กำเนิดและความเป็นมาของลัทธิชาตินิยมในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อ้างถึงใน อัจฉราพรกมุทพิสมัย. 2525. อุดมการณ์ชาตินิยมของผู้นำไทย. ใน เอกสารวิชาการหมายเลข 29 เพื่อประกอบการสัมมนา “สองศตวรรษรัตนโกสินทร์: ความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย”. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
- ใจ อึ้งภากรณ์. 2540. สังคมนิยม ทุนนิยม และประชาธิปไตย. กรุงเทพฯ: ชมรมหนังสือประชาธิปไตยแรงงาน.
- ใจ อึ้งภากรณ์ และคณะ. 2543. การเมืองไทยในทัศนะลัทธิมาร์คซ์. กรุงเทพฯ: ชมรมหนังสือประชาธิปไตยแรงงาน.
- จำนง ทองประเสริฐ. 2539ก. ภาษาของเรา ชุดที่ 3. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ต้นอ้อ แกรมมี.
- จำนง ทองประเสริฐ. 2539ข. ภาษาของเรา ชุดที่ 5. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ต้นอ้อ แกรมมี.
- จำนง ทองประเสริฐ. 2539ค. ภาษาของเรา ชุดที่ 7. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ต้นอ้อ แกรมมี.
- จำนง ทองประเสริฐ. 2539ง. ภาษาของเรา ชุดที่ 9. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ต้นอ้อ แกรมมี.
- ฉลอง สุนทราวาณิชย์ และคนอื่นๆ (บรรณาธิการ). 2541. ประวัติศาสตร์แรงงานไทย (ฉบับแก้ ศักดิ์ศรีกรรมกร). กรุงเทพฯ: พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมูลนิธิ ฟรีดริค เอแบร์ท.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2530. ความคิดสหกรณ์ของปรีดี พนมยงค์. ใน ความคิดสหกรณ์ของปรีดี พนมยงค์ และปรีดี พนมยงค์กับการสร้างสรรค์สังคมไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อักษรสาส์น.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2539. ลัทธิเศรษฐกิจการเมือง. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2542. ประสบการณ์ และความเห็นบางประการของรัฐบุรุษอาวุโสปรีดี พนมยงค์ สัมภาษณ์โดย ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มูลนิธิเด็ก(จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสฉลองครบรอบ 100 ปีชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส)
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (รวบรวม). 2515. อุดมการณ์กับสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคนอื่นๆ . 2541 . ทฤษฎีและแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนชนชาวนา . กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

เฉลิมเกียรติ ผิวนวนล. 2529. ความคิดทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ มูลนิธิโกมลคีมทอง.

ชวลิต ทรงกิตติ . 2530 . การต่อสู้ทางการเมืองของ ดร.ปรีดี พนมยงค์ (พ.ศ. 2475 – 2490).

วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. 2517. 14 ตุลา: คณะราษฎรกับกบฏบวรเดช. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ อักษรสัมพันธ์.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. 2519. ประชาธิปไตย สังคมนิยม คอมมิวนิสต์กับการเมืองไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิชณศ.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. 2523. อุดมการณ์ทางการเมือง. กรุงเทพมหานคร: ดวงดีการพิมพ์.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. 2532. วัฒนธรรมกับการสร้างสรรค์สังคมการเมืองประชาธิปไตย. กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. 2541. รัฐ พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. ม.ป.ป.. อุดมการณ์ทางการเมืองไทย. ใน อุดมการณ์ในสังคมไทย, กรุงเทพฯ:

สมาคมสังคมสงเคราะห์ศาสตร์แห่งประเทศไทย. อ้างถึงใน นฤมล ทับจุมพล. 2531.

การใช้สื่อในการสร้างอุดมการณ์ทางการเมือง: ศึกษาจากบทเพลงของทางราชการ (พ.ศ.

2475 - 2530). วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาปกครอง บัณฑิต

วิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัตติยา กรรณสูตร (รวบรวม). 2518. เอกสารทางการเมืองการปกครองไทย พ.ศ. 2471 – 2477. กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.

ชาญ อังสุโชติ (บรรณาธิการ). 2540. จอมพล ป. พิบูลสงคราม ครบรอบศตวรรษ 14 กรกฎาคม 2540. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. 2543. จากสยามเป็นไทย: นามนั้นสำคัญไฉน ?. ใน วิถีสังคมไทย. หน้า

401– 424. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิเด็ก. (สรณินพนธ์ทางวิชาการเนื่องในวาระหนึ่งศตวรรษ ปรีดี พนมยงค์)

- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. 2543. ปรีดี พนมยงค์ กับมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง. ใน สารคดีฉบับพิเศษ คือ วิญญูณณเสรี ปรีดี พนมยงค์, หน้า 120 - 35. กรุงเทพฯ: คณะอนุกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึกงานฉลอง 100 ปี รัฐบุรุษอาวุโส นายปรีดี พนมยงค์.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. 2544. ประวัติการเมืองไทย: 2475 - 2500. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ณรงค์ สินสวัสดิ์. 2520. สังคมกับการปกครอง. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ณรงค์ เส็งประชา. 2531. พื้นฐานวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- ณัฐพล ชันธไชย. 2519. อุดมการณ์ประชาธิปไตยของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร. วารสารพัฒนบริหารศาสตร์.
- ดิเรก ชัยนาม. 2509. ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ. พระนคร: โรงพิมพ์สมาคมนักสังคมศาสตร์ อ้างถึงใน อัจฉราพร กมฺพิสมัย. 2525. อุดมการณ์ชาตินิยมของผู้นำไทย. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- เดือน บุนนาค. 2517. ท่านปรีดีรัฐบุรุษอาวุโสผู้วางแผนเศรษฐกิจไทยคนแรก. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สามัคคีธรรม.
- แถมสุข นุ่มนนท์. 2521. “จอมพล ป. พิบูลสงครามกับการสร้างชาติไทย พ.ศ. 2481 - 2487”. ใน วารสารประวัติศาสตร์. ปีที่ 3 (พ.ศ. - ส.ศ. 2521) อ้างถึงใน อัจฉราพร กมฺพิสมัย. 2525. อุดมการณ์ชาตินิยมของผู้นำไทย. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- แถมสุข นุ่มนนท์. 2523. ประวัติศาสตร์ไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ทวีป ทวีพาณิชย์. 2537. งานของกรมประชาสัมพันธ์ในยุค จอมพล ป. พิบูลสงคราม. ใน วัฒนธรรมนำไทย, หน้า 93 - 103. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.
- ทิพวรรณ บุญทวี. 2528. ความคิดทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์: ระยะเริ่มแรก (พ.ศ. 2443 - 2477). วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทิพวรรณ เจียมธีรสกุล. 2531. ปฐมทัศน์ทางการเมืองของ นายปรีดี พนมยงค์. กทม: รุ่งแสงการพิมพ์.
- ทิพาพร พิมพ์สุทธิ. 2522. พฤติกรรมทางการเมือง. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

- เทอดศักดิ์ ประชาภิบาล. 2527. แนวความคิดเรื่องระบบความคิดหรืออุดมการณ์. ใน วารสาร เศรษฐศาสตร์การเมือง. ปีที่ 3 เล่มที่ 4, หน้า 40 – 63.
- เทียมจันทร์ อ้าแหว. 2521. บทบาททางการเมืองและการปกครองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2475 – พ.ศ. 2487). วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชา ประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย.
- ไทยน้อย (นามแฝง). 2509. ประสพการณ์ 34 ปี ระบอบประชาธิปไตย. พระนคร: แพร์พิทยา อ้างถึงในสุรวุฒิ บัดโธสง. 2536. รายงานการวิจัยฉบับที่ 51 เรื่องอำนาจและทรัพยากรทางการเมือง ศึกษากรณีจอมพล ป. พิบูลสงคราม. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ธเนศวร์ เจริญเมือง. 2517. อุดมการณ์สังคมนิยมประชาธิปไตยเพื่ออนาคต. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- ธำรงค์ดี เพชรเลิศอนันต์. 2532. อ้างถึงใน มานิตย์ นวลละออ. . 2540. การเมืองไทยยุคสัญลักษณ์รัฐไทย. กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองรัตน์พรินต์ติ้ง.
- นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ . 2533 . ความคิด ความรู้ และอำนาจการเมืองในการปฏิวัติสยาม 2475 . กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ . 2535 . การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 . กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ร่วมกับ ฝ่ายสิ่งพิมพ์โครงการ 60 ปีประชาธิปไตย.
- นันทิรา ขำภิบาล. 2530. นโยบายเกี่ยวกับผู้หญิงไทยในสมัยสร้างชาติของจอมพล ป. พิบูลสงคราม พ.ศ. 2481 – 2484. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- บรรพต วีระสัย และวิทยา นภาศิริกุล. 2519. ลัทธิการเมือง. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ ไทยวัฒนาพานิช.
- บรรพต วีระสัย และวิทยา นภาศิริกุล. 2525. ลัทธิการเมือง. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ ไทยวัฒนาพานิช.
- ประสพสุข บุญเดช. 2544. ภาษีมรดก. ใน วารสารกฎหมายธุรกิจบัณฑิตย์. ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม – ธันวาคม 2544, หน้า 43 – 90.
- ปรีชา ช้างขวัญยืน. 2533. ปรัชญาแห่งอุดมการณ์ทางการเมือง. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย.
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. 2542. ความคิดทางเศรษฐศาสตร์การเมืองของ ดร. ปรีดี พนมยงค์. ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (บรรณาธิการ), เศรษฐศาสตร์การเมือง (เพื่อชุมชน) 10, หน้า 68 – 80. กรุงเทพฯ: เอดิชั่นเพรสโปรดักส์.

- ปรีดี พนมยงค์. 2535. ปาฐกถาเรื่อง “สองปีที่ล่วงมาแล้ว” หลวงประดิษฐมนูธรรม (นายปรีดี พนมยงค์) บรรยายทางวิทยุกระจายเสียงในคืนวันพุธที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2477. ใน วาณี พนมยงค์ - สายประดิษฐ์ (บรรณานุกรม) , แนวความคิดประชาธิปไตยของปรีดี พนมยงค์, หน้า 249 – 253. กรุงเทพฯ: มูลนิธิปรีดีพนมยงค์.
- ปรีดี พนมยงค์. 2542. พระเจ้าช้างเผือก. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการดำเนินงานฉลอง 100 ปี ชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส. (หนังสือชุดครบรอบ 100 ปี ชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส)
- ปรีดี พนมยงค์ (บรรณานุกรม). 2543. บางเรื่องเกี่ยวกับพระบรมวงศานุวงศ์ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการดำเนินงานฉลอง 100 ปี ชาตกาลนายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส. (หนังสือชุดครบรอบ 100 ปี ชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส)
- ปรีดี พนมยงค์ และพระสารสาสน์ประพันธ์. 2526. คำอธิบายกฎหมายปกครอง. ใน ประชุมกฎหมายมหาชนและเอกชน ของปรีดี พนมยงค์. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ผจงจิตต์ อธิคมนันท์. 2520. สังคมและวัฒนธรรมกับการเปลี่ยนแปลง. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ผาณิต ทรงประเสริฐ. 2527. นโยบายพัฒนาเศรษฐกิจสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามตั้งแต่ พ.ศ. 2481 – 2487. ใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (บรรณานุกรม), ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ. 2484, หน้า 650 – 664. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ผาณิต รวมศิลป์. 2521. นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ตั้งแต่ พ.ศ. 2481 ถึง พ.ศ. 2487. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พรภิรมณ์ เขียมธรรม. 2516. บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทย ตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ถึงสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พรภิรมณ์ เขียมธรรม. 2516. บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทย ตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ถึงสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อ้างถึงใน แถมสุข นุ่มนนท์. 2523. ประวัติศาสตร์ไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร

พรรคดี ผ่องแผ้ว. 2530. รายงานวิจัยเรื่อง อุดมการณ์ทางการเมืองของสส. ไทย. เสนอต่อ

โครงการศึกษา นโยบายสาธารณะและสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.

พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต). 2543. ปรีดี พนมยงค์กับพระพุทธศาสนา. ใน สารคดีฉบับ

พิเศษ คือ วิญญาณเสรี ปรีดี พนมยงค์, หน้า 196 - 203. กรุงเทพฯ: คณะอนุกรรมการฝ่าย

จัดทำหนังสือที่ระลึกงานฉลอง 100 ปี รัฐบุรุษอาวุโส นายปรีดี พนมยงค์.

พลประสิทธิ์ ฤทธิรักษา. 2543. กฎหมายมรดกกับการจัดเก็บภาษีมรดก. ใน Chulalongkorn

Review. ปีที่ 13 ฉบับที่ 49 ตุลาคม - ธันวาคม 2543, หน้า 5 - 8.

เพ็ญศรี ดูก. 2527. การต่างประเทศกับเอกราชและอธิปไตยของไทย. กรุงเทพมหานคร: เจ้าพระยา

การพิมพ์.

ไพโรจน์ ชัยนาม. 2519. รัฐธรรมนูญ บทกฎหมาย และเอกสารสำคัญในทางการเมืองของ

ประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

โกคิน พลกุล และปรีชา สุวรรณทัต. 2542. ดร. ปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสกับประชาธิปไตย

ไทย. ในณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (บรรณาธิการ), เศรษฐศาสตร์การเมือง (เพื่อชุมชน) 10,

หน้า 184 - 196. กรุงเทพฯ: เอดิชั่นเพรสโปรดักส์.

มานิตย์ นวลละออง. 2540. การเมืองไทยยุคสัญลักษณ์รัฐไทย. กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองรัตน์พริ้นติ้ง.

เรืองวิทย์ ลิ้มปนาท. 2537. บทบาทของรัฐในระบบทุนนิยมของไทย (พ.ศ. 2475 - 2500).

วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ลิขิต ธีรเวคิน. 2517. อุดมการณ์ทางการเมืองและการพัฒนาประเทศ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ลิขิต ธีรเวคิน . 2541 . การเมืองไทยช่วงมิถุนายน 2475 ถึงรัฐประหาร 2500 : การต่อสู้ระหว่าง

ระบบราชการกับประชาธิปไตย . ใน การเมืองการปกครองไทย, พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ :

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ลิขิต ธีรเวคิน . 2541. วิวัฒนาการการเมืองการปกครองของไทย. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ:

สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วิจิตร วาทการ. 2505. นโยบายชาตินิยม. ใน วิจิตรวาทการอนุสรณ์เล่ม 1. พระนคร: รัชดาภิเษก

การพิมพ์ อ่างถึงใน อัจฉราพร กมฺุทพิสมัย. 2525. อุดมการณ์ชาตินิยมของผู้นำไทย.

กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

วิจิตร วาทการ. 2512. ประมวลเรื่องของชนชาติไทย พ.ศ. 2512. กรุงเทพฯ: กรุงเทพวัฒนภูมิ.

- วิจิตรวงศ์ ณ ป้อมเพชร์. 2543. รัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์กับเศรษฐกิจแห่งประเทศไทย. ใน สารคดีฉบับพิเศษ คือ วิทยุญาณเสรี ปรีดี พนมยงค์, หน้า 168 - 177. กรุงเทพฯ: คณะอนุกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึกงานฉลอง 100 ปี รัฐบุรุษอาวุโส นายปรีดี พนมยงค์.
- วีณา มโนพิทักษ์. 2520. ความขัดแย้งภายในคณะราษฎร. วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศักดิ์นา ฉัตรกุล ณ อยุธยา. 2528. ความขัดแย้งระหว่างคณะราษฎรและกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมไทย. ในเอกสารการสัมมนาผลงานวิจัยทางประวัติศาสตร์ครั้งที่ 1 เรื่อง คณะราษฎรในประวัติศาสตร์ไทย, 9 - 10 พ.ค. 2528 ณ สำนักวิจัยและพัฒนา
- ส. ศิวรักษ์. 2529. ความคิดที่ขัดขวางและส่งเสริมประชาธิปไตยของไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อักษรสาส์น.
- สมเกียรติ วันทะนะ. 2544. อุดมการณ์ทางการเมืองร่วมสมัย. นครปฐม: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สมจิตต์ อินสิงห์ และระวี ฤกษ์จำนง. 2543. ปรีดี พนมยงค์กับการต่างประเทศ. ใน สารคดีฉบับพิเศษ คือ วิทยุญาณเสรี ปรีดี พนมยงค์, หน้า 180 - 193. กรุงเทพฯ: คณะอนุกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึกงานฉลอง 100 ปี รัฐบุรุษอาวุโส นายปรีดี พนมยงค์.
- สมบัติ จันทร์วงศ์ และชัยอนันต์ สมุทวณิช. 2523. ความคิดทางการเมืองไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บรรณกิจ.
- สมพงษ์ เกษมสิน และจรรยา สุภาพ . 2520. ลัทธิการเมืองและเศรษฐกิจเปรียบเทียบ. กรุงเทพมหานคร:ไทยวัฒนาพานิช. อ้างถึงใน พัฒนา รุ่งเรืองสุข. 2536. บุคลิกภาพทางการเมืองอำนาจนิยมของตำรวจ. วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย .
- สมพร แสงชัย. 2517. ปัญหาอุดมการณ์ทางการเมืองในประเทศไทย. ใน รัฐศาสตร์ 14 ฉบับ ปฏิวัติและประชาธิปไตย, หน้า 181 - 209. กรุงเทพฯ: ชมรมหนังสือยูงรำแพน
- สมภพ จันทร์ประภา. 2516. สมเด็จพระศรีสวรินทิราฯ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรสมัย อ้างถึงใน แถมสุข นุ่มนนท์. 2523. ประวัติศาสตร์ไทย. นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. 2529. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม: แนวทางศึกษา วิเคราะห์และวางแผน. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ส่วนพิพิธภัณฑสถานและจดหมายเหตุ หอสมุดรัฐสภา. 2543. เค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติของ นายปรีดีพนมยงค์. ใน สู่ศตวรรษรัฐบุรุษอาวุโส, หน้า 45 - 76. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (หนังสือที่ระลึก เนื่องในวาระฉลองชาติกาล ครบรอบ 100 ปี ของรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ และเนื่องในกรณีที่ท่านได้รับการยกย่องจากยูเนสโกให้เป็นบุคคลสำคัญของระดับโลก)

- สังคีต พิริยะรังสรรค์. 2526. ทูนนิยมขุนนางไทย (พ.ศ. 2475 – 2503). กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.
- สันติสุข ไสภณศิริ . 2530 . ปรีดี พนมยงค์ กับการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย . ใน ความคิด สหกรณ์ของปรีดี พนมยงค์และปรีดี พนมยงค์ กับการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย , สถาบัน
ปรีดี พนมยงค์ กองทุนประดิษฐ์มรดกธรรม, หน้า 3-25. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อักษรสาสน์.
- สุจิต บุญบงการ. 2529. อำนาจทางการเมืองของผู้นำทหารไทยศึกษาเปรียบเทียบระหว่าง จอมพล ป. พิบูลสงคราม กับจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์. ใน สมบัติ จันทรวงศ์ และรังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ (บรรณาธิการ), รักเมืองไทย เล่ม 1, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.
- สุพจน์ ด่านตระกูล. 2522. พล.ต.อ.อดุล อดุลเดชจรัส พุดถึงข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับ นายปรีดี พนมยงค์และจอมพล ป. พิบูลสงคราม. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ศิริพรการพิมพ์.
- สุพจน์ ด่านตระกูล. 2526. ข้อเท็จจริงบางประการเกี่ยวกับรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ อันเนื่องมาจาก บทวิจารณ์ของนายประเสริฐ ทรัพย์สุนทร. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สันติธรรม .
- สุพจน์ ด่านตระกูล. 2535. หมายเหตุเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญ 3 ฉบับ. ใน วาณี พนมยงค์-สายประดิษฐ์ (บรรณาธิการ), แนวความคิดประชาธิปไตยของปรีดี พนมยงค์, หน้า 293 – 300. กรุงเทพฯ : มูลนิธิปรีดีพนมยงค์.
- สุพจน์ ด่านตระกูล . 2543ก. ปรีดี พนมยงค์กับสถาบันกษัตริย์และกรณีสวรรคต. ใน สารคดีฉบับพิเศษ คือ วิญญานเสรี ปรีดี พนมยงค์, หน้า 206 - 33. กรุงเทพฯ: คณะอนุกรรมการฝ่ายจัดทำ หนังสือที่ระลึกงานฉลอง 100 ปี รัฐบุรุษอาวุโส นายปรีดี พนมยงค์.
- สุพจน์ ด่านตระกูล. 2543ข. ปรีดีคิด-ปรีดีเขียน. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการดำเนินงานฉลอง 100 ปี ชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส ภาคเอกชน. (หนังสือชุดครบรอบ 100 ปี ชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส)
- สุพจน์ ด่านตระกูล. 2543ค. ปรีดี พนมยงค์กับสถาบันกษัตริย์ และกรณีสวรรคต. ใน ปรีดี พนมยงค์ (บรรณาธิการ), บางเรื่องเกี่ยวกับพระบรมวงศานุวงศ์ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2, หน้า 98 – 150. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการดำเนินงานฉลอง 100 ปี ชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส. (หนังสือชุดครบรอบ 100 ปี ชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส)
- สุพจน์ ด่านตระกูล . 2543ง. สัจจะแห่งประวัติศาสตร์ รัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์. กรุงเทพฯ: เอมี่ เทรดัตติ้ง. (จัดพิมพ์เนื่องในวาระครบรอบ 100 ปี ชาตกาล รัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์)

- สุภาพ ปริญญาเสวี, ประชา กัลยาณชาติ และเสนีย์ สุวิทวัส. 2526. รัฐศาสตร์ว่าด้วยพื้นฐานและการปกครอง. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ประสานมิตร.
- สุรพงษ์ ไสธนะเสถียร. 2541. วิทยปรัญญา. กทม.: ประสิทธิ์ภักดิ์ แอนด์ พรีนติ้ง.
- สุรพันธ์ บุญยมานพ. ม.ป.ป.. การสร้างฐานอำนาจทางการเมืองของหลวงพิบูลสงคราม: ศึกษาเฉพาะกรณี การกวาดล้างปรปักษ์ทางการเมืองในปี พ.ศ. 2481. อ้างถึงใน สุรวุฒิ บัดไธสง. 2536. รายงานการวิจัยฉบับที่ 51 เรื่องอำนาจและทรัพยากรทางการเมือง ศึกษากรณีจอมพล ป. พิบูลสงคราม. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สุรวุฒิ บัดไธสง. 2536. รายงานการวิจัยฉบับที่ 51 เรื่องอำนาจและทรัพยากรทางการเมือง ศึกษากรณี จอมพล ป. พิบูลสงคราม. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สุลักษณ์ ศิวรักษ์. 2543. ประวัติศาสตร์สังคมการเมืองไทย จากกบฏเป็นดอกบัวพิเคราะห์กรณี 60 ปี ที่ชื่อสยามกลายเป็นไทยแลนด์. ใน จรัญ โฆษณานันท์, วิถีสังคมไทย, 369 – 400. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิเด็ก. (สารนิพนธ์ทางวิชาการเนื่องในวาระหนึ่งศตวรรษ ปรีดีพนมยงค์)
- สุวรรณ บัณฑิต. 2539. ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ ทูตและประชาชนช่วง 2531 – 2535. วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เสฐียรโกเศศ. 2516. วัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ ของไทย. อ้างถึงใน วิเชียร รักการ. 2529. วัฒนธรรมและพฤติกรรมของไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- แสงอรุณ รัตกลีกร. 2525. เรื่องราวอนุสาวรีย์ที่ไทยทำ. ใน วารสารบ้าน, เล่มที่ 104: 66 – 75.
- หลุยส์ อัลดูเชร์ เขียน. 2529. อุดมการณ์และกลไกทางอุดมการณ์ของรัฐ. แปลโดย กาญจนา แก้วเทพ. กรุงเทพฯ: โครงการหนังสือเล่ม สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ใหญ่ นายน. 2537. จอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ข้าพเจ้ารู้จัก. ใน วัฒนธรรมนำไทย, หน้า 81 – 92. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.
- อนุสรณ์ ลิ้มมณี. 2542. การอธิบายกับการวิเคราะห์ทางการเมือง: ข้อพิจารณาเบื้องต้นในเชิงปรัชญาสังคมศาสตร์. กรุงเทพฯ: โครงการผลิตตำราและเอกสารการสอนคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อภิญา รัตนมงคลมาศ. 2538. ความขัดแย้งระหว่างประเทศ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- อมร รักษาสัตย์ และคณะ. 2539. ประชาธิปไตย อุดมการณ์ หลักการ และแบบอย่างการปกครองหลายประเทศ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อมรา พงศาพิชญ์. 2535. การเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรมในพื้นที่โครงการพัฒนาอุตสาหกรรมชายฝั่งทะเลตะวันออก: การปรับเปลี่ยนอุดมการณ์ และค่านิยม. ใน เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง ภาคกลาง: ผลการวิจัยทางวัฒนธรรม. วันที่ 4 - 5 กันยายน 2535 ณ โรงแรมเวล อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม.
- อมรา พงศาพิชญ์. 2537. วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์: วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อัจฉราพร กมูทพิสมัย. 2525. อุดมการณ์ชาตินิยมของผู้นำไทย. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- อัมมาร์ สยามวาลา. 2519. ภาคที่ 1 สังคมกับเศรษฐกิจ. ใน รั้งสรรค์ ณะพรพันธุ์ (บรรณานุกรม), หนังสืออ่านประกอบการศึกษาวิชา "สังคมกับเศรษฐกิจ" (ม.ธ.124), กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ภาษาอังกฤษ

- Adorno, T.W. and associates. 1964. The Authoritarian Personality. New York: John Wiley and sons.
- Azar, Edward E. and Burton, Jhon W. (eds.). 1986. International Conflict Resolution: Theory and Practice. London: Wheatsheaf Books. อ้างถึงใน อภิญา รัตนมงคล มาศ. 2538. ความขัดแย้งระหว่างประเทศ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Baradat, Leon P. 1940. Political Ideologies Their Origins and Impact. Sixth Edition. New Jersey: Prentice Hall.
- Bell, Daniel. 1962. The End of Ideology. New York: Collier Books.
- Bottomore, Tom, ed. 1983. A Dictionary of Marxist Thought. England: Basil Blackwell.
- Brzezinski, Zbigniew K. 1962. Ideology and Power in Soviet Politics. Paperbound Edition. New York: Frederick A. Praeger.
- Christenson, R.M., et al. 1971. Ideologies and Modern Politics. London: Thomas Helson and sons.

- Christenson, Reo M. and associates. 1975. *Ideologies and Modern Politics*. New York: Mead & Company. อ้างถึงใน ทิพย์พาพร เทศเรียน. 2530. พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยและพรรคคอมมิวนิสต์จีน: ศึกษาความสัมพันธ์ทางอุดมการณ์ในช่วงปี 1969 - 1982. วิทยานิพนธ์ปริญญา รัฐศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย.
- Clifford, Geertz. 1973. The Interpretation of Culture. New York: Basics Books.
- Drucker, H.M. 1974. *The Political Use of Ideology*. London: The Macmillan. อ้างถึงใน ทอดศักดิ์ ประชาภิบาล. 2527. แนวความคิดเรื่องระบบความคิดหรืออุดมการณ์. ใน วารสาร เศรษฐศาสตร์การเมือง. ปีที่ 3 เล่มที่ 4, หน้า 40 – 63.
- Downs, Anthony. 1957. An Economic Theory of Democracy. New York: Harper.
- Easton, David. 1965. A Systems Analysis of Political Life. New York: John Wiley.
- Friedrich, Carl J. and Brezinski, Z.L. 1956. Totalitarian Dictatorship and Autocracy. New York: Harvard University Press.
- Ingersoll, David. 1971. *Communism, Fascism, and Democracy*. Columbus Ohio: Charles E. Merrill. อ้างถึงใน พลศักดิ์ จิระไกรศิริ. 2524. การเมืองเบื้องต้น. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ อักษรเจริญทัศน์.
- Kramnick, Isaac. 1979. The Age of Ideology – Political Thought, 1750 to The Present. Second Edition. New Jersey: Prentice Hall.
- Lane, Robert E. 1962. *Political Ideology*. New York: The Free Press of Glencoe. Robert North. 1968. Conflict: Political Aspects. In David L. Sill (ed.), *International Encyclopedia of the Social Science Vol. 3*, New York: Mcmillan & The Free Press. อ้างถึงใน อภิญา รัตนมงคลมาศ. 2538. ความขัดแย้งระหว่างประเทศ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Lasswell, Harold D. and Abraham Kaplan. 1950. Power and Society: A Framework for Political Inquiry. Paperbound Edition. New York: Yale University Press.
- Mannheim, Karl. 1939. Ideology and Utopia. translated by Louis Wirth and Edward Shils. New York: Hartcourt, Brace & World.
- Parsons, Talcott. 1951. *The Social System*. Illinois: The Free Press. อ้างถึงใน ชัยอนันต์ สมุทวนิช. 2516. อุดมการณ์ทางการเมือง. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เคล็ดไทย.

- Pierson, C. 1998 . Contemporary challenges to welfare state development . in Political Studies XL.VI ,1998 , 777-94 อ้างถึงใน ใจ อึ้งภากรณ์. 2543. รัฐสวัสดิการและการต่อสู้ทางชนชั้น. ใน เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ เรื่อง ผลกระทบทางสังคม วัฒนธรรม และสุขภาพจากวิกฤติ เศรษฐกิจ, 26 มกราคม 2543 ณ อาคารประชาธิปไตย- ราไพพรรณี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร.
- Rogers, Evereth M. 1976. Social Change in Rural Society. Newyork: Applaton Century Crafts.อ้างถึงใน สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. 2529. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม : แนวทางการศึกษา วิเคราะห์และวางแผน. พิมพ์ครั้งที่ 2. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- Rokeach, Milton and associates. 1960. The Open and Closed Mind. New York: Basic book.
- Romilo, Carlos P. 1964. Contemporary Nationalism and the World Order. New York: Asia Publishing House อ้างถึงใน อัจฉราพร กมุทพิสมัย. 2525. อุดมการณ์ชาตินิยมของผู้นำไทย. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ วารสารธรรมศาสตร์.
- Sargent, L.T. 1972. Contemporary Political Ideologies. Homewood, Ill: Dorsey Press.
- Seligur, Martin. 1984. "Ideology as Belief System", in Studies in the theory of Ideology, Cambridge : Polity Press. อ้างถึงใน นฤมล ทับจุมพล. 2531. การใช้สื่อในการสร้างอุดมการณ์ทางการเมือง: ศึกษาจากบทเพลงของทางราชการ (พ.ศ. 2475 – 2530). วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตร มหาบัณฑิต ภาควิชาปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย .

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวพจนนตรี พึ่งหลวง เกิดวันที่ 24 กันยายน พ.ศ. 2518 ณ โรงพยาบาลหัว
เฉียว กรุงเทพมหานคร สำเร็จการศึกษาปริญญาตรีรัฐศาสตรบัณฑิต สาขาการเมืองการ
ปกครอง ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ในปีการศึกษา 2539
และเข้าศึกษาต่อในหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. 2541

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย